ATATÜRK KÜLTÜR,DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Cilt: 1 Kasım 1984 Sayı: 1

Levent Sahverdi Arsivi

İÇİNDEKİLER

CUMHURBAŞKANI KENAN EVREN'İN GÖNDERDİKLERİ MESAJ

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ : Dergimiz Çıkarken 1

PROF. DR. UTKAN KOCATÜRK : Atatürk'ün Üniversite Reformu İle İlgili Notları 3

PROF. DR. AFET İNAN : Atatürk'ün Bazı Özellikleri 96

PROF. DR. İSMET GİRİTLİ : Atatürkçülük İdeolojisi 102

PROF. DR. BEKİR SITKI BAYKAL : Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti 108

KÂZIM ORBAY : Atatürk'e Ait İki Hatıra 127

PROF. DR. HAMZA EROĞLU : Millî Egemenlik İlkesi ve Anayasalarımız 137

ORD. PROF. DR. SADİ IRMAK : Atatürk'ü Anarken 164

PROF. DR. ERGUN ÖZBUDUN : Türkiye'nin Kuruluş Yıllarında Bir Yabancı Gazetecinin Ankara Yolculuğu ve Atatürk'le görüşmesi (Çeviri) 167

MEHMET ÖZGÜNEŞ : Devlet Adamı Atatürk 192

VEHBİ TANFER : Atatürk ve Atatürkçülük 195

PROF. DR. UTKAN KOCATÜRK : İsmet İnönü ile Bir Konuşma 199

BURHAN GÖKSEL : Atatürk ve Kadın Hakları 213

BEKİR TÜNAY : Mustafa Kemal ve "İttihat ve Terakki" 236

DOÇ. DR. ÖZKAN İZGİ : Atatürk'ün Eğitim ve Üniversitelere Bakış Açısı 267

SADİ BORAK : Atatürk'ün Biyografisinde Yapılan Yanlışlıklar 277

MERKEZ ARAŞTIRMA EKİBİ : Atatürk'ün Bir Hatıra Defterine Yazdıkları 286

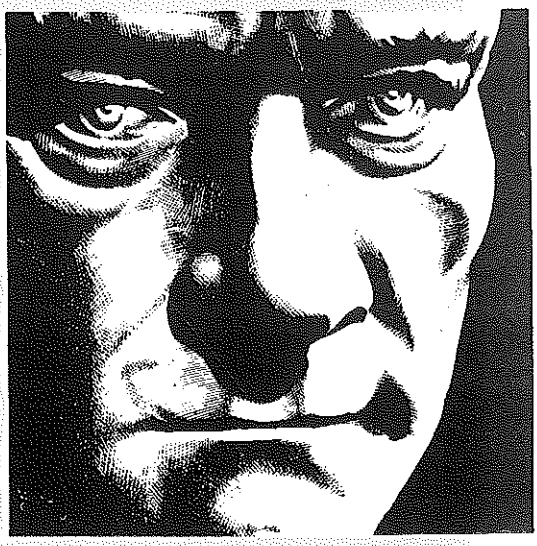
YRD. DOÇ. DR. İZZET ÖZTOPRAK : Atatürk, Çağdaşlaşma ve Dış Dünyadaki Etkileri 288

EKREM APAYDIN : Türkiye Cumhuriyeti'nin Bakan ve Büyükelçilerinden Zekâi Apaydın'ın Albümünden 300

Birinci baskı : 1984

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR,DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

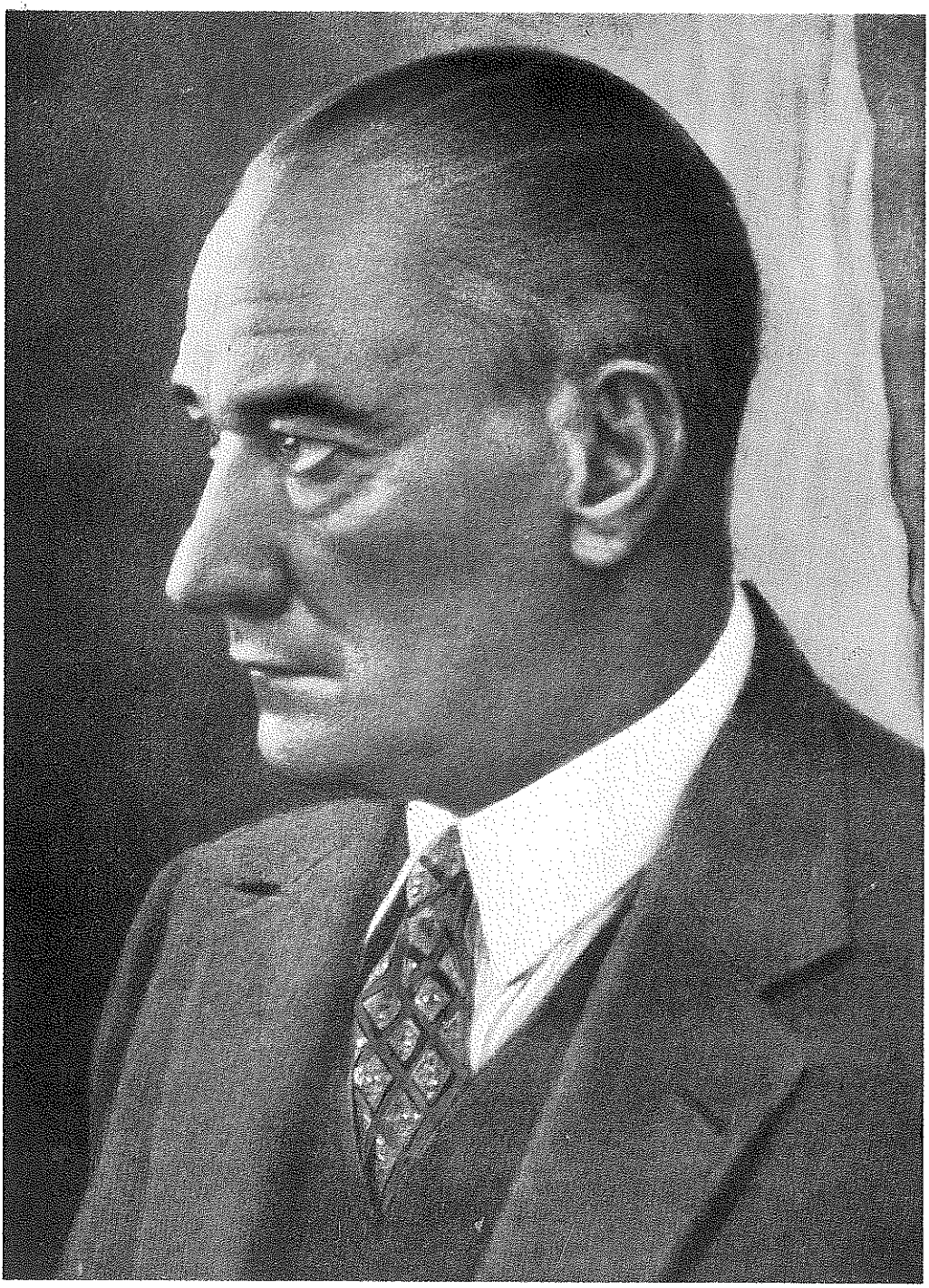
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Cilt: 1 Kasım 1984 Sayı: 1

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA
1990

Levent Şahverdi Arşivi

KEMAL ATATÜRK (1881 - 1938)

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Kenan Evren
Cumhurbaşkanı

Türk ve insanlık tarihi içinde müstesna bir yeri bulunan Yüce Atatürk'ün, görüş ve düşüncelerini bilimsel yönden incelemeyi, değerlendirmeyi ve canlı tutmayı temel amaç alan böyle bir derginin, yayımlanmaya başlamasından duyduğum memnuniyeti öncelikle belirtmek isterim.

Bir çağa damgasını vuran, Cumhuriyetimizin kurucusu, eşsiz asker, büyük devlet adamı Ulu Önder Atatürk, düşünce ve eylemleriyle yalnız Türk milletine değil, bağımsızlık ve uygarlık savaşı veren bütün mazlum milletlere de ışık tutmuş, yollarını aydınlatmıştır.

Bu ışıklı yolu sonsuza kadar takip etmek, ülkemizin ve halkımızın gerçeklerinden doğan, vazgeçilmezliği ve değeri her geçen gün daha iyi anlaşılan inkılâp ve ilkelerini daima artan inanç ve kararlılıkla yaşatmak, yaymak, hepimize düşen en kutsal görevdir, ödevdir.

Atatürk Araştırma Merkezinin yayın organı sorumluluğunu yüklenecak olan dergiye, bu amaçlara katkıda bulunacağı inancıyla başarılar diliyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: I KASIM 1984 SAYI: I

DERGİMİZ ÇIKARKEN

"Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi" bu sayısıyla yayım hayatına başlıyor. Dergimiz her 4 ayda bir Mart, Temmuz ve Kasım aylarında yayımlanacaktır.

Atatürk Araştırma Merkezi, Anayasamızın 134. Maddesi ve 2876 sayılı Kanun gereğince -Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na bağlı bir kuruluş olarak- Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve bu konularda yayınlar yapmak üzere kurulmuştur. Merkezimiz bu amacı gerçekleştirmek üzere Atatürk'ün eşsiz kişiliğini, ilke ve inkılâplarını, Atatürkçü düşünceyi aydınlatacak, değerlendirecek bilimsel araştırmalar yapacak, elde edilen sonuçları sizlere sunacaktır. Bu arada Atatürk'e, Atatürkçülüğe ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ne ait kaynak ve belgeleri de yayımlayacaktır.

Atatürkçü düşünce memleket gerçeklerinden, Türk milletinin ihtiyaç ve isteklerinden ve nihayet tarihin yapraklarından kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan ferdî bir düşünce değil, millî vicdandan kopup gelen, milletimizin müşterek fikir ve eğilimlerinin simgesi olan çağdaş bir düşüncedir. Akıl ve bilimin yönlendirdiği bu düşünce sistemi, milletimizi karanlıklardan kurtararak daima ileriye yöneltmeyi, ona insanca yaşamanın gereklerini öğretmeyi, çağdaş uygarlığın yollarını açmayı amaçlar. Bu düşünce millî niteliği yanında, bütün insanlığın refah ve saadetini özleyen hümanist yönüyle de aşılamıyacak bir büyüklüğü temsil etmektedir. Atatürkçü düşüncenin en belirgin niteliği gelişmeye açık yönüdür. Atatürk tutucu, dogmatik ve katı kalıplardan hiçbir zaman hoşlanmamıştır.

Levent Sahverdi Arşivi

Toplumumuzun her kesiminin Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve inkılâpları konusunda aynı görüş ve aynı inançta birleşmesi millî birliğimiz açısından hayatî önem taşımaktadır. Bu birleşmedir ki Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş niteliğini koruyacak, Devletimizin var olma şuurunu sonsuza dek ayakta tutacaktır. Büyük Önder'in, "Türkiye Cumhuriyeti ilelebet pâyidar kalacaktır" sözü bu engin duyguyu dile getirmektedir.

Türk milletini çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarmayı amaçlayan lâik Cumhuriyet yönetimi ve lâik toplum düzeni, Atatürkçü düşüncenin eseridir. Millî sınırlarımız içinde millî birlik duygusuyla kenetlenmiş uygar bir toplum Atatürk'ün ideali idi. Bu bakımdan Atatürk milliyetçiliğinin ışığında, O'nun eserinin her yönüyle gelişmesi, geliştirilmesi, doğabilecek iç ve dış tehlikelerden titizlikle korunması Cumhuriyet kuşaklarının Atatürk'e borçlu olduğu kaçınılmaz bir ödevdir. Bu ödevin bilinci içindedir ki her devlet kurumu, her millet ferdi Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını sarsılmaz bir imanla yaşatacaktır.

Dergimiz, bu büyük amaca hizmet etmek üzere çıkıyor. Bu inançladır ki Atatürk'ün çizdiği yolda, Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda kendisine düşen görevi yerine getirecektir.

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN ÜNİVERSİTE REFORMU İLE İLGİLİ NOTLARI

Prof. Dr. UTKAN KOCATÜRK

Yükseköğretim gençliğinin millî şuura sahip ve modern kültürlü olarak yetişmesi [1] Atatürk'ün amacı idi. Kurtuluş'tan sonra 26 Ekim 1922'de İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi'ne gönderdiği telgrafta: "Eminim ki millî istiklâlimizi ilim sahasında Fakülteniz ikmâl edecektir" [2] sözleriyle bu özlemini dile getiriyordu. 28 Haziran 1923 de İstanbul Darülfünunu profesörlerine gönderdiği telgrafta da "Millî istiklâl, millî irfan ile eş olduğu cihetle işgal buyurmakta olduğunuz öğretim kürsülerinde memleketin siz bilim adamları dahi hiç şüphesiz aynı savaşın kahramanlarısınız" [3] diyordu. Bilim sahasında verilecek savaş, Darülfünunu doğulu renginden kurtarmak, onu araştırmaya yönelik millî bir kurum haline getirmekti. Bu sebepledir ki Türk İnkılâbı'nın başarılmasından sonra İstanbul Darülfünunu'nu gerek öğretim gerekse teşkilât yönünden modernleştirmek, ona millî ve batılı üniversite niteliği kazandırmak hem amaç hem ihtiyaç olarak belirmişti.

İstanbul Darülfünunu'nda yapılacak reform hakkında tetkiklerde bulunarak rapor hazırlamak üzere 1931 yılında, Cenevre Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Albert Malche, hükûmet tarafından Türkiye'ye davet edildi.

16 Ocak 1932 tarihinde İsviçre'den İstanbul'a gelen Prof. Malche, 18 Ocak 1932'de Ankara'da Başbakan İsmet İnönü, Milli Eğitim Bakanı Esat Sagay ve diğer Bakanlık ilgilileriyle görüştü. 21 Ocak 1932 günü tekrar İstanbul'a döndü. Kendisine -çalışmaları için- İstanbul Darülfünunu binasında yer ayrıldı ve 24 Ocak 1932 tarihinden itibaren tetkiklerine başladı. Mart ayını İsviçre ve Fransa'da geçirerek 2 Nisan 1932 de tekrar İstanbul'a dönen Prof. Malche, 29 Mayıs 1932 günü "İstanbul Darülfünunu hakkındaki Rapor"unu bitirerek 31 Mayıs 1932'de Millî Eğitim Bakanlığına sunmak üzere Ankara'yı hareket etti.

1 Haziran 1932'de Ankara'ya gelen Prof. Malche, hazırladığı raporu Millî Eğitim Bakanı Esat Sagay'a sundu. Ayrıca Ankara'da kaldığı süre

[1] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, s. 394.
[2] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri V, s. 139.
[3] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri V, s. 146-147.

Levent Şahverdi Arşivi

içinde Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Adalet Bakanı Yusuf Kemal Tengirşenk ile de görüşerek 7 Haziran 1932 tarihinde tekrar İstanbul'a döndü ve 9 Haziran 1932'de memleketine gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı[4].

Prof. Malche, raporunda[5] İstanbul Darülfünunu'nun Türk İnkılâbı'na yaraşır bir dinamizm'den mahrum olduğunu, kendisini şuurlu bir şekilde belli bir noktaya sevkedecek ilmî ve fikrî hıza sahip olmadığını kaydetti. Üniversite adı verilen fikrî ve ilmî kuruluşla hayat arasında sıkı bir bağ bulunduğunu, bu sebeple üniversite'de nazariyecilik sistemiyle mücadele edilmesi gerektiğini savundu. Ayrıca, Türkiye gibi baştan başa yeniden teşekkül eden bir memlekette üniversite kürsülerinin öncelikle ne gibi konularla meşgul olması gerektiğini açık bir dille ortaya koydu ve "Darülfünun meselesi esas itibariyle Türkiye'nin fikrî, mânevî, hatta istikbali meselesidir" görüşüyle raporunu noktaladı[6].

[4] Prof. Malche, 2 Mayıs 1933 de -hükûmetin daveti üzerine- tekrar Türkiye'ye gelecek ve "Darülfünun Islahat Komitesi" nde müşavir olarak, İstanbul Üniversitesindeki reform hareketlerinde görev alacak ve 4 Nisan 1934 de Türkiye'den ayrılacaktır.

Prof. Malche'ın Ankara veya İstanbul'da Atatürk tarafından kabulü ile ilgili bir belge veya haber gözümüze çarpmamıştır. Sadece, Atatürk'ün 2.7.1933 günü İstanbul Darülfünunu'nu ziyareti esnasında Eminlik Odasında Prof. Malche'ı yanlarına çağırarak kendisine iltifatta bulunduğu haberi basında yer almıştır (Milliyet 3.7.1933).

[5] Prof. Malche'ın raporu 1939 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından "İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor" adıyla yayımlanmıştır. Ancak, yayımlanan rapor, Atatürk tarafından okunan esas metinle karşılaştırıldığı zaman bazı eksikler göze çarpmaktadır. Esas metnin 93. sayfasında yer alan ve kenarı Atatürk tarafından çizilen: "Tefahürü tenmiye edecek sebeplerden hazetmem; lâkin muhtelif sebeplerle, henüz tefekkürün ve ilmin bütün tabakat-ı içtimaiyede mazhar-ı hürmet olmadığı bir memlekette, daha malik bulunmadıkları hürmet ve itibarı onlara temin etmek şahsî menfaatler peşinde koşmayan ilim tetkiklerine ve sanata büyük bir kıymet verildiğini halka göstermek lâzımdır" paragrafı, bu eksiklere misal gösterilebilir. Keza yayımlanan raporla, Atatürk tarafından okunan esas metin arasında ifade bakımından da bazı küçük değişiklikler mevcuttur.

[6] Prof. Malche'ın raporunun Atatürk ve Hükûmet tarafından incelenmesini takiben üniversite reformuna esas olmak üzere bir kanun tasarısı hazırlanarak Meclis'e sevkedildi. 31 Mayıs 1933'de "İstanbul Darülfünunu'nun ilgasına ve Maarif Vekâletince yeni bir Üniversite kurulmasına dair Kanun" Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edildi. Bu kanun gereğince 31 Temmuz 1933'de İstanbul Darülfünunu kapatıldı ve 1 Ağustos 1933'de, kapatılan İstanbul Darülfünunu'nun yerine İstanbul Üniversitesi kuruldu. Yeni kurulan Üniversite 18 Kasım 1933 günü Millî Eğitim Bakanı Hikmet Bayur'un konuşmasıyla öğretime açıldı.

Atatürk, İstanbul Üniversitesi'nin yeni bir ruh, yeni bir dinamizm ile öğretime açılışı münasebetiyle, kendisine çekilen saygı ve bağlılık telgrafını 20 Kasım 1933 tarihinde: "İstanbul Üniversitesi'nin açılmasından çok sevinç duydum. Bu yüksek ilim ocağında, kıymetli

Levent Şahverdi Arşivi

Prof. Malche'ın raporu hükûmetçe tetkik edilirken bir yandan da Atatürk tarafından titizlikle incelendi. Atatürk, raporu dikkatle okuyarak birçok sayfalarda önemli gördüğü hususların altını çizdi, gerektiğinde notlar aldı. Bu notlar, Atatürk'ün üniversite reformu ve çağdaş Türk üniversitesi hakkında görüşlerini kapsaması bakımından büyük değer taşımaktadır.

Atatürk herşeyden evvel, millî ve çağdaş bir üniversite özlemi içindedir ve bunu, Türk İnkılâbı'nı yapanların mutlaka başaracağına inanmaktadır. Rapor münasebetiyle Atatürk'ün bir kere daha belirtmek istediği husus şudur ki, bir milleti ancak ve ancak o milletin içinden çıkanlar yükseltebilir. Bu sebeple bir yabancı âlimin fikirlerinden, görüşlerinden ve tetkiklerinden istifade edeceğiz; fakat asıl çareyi, asıl kararı kendi içimizden çıkarmak mecburiyetindeyiz. Atatürk'e göre mesele yalnızca bir üniversite reformu değil, bütünüyle bir kültür davasıdır. Bu sebeple herşeyden önce ilk ve ortaöğretimi de içine almak üzere Türkiye'de bir kültür programı çizmek gerekmektedir.

Atatürk'ün -kendi yazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notlarını ilk defa yayımlarken, bu notlara esas olan raporun, yine Atatürk tarafından okunan, onun çizgi ve işaretlerini taşıyan nüshasını da tıpkıbasım olarak sunuyoruz [7].

---

profesörlerin elinde Türk çocuğunun müstesna zekâ ve eşsiz kabiliyetinin çok büyük inkişaflara mazhar olacağından eminim" cümleleriyle cevapladı.

Reform çalışmaları esnasında 20 Haziran 1933'de Üniversite'de bir "Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü" açılması kararlaştırıldı. Bu enstitü 4 Mart 1934 tarihinde Millî Eğitim Bakanı Hikmet Bayur'un verdiği ilk dersle öğretime başladı. Bu girişimi, Ankara Hukuk Fakültesi'nde de bir "Türk İnkılâp Tarihi Kürsüsü"nün kuruluşu izledi ve ilk dersi 20 Mart 1934 günü Başbakan İsmet İnönü verdi.

[7] 13,5 + 18,5 cm. boyutlarında G.M.K. (Gazi Mustafa Kemal) başlığını taşıyan bir deftere kurşun kalemle yazılan bu notlar, -Malche raporunun Atatürk tarafından okunan işaretli nüshasıyla beraber- bugün, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Arşivi'nde muhafaza edilmektedir. Notlarda tarih yoktur. Muhtemelen 1932 yılı Haziranında veya bunu takip eden aylarda yazıldığı kabul edilebilir.

Levent Sahverdi Arşivi

Atatürk'ün kendi elyazısıyla, Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları:

Not

1) İstanbul Darülfünunu lağvolunmuştur; yerine İstanbul Üniversitesi tesis olunacaktır.

2) Bunun tesisine Maarif Vekâleti memurdur [8].

---

1) Talebe, İngilizce, Almanca, İtalyanca veya Fransızca gibi ekalli bir ecnebi lisan bilmelidir (okuyup anlamak) [9].

2) Hürriyet-i ilmiye mahfuz. Fakat, idare ve talim heyetlerinin tayininde ve program tanziminde müdahale [10].

3) Kâfi para vermişik [11].

(908, 474/1931-32)

4) Müd. 88 + Mu. 44 + Md. Mu. 36 + As. 42 = 240
Çok [12].

5) Memurlar, müstahdemler adedi çoktur (355). Bu vazifeleri muhtaç talebeye [13].

6) Kıymetsiz talebenin ilk sene cesareti kırılmalıdır [14].

7) Emin'in en mühim vazifesi ilmî meselelere taalluk eder; idare işleri için, bir memur lâzım [15].

8) İstanbul Darülfünunu, kendisini şuurlu bir şekilde, muayyen bir noktaya sevkeden, ilmî ve fikrî bir hızdan nasibedar değildir.

[8] Atatürk tarafından özet halinde tesbit edilen bu maddelerin, 31 Mayıs 1933 tarihinde kabul edilen "İstanbul Darülfünunu'nun ilgasına ve Maarif Vekâleti'nce yeni bir Üniversite kurulmasına dair Kanun"un birinci ve ikinci maddelerinin esasını oluşturduğu görülmektedir.

[9] Raporun 7. sayfasından alınan not.

[10] Raporun 8. sayfasından alınan not.

[11] Raporun 9. sayfasından alınan not.

[12] Raporun 10. sayfasından alınan not.

[13] Raporun 10-11. sayfalarından alınan not.

[14] Raporun 11. sayfasından alınan not.

[15] Raporun 13. sayfasından alınan not.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir kaç sene için teveccüh olunacak istikameti Vekâlet tespit etmeli.

Fakülte reislerinin müşterek ve devamlı çalışmaları (Emin tarafından) temin olunmalı [16].

9) Hoca tayin ve azlinde Vekâlet hakim olmalıdır [17].

10) Darülfünunun en büyük zafı, şahsî mülâhaza ve araştırmaya sevkeder tarzda tedris yok. Ansiklopedik malûmat veriliyor [18].

11) Edebiyat Fakültesi çok fena [19].

12) Darülfünun hocaları! yoktur. Şimdilik hariçten getirmek lâzımdır. Ondan sonra da, kendi çocuklarımızı ecnebi üniversitelerinde yetiştirmek lâzım [20].

13- Tıp Fakültesi'nin nakli lâzımdır [21].

14- Mülkiye Mektebi, Hukuk Fakültesi müşterek dersleri vardır. Yakın olmalı [22a]

14- Alî Ticaret Mektebi Hukuk Fakültesine devam. [22b]

15- Eczacı Mektebi Fen Fakültesi müşterek dersler müşterek okunur [23].

16- Dişçi Mektebi-Tıp Fakültesi [24].

17- Kütüphanelerin ıslahı [25].

S. 79 [26].

S. 81. Filologie [27].

S. 82. Bizim bildiğimiz ve hakikat başka [28].

[16] Raporun 14. sayfasından alınan not.
[17] Raporun 15. sayfasından alınan not.
[18] Raporun 18-21. sayfalarından alınan not.
[19] Raporun 25-26. sayfalarından alınan not.
[20] Raporun 27-28. sayfalarından alınan not.
[21] Raporun 29-30. sayfalarından alınan not.
[22a] Raporun 30-31. sayfalarından alınan not.
[22b] Raporun 30-31. sayfalarından alınan not.
[23] Raporun 31. sayfasından alınan not.
[24] Raporun 31. sayfasından alınan not.
[25] Raporun 32. sayfasından alınan not.
[26] Raporun 79. sayfasından alınan not.
[27] Raporun 81. sayfasından alınan not.
[28] Raporun 82. sayfasından alınan not.

Levent Şahverdi Arşivi

Notlardan sonra esaslı not

Prof. Malche'ın raporu baştan nihayete kadar okunduktan sonra dikkat ve tespit olunması lâzımgelen noktalar şunlardır:

1- Herhangi bir Türk münevver inkılâpçısı lûtfen darülfünuna ve Darülfünun zihniyetiyle yani Türkiye Cumhuriyeti'nde bir kültür programı yapmak düşüncesiyle kafasını yorduğu zaman derakap bulup tespit edeceği gayet bariz noktalardır.

Şimdiye kadar bu nokta-i nazarlardan şüphesiz davetlimiz Prof. Malche'ın söylediğinden daha çok esaslı olarak beyan-ı mütalaa ettiklerinin şahidi olduğumuzu inkâr edemeyiz. Fakat mütalaa sahibi vatandaşlar, kendilerini salâhiyettar kılınmamış tasavvur ettiklerinden dolayı nokta-i nazarlarında musir görünmemişlerdir. Halbuki büyük âlim sıfatiyle ve şüphesiz bir fedakârlık mukabilinde davet ve tavzif edilmiş olan mumaileyh Profesör dahi kendinden nas ve âyet talep edenlere davası sahih ve iddiası musip olduğuna dair tek bir kelime söylememektedir. Bu adam yüksek millî bir ilim müessesesine temas ediyor ve bütün ifadeleri yalnız bu temasını izaha çalışır mahiyettedir. Yoksa müessesenin maddî hiç ve bilhassa manevî daha hiç takdirkârı olamadığını söylemekten çekinmiyor. Profesörü bu ifadesiyle techil edecek değiliz; bilâkis takdir ederiz. Takdir ederiz çünkü bu adam bütün nezaketini kullanarak diyor ki: Ben sizi anlamadım ki, ben sizi anlayamıyorum ki ne yapmak istediğiniz hakkında sizinle, Türklükle mütenasip yüksek üniversiteyi nasıl kurmak istediğinizde fikr-i mahsusum yoktur.

Yalnız çok güzel bir azîmet noktasını farkında olmaksızın bu yabancı adam, bizim dahi bunun fârıkı olacağımızı zannetmeksizin, bize ifşa etmektedir. Bu adam raporunun 59. sayfasında aynen şöyle diyor: "Hakikat"lere istinat etmek lâzımdır. Bu memlekette-ki (Türkiye) vaziyetin icabatı ve ihtiyacatı meçhulümüz değildir. İstanbul Darülfünunu gibi bir darülfünunda, Türkiye gibi baştan başa yeniden teşekkül eden bir memlekette bu icabat ve ihtiyacat her taraftan fazla ilmî alâkayı celp etmelidir. Türkiye'nin geolojisi, tabiî ve iktisadî coğrafyası, iklimi, çiçekleri ve nebatları, kara ve deniz hayvanları, antropolojisi (sekenesi), mazisi (kabletarihi), tarihi, sanayii, kültürü, yani suret-i umumiyede her şeyi. Bütün bu şeyler Türkiye'nin Darülfünununun tekmil kürsüleriyle alâkadardır. Her şeydir" [29].

[29] Raporun 59. sayfasından alınan not.

Levent Şahverdi Arşivi

Kürsüler bundan başka şeylerle iştigal ediyorlarsa ne yazık, ne ayıp, ne utanmamazlıktır.

"İnsaniyetin umumî fikrî sermayesine, Türkiye'nin verebileceği ve vermekle mükellef olduğu" şeyler ne büyüktür. "Şarkî Avrupa ile Anadolu'daki büyük medeniyetler, burada (Türkiye) değilse nerede tetebbu edilecektir?" [30]

"Türk sanatı tarihi" bütün insaniyet için tetkik sahasını burada bulamıyacaksa bu sanat âşıkları hangi çöllere saldıracaktır [31].

İşte bize rapor veren Profesör, yalnız ve yalnız bu noktalarda yüksekliğini ve büyüklüğünü göstermekle bizim sevgimizi kazanmıştır. Ancak bizim şu veya bu yoldan sevgimizi kazanmış olmak, bizim yüksek sevgilerimiz ki bizim millî mefkûremizdir, onun bizce kavuşulur basit hedeflerden olduğunu temin etmiş olduğunu zannetmek hata olur. Bundan şunu çıkarmak ve arkadaşlarımın dikkat nazarına vaz'etmek isterim: Biz Türkler, bilhassa bu yüksek Türk İnkılâbını yapmış olanlar bilmelidirler ki: Bizi lâyık olduğumuz seviyeye çıkarmakta herhangi bir yabancı âlim, yabancı dahi, dâhi olsa muktedir olamıyacaktır. Düştüğümüz uçurumdan bizi kurtaracak, âlemin en yüksek tabakalı sahasına çıkaracak, yine bu uçurumdan çıkıp yükselmesini bilenler olacaktır. Bu adamlar, bu uçurumdan kendini ve milletini kurtarmış olanlar, medeniyet dünyasında yüksek gibi görünen her adamın huzurundan, tetkiklerinden, fikir ve mütalaasından istifade etmekte daima isabet-i telâkki olunacaktır; fakat bu noktadaki isabeti, kendisinin mensup olduğu memleket ve milleti hakkında karar vermesi için asla isabet-i telâkki olamıyacaktır. Burda ihtiyat kaydını gözden uzaklaştırmıyacaktır.

Okuduğumuz rapor bir bakıma göre güya Türkiye'de bir âli tahsil müessesesi kurmak için nasihatleri ihtiva ediyor; halbuki hakikatte bütün Türkiye'de bir kültür programı'nın ne olmasına, nasıl olmasına işarettir. O halde bizim için İstanbul Darülfünununu ne yapalım diye bir mesele mevcut değildir. Bizim için, bütün Türkiye'de nasıl bir kültür planı yapalım? mesele budur. İşte biz, yalnız ve ancak biz, bu mu'dil mesele karşısındayız ve onu

[30] Raporun 6o. sayfasından alınan not.
[31] Raporun 6o. sayfasından alınan not.

Levent Sahverdi Arşivi

behemehal halletmek mecburiyetindeyiz. Bu mesele vazıh surette hallolunmadıkça İstanbul Darülfünununun ıslahından bahsetmek ayıptır, abestir, bîmânâdır. Şimdi bu son ve mühim mesele ile iştigal ve onu intaç mecburiyetinde bulunan Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti, bütün medenî âlemdeki fikrî ilmî mektep faaliyetleri hakkında en son ve yeni ihtisaslardan istifade lüzumuna kani ise ve bunu yüksek asrî tekemmüllere karşı bir mecburiyet halinde mütalaa ediyorsa -ki bence böyledir- o halde bu rapor sahibi olan profesörü, fakat yalnız bunu değil, Alamanyanın, İngilterenin, Amerika'nın ilim âleminde yüksekliği tanınmış profesörlerini Türkiye Cumhuriyeti'nin idare merkezi olan Ankara'ya davet etmek ve onları orada toplamak için hiçbir fedakârlıktan çekinmez.

Esas nokta-i nazarlar Ankaralı olsun. Davet olunan âlimler bu yüksek millî nokta-i nazarı mutlaka takviye edeceklerdir. İşte ondan sonra yukarda bilmünasebe bahsettiğimiz kültür programı tespit olmuş bulunacaktır. Ondan sonra Darülfünun yahut (Üniversite Türk) dediğimiz zaman derakap Türk ilk mektepleri karşımıza çıkacak. Şüphesiz Türk ilk mektepleri, Türk orta ve lise mektepleri Türk yüksek camiası için, Türk yüksek camiasının istediği evsafta talebe yani muhatap, zekâ, ilim, fen hulasa insanlık kabiliyeti yetiştirdikten sonradır ki Türkiye'nin şurasında burasında ve her yerinde üniversite enstitülerinden bahsolunabilir. Görülüyor ki, mesele taştan, topraktan, vazodan bahsolunmakla intaç olunamaz. Vazo denilen kıymetli resimlerle hassas ve kabil-i hitap vatandaş yetiştirmektedir. Yoksa her nevi enstitüler hayvanlar ahırı olur [32].

ATATÜRK'S NOTES ON THE UNIVERSITY REFORM

This article presents the facsimile of the handwritten notes of Atatürk on the university reform and his comments on the report submitted to the Turkish government by Professor Albert Malche who visited Turkey in 1932 at the invitation of the Turkish government. A copy of Professor Malche's report, as submitted to Atatürk, is also given in facsimile form.

[32] Prof. Malche, raporunun 79-80. sayfalarında edebiyat ve güzel sanatlarla ilgili fakültelerin sadece kuru bilgilerin kaynağı olmadığını, görevlerinin incc ruhlu hümanist insanlar yetiştirmek olduğunu söylüyordu. Atatürk de bu noktaya temas ediyor.

Levent Şahverdi Arşivi

A
1
F
5

59 Malche

not

1) İstanbul Darülfünunu kapatılmıştır; yerine İ. Üniversitesi tesis olunmuştur: açaktır.

2) Bunun tesisine M. V. memurdur.

---

1) Talebe, İngilizce, Almanca, ~~Fransa~~ İtalyanca veya Fransızca gibi ekalli bir eşnebi lisan bilmeliler (mukayyet olmak).

2) Hiriyet ilmiye müdafiz. profesör, idare ve talim Heyetlerinin tayininde ve Programın tanzimimde müdahele.

Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Şahverdi Arşivi

2

3) Kâfi para verilmiştir
(908,474 / 1931 - 32).

4) 88 + 44 + 36 + 72 = 240
mual. mu. mü. ma Âs.
Çok.

5) Memurlar, Müstahdemler adedi çoktur (355). Bu vaziyet mahkûm edilecek.

6) Küşuratsız tediyem ilk senei esasiye küşuratı olur.

7) Emrinin en mühim vaziyeti ilmi meselelere tevessül eder, idare işleri için, bir memur vaziyeti

Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Şahverdi Arşivi

8) İ. D. nin, kanunlarının
bir şekilde, muayyen
bir noktaya sevkedilen,
ilmî ve fikrî bir buğdan
nasibedar olacaktır.

+ Bir kaç sene için tecrübe
olunacak istikamet vekalet
tespit etmeli.

Fakülte reislerinin
müşterek ve devamlı çalış-
maları / Emin tarafından
temin olunmalı.

9) Hoca tayin ve azlinde
vekalet hakkını olmalıdır
10) D. F. nin en büyük fakü-
şahsî mübahaza ve araştır-
maya sevkedecek tarzda
kadro yok. Ansiklopedik

Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Şahverdi Arşivi

malûmat veriliyor.

11) ~~[illegible]~~ Edebiyat fakültesi çok fena.

12) Darülfünun Hocaları! yoktur. Şimdilik Hariçten getirmek lazım. Onlar sarıcalar, kendi çocuklarımızı evvelki üniversitelerinde yetiştirmek lazım.

13 – Tıp fakültesini nakli lazımdır.

14 – Mülkiye mektebi Hukuk f. müşterek dersleri vardır yalnız

14 — Ali Ticaret Mek.
~~Hukuk Eda Fakültesi~~ fakültesine
devam.
15 — Eczacı M. Fen Fak.
müştereken dersler müş.
mükemmen.
16 — Dişçi M. — Tıp Fak.
17 — Kütüphanelerin islahı.

S. 79

S. 81. Filoloji

S. 82. Bizim ~~dişçi~~
bildiğimiz ve burada kal
başka

Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Şahverdi Arşivi

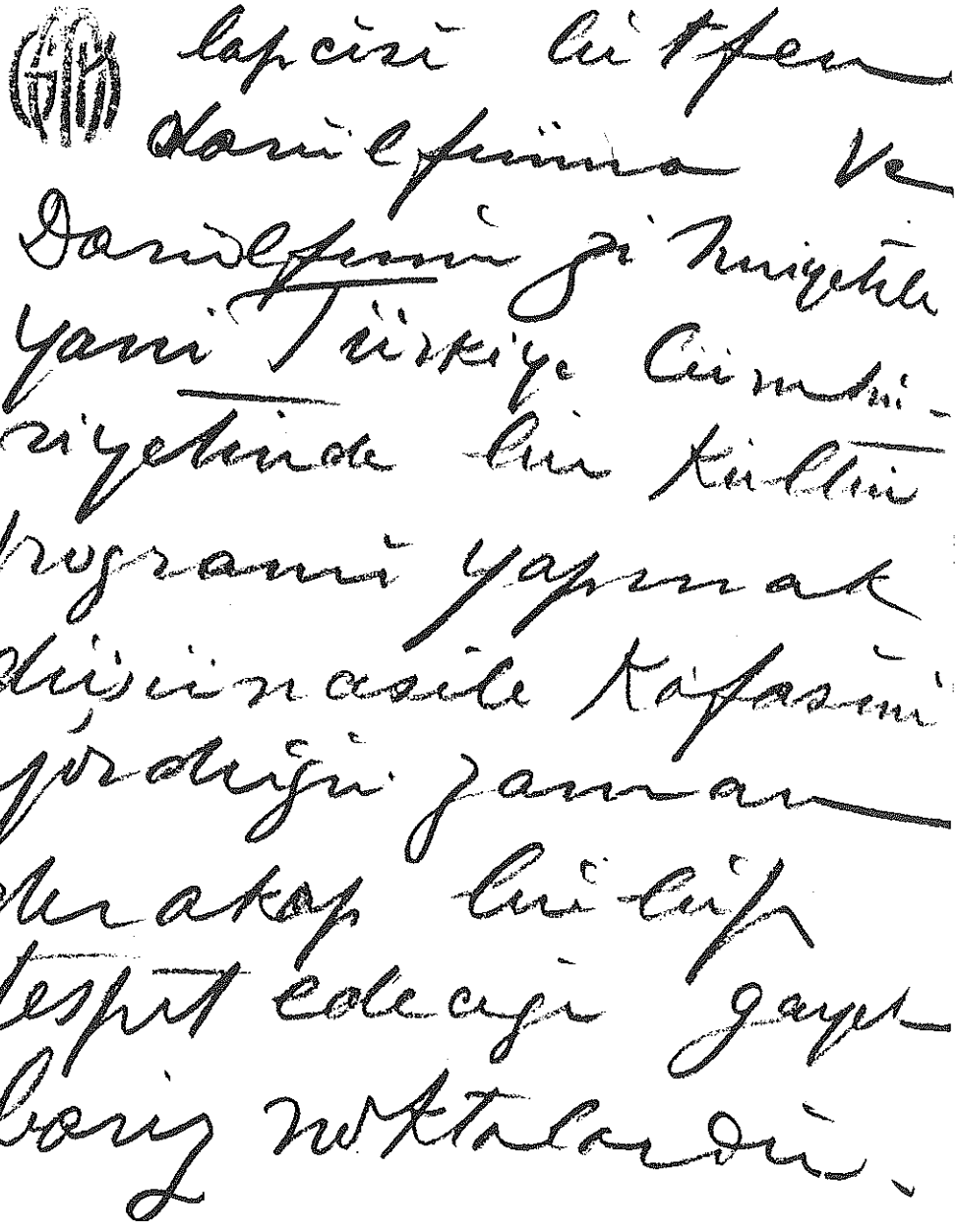
Notlardan sonra

esasli not

Prof. Malche'nin rapo-
ru hoşuma gitmiştir
kadar okumuştum sora
dikkat ve teşvik olunmuş
hususlara nokta'lar
işaretlerdir:
1- Her hangi bir
türk müessesesi mü-

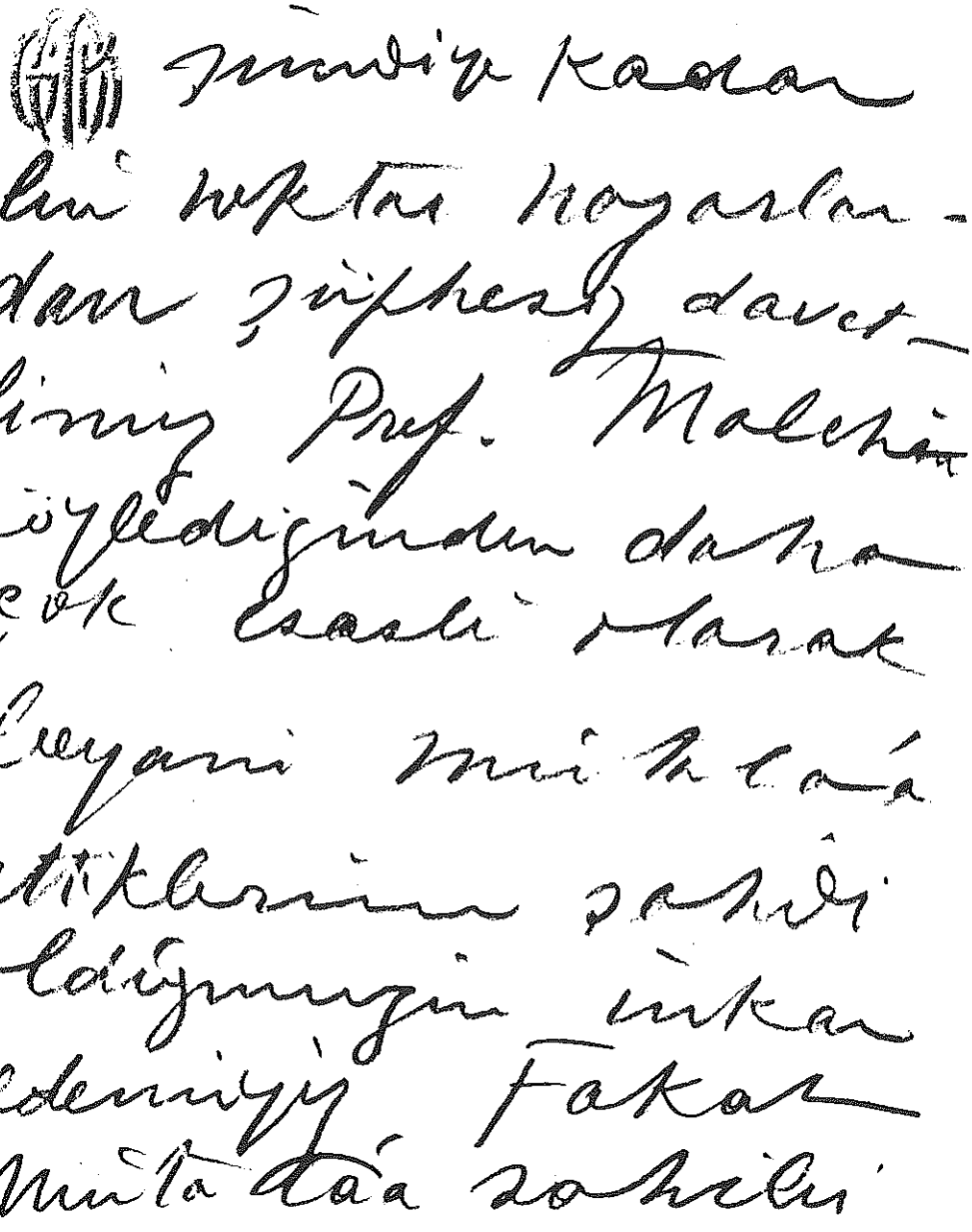
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Şahverdi Arşivi

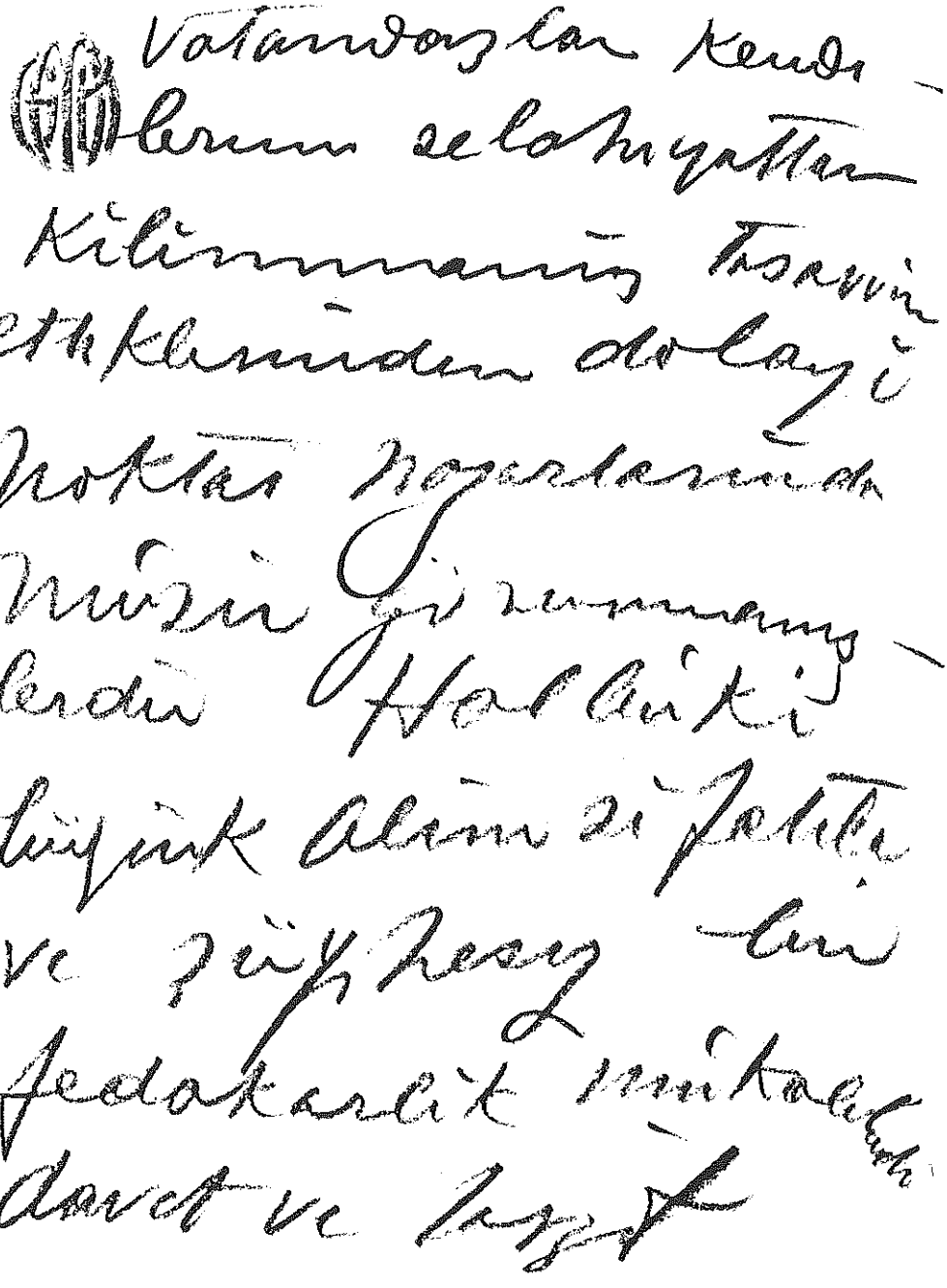
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Sahverdi Arsivi

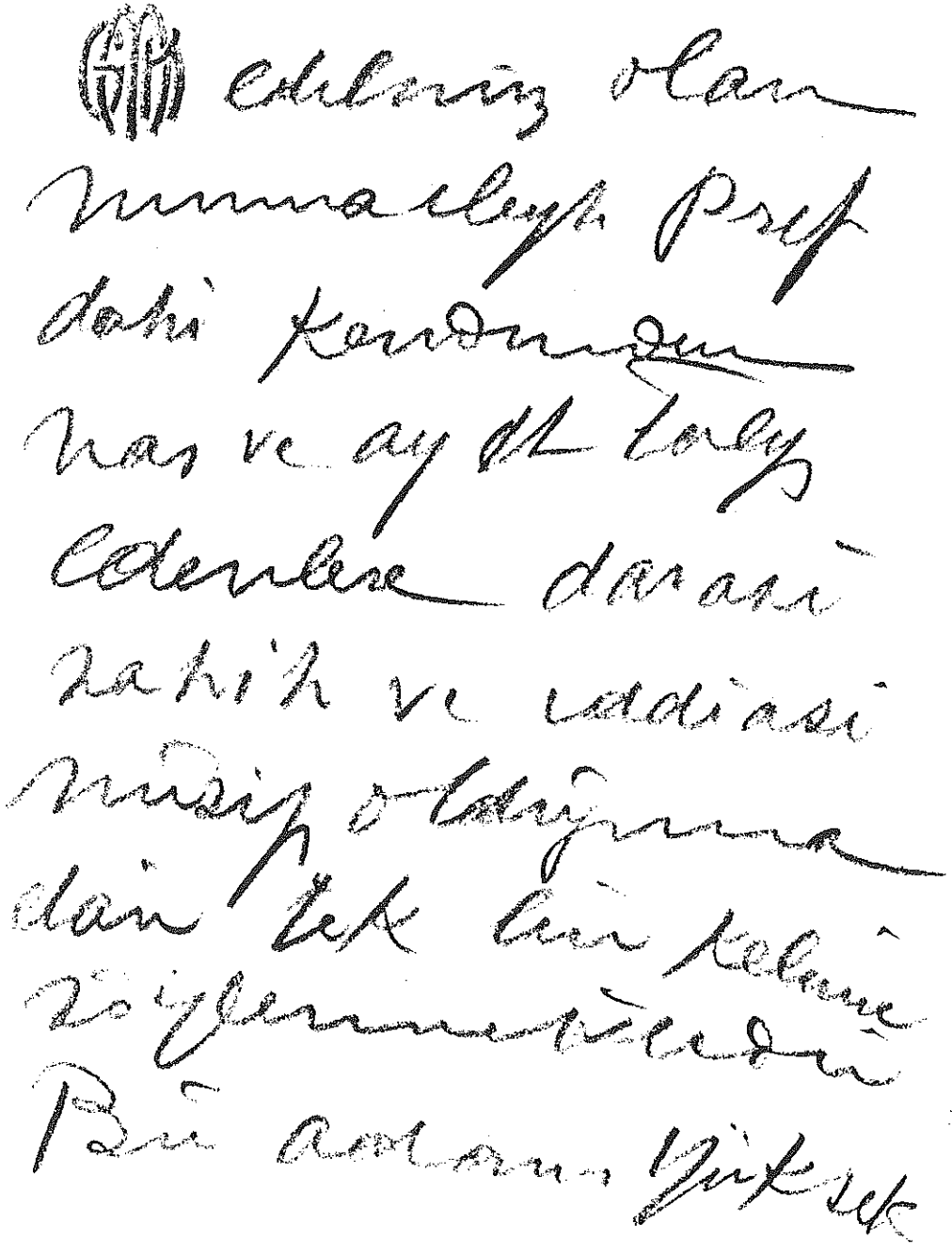
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Sahverdi Arşivi

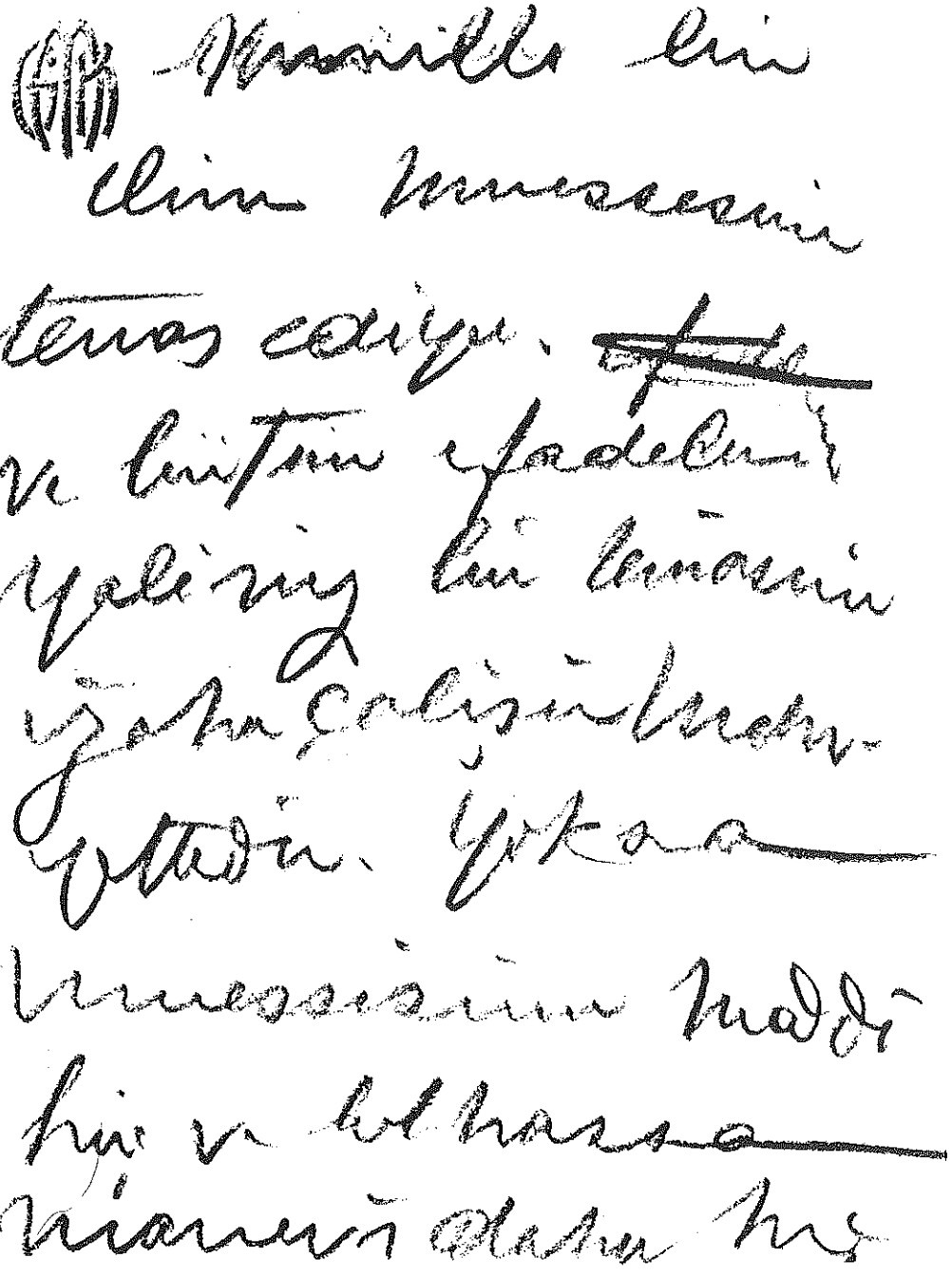
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Şahverdi Arşivi

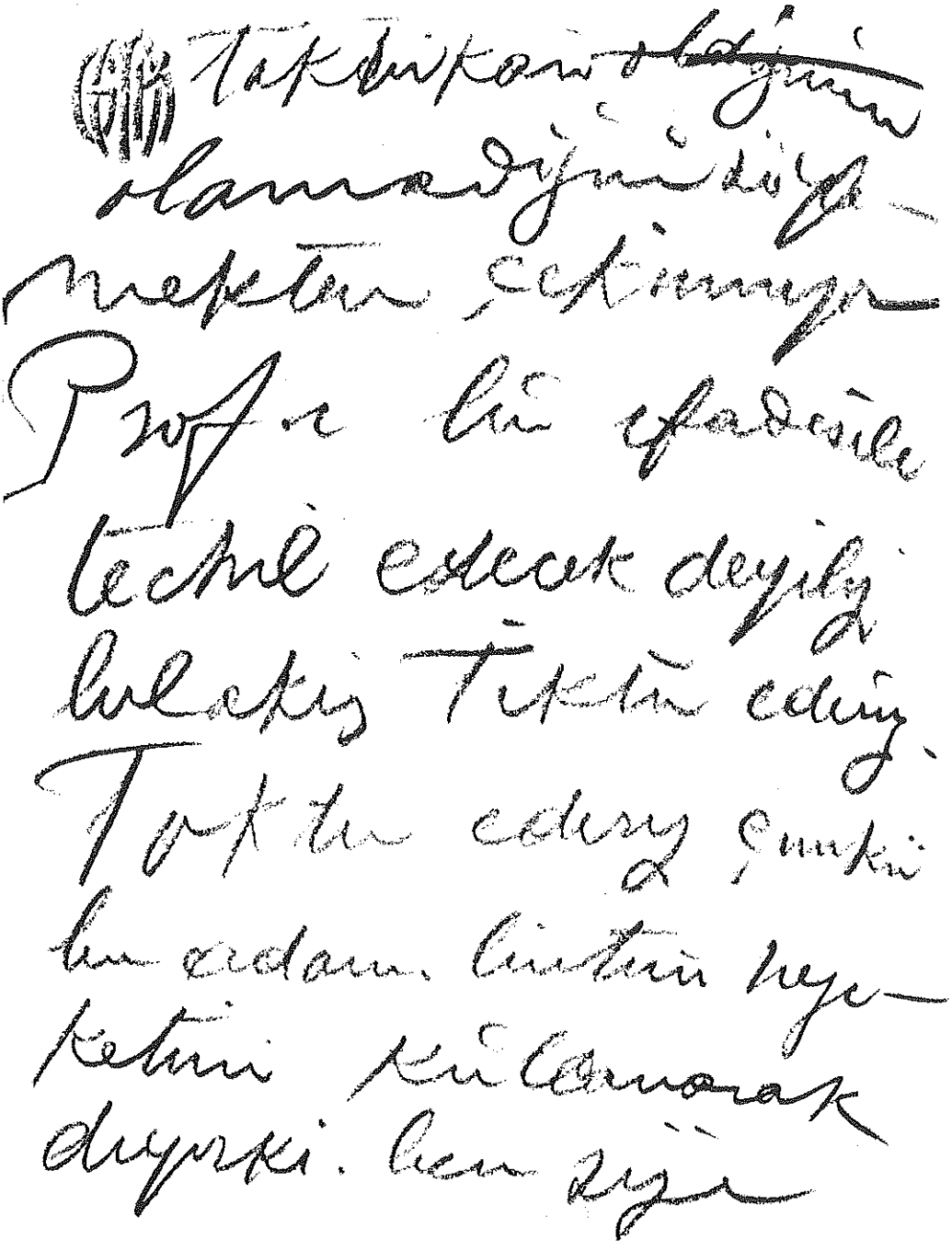
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Şahverdi Arşivi

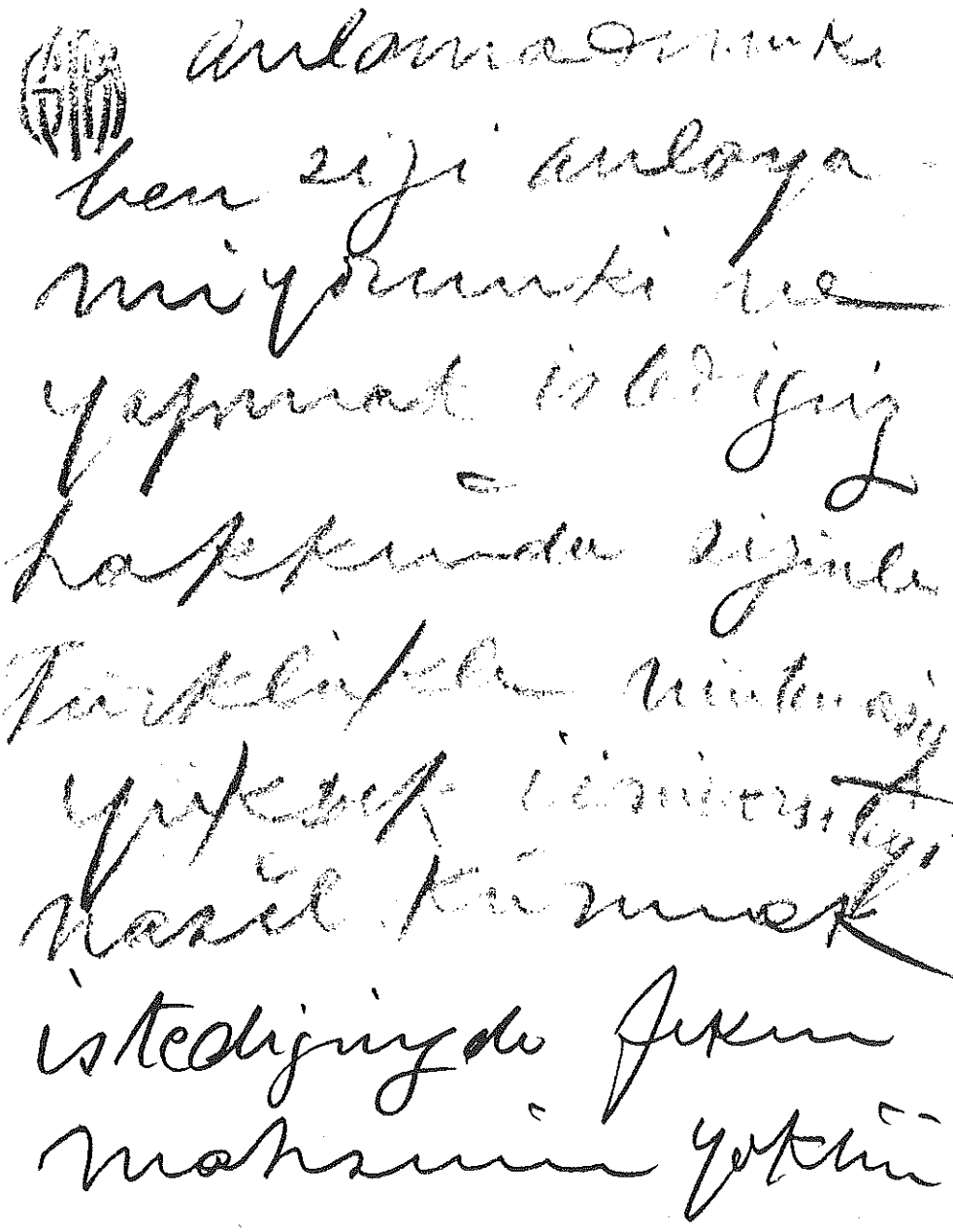
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Şahverdi Arşivi

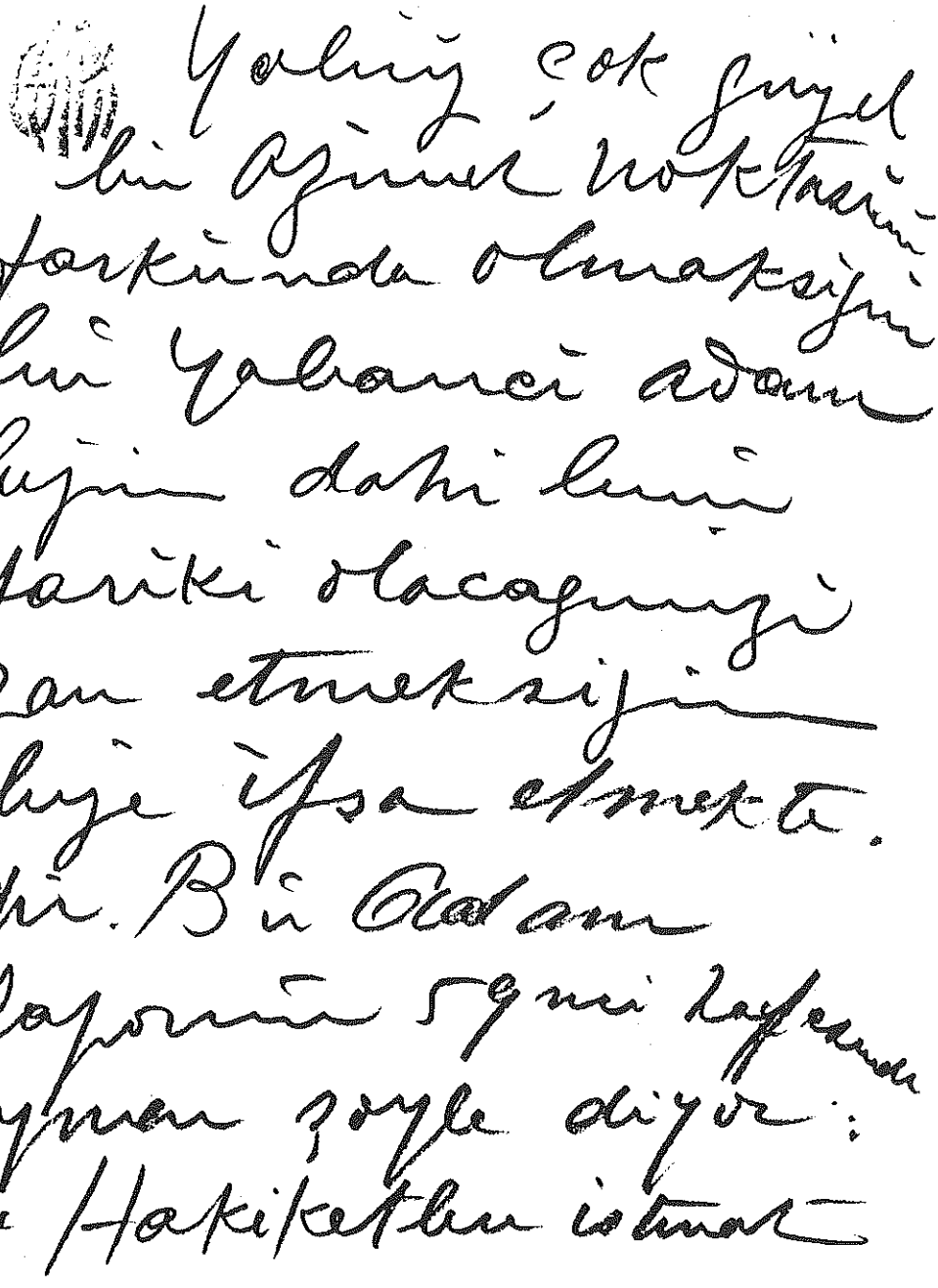
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Sahverdi Arşivi

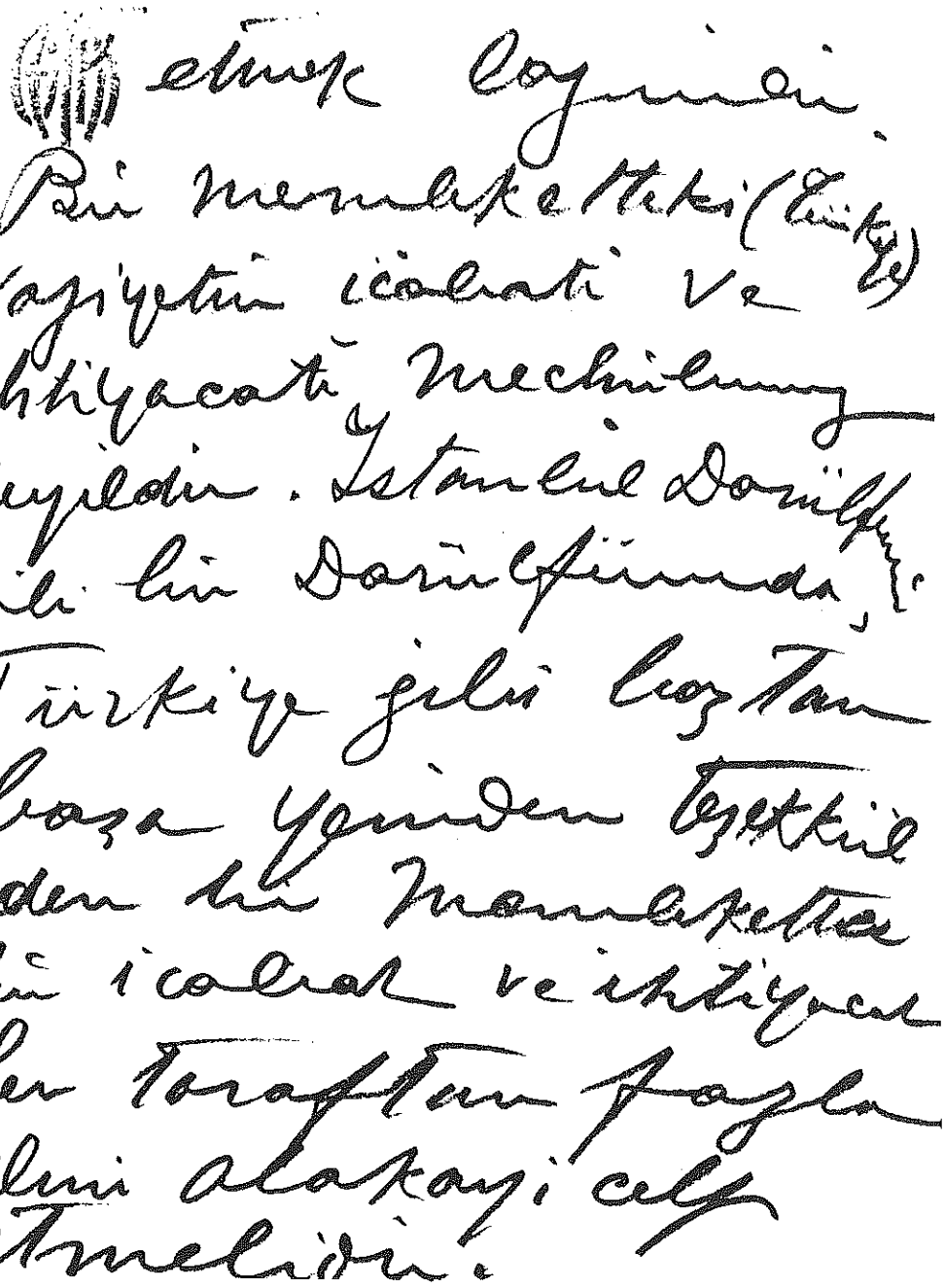
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Şahverdi Arşivi

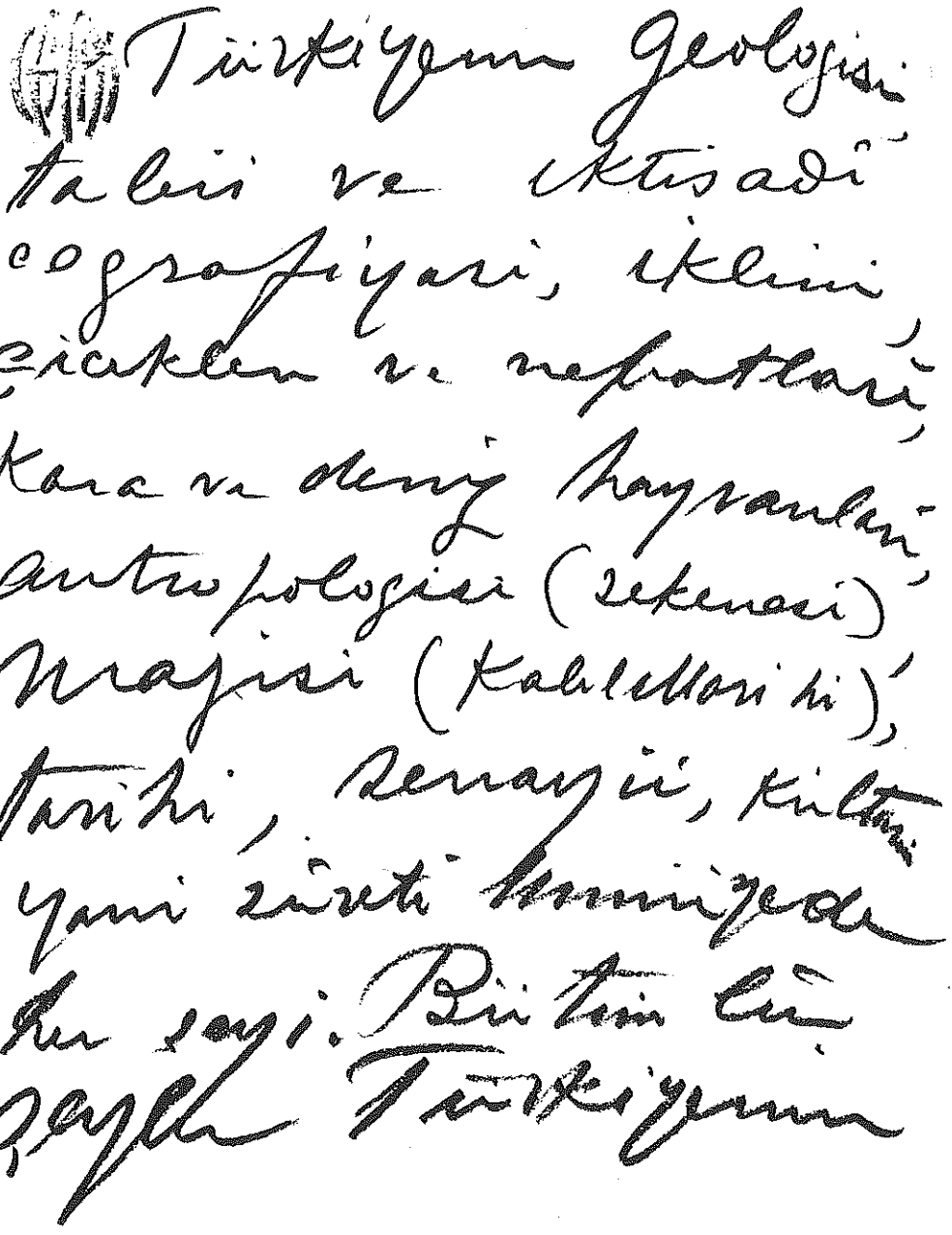
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Şahverdi Arşivi

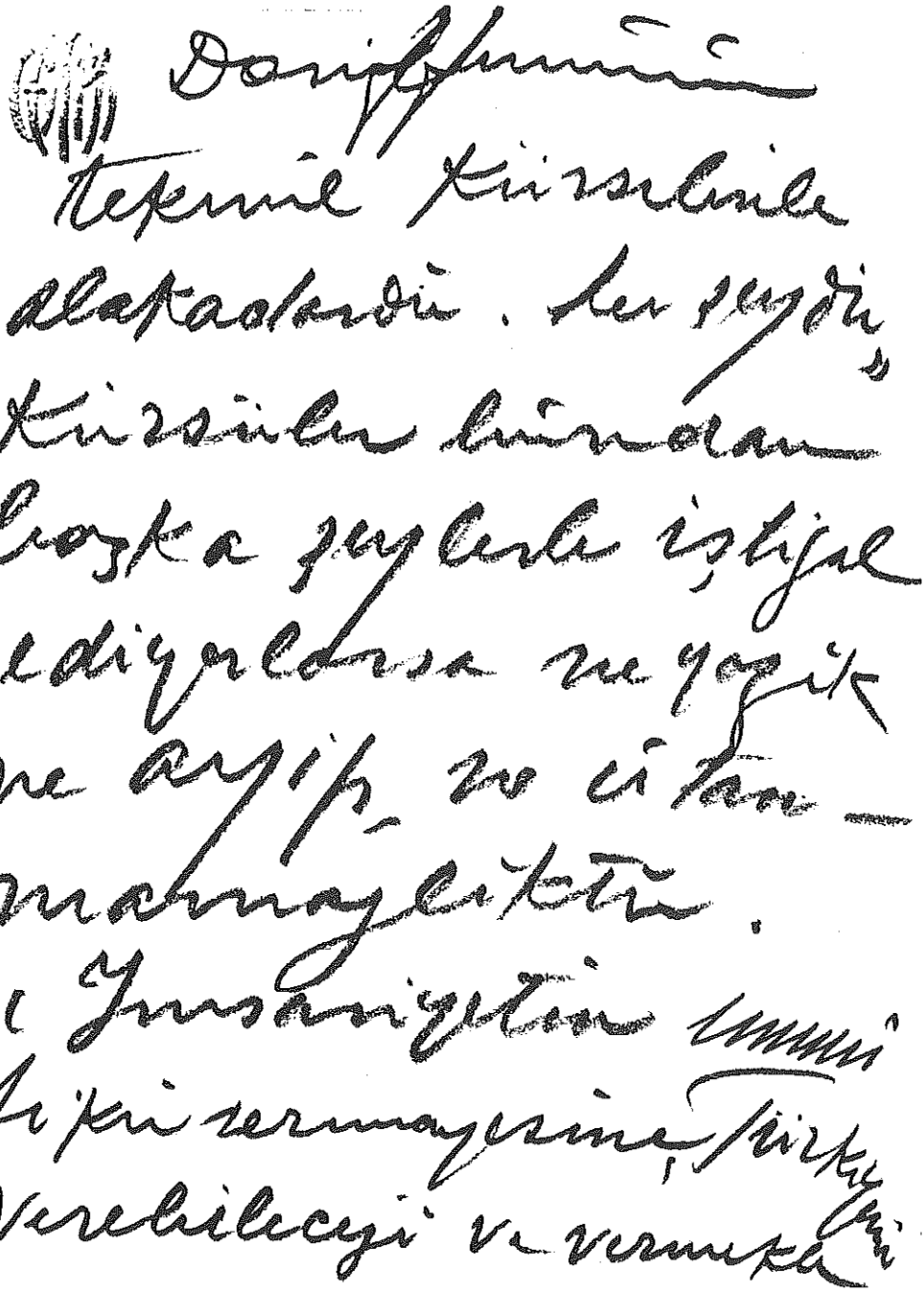
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Sahverdi Arşivi

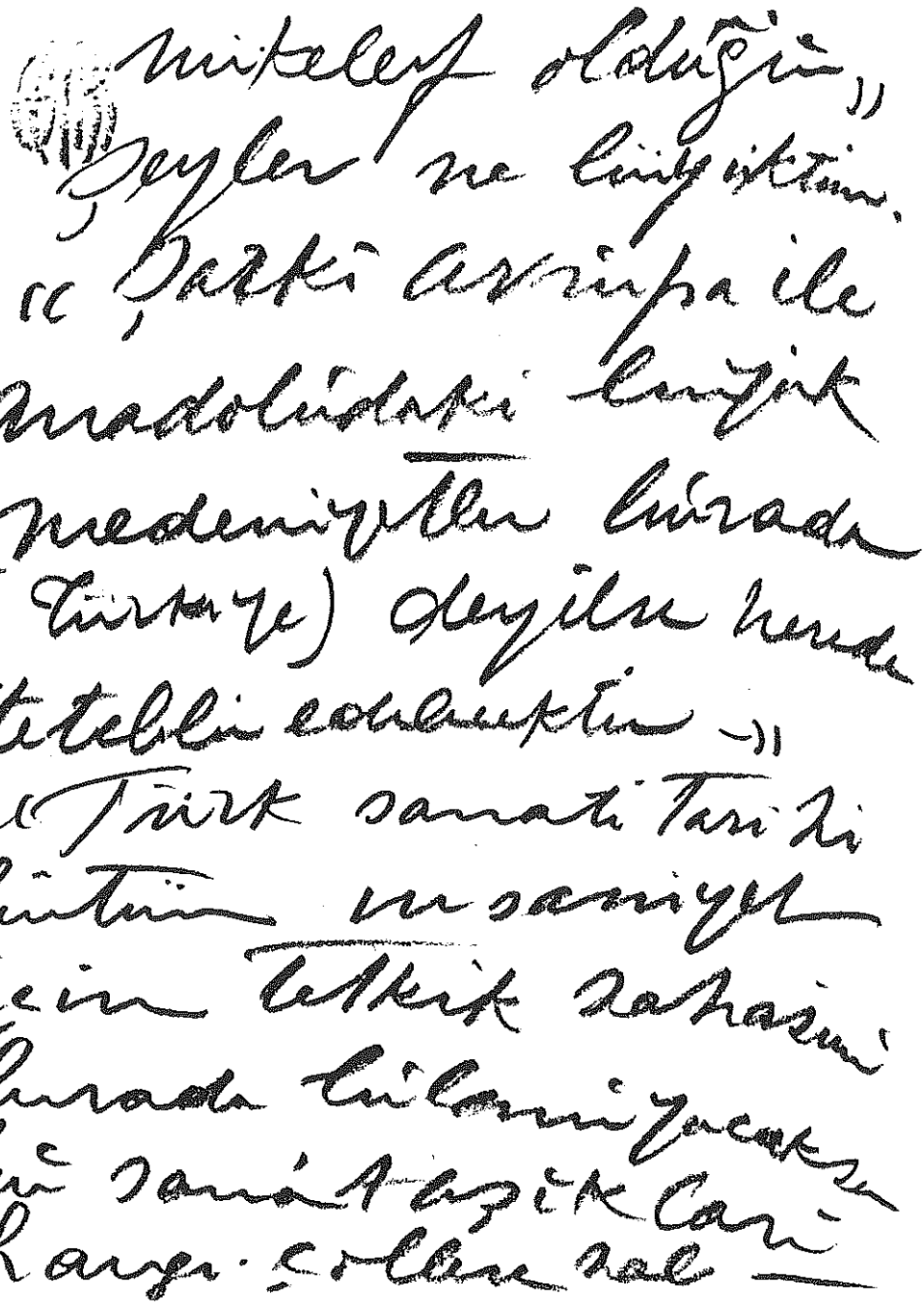
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Sahverdi Arsivi

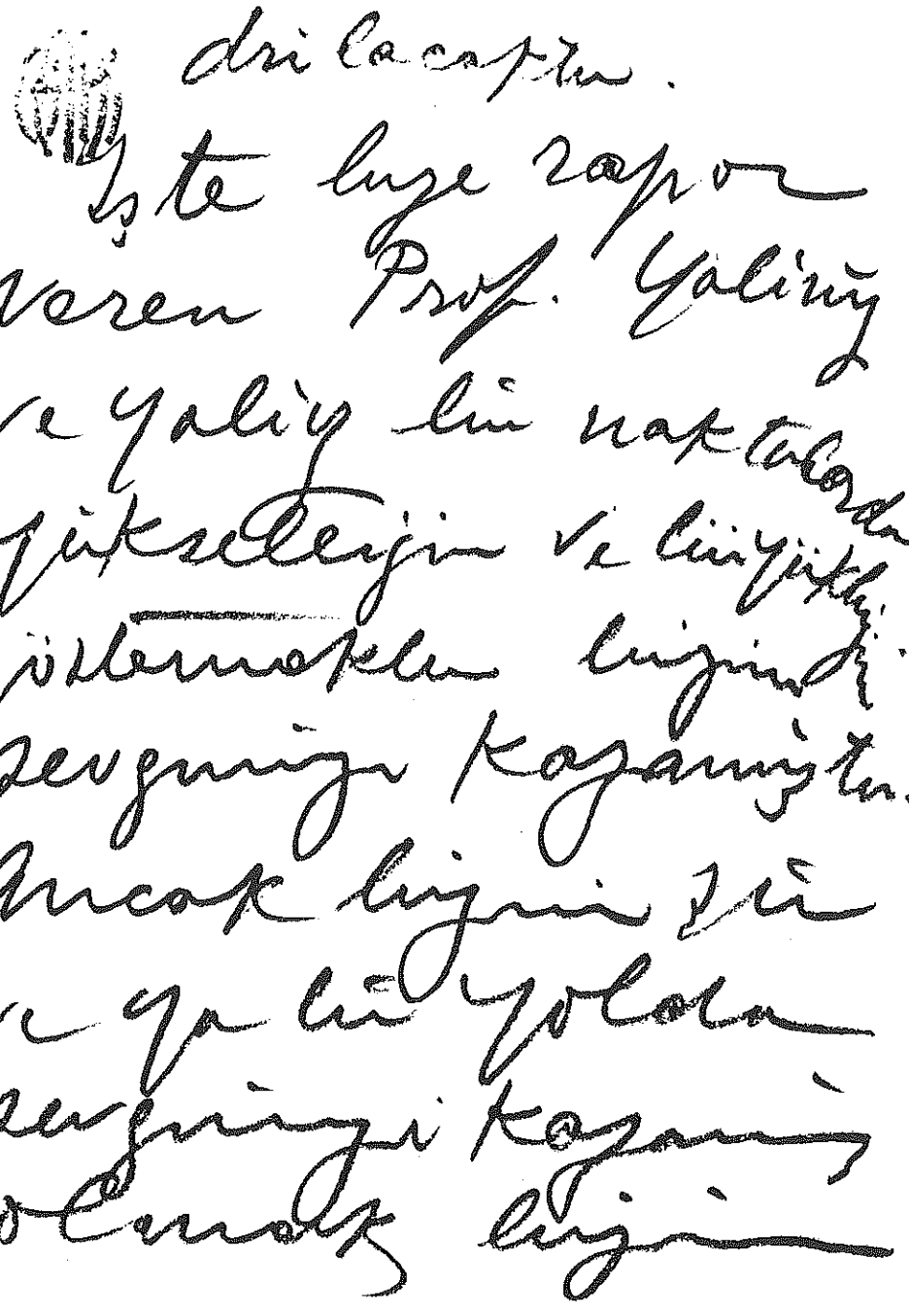
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Şahverdi Arşivi

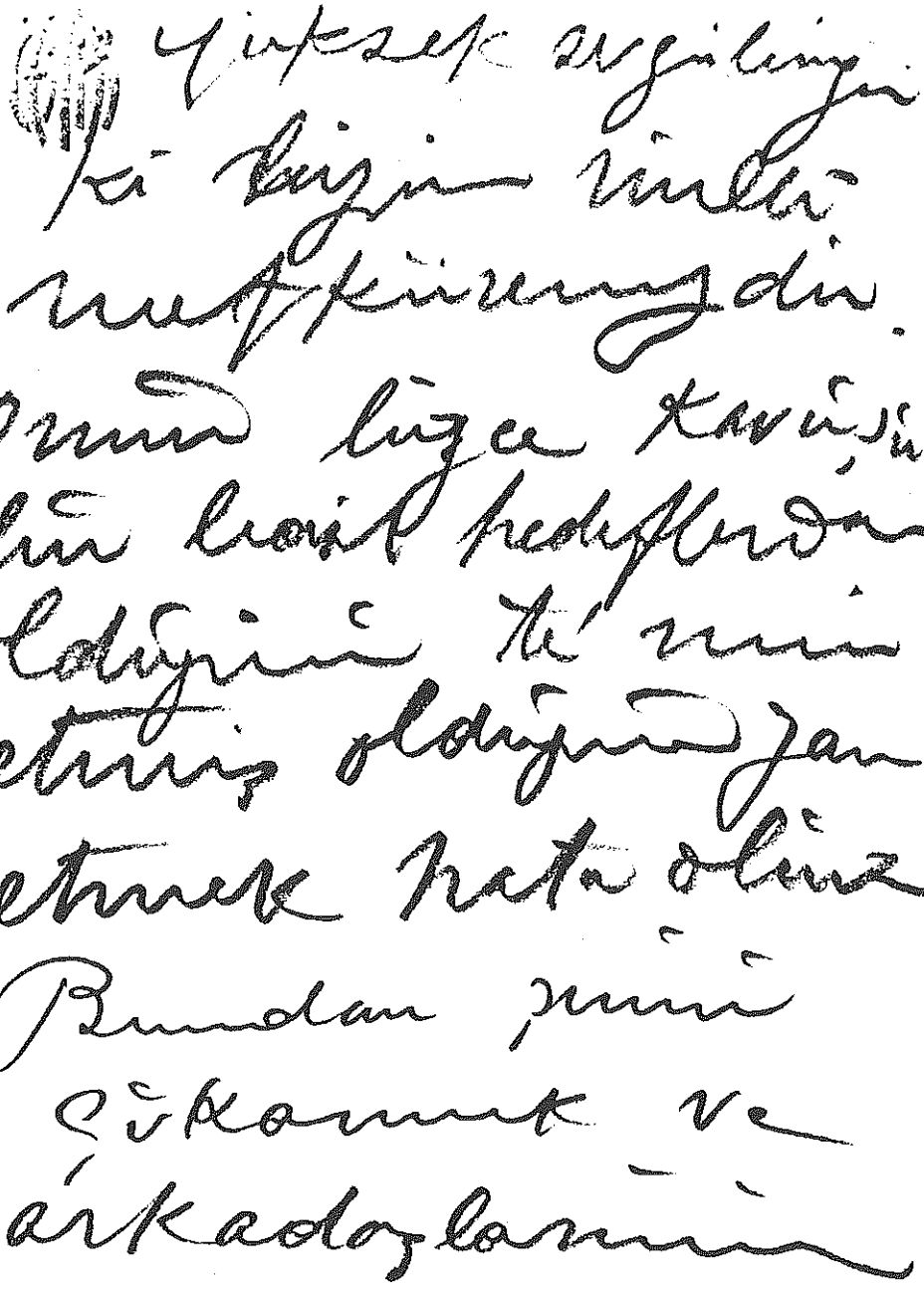
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Sahverdi Arşivi

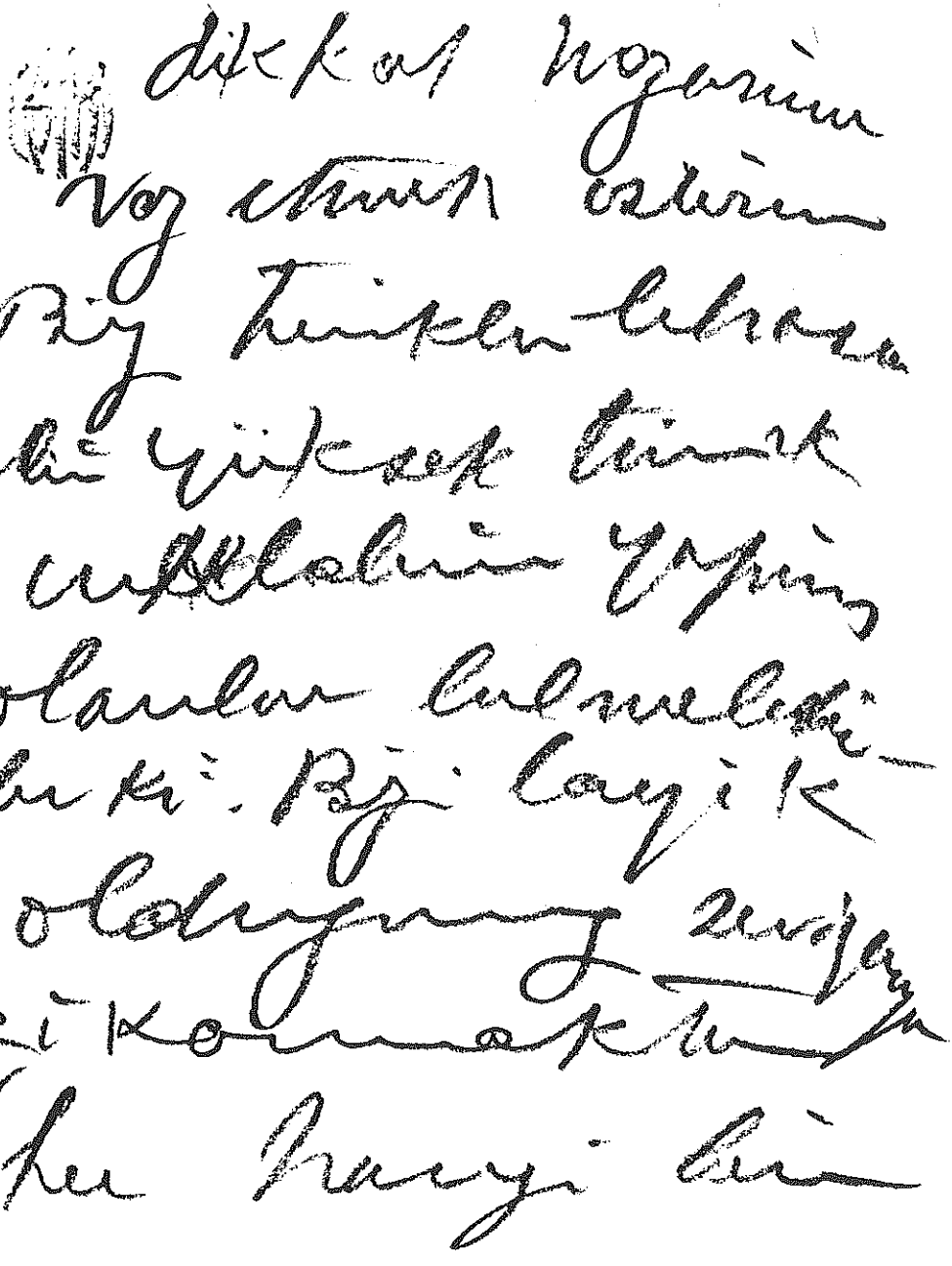
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Şahverdi Arşivi

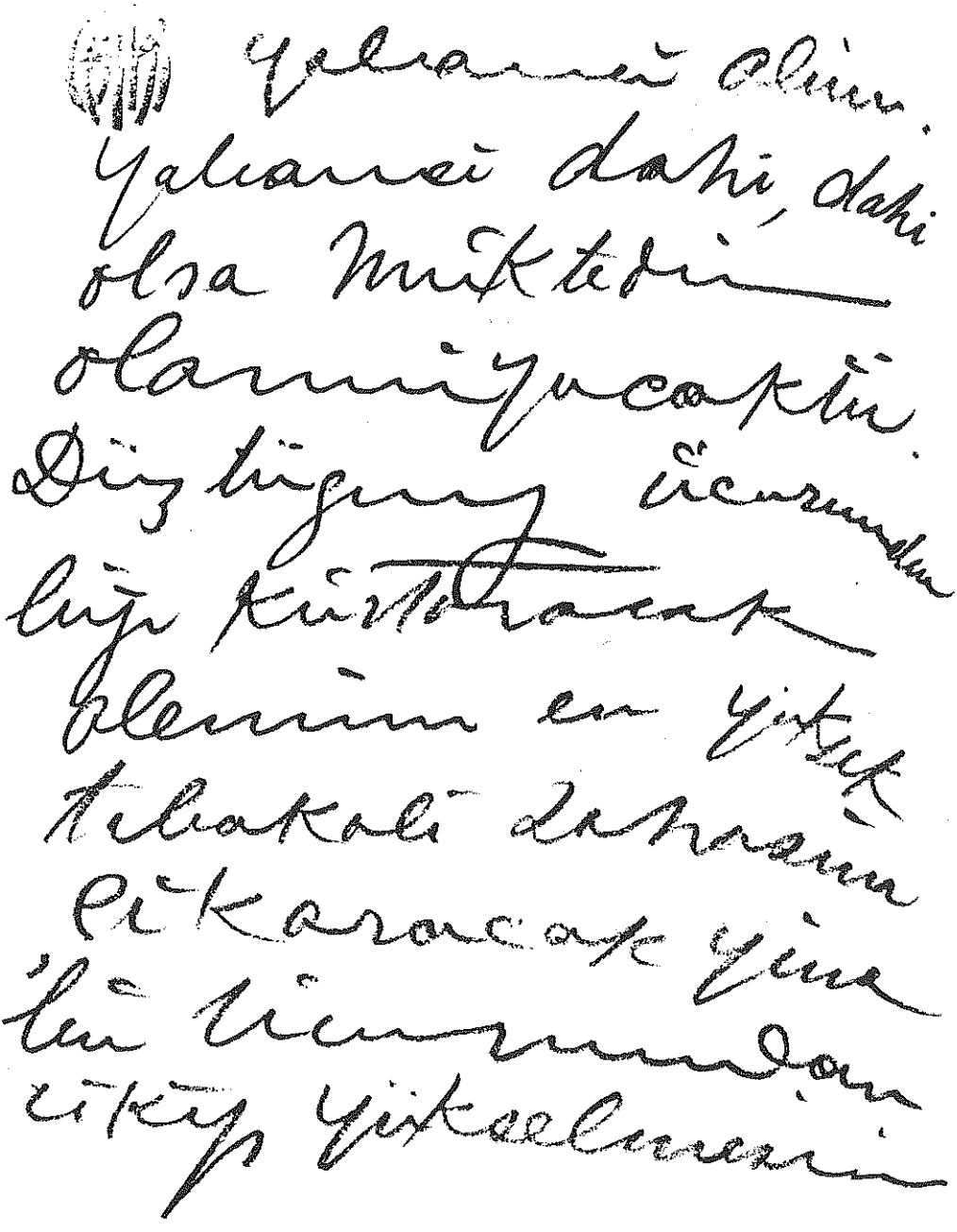
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Şahverdi Arşivi

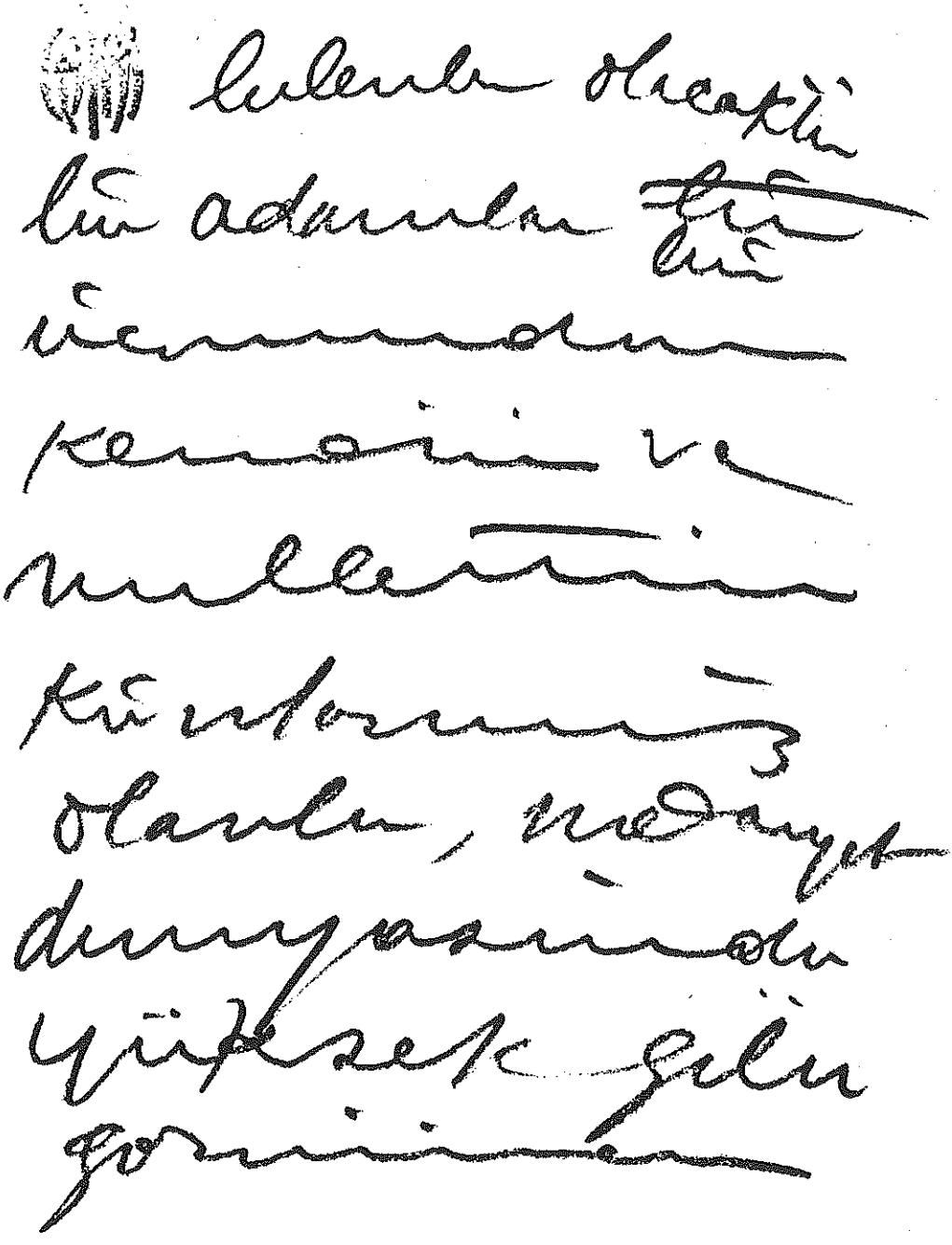
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Şahverdi Arşivi

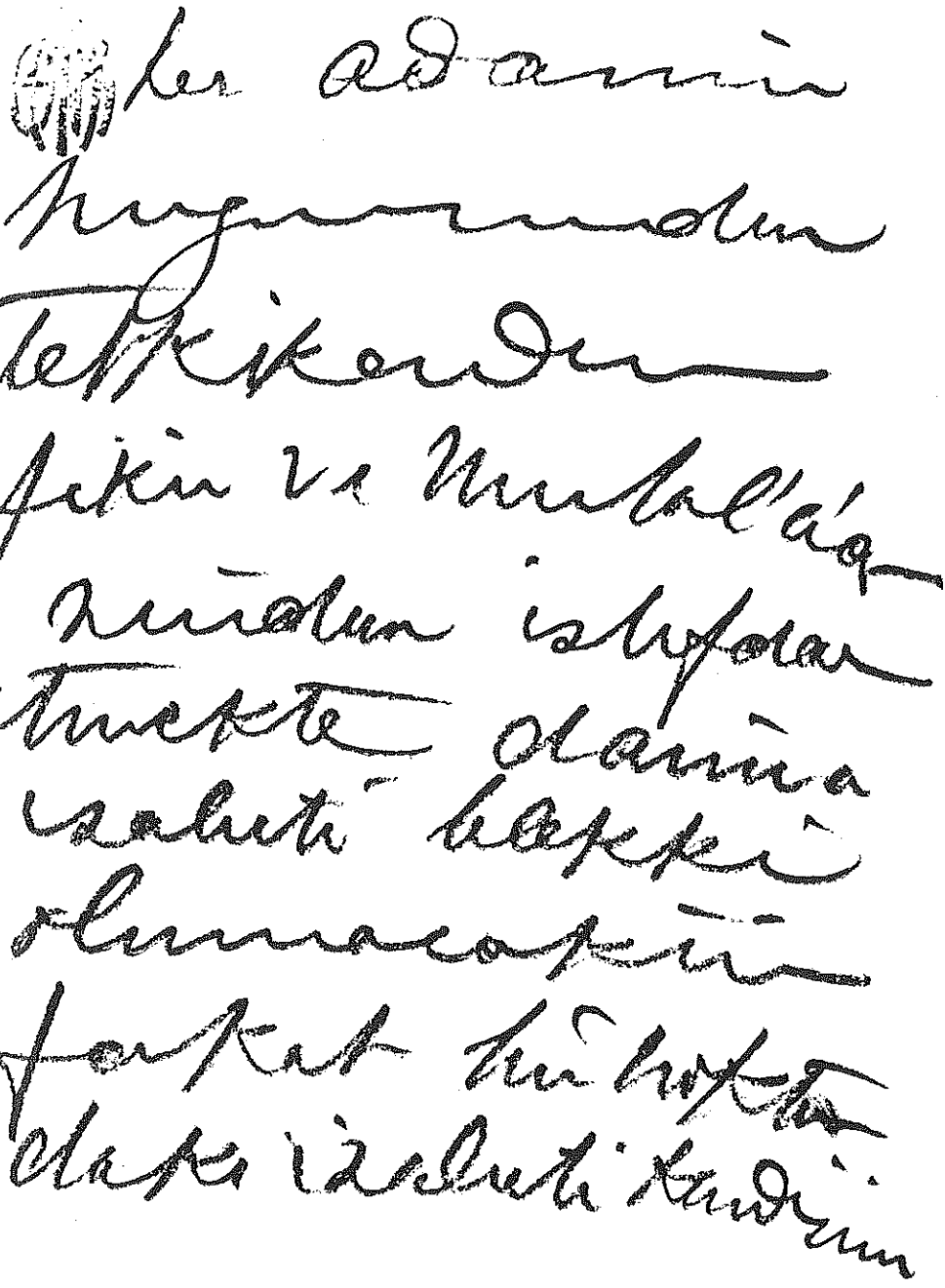
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Şahverdi Arşivi

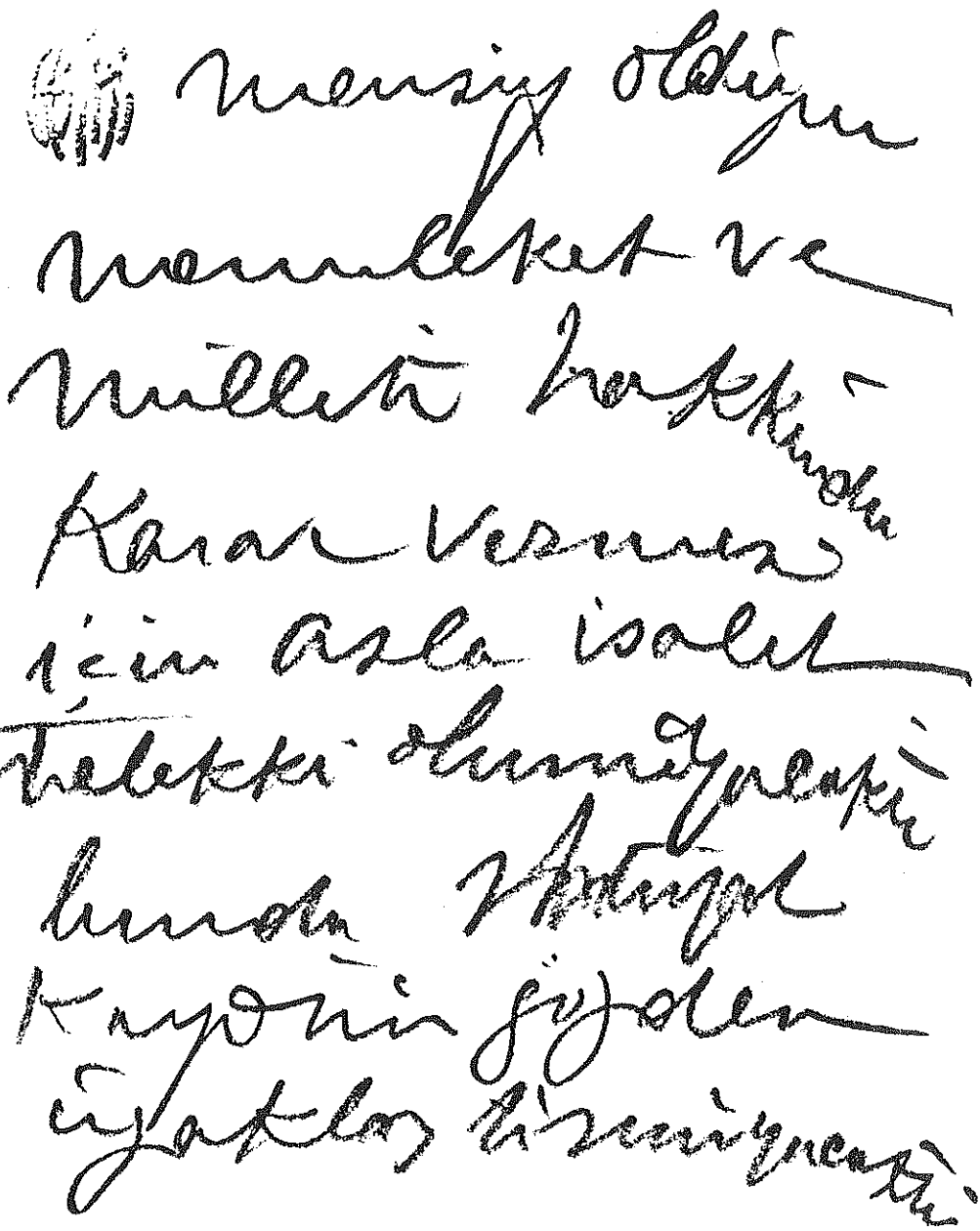
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Şahverdi Arşivi

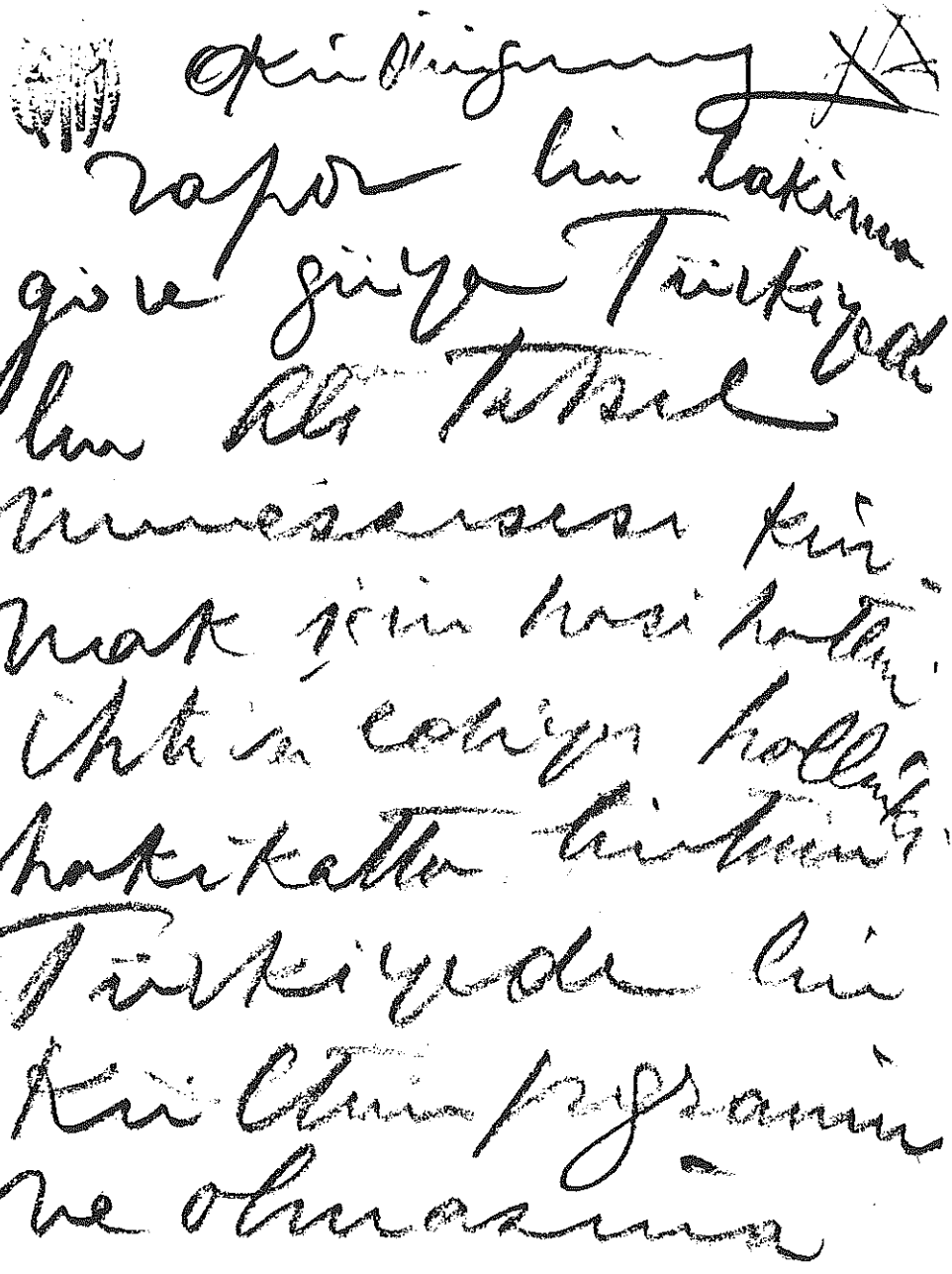
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Şahverdi Arşivi

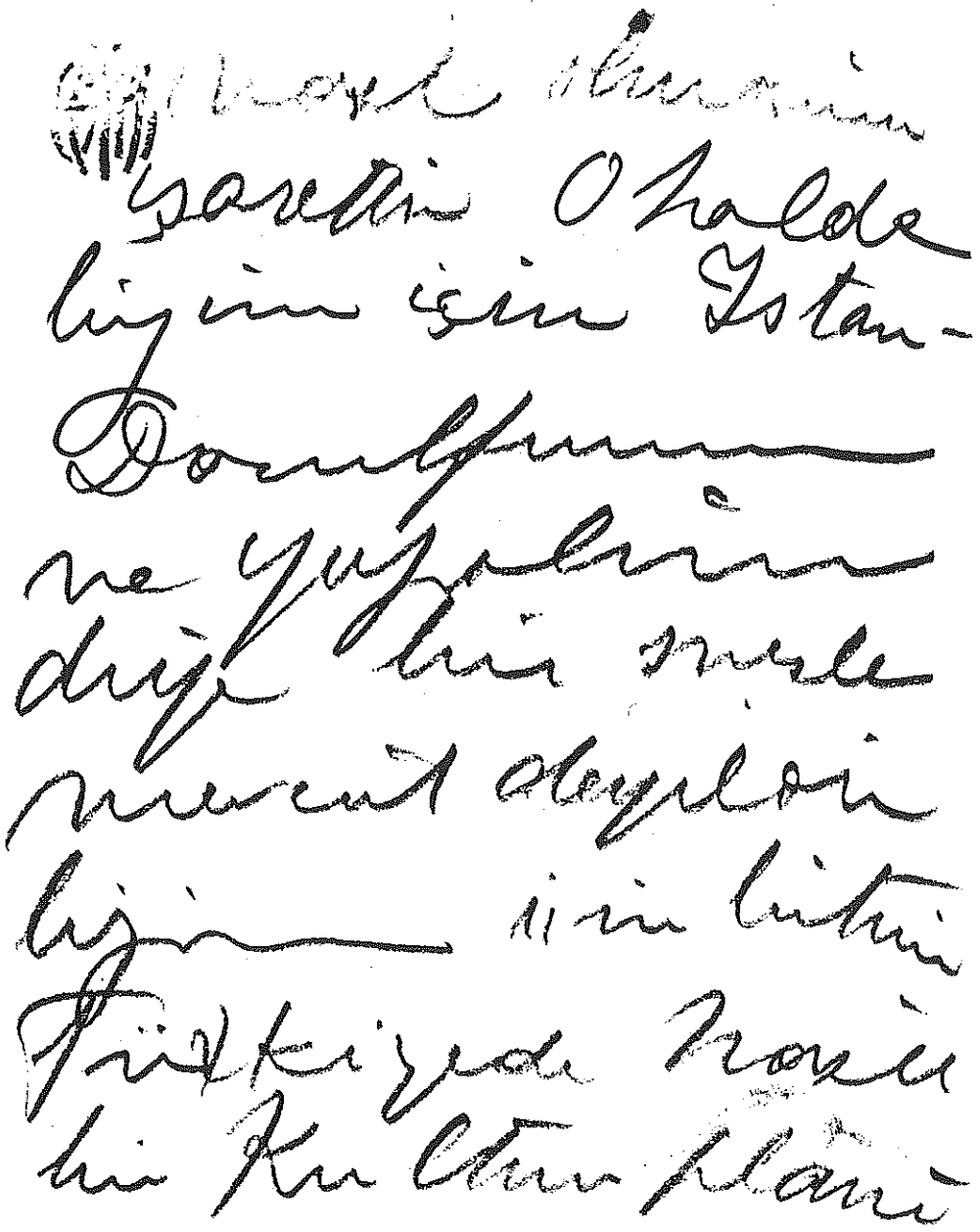
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Şahverdi Arşivi

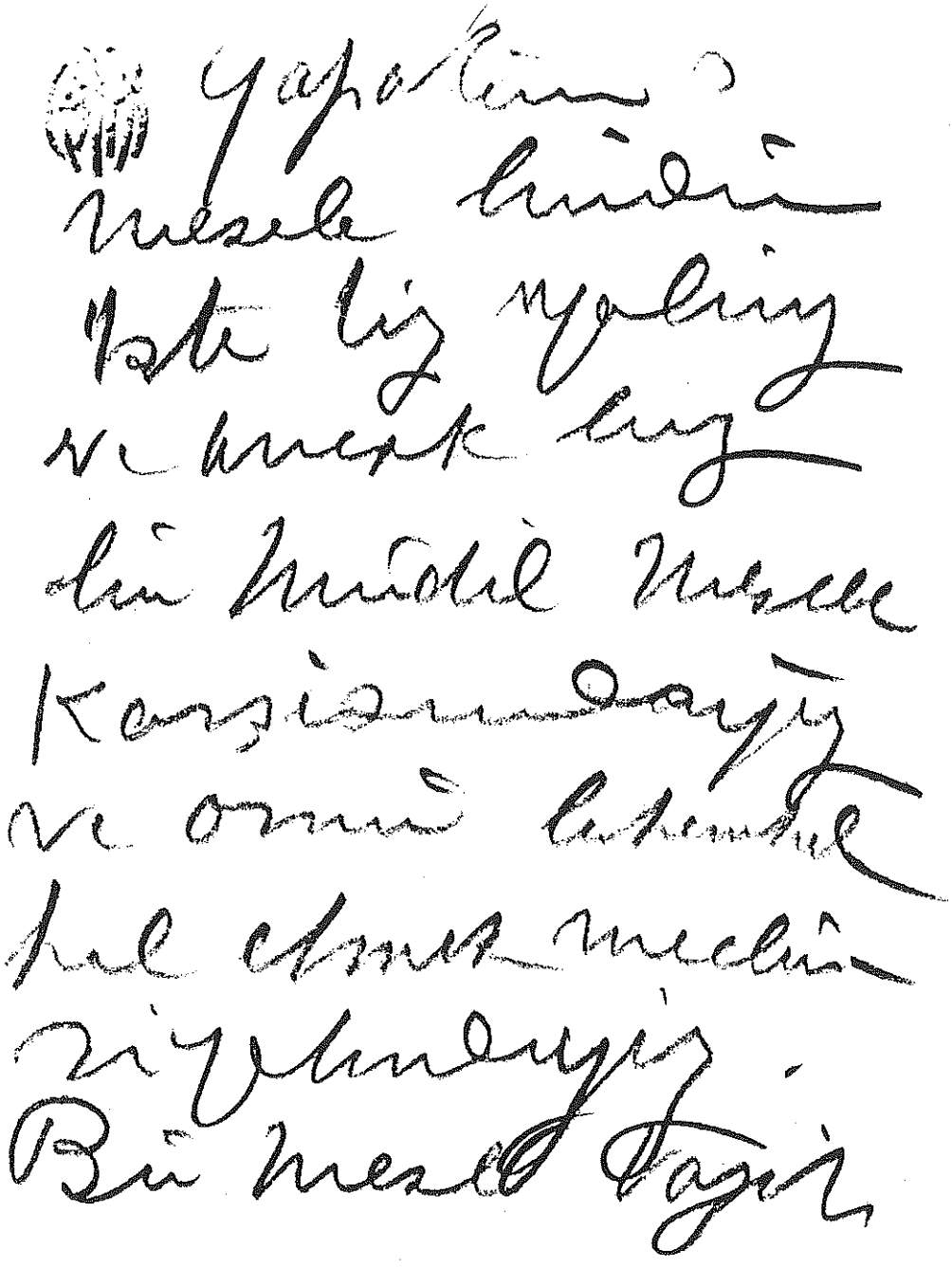
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Sahverdi Arsivi

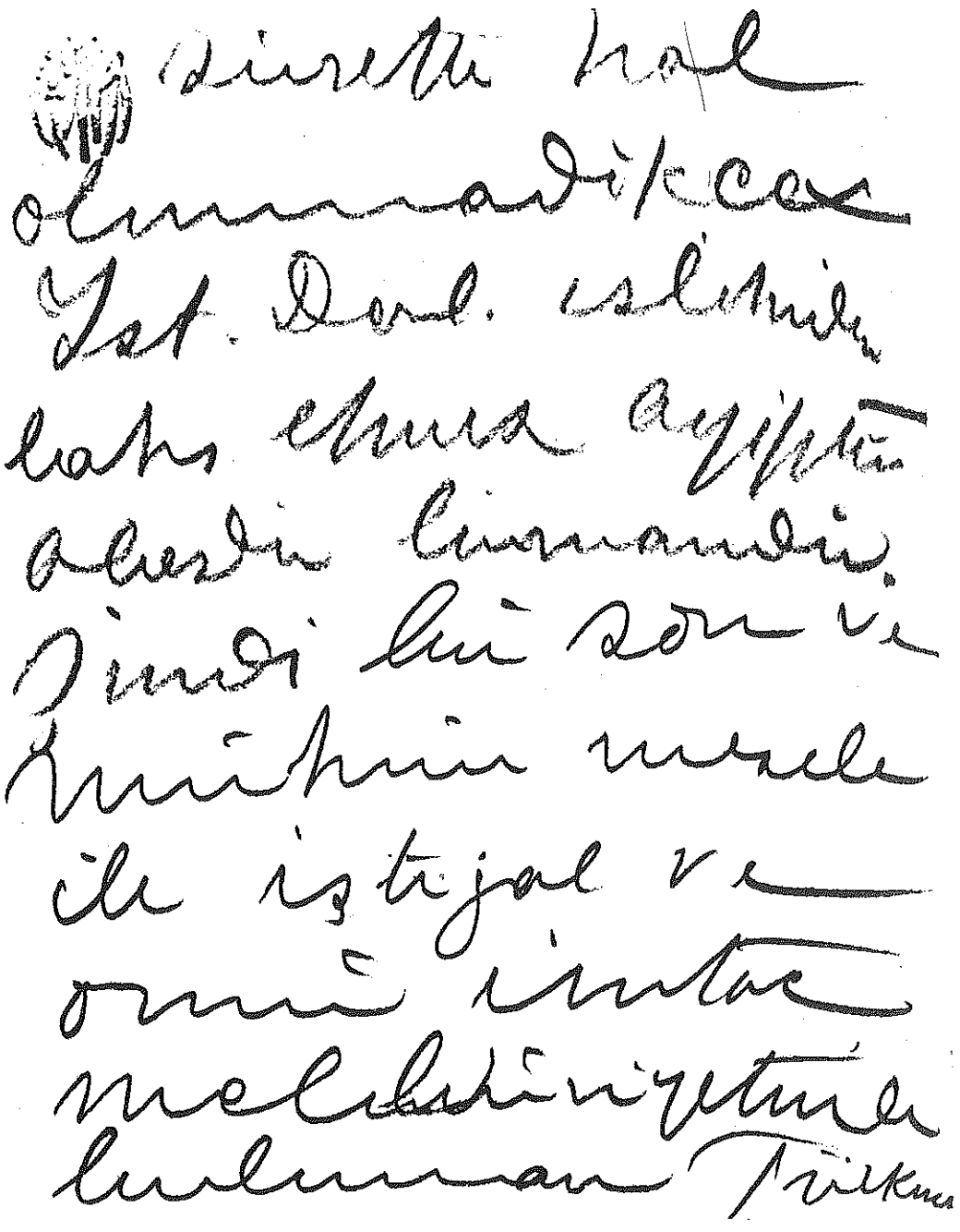
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Sahverdi Arşivi

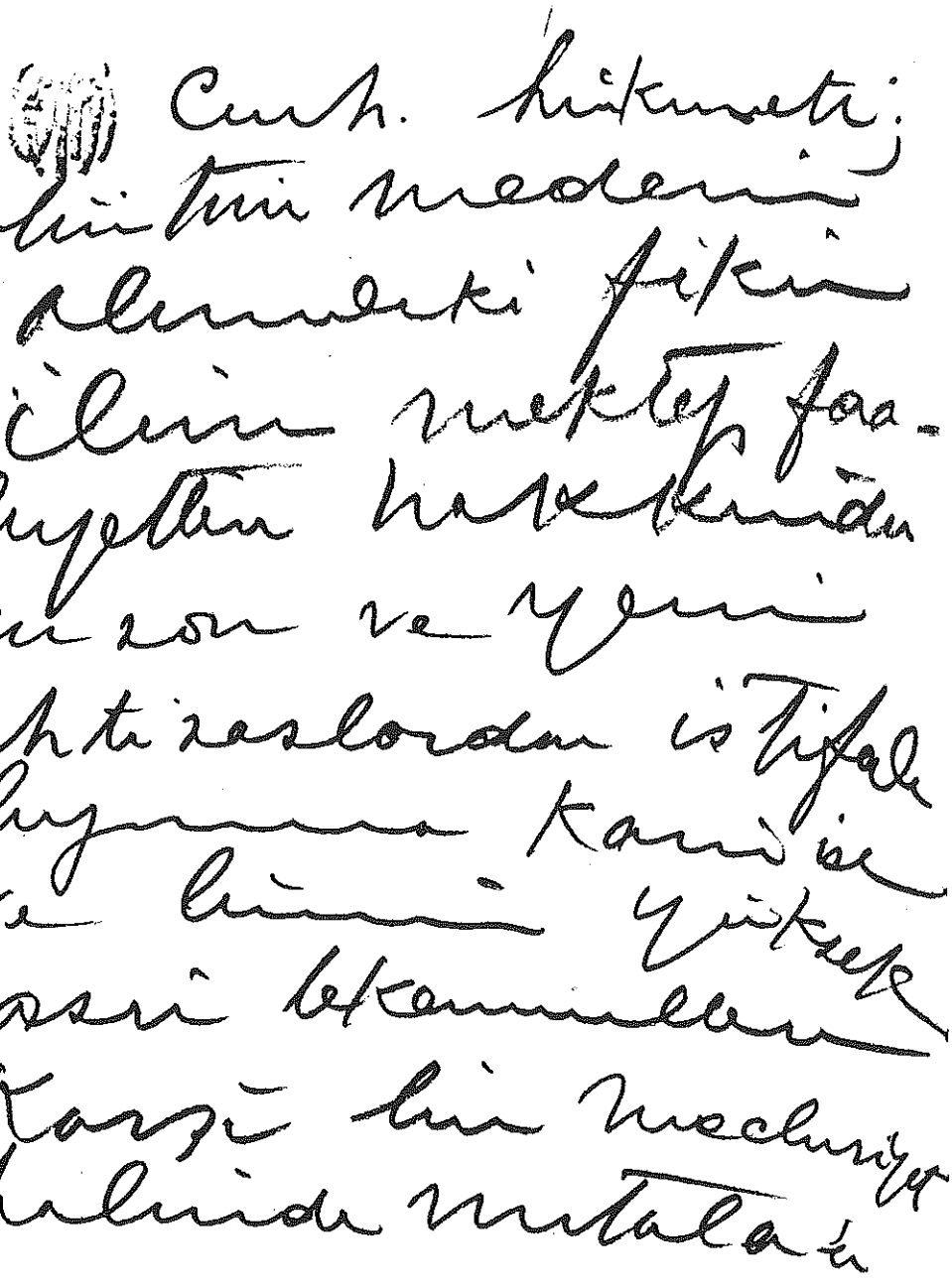
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Şahverdi Arşivi

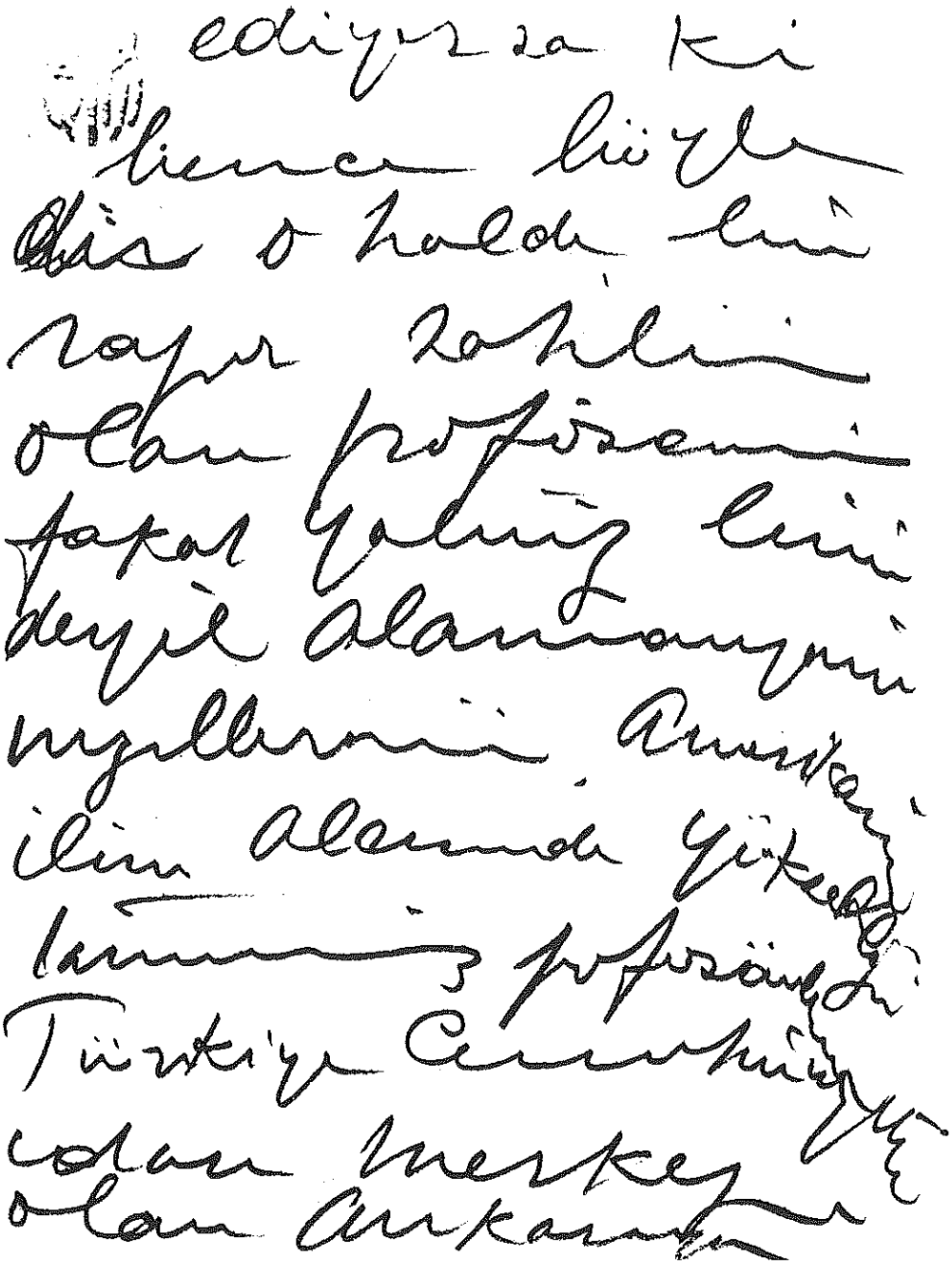
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Şahverdi Arşivi

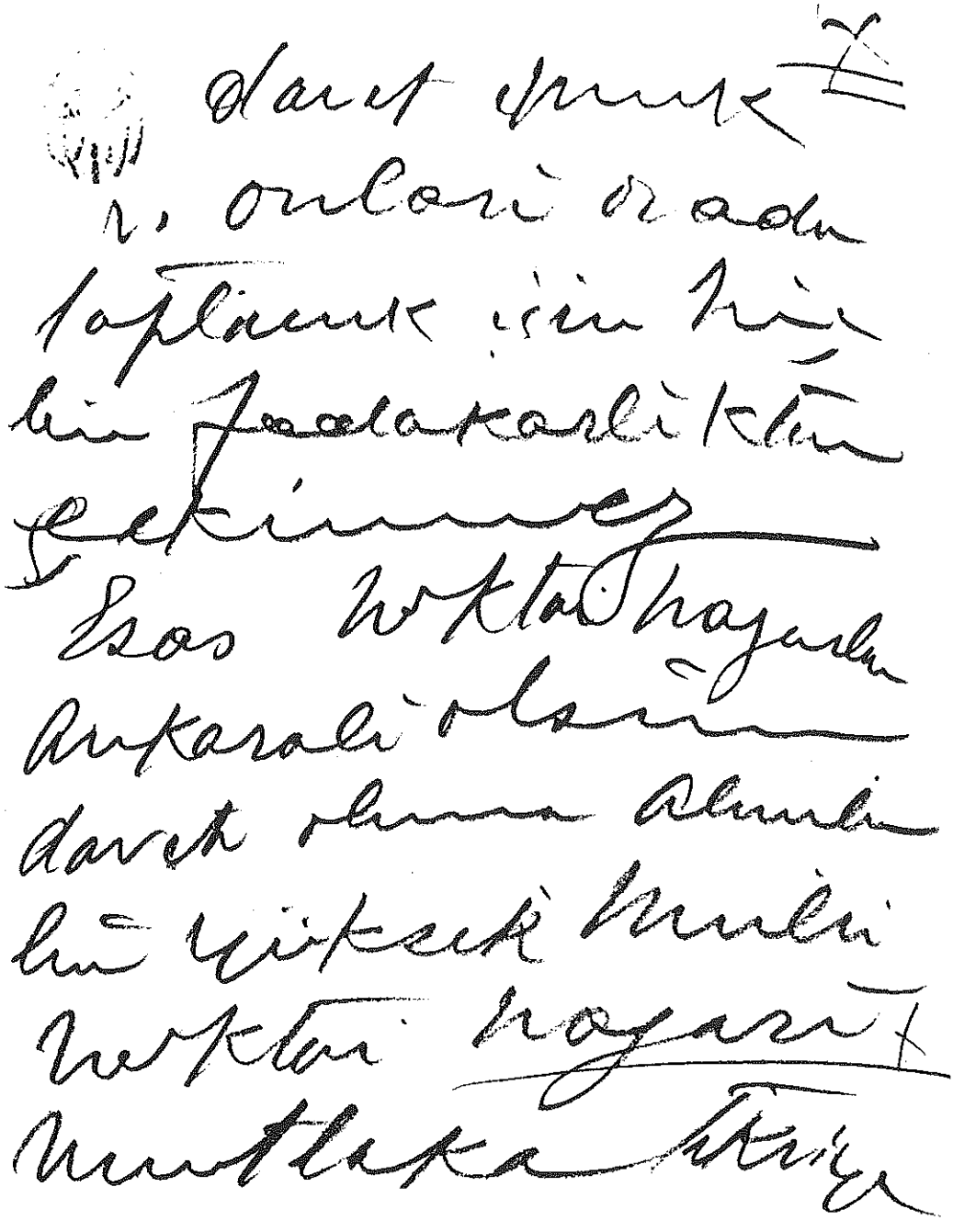
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Sahverdi Arsivi

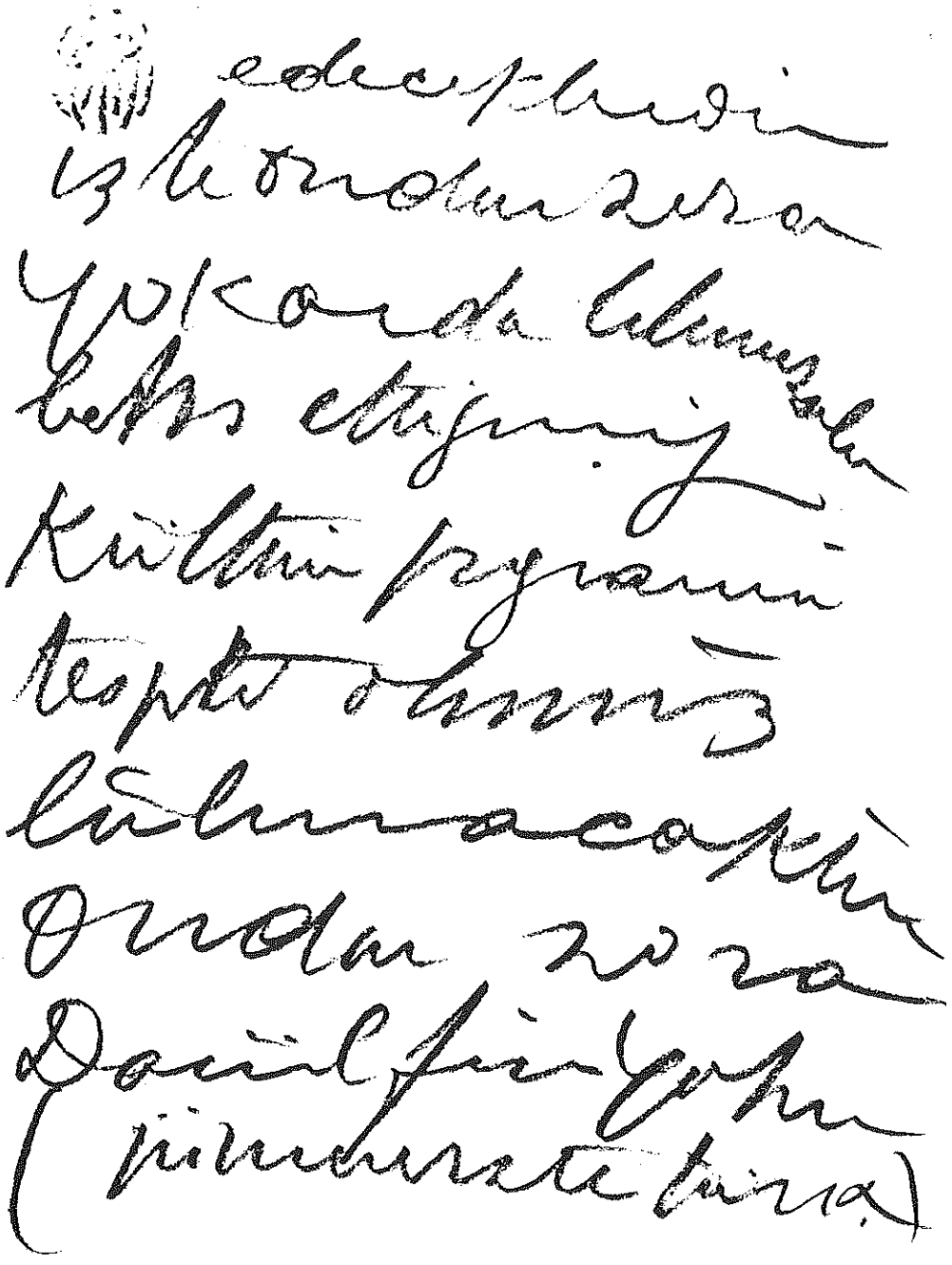
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Sahverdi Arşivi

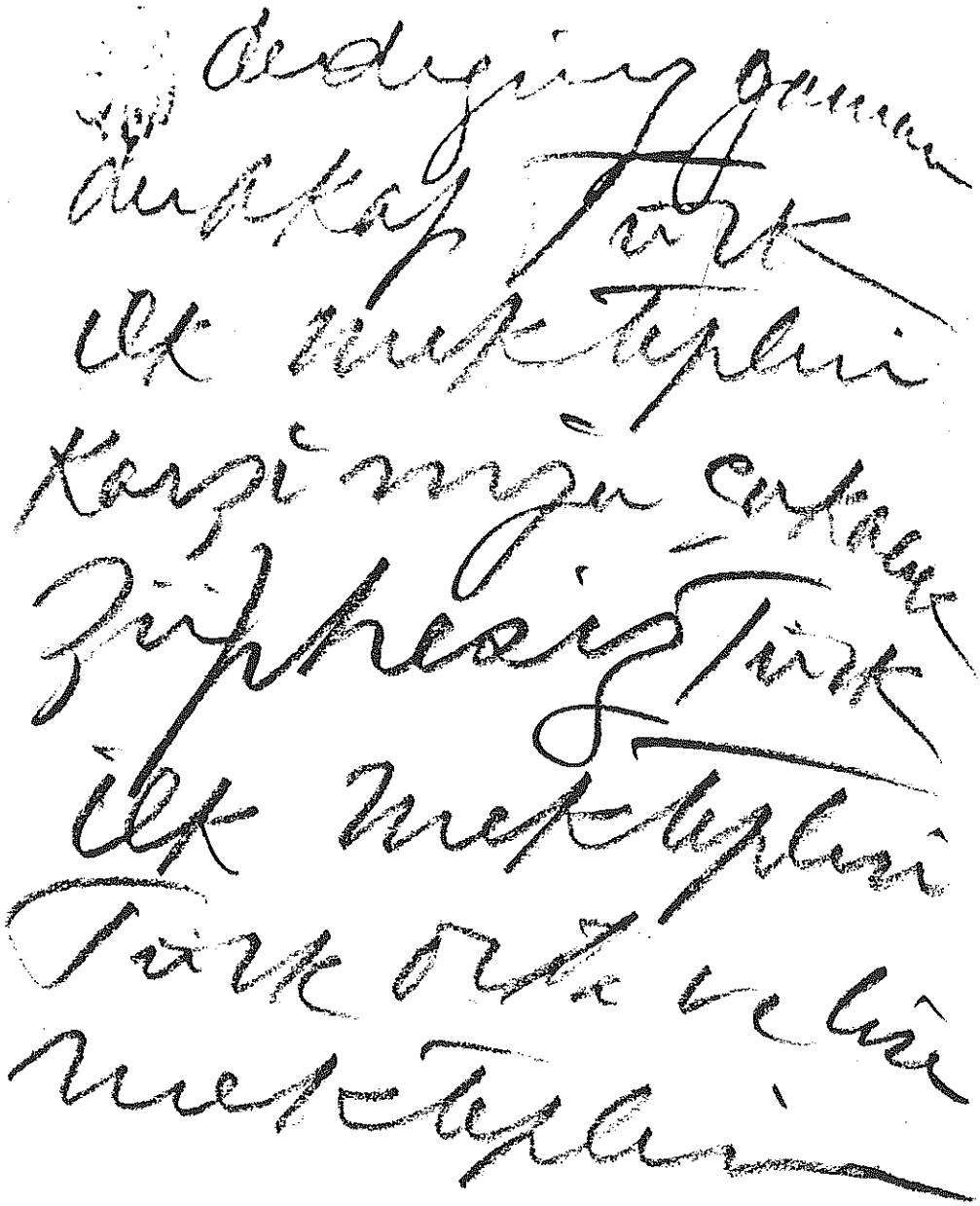
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Sahverdi Arşivi

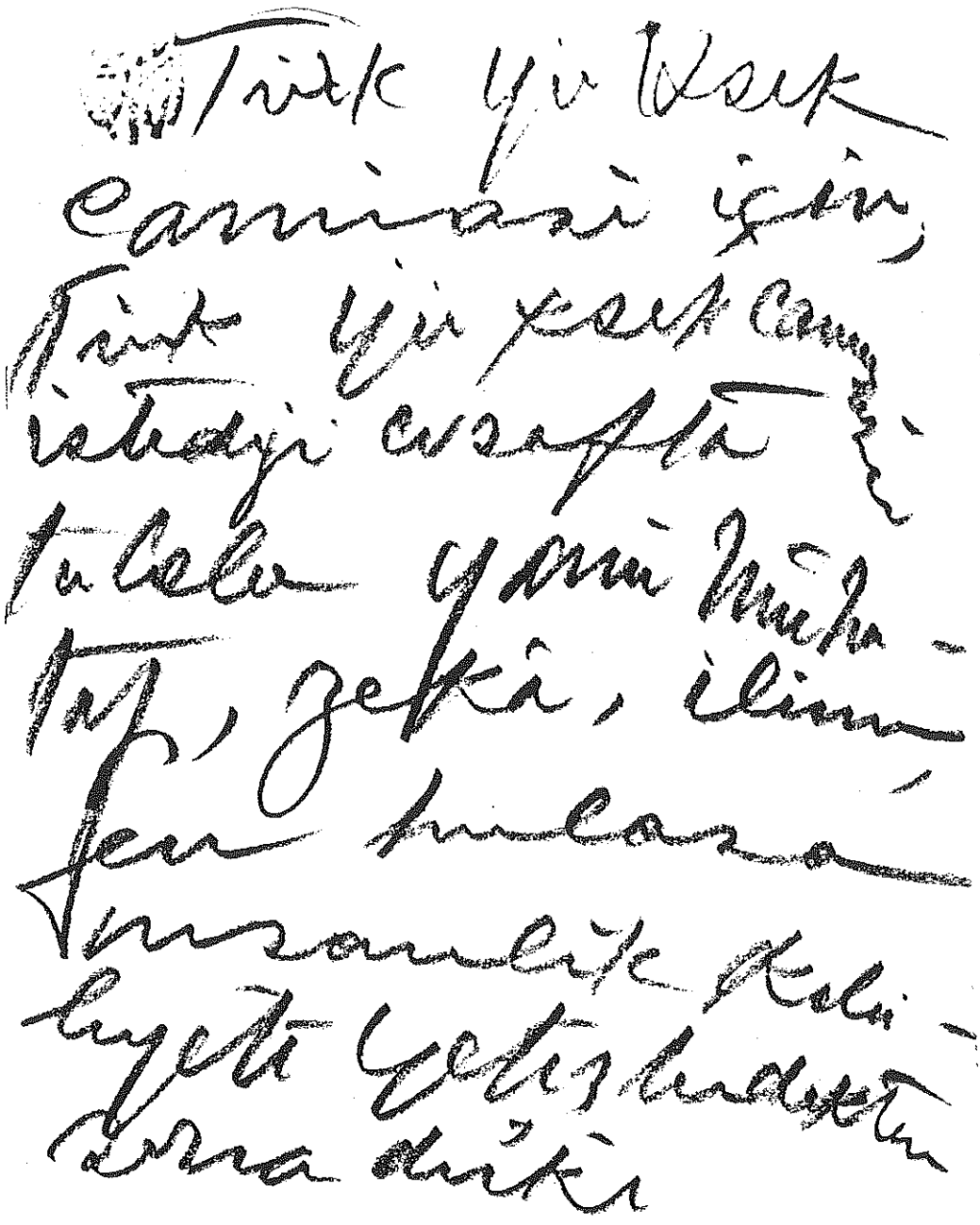
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Şahverdi Arşivi

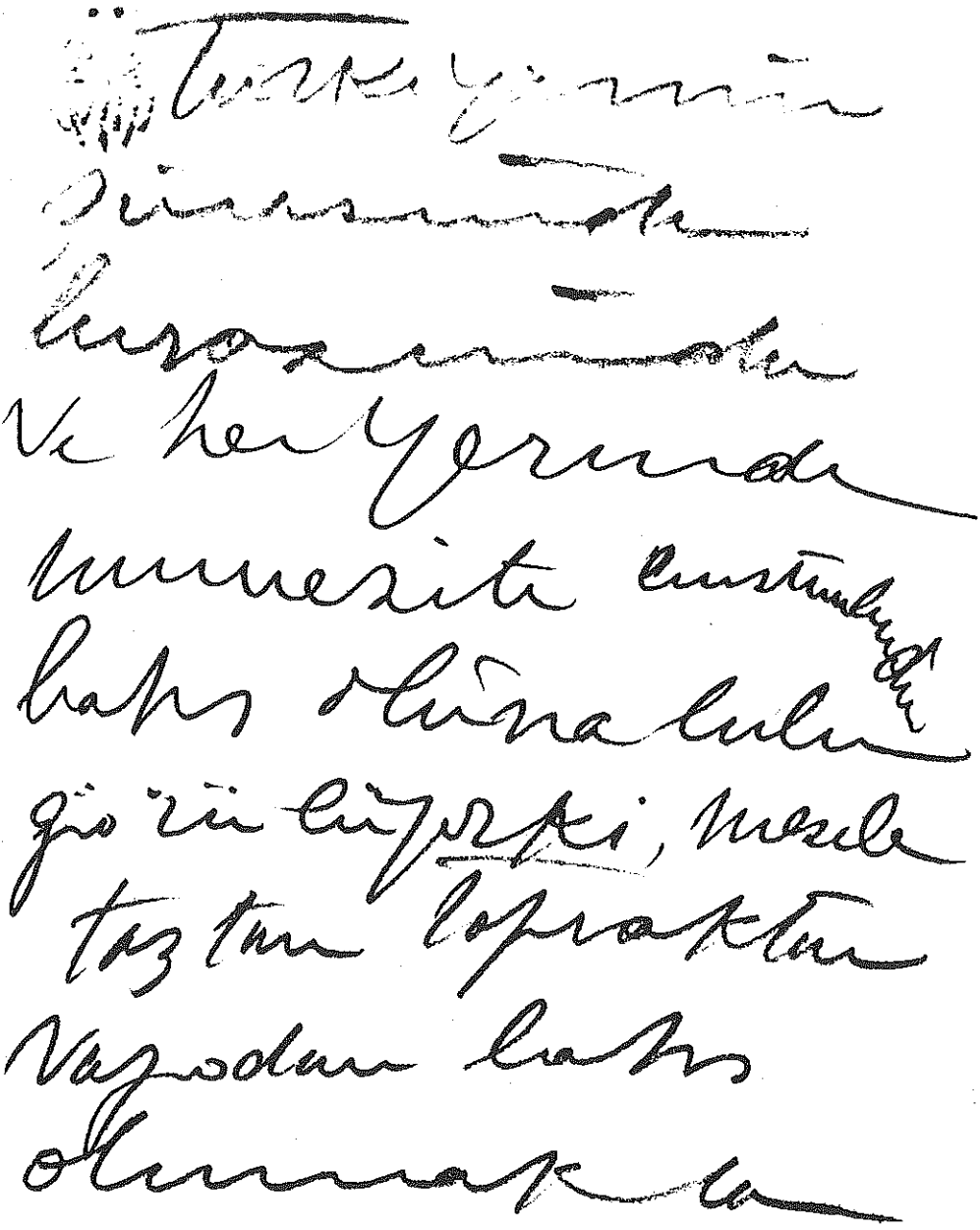
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Sahverdi Arşivi

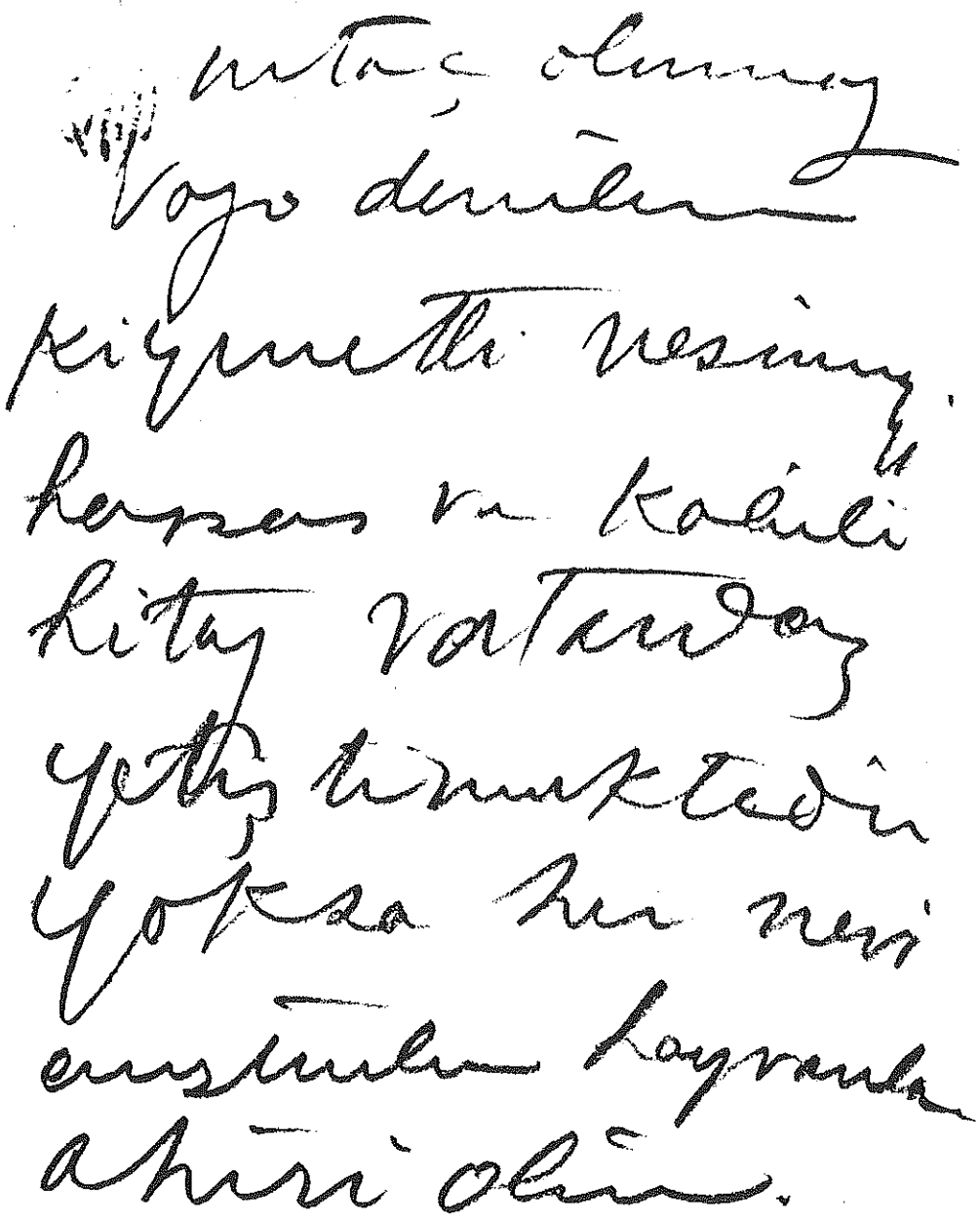
Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Sahverdi Arşivi

Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Sahverdi Arşivi

Atatürk'ün -kendi elyazısıyla- Prof. Malche'ın raporu ve üniversite reformu ile ilgili notları

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci Fasıl

Anketin Mahiyeti

Darülfünun meselesi Türkiyede yeni bir mesele ve dava değildir. Hatta müzmin bir mahiyet almıştır. Bu bapta sistematik bir şekilde malûmat aramamış olmakla beraber, bu dava hakkında bir hayli zamandanberi, bir kısmı oldukça hararetli münakaşalar vukua geldiğinden ve müteaddit projeler vücuda gelmiş bulunduğundan kolayca haberdar oldum.

(Milliyet) 1 mayıs 1930 tarihinde, ve o vakit Maarif Vekili bulunan Cemal Hüsnü Beyefendi tarafından teklif edilmiş ıslahat projesi münasebetile harice talebe göndermek ve bilâhara bu sayede Darülfünunu ıslah etmek imkânını tetkik etmişti. 5 mayıs tarihli (Politika) gelecek sene için bir proje yapılmasını muhtemel olarak ilân ediyordu. 17 teşrinievel 1930 tarihli (Cümhuriyet) ve 22 tarihli (Son Posta), heyeti talimiyenin bir kısmı hakkında oldukça ciddi ittihamlar serdetmekte idiler. Ve nihayet (fakülte mi mektep mi?), (statik mi dinamik mi?) serlevhalı ve tarihçe müahhar makaleler, Darülfünunu daha iyi bir hale getirmek için bir şey yapmak icap ettiği hakkında oldukça umumî bir kanaat bulunduğunu göstermektedir. 18 kânunusani 1932 tarihinde Başvekil Hazretlerinin bana lûtfettikleri mülâkattan ve bunu müteakip Maarif Vekili Beyefendi ile vakı mülâkatlarımdan aynı hissi aldığımı söyliyebileceğime kailim. Esasen vürudum akabinde Darülfünun Emini, bir az sonra da Fakülte Reisleri ve kendilerile görüştüğüm profesörler, Darülfünunun nef'i namına vücuda getirilecek ıslahat ve tekâmüle hizmet ve muavenet hususunda kuvvetli temennıyatta bulunduklarını bilâ istisna ifade ettiler. Hatta Hukuk Fakültesi bir müddettenberi bir projenin tetebbuu ile meşgul olduğunu söyledi, ve nazarıdikkate almak üzere derhal bu projeyi isteyip gördüm.

Bu müsait muhit içinde başlayan anketin arzeylediği safahat berveçhiatidir :

Vaziyeti en objektif bir şekilde ve evelden edinilmiş hiçbir fikir beslemeden görüp tetkikle işe giriştim.

Fakülteleri, kliniklerini, laboratuarlarını, seminerlerini ve kütüphanelerini ziyaret ettim. Bu ziyaretler esnasında, Fakültelerin, edebiyata merbut Türkiyat, fenne merbut Elektro-Mekanik Enstitülerini ve Tıbba merbut dişçi ve eczacı mektepleri gibi merbutatını da ihmal etmedim. Aynı zamanda Emin, Fakülte Reisleri, kürsü sahibi profesörler, agreje ve asistanlarla müteaddit muhaverelerde bulunmak suretile de vesaik topladım. Bundan başka, fikirleri alelekser birbirine çok zıt olan sabık profesörler, meb'uslar, her vadide ve her çeşit münevver ve malûmatlı kimselerle de görüşerek malûmat cemettim.

Ayrıca bir takım derslerde, konferanslarda, seminerlerdeki, laboratuarlardaki, klinik ve polikinliklerdeki mesaide hazır bulundum.

Mahiyet ve mesaileri itibarile Darülfünunla münasebetleri olan Şişli çocuk hastahanesini, Cerrahpaşa, Haseki, Guraba hastahanelerini, Bakırköy Emrazı Akliye hastahanesini, Hilâliahmer Hasta Bakıcı Mektebini tetkik ettiğim gibi Muallim Mektebi, Ticaret Mektebi, Mülkiye Mektebi gibi âli mektepleri ziyaret ettim. Bunlara Orman Mektebi Âlisi ile

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Saherdi Arşivi

Sanayi Mektebini ilâve ederim.

Ve nihayet talebenin lise tahsili vasıtasile ihzarı meselesi kendiliğinden karşıma çıkmakla, Galatasaray, İstanbul ve Pertevniyal Liselerini ve iki hususî Liseyi, Feyziati Lisesi ile Robert Kolleci ziyaret ettim.

Bu bahse, idarî fevaidi mucip olabilecek bir noktayı ilâve edeceğim. Darülfünunun garbında bulunan bazı metrûk inşaatı tetkik ettim. Bu mahalde pek vasi arsalar, fazla masarif ihtiyar etmeden tamir edilebilecek binalar, ve binaenaleyh bir çok teşkilâtı birleştirebilmek hususunda pek aşikâr imkânlar mevcut bulunmaktadır.

Mart ayındaki gaybubetim esnasında, tetkikatımı berayı teshil, sual listesini leffen takdim eylediğim bir anket yapmasını Emanetten rica eylemiştim.

Avdet eder etmez, ihzar edilmiş olan cevapları okudum. Mamafi, 16 rakkamının tazammun eylediği suallerin cevaplarını ihzar hususunda bazı müşkülât hissedilmiş olduğu, ve diğer taraftan, bir Darülfünun hakkında bir mütehassıs tarafından bu Darülfünunun talebesini görmeden yazılmış bir raporda kabili tasavvur bir şey olamıyacağı için, bütün Fakültelerin kız ve erkek talebesile görüşmeğe bir hayli gün tahsis ettim. Sade, daha evelki ziyaretlerim esnasında kendilerile vakı mükâlemelerim beni tenvir eylemiş olduğundan, Tıp Fakültesi talebesile bu sefer görüşmedim. Bu muhavereler için tahsillerinin sonuna gelmiş olup bu semestr nihayetinde son imtihanlarını geçirecek olan gençleri intihap ettim. Bu şifahi cevapların mahzuru, bunları ancak muhtasar bir surette not edebilmiş oluşumdur ki, bundan dolayı, elde ettiğim malûmat tahrirî cevaplardan alınmış malûmat ve

kanaattan daha fazla kabili münakaşa bir mahiyette kalmıştır. Buna mukabil de, talebelere tarzı hayatları, malî vaziyetleri, serbest zamanları, Darülfünuna girmeden evel taşra veya İstanbuldaki hazırlanışları gibi sual listesinin mevzuubahis eylemediği bir çok şeyler hakkında izahat verdirmek mümkün olmuştur.

Elde ettiğim malûmatın vüs'at ve tenevvuuna rağmen, Türkiyede Darülfünun meselesi hakkında dört ay içinde tam bir vukuf iktisap etmiş olmak davasına kalkışmadığımı beyan eylemeğe borçluyum. Buna tahsis edilmiş olan zaman, tetebbuatıma bir had koymuş bulunuyordu. Berndeki Türkiye Sefiri son mühlet olarak 1 haziranda tetkikatımın ikmal edilmiş olması icap ettiğini söylemişlerdi. Binaenaleyh, Türkiyede defeat ile mevzuubahis ve tetkik olmuş addedilen meselelerden bahsetmekliğim mümkündür. Verdiğim malûmatta veya hükümlerde hatalar işlemekliğim kabildir. Bunları, hata gösterildiği anda tashihe müheyyayım. Mamafi, heyeti umumiyesi itibarile görüşlerimin hakikate tevafuk ettiğine kanaatım ve yapacağım tekliflerin bu memlekette yüksek tahsilin terakkisine hizmet eyliyeceğine pek kuvvetli bir ümidim vardır.

Eğer istikbal bu hissin aldanmadığını hissederse, bu hususta bana hiç bir hissei mübahat maledilmemesini rica ederim. Bunu, hariçten gelmiş olduğum için mesele ve davanın heyeti mecmuasını evelden zihnime yerleşmiş hiç bir kanaat bulunmaksızın karşılamış olmaklığıma medyunum. Sahibi salâhiyet makamlar çalışmak ve tetkik etmek hususunda bana en büyük imkânlar verdiler. Her tarafta kıymetli yardımlar buldum. Burada, Fransızcanın gavamızına vakıf olan ve bu vukufuna mümtaz bir seviyei fikriye inzımam eden Nahit Sırrı Beyin

Levent Şahverdi Arşivi

daimî mesai arkadaşlığını unutmamak isterim. Benim için yaptığı mütercimlikten ibaret kalmamıştır.

Mutlak bir bitaraflığın şaraitini haiz ve eshabı idarenin müzaheret ve muavenetlerine malik bir meslekdaş tarafından yapılacak bu tarzda bir tetkikten, tanıdığım bütün darülfünunlar pek ziyade müstefit olurlardı. İdare etmiş bulunduğum ve mensubiyetle müftehir olduğum Cenevre Darülfünunu için de, bu şekilde bir mazhariyeti temenni eylerim. Bunu, Türkiye Hükûmeti Cümhuriyesinin ittihaz eylemiş olduğu hattı hareketin mevzuubahis ve mevzuu takdir olmağa ne kadar lâyık bulunduğunu beyan maksadile söyliyorum. Bu tarzı hareket her yer için lâzım olabilir, burası için müfit olacağında şüphe yoktur.

İkinci Fasıl

İstanbul Darülfünunu

Hali hazırının tetkik ve tahlili

A) vazifesinin güçlükleri

Askerlik, idarei dahiliye ve maliye cihetinden tensikat ve teşkilâtı lâzimesini vücuda getirmiş olan yeni Türkiye, hars noktasından teşkilâtını da ikmal etmek ihtiyacını hisseylemektedir. İstanbul Darülfünununun memleket fikir ve hars merkezi olmak itibarile azamî menfaat temin etmesi icap ettiği kanaatını, haklı olarak perverde eyliyor.

Bu yüksek mektebin, Avrupadaki mümasillerinden daha müşkül şarait içinde çalışmakta olduğunu teslim eylemek lâzımdır. Talebelerinin henüz harp neslıne mensup bulunmaları hasebile, fazla heyecan ve vaka ile dolmuş bir çocukluğun ve bazan nakıs bir orta tahsilin tesirleri altında bulunduklarını profesörler söyliyorlar. Talebe seviyelerinin, okudukları lisenin veya vilâyetin mahiyetine göre de çok değiştiğini söylemektedirler.

Darülfünunun kendi bünyesinde de oldukça sık tahavvülât olmuş ve ıslahat projeleri vücuda gelmiş bulunduğundan, heyeti talimiyenin teemmî ve intizar vaziyetinde kaldığı söylenebilir. Bu suretle, teşkilât ve usul meselelerinin müzakere ve intacına girişilememektedir. Ve muhtelif fakültelerin tedrisatında, bu noktainazardan büyük şahsiyet farkları bulunduğu muhakkaktır.

Bundan başka iki noktayı daha kaydetmek lâzımdır.

Taşradan gelmiş olan bazı talebe, okuma hayatlarını işkâl eden bir hali müzayeka içinde yaşamaktadırlar.

Levent Saherdi Arşivi

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Cümlesi için de bir meselei mahsusanın halli icap etmektedir. Türkçede neşriyatı ilmiye kâfi derecede mevcut değildir ve ecnebi eserlerini okuyup bihakkın anlamağa muktedir talebe miktarı kalildir. Bundan dolayı, iktisabı malûmat için ellerindeki vasıta yalnız ders takrirleridir. Pek büyük bir ehemmiyeti haiz bulunan bu nokta bilâhara tafsilât ile teşrih ve münakaşa olunacaktır.

İstanbul Darülfünunu hakkındaki fikirlerimi ve kanaatlarımı samimî bir hissi muhabbet fakat kat'î bir bitaraflıkla, ve pek açık bir lisan kullanarak teşrihe başlarken, sarfettiği gayret ve mesaiyi teslim ve bunların büyüklüğünü takdir ettiğimi tasrih eylemek isterim.

1927-1928 senei tedrisiyesinde, tarihçesi, teşkilâtı ve idaresi hakkında Darülfünun bir broşür neşreylemiştir. Bunda yazılı olup o zamandanberi değişmemiş bulunan noktalara avdet etmiyeceğim. Yalnız bâzılarında müfit mütalealar serdeylemek mümkün bulunan noktalar tetkik edilecektir.

B) Darülfünunun hukukî vaziyeti

15 Muharrem 1338 tarihli kanun Darülfünuna muhtariyeti ilmiye ve maneviye bahşeylemiştir, ve tahsili âli için, bu pek makul ve mutlak surette elzem bir hattı harekettir.

21 nisan 1924 tarihli kanun Darülfünunun muhtariyeti idariyesini tesbit ve tasdik eylemiştir. Darülfünun, istikraz akdından gayri bilumum muamelâtı kanuniyei malûmeyi bizzat icra edebilen bir şahsiyeti hükmiyedir. 1925 nisan tarihli bir nizamname, salifüzzikir iki kanunu ikmal eylemiştir.

İşbu kanunların temin ettiği vaziyeti hükmiyeye, Darülfünun pek bağlı ve taraftar görünmektedir. Lâmafi,

mezkûr vaziyeti hükmiye, kendisinin tam bir istiklâle malik bulunduğunu ifade etmemektedir. Hükûmet, Büyük Millet Meclisi, Vekâlet, Talim ve Terbiye Meclisi ve Yüksek ve Meslekî Tedrisat Umum Müdürlüğü idaresine müteallik müteaddit ahvalde, hiç olmazsa bütçesini kabul ve tasdık münasebetile müdahale eylemektedirler.

Bir Devlet Darülfünunu için hürriyeti ilmiyenin tahtı temine alınması nekadar iyi ise, Darülfünun heyeti idariye ve talimiyesinin intihabında hükûmetin mesuliyet tekabbül eylemesi de o derecede muvafıktır. Her memlekette siyasî tayinlerden korkulmaktadır. Fakat bundan kurtulmağa çalışırken zümre ve gurup nufuzile vukua gelen tayinlerle karşılaşılır ki, umumî menfaetlerden daha de az mülhem oldukları cihetle bu nevi tayinler daha fazla dâi endişedir.

Hatta, Darülfünunla mutabık kalarak, hükûmet ıslahat devresinde bir mesai programı vücuda getirip bunu tatbik etmekte tereddüt etmemelidir. Muhtariyetin bir nevi uzaklaşış ve kendi kendine kalış mahiyetini almasına mani olmak lâzımdır.

C) Senevî bütçe

1923 den 1931 senelerine kadarki Darülfünun bütçesinden başlıca üç faslın mukayeseli levhasını zirde gösteriyorum :

	A. Maaşlar	B. Masarif	C. Ecnebi mütehassıslara tahsisat
1923	82 325	185 428	-
1924	164 774	285 000	-
1925	423 945	270 000	30 000
1926	435 285	411 548	76 000
1927	441 776	364 569	78 000
1928	479 928	358 000	78 000
1929	487 786	393 556	78 000
1930	501 166	310 176	78 000
1931	606 289	240 191	65 000

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şaherdi Arşivi

Bu levha, mevcudiyetinden haberdar bulunduğum bazı şikâyetlere cevap vermektedir. Darülfünun profesörlerinin umumiyet itibarile az para aldıkları doğrudur. Maaşları ile orta tedrisattaki maaşlar arasındaki fark pek cüz'i bir şeydir. Mamafi, menfaatlarının çok da ihmal edilmemiş olduğu görülüyor. Kâğıt üzerindeki umumî zam 9 sene içinde 500,000 liradan fazladır. Halbuki B ve C fasıllarında tenzilât icra olunmuştur. Mefsülemre gelince, bu zahirî tezayüt buhranın zarurî kıldığı tevkifat ile duçarı tenakus olmaktadır, ve bütçenin heyeti talimiye lehinde bir gayret ve himmet gösterdiğini teslim etmek lâzım olduğu gibi, irae edilen erkamın imkân hasıl olurolmaz hakikate gittikçe tevafuk etmesini temenni icap eder.

C faslında irae olunmuş masarif hususunda, bunun takriben nısfının Tıp Fakültesinin Haydarpaşa'daki Hastahanesi tarafından beledilmekte bulunduğunu tasrih etmek lâzımdır ki, pek fazla bir nisbettir.

Darülfünun bütçesi tekaüt tahsisatı yükünü tekabbül eylemiş bulunmaktadır ki, bu keyfiyet tedrisat için amelî bir faideyi tazammun etmeden bütçesinin miktarını tezyit eylemektedir.

Heyeti mecmuası itibarile, 1931-32 senesi için Darülfünun bütçesi 908 474 liraya baliğ olmaktadır ve vaziyeti hazıranın şaraitine nazaran bu meblâğ gayri kâfi addedilemez.

D) Darülfünundaki heyeti talimiye

Maarif Vekâleti tarafından verilmiş cetvele nazaran heyeti talimiye şu suretle taksim edilmiş bulunmaktadır :

	Müderris	Muallim	Müderris Muavini	Asistan
Tıp	28(1 münhal)	10	18	38 (2 münhal)
Edebiyat	14	4	2(3 münhal)	6
İlâhiyat	12	-	1	-
Fen	17 (1 münhal)	2	9	8 (1 münhal)
Hukuk	17	6	1(5 münhal)	1 (1 münhal)
Eczacı ve Dişçi	-	22	5	19
Mecmuu	88 (2 münhal)	44	36(8 münhal)	72 (4 münhal)

Unvan ve dereceleri müderris, muallim, muallim muavini ve asistan olsun, vazifei talimiye 240 kişi tarafından ifa olunmaktadır. Muvakkaten münhal bulunan vazifelerle beraber mecmu 254'e baliğ olacaktır. Müderris ve muallim miktarı 133 dür.

Bu, yüksek bir rakkamdır. Bu müderrislerin bir çoğu pek ehemmiyetsiz bir maaş almakta ve Darülfünun üzerinde hakikî bir tesir icra edemiyecekleri muhakkak bulunmaktadır. İleride, kadroları tahdit ederek mufuzlarını tezyit imkânları aranacaktır.

Memurini dahiliye berveçhiatidir :

Emanet kalemi	7)	
Muhasebe	5)	
Memurini dahiliye	4)	22
Kütüphane	6)	
Fakülteler :		
Tıp	19)	
Hukuk	5)	
Fen	10)	46
Edebiyat	6)	
İlâhiyat	1)	
Dişçi ve Eczacı	5)	
Müstahdimini müteferrika		287
Cem'an		355

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

Bu rakkamın pek yüksek olduğunda şüphe yoktur. Burada da iktisat mümkündür. Memurlara daha iyi maaş vermek, o zaman işlerile alâkadar olarak daha iyi ifayı vazife edecekleri için faideli bir harekettir. Bazı talebeler Darülfünunun idarei dahiliyesinde sahibi vazife bulunmaktadırlar. Aralarındaki en muhtaçlara muavenet için bu mükemmel bir usuldür.

E) Talebe istatistiği

Fakülteler tarafından bana verilen erkama nazaran, bu sene mukayyet bulunan talebenin mecmu adedi 1500 den fazla sayılabilir. Bu rakkam bir az hayret vermekte, zira Darülfünunda daima çok talebeye tesadüf olunmaktadır. Esasen, mukayyet bulunup da kendileri hiç görülmiyen talebe adedinin kesreti teslim edilmektedir. 1932 de fakülte itibarile talebe adedi berveçhiatidir :

Tıp	(Senede vasatî 35 yani beş senelik tahsil müddeti için 165) (Askerî dahil bulunduğu halde)	515
Hukuk	(Birinci sene 760, ikinci sene 259, üçüncü sene 129)	1048
Edebiyat	(150 erkek, 132 kız)	282
Fen	(461 erkek, 105 kız)	566
İlâhiyat		3
Eczacı)	1931 istatistiği	137
Dişçi)		55

Umumiyet itibarile, bir seneden yukarki seneye geçerken talebe adedi büyük bir tenakusa uğramaktadır. Son imtihanları geçirip diplomalarını alan talebe adedi nisbeten azdır.

Devam edemiyecek talebenin cesaretini ilk seneden kırmak iyi olurdu. Diğer taraftan, son imtihanlara memzetlerin pek büyük ekseriyeti yahut bazan heyeti mecmuası kabul

edilmektedir. Bu imtihanlara munhasıran en iyilerin kalmış olduklarını kabul etmek acaba mümkün müdür?

F) Mebani

Mebhus broşüründe Darülfünun kullandığı müteaddit binaların listesini vermektedir. Umumiyet itibarile bu binalar gayet geniştir. Bir çoğunun muazzam bir manzarası vardır. Başlıca mesai odaları, içtima ve merasim salonları pek iyi bir tesir hasıl etmektedir. Bu kadar iyi şerait içinde yerleşmiş bir Darülfünun cidden şayanı tebriktir. Büyük bir adette olan ders odaları ise, günün her saatinde meşgul bulunmaktan uzaktır. Laboratuarlara, seminerlere, kliniklere ve enstitülere tahsis edilmiş yerlere gelince, bunların bir kaçı-kimyanınkinde olduğu gibi- eski ve iptidaî, lâkin daima geniştir.

Darülfünunun Bayezitte malik bulunduğu bazı metrûk binaları ziyaret ettim. Bir miktar tamir sayesinde bu binalar ileride bahsedeceğim bir takım tevhitlere hizmet edebilir ki, bütçe noktainazarından olduğu kadar tedrisat için de keyfiyet şayanı arzudur.

G) İdare ve Eminlik

Darülfünun idaresinin mesuliyeti Emine aittir. İstanbuldaki rejime nazaran, Emin ne bir Amerikan Darülfünununun püriktidar ve daimî reis ile ne de arkadaşlarının sadece bir mümessili olan İsviçreli bir Emin ile mukayese olunamaz. Vazifeleri ağır ve müteaddittir. Salâhiyetleri pek de tarif edilmemiş görünmektedir. Heyeti talimiye içinden seçilen ve hizmeti tedrisiyesini de muhafaza eden Emin, kendi sahasını teşkil eden ilmî ve terbiyevî vazifeyi ifa ile beraber

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

-bir doktor veya müverrihin teferrüatile bilmek mecburiyetinde bulunmadığı- idarî umuru aynı zamanda tedvir etmek hususunda her halde duçarı müşkülât olacaktır. Emanet kalemi elinden geldiği kadar çalışmaktadır. Binaenaleyh, bu noktada değiştirilmesi icap eden bir şey vardır.

Her zamanda ve bilhassa ıslahat devrinde, mesaili ilmiye ve esasiyeye taallûk eden saha Eminin ehem vezaifidir. (Kalem idaresi, muhaberat ruzmerre, raporlar, istatistikler, bütçenin hazırlanması, küçük memurları idare ve saire gibi) muhtelif işler için kendisine bir memur terfikı lâzımdır ki, bunun rolu aşağıdaki bir fasılda tesbit edilecektir.

H) Darülfünunun pedagojik rol ve hizmeti

Darülfünunun takip ettiği pedagojik eserin nasıl tasavvur edilmekte olduğunu, hangi istikamete teveccüh ettiğini, ne surette başarılmakta bulunduğunu ve mürakabe edilmediğini anlamağa çalıştım. Darülfünun Emininin, Reislerin, Darülfünun Divanının ve Fakülte meclislerinin bununla meşgul oldukları şüphesizdir. Bu meseleyi uzun uzun düşünmeyen profesör yoktur. Lâkin, başka yerlerde de alelekser vukua geldiği gibi, bu sahada müfrıt bir şahsiyetçilik hükmürandır. Darülfünunların ekseriyeti, heyeti mecmuaları üzerinde icrayı tesir eden şuurlu bir istikamet hızına malik değildirler. Bazan efkârı umumiye kendi üzerlerinde müessir olmakta, bazan bir profesör yahut bir profesör gurupu kendi fikirlerinin hakimiyetini temin eylemektedir.

Sık sık tekerrür eden bu noksan ve feragat, şayanı hürmet bir mahiyeti de haiz bulunan bir nevi ihtirazla kabili izahtır.

Bir Darülfünunun müdürlerinden biri, ihtisasının haricinde bulunan bir tedris meselesini tetkik ederken bir komisyonun reyini sorar, bu komisyon da mütehassıs profesöre müracaat eder. İşin nihayet vardığı yer daima o profesördür. Bununla kendisinin şahsî hesapların tahtı tesirinde olarak cevap vereceğini söylemek istemiyorum. Bir meslekdaş hakkında kat'iyen böyle bir şüphede bulunmam. Fakat, rey ve hükmünü serdederken, ihtisasını teşkil eden şubenin hakimiyeti icap ettiğine meyletmesi zarurî ve tabiîdir.

Bütün profesörler aynı zaviyeden görecek kadar yükselebilseler, hatta fakülteler kendilerine bildirilen reyleri daima geniş bir zihniyet ile telâkki ve tefsir edebilseler, yine darülfünunlar tarafından ittihaz olunan kararların reylerden en iyisini intihap değil lâkin alelekser bir anlaşma ve uyuşma mahiyetini haiz bulunduğu ve bu mukarreratın daima itilâya müteveccih bir istikamet vücuda getirmediği muhakkaktır.

İstanbul Darülfünununun bu noktadan umumî vaziyet haricinde kalmadığını söylemek mecburiyetindeyim. Kendisini şuurî bir şekilde muayyen bir noktaya sevkeden ilmî ve fikrî bir hızdan nasibedar bulunduğunu görmedim. Yeni bir teşkilâtı şayanı arzu göstermiş olan sebeplerden biri de, şüphesiz ki, budur.

Vakit hususunda Emin daha fazla serbest olduğu ve /bir kaç sene için teveccüh edilecek istikametleri Vekâlet tesbit ettiği takdirde, Fakülte Reislerinin elzem iştirak mesailerile yapılacak devamlı bir çalışma dairei imkâna girecek ve feyzi aver olacaktır.

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şaherdi Arşivi

İ) Profesörlerin tayini

Tenkide en ziyade maruz kalmış noktalardan biri de profesörlerin intihap şekilleridir. Bu, pek mühim bir meseledir. Hiçbir mesele, Darülfünunun istikbali için bu kadar mühim değildir. Elyevm tatbik edilmekte bulunan sistem, ki hocası intihap olunacak derse yakın derslerin (zümrenin) hocalarını intihaba hüküm yapmak sistemidir, haddizatında hocayı alâkadarlara buldurmak demektir. Alâkadarlar müstakbel arkadaşlarını intihap ediyorlar. Ne fakülte ne de darülfünun, saikai hürmetle yahut da bu zımnî ittihada bizzat muhtaç olacağını düşünerek, itiraz ve muhalifet etmemektedir. Halbuki, bir namzet hakkındaki rey ve hükmünde bir mütehassıs ne derecede doğru ve dürüst hareket etmiş olursa olsun, memlekette bir fennin 30 senelik ve hatta daha uzun bir müddete şamil istikbali namına ittihazı karar ederken yüklendiği mesuliyeti ne kadar ciddiyetle düşünürse düşünsün, isabetli bir intihap için şart olan vesaiti istihbariyenin mecmuuna birden malik olamaz. Alâkadarlar, fena hakimlerdir. Onların reylerine müracaat etmeli, fakat verdikleri reylerin kat'î bir tarzda meta olmamasını temin etmelidir. Binaenaleyh, darülfünunun heyeti talimiyesinde münhalleri doldurmak bahsinde başka bir tarz teklif edilecektir.

Bu mülâhaza, heyeti talimiye hakkındaki hizmete nihayet verme ve daha bütün diğer mukarrerat için de varittir. Bu hususdaki salâhiyet, meslek arkadaşlarına değil lâkin Vekâlete ait bulunmalıdır. Azil salâhiyeti, ancak tayini icra eden makama aittir. Bu salâhiyetler sarahatı lâzime ile tesbit edilmemiş bulunduğu için, darülfünunun şeref ve haysiyetinin

zedelenmiş çıktığı bazı münakaşa ve nizalara maruz kalınılmaktadır.

J) Fakülteler ve Enstitüler

Yeni cereyan, fakülteleri, eskisinden çok taksim ve tecezzi kabul eden idarî kadrolar mahiyetinde telâkki eylemekte ve bu fakültelerde enstitüler vücuda getirilmesini teshil etmektedir. Bu nam altında, birbirlerile münasebettar ve ahenkdar olup birleşince ilmî bir ihtisas vücuda getiren bilgiler gurupu ifade ve kastedilmektedir. Meselâ, bu suretle, bir Edebiyat Fakültesi, içinde Antropoloji, Psikoloji, Terbiye Tarihi ve ilâh tedris olunan bir terbiye enstitüsü vücuda getirebilir. Programını ikmal için, bir enstitünün bir başka fakültede tedris olunan fenden de istifade eylemesi vaki olabilir.

Bu meyil ve cereyan çok iyi bir şeydir. İyi bir kütüphaneye, bir takım vesait ve alâta, küçük mesai odaları ile seminerlere ve bahusus müştereken çalışan iki üç hocaya malik bir enstitü, talebe için pek feyyaz yer aramak ve çalışmak sahası arzeder.

Bu yola girmekle İstanbul Darülfünunu pek isabet eylemiştir. Mahaza, ifrattan tevakki lâzımdır. Kendi ilminin tetebbuundan başka bir gayeye teveccüh etmiyen tek bir profesörün tedrisatını (enstitü) namile irae, zaittir. Bir enstitü, ya meslekî hazırlanmayı mükemmelleştirmeğe, yahut da, birbirinden istifade eden bu takım araştırmaların teşkil ettikleri gurup üzerine kuvvetli bir ışık dökmeğe hadimdir. Bunların teşkiline, fakülteler, icap ettirdiği amelî mesaiye rağmen de bir kürsünün temin

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

edemediği ve edemiyeceği hizmetlerle mevcudiyetlerinin lüzumunu isbat ettikleri takdirdedir ki müsaade etmelidir.

K) Tedrisat plânları, programlar, imtihanlar, dereceler

İstanbul Darülfünunu, diğer Garp Darülfünunlarında mutat olan (akademik)+ hurriyeti tatbik eylememektedir. İcazet namzetleri için fakülteler sadece altı yahut sekiz semestr müddetle okumak kabul edecek yerde, (sınıflar) yahut (devreler) teşkil etmişler, ve diploma alıncaya kadar, lüzumlu bütün maddeleri ihtiva etmek üzere, semestrden semestre geçiren ders programları vücuda getirmişlerdir.

Bu suretle, talebeleri, mesailerini kontrol ederek iyi olmıyanları tevkif etmeğe yarayan senevî imtihanlardan geçirmek mümkün olmaktadır. Acizleri aradan çıkarmağı temin eden bu kolay ve rahat usul, daima kat'î bir tatbika mazhar olmuyor. Ne ikinci ne de şüphesiz birinci imtihanlara alınmamaları icap eden son imtihan namzetleri gördük.

Sınıf sistemi şaraiti hazıra ve hususiye ile kabili izahtır ve daha bir müddet muhafazası lâzım görünmektedir.

Tedrisat plânları hiç bir mülâhazayı davet etmemektedir. Derslerin mevkilerini ve sırasını bir iki noktada münakaşa kabildir. (Tıp, dişçi mektebi, ilâh) fakat bu plânlar oldukça tedrice riayetkâr ve tam bir mahiyeti haizdir. Talebelerin serdi şikâyat eylemelerine rağmen, bunların çok yüklü olduklarını zannetmiyorum. Bilâkis meselâ dört şahadetname almış namzede Fen Fakültesinden icazetname verilmektedir. Bu sistemin Pariste taklit edilmekte

+ (Akademik hurriyet) tabirile, talebenin, öğrenmek ve okumak şeklini tamamile kendi arzu ve takdirine göre tanzim ederek imtihanlara hazırlanması ve gelmesi kastedilmektedir.

bulunduğunu biliyorum. Fakat iki taraftaki şarait farklıdır, ve zannediyorum ki, burada namzetler tahsillerini çok mahdut bir fen gurupuna hasretmek kolaylığına malik bulunuyor, umumî bir fennî kültürden mahrum kalıyorlar.

İmtihanlar ve dereceler hakkında arzedebileceğim mülâhazat şunlar olabilir :

A) Darülfünun imtihanları çok sıkı olmalı ve hafızadan ziyade talebenin malûmatını tatbik sahasını bulabileceği amelî meselelere ait bulunmalıdır.

B) Fen Fakültesinin bir fen doktorası ihdas etmesi şayanı temennidir. Doktoranın ihzarı tedrisatın umumî seviyesini yükseltir ve bir fakülte için bir taziyanei teşvik ve gayret mahiyetini haizdir.

L) Dersler, konferanslar, seminerler, talebe meseisi

İtikadımca, tahsil zümrelerini terkip eden derslerin ihtiva ettikleri mevaddır ki fazla yüklü olmakla kabili ittihamdır. Türkçe pek az ders dinlediğimi söylemeliyim, bunların hiç birini anlıyamamış olduğumu ilâve ise zaittir. Bunlar hakkında, ancak bana tevdi edilen programlar vasıtasile bir hüküm veriyorum. Profesörler tatbik sahasında tedris eyledikleri mevzuları belki hafifletmektedirler. Fakat teşrih edildikleri şekillerile, bu ders programlarının herbiri, bir fennin ansiklopedik bir tarzda hulâsasını teşkil eylemektedir. Şunu da ilâve edeceğim ki, bilhassa vekayi ve tasnif listelerini bellemekle mükellef bulunduklarına talebeler de kaildirler.

Burada, esas teşkil eden ve gayet nazik olan bir noktaya geliyoruz. Ve kendilerine hürmetkâr olduğum, beni en nazikâne bir tarzda kabul etmiş ve meslekdaşlarım bulunmuş kimselere

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

karşı, bu noktaya pek azim ihtiyatlarla temas ediyorum. Ancak, şunu da biliyorum ki, cümlemiz, kendileri için çok aziz olan bir müessesedeki tedrisatın ıslahına çalışan kimseleriz.

Türkiyede Darülfünun hocaları, bizim Garpta tanıdığımız manialarını yenmekle mükelleftirler. Talebelerine yüksek bir (kültür) seviyesi temin edebilmek için ellerinden her geleni, müşkül şarait içinde yapıyorlar. Fakat, müşkülâtı mezkûrenin, bu saatte henüz yenilmemiş bir azemeti haiz bulunduğu ileride görülecektir.

Hastalık, fakültelere göre tehalüf eylemektedir. Kürsü üzerinden yapılan tedrisatın haiz olabileceği ansiklopedik ve binaenaleyh sathî mahiyeti, talebe fende kliniklerle laboratuarların telâfi ettikleri aşikârdır. Bu telâfi keyfiyeti, her tarafta, yapılan mesaîi tecrübiye ile mebsutan mütenasiptir. Bu mesainin mevcut bulunduğu yerde mahzur azdır.

Talebelere dersin heyeti mecmuasına şamil takrirler yapılmasına muhalifette bulunulmadığını tasrih etmek isterim. Bir fennin ihtiva ettiği güzel sahai rüyetleri, nazariyatı, tasnifleri, taharri metotları ile, faraziyatı, netaici, ve hatta, hariçte olduğu gibi memleket dahilindeki tatbikatile, talebenin gözüönüne bilhassa o fennin ilk senei tedrisiyesinde sermek iyi bir şeydir. Bu şekilde umumî bir vukuf vermek; faha ilerlemiş talebe için de meselâ aynı fennin filân ve filân fasıllarını, bütün menbalarını, tekmil taharrî usullerini münakaşa ederek ve bu mevzu hakkında yazılmış bilumum eserler hakkında talebeye esaslı malûmat vererek tamik etmek üzere hususî ders saatleri vücuda

getirmek derecesinde elzem bir şeydir.

Bir methal mahiyetini haiz olan bu icmalî derslere karşı hiç bir muhalifet ve davamız yoktur.

Buna mukabil, teslime cesaret etmelidir ki : Bir dersin hemen hemen münferit olduğu, bir seneden o bir seneye hiç değişmediği veya değişmemiş denecek kadar az değiştiği, ve binaenaleyh yenileşecek ve bu fenni müessir, pürhavat ve hareket gösterecek yerde sadece onun mazbut ve mukayyet evsaf ve ahvalini tadat ettiği her memlekette, böyle bir ders gençliğin inkişafına irası mazarrat eylemektedir ve şeklinin tamamile tebdil edilmesi icap eder.

Bu derslere ait kitaplar bulunmadığı cihetle, dersin heyeti umumiyesi ile takririne mahsus saatlerin talebe için elzemiyetine eğer bazı profesörler kailseler; o profesörler, badema mezkûr saatleri bir takım meselelerin tamikına hasretmek üzere kitaplarını bilâ ifatei vakit telif ve neşre davet olunmalıdırlar. İsabetki, bir çoğu, derslerinin menfaat ve selâmeti namına bu tarzda hareket etmiş bulunuyorlar.

Bir ders, kurunu vusta anaması veçhile bir ilmin küllü halinde ifadesi değildir ve olmamalıdır. Tecessüsler uyandırmakla, bir takım meseleler için alâka ve heyecanlar halketmek, sahsî çalışmalar için vesileler ilham ve ihzar etmekle mükelleftir. Şifahi bir ders kitabı olmaktan çok başka bir şey olması icap eder.

Mesele bu zaviyeden görüldüğü takdirde, ilerlemiş talebeye hususî dersler vermek üzere ve hususile seminer ve mesaîi ameliye saatleri menfaatına, umumî tedris saatlerinde bazı tenzilât icrasının çok kabil olduğu derhal görülecektir.

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Sahverdi Arşivi

İşbu seminer ve mesaî ameliye faaliyetleri, laboratuarları olmıyan fakültelerde kâfi derecede inkişaf etmemiş bulunmaktadır. Seminerlerin mevcudiyetine vakıfım ve bunlardan bazısının mesaisinde hazır bulundum. Bu mesainin profesörle bazı talebe arasında beyanat ve izahattan ibaret kaldığını ve takip ettiğim bu beyanat ve izahatın talebe tarafından yapılmış teşrihlerden ve feyizli münakaşalardan ziyade ders takrirlerinin mütemmimi olmaktan ibaret bulunduğunu gördüm. Hatta, bunlardan biri, fransızca bir ders kitabının satır besatır Türkçeye tercümesinden ibaret bulunuyordu.

Burada, İstanbul Darülfünununun en büyük zafına parmağımızla dokunuyoruz. Bilhassa kliniksiz ve laboratuarsız fakültelerdeki talebe, şahsî mülâhazalara ve araştırmalara kâfi derecede sevk ve tahrik edilmiş bulunmuyorlar. Tarzı tedris, az çok kendilerini bilâ kayt ve şart ve bilâ tefekkür kabul eden samiler vaziyetinde muhafaza ediyor. Ahzükabz vaziyetinden müstahsil rolüne geçmelidirler. Hareket etmeleri ve ancak bu suretle kendisinden müteneim olabilecekleri canlı bir fennî şahsî kuvvetlerile kazanıp fetetmeleri için onlara imkân vermelidir ki, yegâne usul ve sistem ve yegâne darülfünun terbiyesi de işte budur.

M) Kitaplar, ecnebi lisanları

Kürsüden verilen ansiklopedik malûmat sistemindeki seyyiei ifratı vücuda getiren şarait ve ahvalden, hocaları ve hatta darülfünunu mesul tutmak, haksızlık olur.

Türkçe kitaplar pek azdır. Hatta, alfabenin tebdilinden dolayı, eski harflerle basılmış bütün eserlerin talebe için gayri mevcut haline geleceği bir zamanın da yakında erişeceğini

nazarıdikkate almak lâzımdır. Mazideki Türkçenin Garpta Yunan kadim lisanının öğrenilmesi şeklinde taallümü icap edecektir.

Türkiyeyi lâtin hurufatile tercüme veya telif eserlere malik kılmak üzere büyük bir gayret sarfedilmekte bulunduğunu biliyorum. (Bibliyografya) isimli kataloğlar, bu gayrete şahittir. Fakat, şimdiki halde, gayri kabili münakaşa bir kıymeti ilmiyeye malik eserlerin Türkçedeki miktarı çok değildir. Bazı fenler için, hiç bir şey yoktur. Yalnız Türkçe okuyan talebe, ders takrirleri haricinde hiç bir vesika ve malûmat edinememek veya fevkalâde az şey edinebilmek vaziyetindedirler. Alelhusus, dediğim gibi, dersin takrirlerini muhtevi bir kitap da mevcut değilse, ellerinde takrir esnasında aldıkları notlardan gayri hiç bir şey yoktur. Ve geçirecekleri imtihanlar için bu notları ezbere bellemektedirler. Başka ne yapabilirler? ve bu kadar büyük bir metin fakrı karşısında, keyfiyeti bütün mevzuu baştanbaşa takrir etmek suretile telâfiye çalışan profesörleri mazur görmemek nasıl mümkün olabilir?

Ecnebi bir lisanda yazılmış bir kitabı anlamaktan aciz talebe miktarının pek az olduğu belki bana cevaben beyan olunacaktır. Ben de, her tarafta fransızcanın pek çok söylendiğini duyarak ve Türklerin ecnebi lisanlarını ne kadar suhuletle öğrendiklerine bakarak, talebenin az çok ( ) olduklarını zannetmiştim. Bu zan ve hükmü değiştirmeğe mecbur kaldım.

Galatasarayın yahut Alman ve İngiliz Kolejlerile Fransız mekteplerinin eski talebesi, darülfünun fakültelerinde

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

ekseriyet teşkil etmekten pek uzak ekalliyetlerdir. Bu,bizzat tevsik ettiğim bir hakikattır. Talebenin büyük bir kısmı taşradan kuvvetli bir miktarı da şehrin liselerinden gelmektedir. Lisan hususundaki hazırlanışları ne gibi sebeplerle noksan bulunuyor? Haftada 4 ilâ 9 saat hesabile Fransızcayı 6,7,8 hatta 9 sene okumuşlardır. Halbuki, istic'vâb eylediğim talebe meyanında, mevcudun şüphesiz rubundan dun bir ekalliyet faide istihsal edebilecek bir tarzda Fransızca, Almanca yahut İngilizce bir kitap okumağa muktedir bir halde idi. Ötekiler, fevkalâde müşkülât ile anlıyabilecek halde idiler ve keyfiyeti bana itiraf ettiler. Ecnebi lisanında okuyacakları her şey kendileri için angarya mahiyetinde ve beyhude bir zahmet olacaktır.

Binaenaleyh, tekrar ediyor ve sarahatle söylüyorum ki, bugün talebelerin ekseriyeti azimesi için dersler haricinde iktisabı malûmat eylemek meddeten gayri mümkündür. Bu vaziyet, sarih bir surette fena bir vaziyettir. Darülfünunun vereceği semereyi ciddi bir surette tehlikeye maruz kılmaktadır. Değişmesi lâzımdır. Bu vaziyete derhal ve büyük bir azm ve irade ile çaresaz olmak muktezidir.

Tedrisat tarzları, ancak talebelerin tek başına çalışmağa ve öğrenmeğe muktedir olacakları nisbette kesbi salâh edebilir ve yenileşebilir. Müellifleri mukayese, mecmuaları tetkikle alâkadar oldukları kısımları bulup okumak, fişler vücuda getirmek, işte asrî bir darülfünunda talebelerin senelerde tahsillerinin esası telâkki ettikleri mesaiden büyük bir kısmı bunlardır. Daha iyi bir tarzda cem'i malûmat edebilmek için, bu talebede iki üç mühim lisan

öğrenirler. Ecanibin mutlak bir inkiyat içinde taklidini talep etmiyorum. Lâkin fikir ve bilgi sahasında bir zümrei mümtaze vücuda getirmek için iki şekil ve usul mevcut değildir.

N) Kütüphaneler

Darülfünun kütüphanesinin kapılarını saat 4 de kapaması ve harice kitap iare etmemesi keyfiyeti de, talebelerin şahsî faaliyetlerinin gayri kâfi bulunduğuna kuvvetli bir delil teşkil eder. Talebe, kitapları oraya gelip okumakla mükelleftirler. Nadir istisnalardan sarfınazar, adetleri kesir olan fakülte, enstitü yahut seminer kütüphaneleri de aynı vaziyettedir. Bu kütüphaneler hemen hiç risaili mevkute almamaktadırlar. Cesim bir salonda tesis edilmiş bulunan tıp kütüphanesi şayanı hayret bir fakr içindedir. Buna mukabil, hukukta cidden zengin bir kütüphane gördüm.

Talebeler kitap alabilecek halde bulunmadıklarından, harice kitap iare edilmedikçe kitap okumıyacaklarını söylemek zaittir.

O) Talebe hayatı

Darülfünunların vazifeleri bir vazifei talimiyeden ibaret değildir. Bir vazifei terbiyeviyeleri de vardır. Bana bir çok talebe, taşradaki yerlerinden ayrılıp bu büyük şehre geleli kendilerini yalnız ve pek fakir bir halde ve adeta kaybolmuş gibi bir vaziyette hissettiklerini söylediler.

Talebe cemiyetleri bulunduğuna vakıfım. Bunların içinde en zarif ve mümtazları olduğunu zannettiğim ikisi, beni tertip ettikleri süvareye davet nezaketinde bulundular. Darülfünunun

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

zemin katındaki bir yerde, bu kış ucuz yemek verilmiş olduğunu da biliyorum. Nihayet bazı talebeye ekalliyet mekteplerinde dersler yahut idarî vazifeler temin edilmektedir.

Bunlar, teşcie lâyık bir teşebbüs başlangıcıdır. Müteakip fasılda buna dair teklifat serdedilecektir.

P) Darülfünun müstakbel mesleklere talebeyi ne şekilde hazırlamaktadır?

Bu son suale tafsilât ile cevap verebilmek için bir kitap vücuda getirmek lâzımdır. Esas noktalarla iktifa edeceğim.

1 - Lise hocaları - talebeleri orta tahsil hocalığına yüksek muallim mektebi ile müştereken fen ve edebiyat fakülteleri hazırlamaktadır. Bu iştiraki mesai, esaslı ve sıkı değildir. Darülfünunun yalnız malûmatı fenniyeyi vermesi ve muallim mektebinin terbiyei meslekiyeyi temin etmesi icap ettiği, nazarî bir mahiyette takdir ve kabul edilmektedir. Fen Fakültesi bu tarzda hareket ediyor. Lâkin, bir taraftan edebiyat fakültesinin diğer taraftan yüksek muallim mektebinin, pedagoji tedrisatı yaptıkları görülüyor. Bundan başka, yüksek muallim mektebi tatbikî sınıflarda ne ameliyatı ne de meslekî hazırlanışı kâfi derecede inkişaf ettirmemiş görünmektedir. Riyaziyat ve fünun tedris eylemek üzere darülfünunu haziranda terkedecek son sene talebesi istiçvap ettim ki, tatbik edecekleri tarzı talim hakkında hiç bir fikirleri yoktu. Bu meseleyi hatta hiç düşünmemişlerdi.

Edebiyat Fakültesindeki vaziyete gelince, heyeti mecmuası hakkında bu kadar kısa bir zaman içinde bir hüküm vermek istemekle beraber, orada Lisaniyat ve Filoloji hakkında hiç bir tedrisat yapılmadığını görüyor, ve binaenaleyh bu

meseleler hakkında bilgi sahibi lisan, hatta Türkçe lisanı hocalarının nasıl yetiştirilebileceklerini anlıyamıyorum. Şunu da gördüm ki, tarihten icazet almak üzere bulunan ve tamik ettiğini baka söylediği mevzular meyanında İtalya vahdeti meselesi mevcut olan bir talebe, Garibaldinin ismini bile bilmiyordu. Hazırlamakta olduğu tezde bu vahdete ait, fakat bir teröme idi. Bu halin mahiyeti istisnaiyesini kabul ederim. Mamafi yaptığım istiçvaplardan çıkan nerice : gerek seviyei malûmat ve gerek tarzı tedris itibarile orta tahsil heyeti talimiyesini hazırlama mesaisinde ıslahat icrasının lâzım bulunduğu ve keyfiyetin büyük bir gayret ve himmet icap ettirdiğidir.

2 (Hukuk ve Tıp Eczacı ve Dişçi Mektebi dahil)

Bu fakültelerin müşterek bir mazhariyetleri vardır : Talebeyi mahiyetleri gayet muayyen olan ve her sürçme ve muvaffakiyetsizliği derhal belli eden meslekleri ihzar etmektedirler. Bu suretle, sarfedecekleri gayret ve gidecekleri yol daha güzel çizilmiştir. Bundan başka, hususî faaliyetleri hasebile faaliyeti meslekiye esnasında hasıl ettikleri tecrübelerle bu iki fakülte hocaları tedrisatlarını zenginleştirmek imkânına maliktirler.

Bu müzaaf faaliyetin çok şiddetli tenkitlere vücut verdiğini bilmiyor değilim. Bu mesele, bir had ve nisbet meselesidir. Hususî faaliyeti meslekiyenin hizmeti tedrisiyeye hiç bir suretle mazarratı dokunmamalıdır. Şahsiyetin kabiliyetlerine ve kendisine tevdi edilmiş kürsünün ehemmiyetine göre mezkûr faaliyeti meslekiyenin tahdidi icap eder. Fakat, bir tabip veya hukukçunun, profesör tayin edildiği zaman bütün başka iştigalâtı terkeylemesine taraftar değilim.

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şaherdi Arşivi

Meslekin amelî cihetlerile temas ve irtibatını muhafaza edebilmek üzere, ancak en müşkül meseleleri, en nazik işleri kabul etmekle iktifa eylememesi icap ettiği fikrindeyim. Ve bu keyfiyet, yani meslekinin amelî cihetlerile temas ve irtibatını muhafaza etmesi, talebesi için hayırlı olduğu gibi salâhiyeti ilmiye ve fenniyesini âmmenin hizmetine mevkuf bıraktığı cihetle heyeti içtimaiye için de faidelidir. Bir memleketin birinci cerrahı, ya talebe yetiştirmekten vazgeçmiş, yahut da müracaat eden müşterilere bakmağı ve hatta ağır vaziyetlerde ameliyat yapmağı reddeder vaziyette tasavvur edilebilir mi? Esasen diğer fakültelerde de olduğu gibi Tıp Fakültesinde fıtrî kabiliyetleri ve Avrupada devamlı tahsilleri sayesinde büyük bir salâhiyet kazanmış kimseler bulunduğunu burada hatırlamakla mahzuzum. Tababet ile cerrahlığın muhtelif sahalarında, bu zatlar Türkiyeye çok iyi faaliyet unsurları ihzar etmektedirler.

3) Müstakbel Darülfünun hocaları

Bugünkü profesörleri bir gün istihlâf edecek olan profesörleri Darülfünun şimdiden ihzara muktedir midir?

Böyle bir idame şeklinin mevcudiyeti şayanı temennidir. Meselâ Fransada, Almanyada darülfünunlar, günün birinde bizzat üstad mevkiine erişecek kıymetli adamları vücuda getirmeğe ve büyük kürsülere merbut vazifelerde kendilerini muhafaza etmeğe itina ve ihtimam ederler. Beyana hacet yok ki bu genç alimler hemen daima memaliki ecnebiyede stajlar yapmağa giderler, zira bugün iktisabı ihtisas için bu yegâne tariktir. Fakat bu stajlar kısa olur ve mahiyeti itibarile gayet muayyen bir takım iktisabatı fenniyeyi istihdaf eder, ve çünkü, darülfünun tahsili esnasında kâfi bir kültür alınmıştır. Darülfünun heyeti talimiyesini bu suretle hazırlamak sayesindedir ki, (mektep) yapmak imkânı temin edilir, yani büyük üstadlara uzun bir halef silsilesi verilir. Temadi eden bu ilim mektepleri sayesinde de: nesiller geçtikçe ilim ve fen teali eder.

İstanbul Darülfünununun bütün hocaları benimle birlikte olarak bugün darülfünun vasıtasile orta tahsil muallimleri, kimyagerler, avukatlar, hulâsa mesaîi ameliye adamları yetiştirmek kabil olduğunu ve fakat henüz müstakbel darülfünun hocaları yetiştirmek mümkün olmadığını teslim ettiler. Yüksek tahsil tedrisatına erişmek için takip edilen yol şudur : Bir Garp darülfünununda uzun bir tahsil devresi geçirmek, oradan bir şahadetname almak ve hatta orada iyi bir profesör nezdinde bir asistan mevkii işgal etmiş olmak. O zaman buraya avdet ederek darülfünunda muvaffakiyetle icrayı tedrisat eylemek mümkündür.

Bu vaziyet şunu ifade eder ki : emri ahire kadar, aralarında bir rabıta olmıyan bir kül teşkil edecek, İstanbul Darülfünununun mesaisi, ve her yeni tayin bu mesainin veçhe ve manzarası üzerinde bir rol oynıyacaktır. Profesörler Berlinden, Leipzig, Paristen yahut Şikagodan avdet edeceklerdir ve heyetlerine bir kaç da ecnebi profesör terfik olunacaktır. + Lâkin bu vaziyetle bir darülfünun ananası vücut bulmıyacaktır.

Profesörlerin tekmil hazırlanışları memaliki ecnebiyede yapılmak zaruret teşkil ettikçe, darülfünun vazifelerinden bir kısmını ifa edememiş olacaktır. Ve kendisinin en güç

+ Her darülfünunda bir miktar ecnebi profesör bulunduğunu kaydedelim.

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

ve ağır vazifesi bu vazife olduğunda şüphe yoktur. Lâkin, aynı zamanda, en yüksek vazifesi de budur.

R) -Aynı mahiyet ve gayeli bazı hizmetler ve müesseseler- tevhit imkânları

Bu icmalde, mahiyet ve gayesi bir olan bazı çift hizmetleri tasrih etmek isterim ki, bunlar bazan cidden pahalıya malolmakta ve hemen daima esaslı ve müessir tek himmet ve gayretin kifayet edeceği yerde kıymetçe daha dün iki gayret ve himmeti tazammun eylemektedir.

Aşağıdaki vaziyetleri misal kabilinden zikreyliyorum, zira bu kadar kısa bir anket esnasında hepsini keşfedebilmiş olduğuma kail değilim.

1 - Haydarpaşa Hastanesi

Tıp Fakültesinin acip ve münasebetsiz yeri talebesine İstanbul şehrinin müteaddit ve vasi hastanelerinden istifade etmelerine müsaade eylememektedir. Bundan dolayı, munhasıran fakülteye ait olmak üzere takriben 300 yataklı bir hastane tesis edilmiştir. Anadolu sahilinde bulunan bu hastane fazla miktarda hastaya malik değildir. Bu hastaların hemen cümlesi, talebe için bir yenilik istifade ve ehemmiyetini haiz bulunmıyan müzmin hastalıklı kimselerdir. Tatiller esnasında bu hastanenin neye yaradığını bilmiyorum. Fakültenin verdiği erkamı resmiyeye nazaran, bu hastane 1931 ve 32 senesindeki 359,340 liralık umumî bütçesinden 145,500 liraya malolmuştur.

İstanbul : (çocuklar için, 150 yataklı) şişli, (erkekler için, 300 yataklı) Haseki, (askerler için, 275) yataklı Gülhane hastanelerine, daha bir çok hastaneye ve Bakırköyünde 1500 hastalı emrazı akliye hastanesine maliktir, ve

İstanbulda hakikî tıp hayatının bu hastanelerde geçtiği de gayri kabili münakaşa bir keyfiyettir. Haydarpaşa hastanesinde bir senede görülen hastalar orada belki bir hafta içinde görülmektedir. İmdi hastanın başı ucunda yapılan klinik tedrisatı doktorluğa en mükemmel hazırlayış kıymetini haiz bulunmaktadır. Pek çok hasta ve hastalık görmek lâzımdır. Sahai mesaisi İstanbul tarafında olduğu halde Tıp Fakültesinin Üsküdar tarafında tesisi bir felâket olmuştur. Fakat, bu hata sebebile her sene ihtiyar edilen masraf hem azim hem beyhude olduğu için de keyfiyetin her halde tashihi icap eder.

2) Hukuk Mektebi, Mülkiye Mektebi, Âli Ticaret Mektebi

Türkiye hükûmetinin müessesatı idariyesine Mülkiye Mektebi büyük hizmetler ifa etmiş ve ifa etmekte bulunmuştur. Takriben 150 namzetten 40 ının kabulü şeklinde neticelenen bir müsabaka ile talebesini temin eden bu mektep, üç leylî tedrisat senesi içinde hükûmete iyi yüksek memurlar yetiştirmektedir. Mamafi, bu mektepteki bir çok tedrisat Hukuk Fakültesinde mevcut tedrisatın aynıdır. Esasen de alelekser aynı hocalar tabir caizse tedrisatlarını Bayezitten Yıldıza nakleylemektedirler. Mülkiye Mektebi Darülfünun kurbine taşındığı takdirde yine talebesi müsabaka neticesinde vücut bulmuş bir leylî mektep vaziyetini muhafaza edeceği, fakat esasen Hukuk ve Edebiyat Fakültelerinde mevcut bulunan Hukuk, Tarih, Coğrafya, İktisat, Maliye ve sair tedrisatın mükellefiyetlerinden kurtulacağı aşikârdır.

Daha dun bir nisbette olmak şartile, Darülfünunla Âli Ticaret Mektebinde de bu kabil müzaaf tedrisat görülmektedir. Bu mektep Darülfünundan uzakta da olmadığı için, talebesi

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şaherdi Arşivi

Darülfünunla bir olan derslerini darülfünunda ders verilen yarım gün esnasında ve darülfünunda görmek suretile müzaaf tedrisatın tevhidi kolay olabilir.

3) Fen Fakültesi ve Eczacı Mektebi

Eczacı Mektebi talebesinin sırf kendilerine bazı hususî dersler verilmek şartile Fen Fakültesi talebesi meyanına karıştırılması mümkün bulunduğunu anlamak için, programlara göyle bir nazar atmak kâfidir. Bu takdirde yine mektebin unvanı, teşkilâtı esasiyesi, diplomaları kalır, bunların kalması faidelidir. Lâkin aynı zamanda zirdeki dersleri iki yerde ayrı ayrı okutmağa hacet kalmamış olur : (Kimyayı Gayri Uzvî ve Uzvî, Fizik, Nebatat, Jeoloji, Analiğ Kalitatif ve Kantitatif.) Eczacı mektebine munhasır tedrisat da şunlar olur : (Farmakoloji, Farmakognozi, Hıfzıssıhha, Mebhasyttıp, Kimyayı İspençiyarî, Mebhasüssümum)

4) Tıp Fakültesi ve Dişçi Mektebi

Aynı vaziyet dişçi mektebinde de görülmektedir. Bu mektebin ilk sınıfı Tıp talebesile beraber P.C.N tedrisatını takip eylemelidir. İkinci sınıf talebesi Tıp Fakültesine merbut bulunmalı ve Anatomi, Fiziyoloji, Bakteriyoloji, Hıfzıssıhha, ilâh dersleri takip eylemelidir. Üçüncü ve buna ilâvesini teklif edeceğim dördüncü seneler ise, nazarî ve amelî mahiyette meslekî hazırlanmağa hizmet eyliyeceklerdir.

Protez laboratuarlarından, dişçiliğe ait klinik salonlarından ve saireden vazgeçilemiyeceği muhakkaktır. Fakat tevhidi mümkün olan tedrisat bir takım tasarruflara imkân verecek ve bir takım mebaniyi serbest bırakacaktır.

5) Kütüphaneler

Darülfünunun paraca gayet fakir olan ve mecmualar almak ve tamamı henüz çıkmamış asarın müteakip ciltlerini iştira eylemek imkânsızlığında bulunan merkez kütüphanesi, kitap hususunda yine oldukça zengindir ve son 1928 istatistiğine nazaran 109,387 cilt esere maliktir. Meslekini bilen ve seven bir adam tarafından çok iyi idare edilen bu kütüphane, (desimal) usulile, alfabe sırasında ve mevzu taksimatına tevfikan yapılmış bir kataloğa maliktir.

Diğer taraftan fakültelerin, enstitülerin ve bazı seminerlerin de ayrıca kütüphaneleri var. Bunların ellerinden alınmasını istemiyorum, çünkü yevmi mesai için insan bazı asarın eli altında bulunmasına muhtaçtır. Fakat zirdeki tecelliyatı icap ettiren iki hatayı göstereceğim :

A) Esasen sahifeleri de her zaman kesilmemiş bulunan bazı kalın ve pahalı eserler hem merkez kütüphanesinde hem de seminer kütüphanesinde mevcut bulunmaktadır. Halbuki merkez kütüphanesinde mevcut olacak tek nüsha kâfidir.

B) Seminerin muntazaman alarak her sene nihayetindeki merkez kütüphanesine tevdi edeceği bazı mühim mecmualar hiç bir tarafta mevcut değildir.

Satınalınacak eserleri tayin etmeli ve satınalmalı; fiş usullerini birleştirmeli; filân ve filân kitabın nerede bulunduğunu bilmek ihtiyacında olan seminer ve laboratuar adedince fişleri teksir ederek bunların cümlesine göndermeli, ve bu suretle, bir kitaptan hiç kimsenin müracaat etmediği bir çok nüsha yerine bir tek, fakat herkesin bilip müracaat edebileceği nüsha bulundurmalıdır.

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk 15 Aralık 1930 günü İstanbul Darülfünunu'nu ziyaretinde yükseköğretim gençliği arasında bir dersi izlerken.

Levent Saherdi Arşivi

Atatürk 2 Temmuz 1933 günü İstanbul Darülfünunu'nu ziyaretinde kendisini sevgi gösterileriyle karşılayan yükseköğretim gençliği arasında.

Levent Şaherdi Arşivi

Atatürk 2 Temmuz 1933 günü İstanbul Darülfünunu'nu ziyaretinde kendisini sevgi gösterileriyle karşılayan yükseköğretim gençliği arasında.

Levent Şahverdi Arşivi

edilebileceğini gördüm.

Ziyaret ettiğim filân lise sınıfına, filân laboratuara ait muvaffakiyet misalleri de zikredebilirim.

Muvaffak olmak imkânının delilleri, tetkik ve rüyet sahasından toplanmıştır. Şimdi mesele, fazla nadir olan bu muvaffakiyetlerin daimî bir kaide mahiyetini almaları icap ettiğidir.

Üçüncü Fasıl

İcrası icap eden ıslahat

İstanbul Darülfünunu bir tılsım tesirile birdenbire ıslah edilemiyeceği gibi bir kaç seneden ibaret kısa bir müddet içinde de tensik ve tanzim edilemez.

Zirdeki teklifatı Maarif Vekâletinin kabule karar verdiği tasavvur edilirse, bu tekliflerin kuvveden fiile getirilmesi icap edecektir. Zannediyorum ki mesele evelemirde Emin ile tetkik edilecektir. Kendisi tarafından keyfiyetten haberdar edilecek olan darülfünun şüphesiz fikir ve reyini bildirecektir. Ve nihayet memleketin makamatı icraiyesi kararlarını tesbit eyledikleri vakit de, müşkülâtı sıralamak icap edeceğini tahmin eylemekteyim. Bütçe imkânlarına ve idarî imkânlara tevfikan, bilhassa elzem olan işlerin takdim edileceklerini zannediyorum. Islahatın elzemiyet derecesine göre sıralanmış bir listesi zirde görülecektir. Kat'î bir tasarrufu emreden vaziyeti nazarıdikkate alarak pek pahalı projeli teşrihinden tevakkı etmiş olduğum, sahaifi müteakibede elbette teslim edilir ümidindeyim.

Emanet ve Kâtibi Umumilik

Islahatın muvaffakiyeti namına, ve bunların emrivaki haline geleceği zamana kadar, (Maarif Vekilinin Darülfünunun Reisi olsuğunu) tavzih eden maddeyi harfiyen tatbik muvafık olacaktır.

Bu tavsiye, Eminin salâhiyetlerinin bir müddet için tahdidi icap ettiğini mi tazammun eder? Kat'iyen. Bilâkis

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

Emin sadık bir mümessili ve tercümanı olacağı Vekâletle daimî bir temas halinde kalmalıdır. Bütün Fakülteler üzerinde ve fakültelerin enstitüleri ve tedrisatı üzerinde, reislerin samimî muavenetlerile mutat olanın fevkinde bir hüküm ve nüfuzu olacaktır. Tabiî profesörlerin fiilî yardımları da elzemdir. Türk milletinin menfaatı namına yüksek tahsilin yeni bir feyiz ve itilâsına Darülfünunda herkes bütün kuvvetile çalışacaktır. Memleketin muhtaç bulunduğu büyük ve asrî darülfünunu vücuda getirmeğe herkes yardım etmek isteyecektir.

Bu umumî ve müşterek irade bir gün ortadan kalkarsa, yapılacak bütün ıslahatın geri kalacağı ve kuvveden fiile çıkamıyacağı muhakkaktır. Yeni bir şuur ve zihniyetin herkesi sarıp kavraması lâzımdır. Terakkinin vücut bulmakta olduğunu talebeler, hatta büyün halk kütlesi görüp takdir edebilmelidirler.

Mesaiye kuvvet ve hararet vermek bahsi münasebetile, Emanet mevkii meselesi mevzuubahsedildi. Hükûmetin dilediği şeyleri icra eylemesi için, bu intikal devresinde bir hükûmet komiserinin Eminin yerine geçmesi icap ettiğini söylediler. Ben, bu görüşe iştirak edemem. Yüksek tahsil ancak kendi kendinden mesul olduğu kanaatına malik olduğu takdirde inkişaf edebilir. Bundan başka, bu dereceye kadar nazik ve mühim ıslahat asıl bunu tatbik edecekler tarafından tamamile anlaşılmamış ve benimsenmemiş olursa, yolunu şaşırabilir ve mahiyetini kaybedebilir. Orada vücudu icap eden zihniyeti, ancak Darülfünunu ve heyeti talimiyesini derinden derine bilen bir emin tesis ve idame edebilir. Arkadaşlarının reyi üzerine hükûmet ve Reisicümhur Hazretleri tarafından

tayin edilmiş olan Emin, tensip ettiği ve temenni ettiği yeni bir teşkilâtı hüsnü suretle tatbik edebilecektir. Kendisini başlarında istemiş ve kendisine yardıma müheyya bulunan arkadaşlarını, bu ıslahat yolunda yürütmeğe o muvaffak olacaktır.

Fakat çok çetin olacak bir işe Eminin tamamen vakfı mevcudiyet edebilmesi için, günlük idarî meşguliyetlerin büyük bir kısmından kurtulması icap eder. İlmî ve terbiyevî mesuliyetler kendisini kâfi derecede meşgul etmektedir. Binaenaleyh, doğrudan doğruya kendisine tabi bir kâtibi umumî zirdeki vezaif ile tavzif edilecektir : Muhaberatı ruzmerre, bütçenin ihzarı, raporlar, istatistikler, projelerin, programların, sirkülerlerin yazılması ve saire, fakültelerle idarî münasebat, kayıtlar, imtihanlar, dereceler, diplomalar, talebe ile münasebat, inşaat, tamirat ve nakil işleri. Bu yüksek memur hükûmet hizmetinde iktidarını ibraz etmiş bulunmalı ve darülfünun işlerile meşgul olabilmek ve ecnebileri kabul edebilmek ve icabında profesörlerle görüşebilmek için kâfi derecede kültüre malik bulunmalıdır.

Yeni teşkilât ve tanzimat eserinde, Emanetin rolü esas teşkil edecektir. Binaenaleyh bu rolü bidayetten tarif ve tasvir lâzımdır.

Darülfünunun Muhtariyeti

Muhtariyet meselesinin de her türlü ıslahattan evel halli icap eder. Fikirlerinin teşrihinde profesörlerin ilmî vaziyetlerine yakışan bir ihtiyat ve itidalden mülhem olmaları lüzumunu teslim eylemekle beraber, darülfünunun ilmî ve manevî hurriyetinin kuyut ve şurut ile mahdut olmaması icap ettiği burada tekrar edilir. Fakat, muhtariyet

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Saherdi Arşivi

başka bir şeydir. Bu, kendi kendine idare etmek salâhiyeti, hatta hakkıdır. Darülfünun ilmî ve manevî hurriyetini bu şekilde tefsir ve telâkki edemez ve darülfununu bir unsuru bulunduğu hükûmete sarih bir şekilde tabi kılan kanunun ahkâmına da böyle vaziyet uyamaz.

Binaenaleyh, kanun projesinde, hükûmetin Maarif Vekâleti vasıtasile Darülfununun idarei umumiye ve dahiliyesile umumî mürakabesinde âmir bulunduğu tasrih edilecektir. Fakat bu keyfiyet, darülfununun şahsî bütçesine malik olmasına, bunu hükûmetin kontrolu altında odare eylemesine ve hibeler ve vasiyetler kabul etmeğe salâhiyettar bir şahsiyeti maneviye teşkil etmesine asla mani teşkil etmez.

Islahatın Umumî Levhası

Şimdi, teklif edilen ıslahat listesinin umumî bir bakış için nasıl bir manzara arzettiğini görelim. Bunları bir silsile halinde sıralarken, bir münasebet ve mantık noktai nazarı takip ettim, ve hiç olmazsa baştaki ilk 12 rakkamda bilhassa elzemiyeti haiz tedabiri göstermeğe gayret eyledim. 1,3,4 ve 6 rakkamlılara bilhassa işaret ediyorum. Mele tedris usullerine müteallik bulunan bu sonuncusu, tetkikıma havale edilen bütün mesele ve davanın nazarımda merkezini teşkil etmektedir.

İstanbul Darülfununuun yeniden tanzim ve tensikı

A. Çalışma vasıtaları

1 - Liselerde Garp lisanlarının tedrisi
2 - Darülfununda Fransızca ve Almanca lektürleri
3 - Birinci sene sonunda Garp lisanları için imtihanlar
4 - Türk lisanında neşriyat
5 - Kütüphane teşkilâtının merkezileştirilmesi ve randımanlarının tezyidi
6 - Tedris usullerinin değiştirilmesi.

B. Mesainin ihzar ve tensikı

7 - Darülfünun heyeti talimiyesinin tarzı tayini
8 - Fakülte başına profesör kadroları
9 - Tıp Fakültesinin nakli
10 - Mülkiye Mektebinin nakli ve Yüksek Ticaret Mektebine ait tahviller
11 - Fakültelere müteallik meseleler :
Tıp (Derslerin sıraları, kütüphane, Dişçi Mektebi
Hukuk (Meselelerde usul
Fen (Antropoloji, Coğrafyayı tabiî, Baltalimanı, Hasathane, Elektromekanik, Eczacı Mektebi
Edebiyat (Lisaniyat ve Filoloji, Garp edebiyatları, Sanat Tarihi, Muallim Mektebi ile haizi irtibat pedagoji, Coğrafyayı tabiînin feune nakli, Tedrisatı tarihiyenin cem ve teksifi, bir dini islâm ve felsefei islâmiye tarihi şubesinin ilâvesi
İlâhiyat (Edebiyata raptı
İleride bir Ulûmu İktisadiye ve İçtimaiye Fakültesinin imkânı ihdası.

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

12 - Talebelerin hayatı

C. Darülfünunun tesirleri ve hizmetleri

1 - Orta tedrisat muallimleri için tekemmül dersleri

2 - Umuma mahsus darülfünun dersleri

3 - Tatil dersleri, Arkeolojik tenezzühler, kongreler

4 - Türkiye Darülfünunu mecmuası

5 - Millî bir fünun, Edebiyat ve Sanatlar Akademiyası

---

1 - Liselerde Garp Lisanları tedrisatı

Liselerin kıymeti hakkında birbirlerine tamamile zıt içtihatlar duydum. Bunları burada münakaşa etmek istemem. Liseler, ekseriyet itibarile Darülfünunun vücuda getirmiş olduğu hocalara mevdudurlar ve bu haysiyetle Darülfünun ve lise meseleleri birbirine temas eden meselelerdir. Darülfünunu ıslah etmekle liselerin seviyeleri yükseltilmiş olacaktır.

Şu kadar ki, tekabbül eylemiş olduğum vazife bir noktada şahsî bir ankete beni mecbur bıraktı. Türkçeden başka bir lisanda cem'i malûmattan pek çok talebenin hemen tamamile aciz bulunduklarını ve ancak Türkçe okuduklarını gördüğümden, Fransızcanın (ve kezalik Almanca ve İngilizcenin) liselerde nasıl tedris edildiklerini tetkikim icap etti. Taşra liseleri hakkında ancak talebenin beyanatını biliyorum. Bu beyanat, bazı istisnalardan sarfınazar bu şubei tedrisatın oralarda büyük merkezlerden daha az mazharı itina olduğunu gösteriyor ki bu da calibi hayret bir keyfiyet değildir.

Tahsis edilen sene ve saat adedine nazaran, liselerde istihsal edilen neticeler sarih bir surette gayri kâfidir.

Bakaloryalarını ikmal edenlerin tahsil etmiş bulundukları lisan ile mütekellim olmalarını, beni burada meşgul eden mevzu namına talep etmiyorum. Mülhim bir ecnebi lisanını, zahmetsiz bir surette okuyacak bir derecede bilmeleri yeter. Şu anda lisan vukufunu yalnız öğrenmek ve malûmat cemetmek için bir vasıta olarak telâkki eyliyorum. Kendilerine gösterilen eserleri okuyamıyacak olduktan sonra, bir profesörün bir mevzu hakkında yazılmış eser listesini vermesi neye yarar? Bugün her yerde tahsili âli hiç olmazsa bir kabilse iki ecnebi lisanı bilmeği icap ettirmektedir. Türkiye, Bulgaristan, Yugoslavya, Macaristan gibi lisanları harice intişar etmemiş ve fen sahasında kullanılmamış memleketler için bu mecburiyet daha büyük ve fazladır.

Türkiyede Garp lisanlarının teallümü sahasında mefkut olan şüphesiz ki bir metuttur. Her lisede kullanılan tedris usullerini yandaki lisedeki tedris usullerinden farklı gördüm ve buldum. Aynı lise içinde bir hocanın pek müfit bir usul kullandığını, diğer hocanın ise tedrisatın takip etmesi icap eden yoldan tamamen aykırı bir yol takip etmekte olduğu cihetle talebelerinin vakitlerini boş yere kaybetmekte olduklarını gördüm.

Halbuki, elsinei ecnebiyenin talimi için mücerrep usuller vardır. Bu sahada bizzat ihtisas iktisap etmiştim ve mevzu hakkında söz söylemeğe sahibi salâhiyetim. Bu işe tahsis edilen zaman tamamen kâfidir. Fakat ilk seneden itibaren gayet muayyen ve mazbut bir fonetik usulü takibi icap eder. Talebeler duyma ve telâffuz etme itibarile bir mümarese iktisap eylemelidirler. 150 ilâ 200 kelimelik daima kullanılır ve

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

Fransaya aittir. Her ders Fransaya bir seyahat mahiyetini haiz olur.

Tabiî ki bu usul Almanca, İngilizce ilâh için de mûteber olan bir usuldür.

Fakat bu prensiplerle meşbu olarak yetişmiş yeni bir heyeti talimiyenin liselere girmesi için on yahut on beş sene beklemeğe imkân yoktur. Başlıca merkezlerde ve taşrada Fransızcanın (ve arzu edilirse diğer ecnebi lisanlarının) tedris usullerini talime mahsus dersler teessüs etmelidir. Sınıflarda tatbik usulü talimlerile beraber derslerin mürekkep bulunan bu tedrisat, seyyar olabilir ve binaenaleyh memleketin derslerinde bilhassa muvaffak olan bir iki mütehassısına tevdi edilebilir.

Bilâhara lise müdürleri muktedir lisan hocalarını en münasip yerlere : yeni başlıyan talebe iyi hocalara muhtaç oldukları için metoda en riayetkâr ve fonetiği en iyi olanları iptidaya ve en zarif fransızca söyleyen ve en iyi umumî kültürü olanları nihayete koyacaklardır. Bu saha için istidat ve kabiliyeti olmıyan hocaları tarih, coğrafya ve felsefe gibi başka tedrisata memur etmek icap eder.

2 - Ecnebi lisanları lektürleri

Ecnebi lektürleri sahasında Darülfünunda fena bir tecrübe yapılmış olduğunu biliyorum. Bu adamlar Berlîç dersleri vermişler, lâzım olan şey ise bu değildir. Fakat velki de karşılarında bulunan talebe, kendilerine daha fazla bir şey verilemiyecek bir seviyede idi.

Ne olursa olsun, bu tecrübenin yeni esaslar üzerinde tekrarı muktezidir. Bulgaristanda lektürler mevcut bulunmakta ve kendilerinden memnun kalınmaktadır.

en amelî şeyleri irae eder kelime bellemelidirler. Bu kelimelere ait sarf müşkülâtının ehemmiyeti yok, zira muhavere dersin esasıdır. Çocukların bu işten zevk duymaları lâzımdır. Zengin bir malzeme icap eder. Hiçbir şey tercüme edilmez, her şey gösterilir.

Bilinen kelimelerin fiş cetveli kendi kendine vücut bulur; öğrenilen lisan, içinde hareket edilerek ve hayatile yaşanılarak bellenilir.

Yavaş yavaş, müteakip senelerde, hoca tesadüfün karşısına çıkardığı vesilelerle sarf usullerinden bahsederek talebelerinin dikkat ve alâkalarını temmiye eder. Fakat kaide ve ahkâm serdedilmez. (Şifahen ve doğrudan doğruya) usulü esas teşkil etmekte berdevamdır. Mamafi birbirini takip eden hikâyeler okunur ve her derste hoca ile beraber hazırlanan imlâlardan bir miktar yazılır.

Nihayet, üçüncü veya dördüncü senelerde, Fransızca konuşmak meselesinin esas ve merkez kalmasına halel vermemek şartile, sistematik bir şekilde, fakat yine nazariyata boğulmaksızın ve teferrüata girmekte ifrata gitmeksizin sarf ile, hussile fiillerle iştigale başlanılır. O zaman yapılan vazifelerin derecesi peydayı ehemmiyet eder : bir takım edebî parçalar ezberletilir, muhavereler, küçük inşalar, bir kaç dakikalık konferanslar, münakaşalar ve saire yapılır. Sınıfta hulâsa ettikleri eserleri büyük sınıf talebeleri evlerinde okumakla mükelleftirler.

Her şeyin tipik bir mahiyeti haiz olduğu bir fransızca tedrisat, sınıfta yapılır. Afişler, haritalar, cetveller mecmualar, kitaplar ve fotografiler hep fransızcadır veya

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

aynı nisbet dahilinde verecektir. Bundan başka, Hukuk ilk talebeleri, hiç olmazsa/senede haftada 1 ders sahai ihtisaslarına ait metinlere müteallik olmak, 1 ders de fransızca bazı mümarese ve temrinler arzedilmek üzere 2 ders göreceklerdir.

Bu suretle lektürün haftada asgarî olarak 8 saat dersi olacaktır ki, tabiî bir nisbettir. Vazifesi, talebelere metinleri zahmetsizce okuyabilmeğe kifayet edecek derecede lisan öğretmektir.

3 - Birinci sene sonunda lisan imtihanı

Büyük bir kültür lisanında kâfi bir vukuf sahibi olmadan hakikî bir darülfünun mesaisine girişmek gayri kabildir. Binaenaleyh, bu vukufa malik bulunduklarını isbat eylemezlerse, talebelerin zamanlarını ve parelerini yüksek tahsil senelerile heba eylemelerine mani olmalıdır.

Bulgaristanda da mevcut bulunduğu veçhile, birinci tahsil senesinin sonunda bütün fakültelerde, sınıf yahut sene sistemine tabi olmıyanlar da dahil olduğu halde bir imtihan tesisini teklif ediyorum. Bu imtihan fransızcaya yahut almanca ve ingilizceye ait olmak üzere o Garp lisanile muharrer bir eserin ve metnin yazılmış olduğu lisanla icmalini de tazammun etmek suretile okunmasını icap ettirecektir. Eğer talebe azamî olan 6 notuna nisbetle 3 alamazsa, ikinci bir sene için lektürün derslerine kaydolunmak şartile darülfünun derslerine devam edebilecektir. Bu sene sonunda yeni bir imtihana girecek ve ancak bu sefer 3 alabilirse darülfünunda kalacaktır.

Bir Darülfünun Lektörünün rolü sarih ve vazıh bir şekilde nedir? Bu, alelekser genç olan bir lisansiye ve doktordur ki, kendi lisanını tedris eylemek üzere bir kaç sene bir ecnebi darülfünununa gider. Kürsü sahibi bir profesörün yanında bulunur, ve lisanı maderzatında kıraatler, lâzımsa seri tercümeler yapar, imtihan programlarında eserleri mevzuubahis olan muharrirler hakkında malûmat ve izahat verir. Edebiyat tarihinin bir devresi yahut buna mümasil bir mevzu hakkında profesörün inzimamı reyile kendi lisanında ders de verir.

Edebiyat Fakültesinde bir fransız ve bir Alman lektörü bulunması iyi olacaktır. Bir İngilizin kezalik müfit olacağında şüphe yoktur. Tarih, lisaniyat yahut arkeoloji hakkında bir tez ihzarı gibi sebeplerle Türkiyede bir müddet bulunmağı arzu edebilecek lektürlerin hizmeti, az bir masrafla temin olunabilir zannındayım.

Memzetlerin bir miktar Türkçe de bilmeleri şayanı temennidir. Esasen müstahdem bulunan lise profesörlerinin kullanılmaları fikri ileri sürülmüştür. Şayet bunlar filoloji ve tarihi edebiyat sahasında hakikî birer alim iseler, evet. Lâkin, aksi takdirde, vaktile lektör istihdamından elde edilmiş fena neticeler tekerrür eder.

Müteaddit lektürlerin faideli olacaklarını söyledim. Eğer bu derecede fedakârlığa muvafakat edilemezse, en mübrem ihtiyar edilmeli ve hiç olmazsa bir tane fransızca lektürü celbedilmelidir. Bu lektür, Edebiyat Fakültesinin tekmil birinci sene talebesine haftada 1 saat umumî ders, 1 saat talebe mesaisi, 1 saat metinler kıraatinden dersleri vermelidir. Müteakip senelerin daha yüksek dersler görmeği arzu edecek veya buna mecbur tutulacak talebesine de, aynı dersleri yine

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Saherdi Arşivi

Bu şarait biraz şedit görülebilir, fakat ben elzem telâkki eylemekteyim. Darülfünunun pençelerini garp hayatı üzerine açmalıdır ve bunun bugün için yegâne çaresi, talebeyi büyük Avrupa medeniyetine ait bir lisana iktisabı vukuf mecburiyetinde bırakmaktır.

Bu münasebetle hakikaten şayanı teessüf bir noktaya işaret etmek isterim. Darülfünunda tedrisatta bulunan ve Türkçe konuşmıyan ecnebi mütehassıslar, bir tercümandan istifade eylemektedirler. Ağızlarından çıkan cümleler birbirini müteakiben tercüme olunmaktadır. Böyle bir tercümanın meharet ve vukufu cidden hayretlere sezadır, fakat bu halden dersin ne kadar mütezarrır olacağını kim takdir etmez? Talebe, ecnebi lisanı dinleyen samiler için icap ettiği şekilde ağırlık ve sadelik ile verilecek fransızca dersleri anlıyabilecek bir seviyeye getirilmiş olmak icap ederdi, ve esasen, mahiyeti fenniyelerinden ayrıca, bu dersler lektürlerin tedrisat ve mesaisini ikmal edecektir.

4 - Türkçe lisanında neşriyat

Talebe Garp mehazlerindeki malûmattan istifade edebilecek seviyeye getirilince de ikinci bir müşkülât baki kalır ki şudur : Türkiye kitapçılığının münevver karilere ve talebelere kendi lisanlarında verdiği şey nedir? Çünkü Türk kariinin kendi lisanında bütün ilim ve fikir sahalarının, bir kelime ile, muasır hayatın bütün safahatına şamil bir edebiyata gittikçe daha fazla sahip bulunması güphesiz ki pek ziyade şayanı temennidir.

İmdi, yakın zamanda bir himmet ve gayret gösterilmezse, sade mevcut eserler miktarı çoğalmıyacak, fakat bunların tesirleri az zamanda fevkalâde azalacaktır. Zira, yeni

alfabeye alışmış gençlik için, eski harflerle mevcut olan her şey yakında gayri kabili istifade bir mahiyet alacaktır. O eski neşriyatın bilhassa şiir, edebiyat ve felsefei diniye sahasında zengin olduğunu kabul edince de, halkın mahrum bırakılmaması icap eden eserleri ve tercümeleri ihtiva eylediği teslim olunmalıdır. Binaenaleyh, harf inkılâbından evel intişar etmiş eserler arasında hâlâ okunmağa lâyık addedilen eserleri yeni harflerle tekrar tabetmek lâzımdır. Beş on sene sonra talebe bu eserleri behemehal yeni harflerle yapılmış tabılarından okumak mecburiyetinde kalacaktır.

Diğer taraftan, bir daha söylemiş olduğum gibi, yeni harflerle intişar eden Türkçe eserler seneden seneye fazlalaşmaktadır. Mamafi bu hususta sistematik hiçbir şey yoktur. Keyfiyet bilhassa roman muharrirlerile şairlerin ve muharrirlerin mahsulü himmetleridir; aynı zamanda bir telif yahut bir tercüme neşreden hocaların himmetleri sebkat eylemektedir. Keyfiyet şayanı memnuniyettir, fakat bu kitapların listelerini tanzim ve xxx tertip eden şey tesadüf veya hevestir. Eğer bu tarzda devam edilirse, fevkalade mühim bir eserin tercüme edilmesi yahut kendileri için esas bir mahiyeti haiz bir etüdün neşrolunması için talebeler on yahut yirmi sene bekliyeceklerdir.

Vaktile bir telif ve tercüme komisyonu mevcut bulunmuş ve tevsi edilmiş bir şekilde Millî Talim ve Terbiye Heyetine inkılâp etmiştir. Bu heyet için bir komite teşkilini ve gelecek senelerde bu komiteye pek faal bir rol verilmesini teklif ediyorum. Eğer lâzımsa salâhiyet sahibi kimselerle takviye ve ikmal edilecek olan bu komisyon, memleketin

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

profesörlerile memaliki ecnebiyedeki ulemanın reylerine de müracaat edecek, ve sene besene tercüme olunacak eserlerin listesini yapacağı gibi yüksek kıymette eshabı vukuf tarafından Türkçe vücuda getirilecek eserlerin de listesini tanzim edecektir.

Eğer on sene müddetle her sene malûmatı beşeriyenin her sahasına dair Türk lisanında iyi bir eser neşredilirse, bu memlekette terakkiyatı ilmiye bahsinde bir büyük hatve atılmış olacaktır.

Asarı ilmiye ve fenniye karilerinin miktarca az bulunması hasebile, Türkiye hükûmetinin bu neşriyata yardım etmesi icap eder. Bu yardımın vereceği kuvvetle çok sıkı bir intihap temini mümkün olacaktır. Kuvvetsiz eserlerin, fena yapılmış ve hususile bazan müellifin isminden başka aslına mutabık yeri kalmamış tercümelerin neşrinden sarfınazar edilmelidir. Talebeler, müellifin bütün düşüncelerine tamam olarak peydayı vukuf etmelidirler. Metinde yaptığı hazf ameliyelerinden halkı alelekser haberdar bile etmiyen bir mütevassıtın rastgele aldığı parçalarla kalmamalıdırlar.

Türkiyedeki bütün ilim neşriyatı bademe her zikredilen madde hakkında istişhadatı, eğer kabilse eserin başına konmak üzere sarih bir muhteviyat cetvelini, zikredilen esaminin bir fihristini ve müracaat edilmiş eserlerin alfaba sırasile değil lâkin birer tahlili ihtiva eder bibliyografyasını muhtevi bulunmalıdır. Talebe için bütün bu malûmat elzemdir. İyi itiyatları ve iyi mesai usullerini tamim eylemek icap eder.

---

5 - Kütüphane teşkilâtının merkezileşmesi ve randımanlarının çoğalması

İkinci faslın R harfinin 5 inci numarasında, mevcut müteaddit kütüphaneler arasında bir ahenk ve iştiraki mesai bulunmadığını söyledim.

Bu mahzuru ortadan kaldırmak ve kitapları azamî imkân nisbetinde talebenin ebedî istifadesinde bulundurmak için evelemirde müfterit fiş sisteminin kabulünü teklif ediyorum. Medresetülkuzzat binasını işgal eden merkezî kütüphanedeki usul tamamile modern bir usuldür. Bu kütüphanenin müdürü fakülte, enstitü ve seminer kütüphanelerinde aynı usulün tatbikına memur edilmelidir.

Her kütüphanede her fiş kataloğunun üzerine fişte yazılı kitabın nerede bulunduğu iki kelime mukayyet bulunacaktır. Meselâ İspinozanın hayvan cemiyetleri hakkındaki eserini alalım. Tabiî merkezî kütüphanede bir fiş esasen de merkezî kütüphaneye konacak olan bu kitabı bildirecektir. Lâkin aynı zamanda, aynı şekilde bir fiş fen fakültesi kütüphanesinin jooloji kısmında, edebiyatın ulûmu içtimaiye kısmında ve eserin mukayyet olacağı diğer enstitülerde mevcut bulunacaktır. Kezalik tek nüsha olarak Türkiyat Enstitüsünde veya Tıp Fakültesinde bulunacak olan bir kitabın da merkezî kütüphaneye de fişi bulunacak ve icabında oraya bu kitap getirtilecektir.

Bu suretle, lüzumsuz yere masraflar artırılmadan fazla faide temini kabildir.

Satınalınacak eserler hakkında kütüphaneler arasında bir itilâfın mevcudiyeti lâzımdır. Vezaifi arttığı takdirde maaşının da tezyidi icap eden merkezî kütüphane müdürü, her sene satınalınması tasavvur edilen eserlerin listesini

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Saherdi Arşivi

tanzime memur bir komisyona riyaset eylemelidir. Esas itibarile, daima müracaat edilen kitaplarla henüz tedlit edilmemiş mecmu'aların enstitülerle seminerler tarafından alıkonularak diğer eserlerin merkezî kütüphaneye gitmesi lâzımdır.

Kütüphanelerin açık bulundukları saatler kâfi değildir. Tekmil sene esnasında merkezî kütüphane okuyuculara saat 18 e kadar küşade bulunmalıdır. Hatta haftada iki kerre saat 22 ye kadar açık bırakılması iyi olur. Gece çalışmak isteyen talebe şimdiki halde buna fırsat bulamamaktadırlar. Ve tabiî, hocalar da talebelerine hazırlanacak etütler vererek bu fırsatların husulüne hizmet etmelidirler.

Tarzı faaliyetleri bir cümle ile kabili tesbit ve tayin olmıyan diğer kütüphanelere gelince, bunlarda da kolayca çalışmak imkânı temin edilmelidir. Devamlı bir tetebbuda bulunan talebe buralarda bütün günü geçirebilmeli ve bir lira emanet etmek mukabilinde temin edilen bir anahtarla ~~kitaplar~~ kilitli bir çekmeceye kendine ait kâğıtları bırakabilmelidir.

Okuyuculara ait istatistiğin sür'atle artması lâzımdır. Senede 2500 okuyucu ve müracaat edilmiş 5000 cilt pek azdır.

Nihayet harice kitap iaresi meselesini de halletmek lâzımdır. Bu hususta kendilerine sual sorduğum kimseler, eğer harice kitap iare edilirse bunlar meyanından çoğunun kaybolacağını temin ettiler. Diğer taraftan, Galatasaray, Bahçeköy Orman mektebi, Robert Kolec gibi bazı mektepler hiçbir mahzur karşısında kalmadan harice kitap iare eylemektedirler. Geçen sene, Robert Kolec harice ve sade leylî talebesine değil her çeşit okuyucuya verdiği binlerce kitaptan 4 cilt zayi etmiştir. Bu kadarı bütün kütüphanelerde olur.

Bir tecrübede bulunmalıdır. Bazı müstesnalardan sarfınazar, talebelerin evlerinde kitapları yoktur ve elyevm hiç bir şey, yahut faideli hiçbir kitap okumamaktadırlar. Şiddetli bir talimatname tanzim etmelidir. Fazla eskitilmiş, lekelenmiş yahut zayi edilmiş her nüsha talebece tazmin edilmelidir. Bu tehlikelere karşılık olmak üzere 2 yahut üç liralık, hatta daha fazla bir paranın emanet alınması istenebilir. Nadir kitaplar yahut müteaddit ciltlerden mürekkep eserler iare edilmez. Hulâsa, lâzımgelen ihtiyatlara müracaat edilsin, lâkin talebeler için harice kitap iaresi elzemdir.

Bu keyfiyet, kalışma vasıtalarının ıslahı için teklif edilen tedabirin heyeti mecmuası meyanına dahildir. Bütün bu tedbirlerin talebeyi kendi başına çalışabilecek hale getirmeği istihdaf ettiği nazarıdikkate arzedilir.

6 - Tedris usullerinin tebdili

Fevkalâde haizi ehemmiyet bir noktaya geliyoruz. Talebelerin kendi ellerinde çalışma vasıtaları olmadıkça, ders onlar için her şeydir. Fakat bu çalışma vasıtaları onlara verilir verilmez, ders, darülfünun tahsilindeki mahdut olan hakikî yerini alır.

Vazifesinin dersini harfiyen bilmekten ibaret bulunduğunu talebenin zihninden çıkarmak lâzımdır. Halbuki, hemen hepsi henüz buna kani bulunmaktadırlar. Talebe hiç kimsenin, hatta en yüksek bir üstadın bile darülfünunun deruhte ettiği terbiyei fikriyede kendi yerini alamıyacağına kail olmalıdır. Lâzımgelen gayret ve himmeti hiç kimse talebenin nam ve hesabına yapamaz ve gayeye ulaştıracak olan gayret ve himmet, ancak talebenin bizzat göstereceği gayret ve himmettir. Kendiliğinden

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

bir şey yapmıyan ve kendi kendine bir şey yapmıyan bir talebe de imtihanlarını geçirebilir ve şahadetname alabilir. Fakat fikir hayatını fetetmemiştir. Talebe faal, müteşebbis olmalı, kendi kendine girişeceği bir çok şeyleri bulmalı ve yapmalıdır. Bir terbiyei bedeniye hocasının talimleri göstermesi ve idare etmesi fakat bazularını çalıştırmakta talebeyi kendi kendisine terketmesi gibi, Darülfünun hocası çalışmağa sevketmeli, sarfedilecek sâyi anlatmalı, bunun vasıtalarını vermeli, fakat (kendini kendin kurtarmalısın.) fehvasınca inkişafını temin edecek olan yine talebenin kendisidir.

Profesörler birer konferansçı gibi telâkki edilemezler. Bir profesör hayat ve hareket veren bir adam, bir müşavir ve bir rehber olmalıdır. Hemen hemen diyeceğim ki, kendi küçüklerine mevcudiyetile bir misal veren daimî bir talebedir.

Vazifesini nasıl tasavvur etmeli?

Bu sahada Tıp ve Fen Fakülteleri haizi rüchan bir vaziyettedirler. Klinikleri ve laboratuarları, öteki yerlerde yapılması icap eden şeyler hakkında birer misal arzetmektedir. Esas takriri tazammun eden ders bu fakültelerde tabiatile işin bir kısmından ibarettir. Fakat bunlar hakkında bu kaydı serdettikten sonra, bütün Darülfünunda şifahi ve nazarî tedrisatın azaltılması icap ettiğini söyliyebileceğime kaniim. Dersleri esas nokta üzerinde teksif eyliyerek vekayiin tafsilât ve teferruatı hakkında kitaplara müracaatı istihdaf ve temin eden umumî bir himmet ve muvaffakiyet, hayırlı ve mesut olacak, tedrisata zindelik ve hayat verecektir.

Esas dersleri, daha ilerlemiş talebeye mahsus hususî tedrisatı ve mesaîi ameliyeyi birbirinden her yerde ayırmak lâzımdır.

Esas ders, umumiyetle bir fen için methal mahiyetini haizdir. Zaten lisenin yapmış olduğu şeyin daha tafsilât ve teşe'ubatı ihtiva eden bir tekrarı değildir. Tamamile farklı bir ihtiyaca cevap verir. Bu ders, alâkayı hatta teheyyüç ve hayranlığa varan bir alâkayı tahrik etmek, bir fennin büyük meselelerini, hudut ve ittisalâtını, kendine mahsus usulleri ve şaheserlerini göstermekle mükelleftir. Lûgatleri, ansiklopedileri ile, kendisini talime tahsis edilmiş eserler gibi büyük bir ihtisas ve vukufla yazılmış mühim kitapları ve mecmualarile, velhasıl mevzuun vücut verdiği bütün bir edebiyat ile talebeyi aşina kılması lâzımdır. Tabiî vekayii esasiye ve mühimmeyi de teşrih eylemesi icap eder, fakat, bunları, yüksek bir noktadan, büyük hatları bir dağ zervesinden görülürgörülmez tafsilâtı gözönünde mekşuf olan bir peyzaje bakıyormuş gibi gösterir.

Her ilme ait bu esas derse aynı miktarda saat tahsis kabil değildir. Keyfiyet ilme göre mütehavvildir. Fakat bu tarzda tasavvur edilen bir dersin, ansiklopedik ve her şeyi tarif ve izah eden bir dersten daha az saat işgal edeceği muhakkaktır. Senei tedrisiye esnasında haftada iki üç ve nihayet dört saat tasavvur ediyorum.

Bu esas ders az değişir. Çünkü tedrisin mesnedini teşkil eder. Mamafi, vaziyeti hazıraya tamamile mutabık olmak için teşrih ve talim eylediği fen hakkındaki bütün neşriyat ile bilâ fasıla beslenmek mecburiyetindedir. Grafiklerkkk, klişeler, epityaskoplar ve ilâh gibi vesaiki teşhiriyeye muhtaçtır. Bir sene zarfında büyük bir keşif vukubulur, büyük bir alim vefat eder, pek mühim bir eser intişar eylerse bir dersin buna hasr ve tahsisi de muvafıktır. Eğer maruf bir

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Saherdi Arşivi

alim memleketten geçerse kürsüsünü bir saat için kendisine terk ve takdim de iyi bir harekettir. Bu suretlerle talebe ilmin zihayat bir mahiyet ve mevcudiyetile temasa girerler.

Haftada bir yahut iki saatlik hususî tedrisat farklı bir mahiyeti haizdir. Bu tedrisat ikinci seneden itibarendir ve ilerlemiş talebeye hitap eder. Bir seneden obir seneye yenileşmesi lâzımdır. Mevzuları profesörün tedris eylediği fennin bir kısmına munhasırdır. Eğer bir kitap hazırlamakta ise, bu hususdaki taharriyatını profesörün bu hususî derste teşrih eylemesinde hiçbir mahzur yoktur. Bu suretle taharriyatından ilkönce talebesi müstefit olurlar. Bu tedrisatı mahsusa esnasında ilmin bir faslı tamik edilir ve bu misal ile öteki fasıllarda da nasıl çalışmak icap ettiği gösterilir. Esasen hazırlanmış ve ilerlemiş bulunan bir zümrenin heyeti önünde, duyulan şüpheleri izah ve teşrihten, her fende tesadüf edilen müşkülâtı ve tenakusları göstermekten içtinap eylememelidir. Bu ders esnasında talebeler kendi kendilerine mütemadiyen sualler sormağı, halledilecek meseleler ile karşılaşmağı öğrenirler. Ve bu, lâzımdır. Kat'î hükümlere ve kanaatlara bağlanıp sarılmak fennin zıddı ve aksidir. Gençler, bu ders esnasında, bir fennin hiçbir zaman kat'î ve değişmez bir şekil almadığını, ilmî kanunlarımıza artık yeni kanunların yaklaştığını, ilmî kanunlarımızın başka kanunların yerlerine gelmiş olduklarını ve başka kanunlar tarafından istihlâf edileceklerini öğreneceklerdir.

Mesaî ameliyeye gelince, bu isme lâyık her darülfünun tedrisatı zamanın hiç olmazsa üçte birini ve bazan nısfını buna tahsisle mükelleftir. Laboratuarları olan fakültelerde bu nisbet daha da f

Mesaî ameliye İstanbul Darülfünununda mevcuttur. Edebiyat ile hukukta kâfi derecede mevcut değildir. Mahdut bir kaç ziyareti müteakip kat'î bir hüküm vermeğe cesaret etmeden diyeceğim ki, Fen Fakültesinde mütehavvil ve muhtelif şekillerde mevcuttur. Ve bazan, uzun zamandanberi hemen hiç değişmeyen bir programla bir az fazla sabit ve adeta mihanikî bir mahiyet almıştır. Mamafi, fende gayet faalâne tanzim ve idare edilen laboratuar mesaisine tesadüf ettiğimi tekrar ederim.

Mesaî ameliye ya kliniklerle laboratuarlarda yahut talebe konferanslerile seminerlerde yapılır. Bu son vaziyet bilhassa laboratuarları olmıyan fakültelere aittir. Fransız usulü olan ilk usul ve bilhassa Almanyada tatbik edilen ikinci usul, denebilir ki aynı şeyi ifade ederler. Bir profesörün idaresi altında toplanmış bir talebe gurupu, bir kaç hafta zarfında ihzarı mutat bulunan bir takım mevzularda çalışmağa profesörleri tarafından mükellef tutulur ve bilâhare bu talebeler, münakaşa ve tenkitler yapılan içtimalarda mesailerinin neticelerini izah ve teşrih ederler.

İstihdaf edilen gaye şudur : talebeyi, kendisine öğretilmiş usuller mucibince, ve bunları tatbik etmek ve kendisine öğretilmiş sevlerden hakkile istifade eylemiş olduğunu isbat etmek üzere çalışmağa hazırlamak.

Garp Darülfünunlarında bu talebe mesaisine o kadar büyük bir ehemmiyet verilir ki, alelekser bu mesai taallûk ettiği ders hakkında imtihan yerine geçer. Derece imtihanlarına kaydolunmuş talebeden, seminerde bir etüt ihzar etmiş olup bu etüdünün de profesörü tarafından kabul edilmiş bulunduğunu mübeyyin bir vesika göstermesi talep edilir.

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

Münakaşayı teshil için, seminerlerde bir masa etrafında toplanılır. Sık sık kitaplara müracaat lüzumu mümkün bulunduğundan kütüphane yakınındeki bir odada içtima olunur.

Her sene yahut semestrin bidayetinde profesör mesai mevzularını, hiç olmazsa talebe başına bir mevzu hesabile verir. Bazan bir içtimada iki talebe eseri okunabilir. Gurup halinde bu eserlerin en iyilerini okumak da mümkündür. Mevzuların listesi salona asılır. Bunlardan birini intihap eden talebe intihap ettiği mevzuun yanına ismini yazar. Bu intihabın ilk günlerden yapılması lâzımdır. Üçüncü hafta başında, en kısa mevzuu almış olan talebe yazısını vermelidir. Bundan sonra da, hazırlanan yazıların birbirini muntazaman takip etmesine dikkat eylemelidir. Bundan evel de katalokta taharriyat usulü kendilerine öğretilmek, kendilerile beraber her mevzu hakkındaki eserlerin bibliyografyası tetkik olunmak gibi mesai için talebe kütüphaneye götürülürler.

Mevzuların hududu ne kadar muayyen ve mazbutsa o kadar iyidir. Mutka benzeyen eserler vücuda getirilmemelidir. Daima vakalar, tarihler, muayyen taksimat olmalı ve istifade edilen menabide kıymetli eserler arasına dermeçatma kitaplar karışmamalıdır.

Bütün seminer mesaisi için talebenin ilkönce mevzuuna ait bibliyografyayı tertip ve tanzim eylemesi ve bazı hususatta şüphe içinde kalmışsa bunu profesöre göstermesi lâzımdır. Bundan sonra okuması ve notlar alması icap eder. Bu münasebetle hoca bir fişin nasıl yapıldığını, fişlerin nasıl tasnif edildiklerini, bir kelime ile her tetebbu ve tefekkür eserine hazırlanışın teknik mahiyetini talim eder. Talebenin zihninde fikirler

terekküp ve teşekkül edince, plânını yapar, lâzımsa bunu hocaya arzeder ve nihayet teşviğe başlar. Sekli kat'isinde kâğıda geçirilmemiş seminer mesaisini tercih ederim. Lücmel notlar üzerinde konuşmağa alışmalıdır.

Umumiyet itibarile, talebe tarafından hazırlanan şey hocaya bir ders evelinden tevdi edilir. Bu suretle onu önde okumağa hocanın vakti olur. Talebenin hazırladığı mevzuu teşrihi esnasında hoca iki münakkit tayin eder, lâkin mevcut bulunan bütün talebenin söz söylemeğe hakkı vardır ve mevzuun telhis ve heyeti mecmuanın tam bir tarzda tetkiki hocaya terettüp eder. Müsbet mahiyette münakaşa usulünü tesise mütemadiyen gayret etmelidir. Kemali hurriyetle ve muarız fikir ve içtihada tam bir hürmetle ifadei meramı temin eden bu usul, objektif hareket edebilmek hususunda mükemmel bir mümarese mahiyetini haizdir.

Bu tarzı tedris son bir şartı da icap ettirir : haftada yahut her on beş günde bir, talebelerile konuşmak ve mesaileri hakkında kendilerine vesayada bulunmak üzere, hocanın darülfünun bürolarından birinde bir kabul saati olmalıdır.

İster derse, ister tedrisatı mahsusaya, laboratuar veya seminer tedrisatına taallûk etsin, darülfünun vazifesinin derin ve binaenaleyh serbest bir şekilde düşünür dimağlar vücuda getirmek olduğunu hiçbir zaman nazardan dur tutmamalıdır. Tahsili âlide metot meselelerinin bu kadar mühim olması bundandır. Müşahedeye, tecrübe ve kontrola alışmak; fer'i ahvalden kavaidi umumiyeyi, yahut esasattan fer'i halleri keşf ve istihraç usullerini tahlil ve terkip metotlarını şuurlu bir tarzda tatbik edebilmek; ve her tetkik ve taharri için elzem

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Saherdi Arşivi

olan faraziye sistemini de tam ve sıhhatli bir şekilde kullanmağa muktedir olmak sayesindedir ki, fikrin herhangi sahasında artık bulutlara istinat etmiyen, bilâkis müsbet keyfiyetlerde istimali mümkün olan ve hayatı zenginleştirebilen sağlam bir eser vücuda getirilmesi mümkündür.

İşte fikrî ve ilmî teşekkülle hayat arasındaki bu sıkı rabıta da bir darülfünunun başlıca düşüncelerinden birini teşkil eder. Mutlak bir mücerritlik ve nazariyecilik sistemile mücadele etmek lâzımdır. Hayatın hadise ve vakaları her tetkik ve tahsilin esas ve menşeinde ahzı mevki eder ve hayatın ihtiyaçları her tetkik ve tahsilin varacağı neticedir. Sanat, şiir, felsefe, riyaziyatı âliye veya astronomi faraziyatı âliyesi gibi vücup ve lüzumu derhal göze görünmeyen, fakat ademi mevcudiyetleri hayatı şan ve şerefinden mahrum bırakan ve tezlil eden ihtiyacatı âliyenin de bu ihtiyaçlar kelimesinin hududu içinde bulunduğunu söylemek ise tabiî zaittir.

Hakikatlere istinat etmek lâzımdır. Bu memleketteki vaziyetin icabatı ve ihtiyacatı meçhulümüz değildir. İstanbul Darülfünunu gibi bir darülfünunda, Türkiye gibi baştanbaşa yeniden teşekkül eden bir memlekette, bu icabat ve ihtiyacat her taraftan fazla alâkai ilmiyeyi celbetmelidir. Memleketin jeolojisi (bu sahada Ankaranın da jeolojik haritasını gördüm. ve bu sahada iyi çalışıldığını biliyorum.) Türkiyenin tabiî ve iktisadî coğrafyası, iklimi, ezhar ve nebatatı, kara ve deniz hayvanları, sekenesi (antropoloji), mazisi (kablettarih, tarih, vesaik), hıfzıssıhhası, sanayii, kültürü ve güzel sanatları darülfünunun tekmil kürsilerile alâkası olan bütün bu şeyler, tetkikatı mühimme ve esasiyeye ilk mevzu olmalıdır.

İlim ve fen için yeni bilgiler verecek olan bütün bu mevzular burada el altındadır. Ve bu mevzulardaki araştırmalar ve eserlerle, insaniyetin umumî sermayei fikriyesine Türkiyenin verebileceği ve vermekle mükellef olduğu sahsî hisse yavaş yavaş temin ve ihzar olunacaktır.

Memleketin bütün hayatını vazıh bir şekilde görüp tesbit etmeli ve ilim derecesine çıkarmalıdır. Ve bunu bütün alim bilmelidir. ve tabiî, bütün öteki milletlerin ilim ve fen sahasında neler yaptığından da memleketi haberdar eylemelidir.

Şarkî Avrupa ile Anadoludaki büyük medeniyetler burada değilse nerede tetebbu edilecektir? Bizans arkeolojisi Bizans eserlerinin bulunduğu bu topraklarda tetkik edilmezse nerede edilecektir? Ya Türk sanatı tarihi? Bunların hepsini saymak çok uzun olur. Lâkin zikredilen bu iki üç misal de tedrisatına can vermek için darülfünunun yakininde bir çok hazineler bulunduğunu göstermeğe kâfidir.

Metotlar hakkında bir söz daha söyliyelim.

Bu tarzda/tensik ve tekâmül esnasında, imtihan usullerinin de değiştirilmesi icap ettiği aşikârdır. Sene esnasında okunmuş ders hakkında bir isticvap ile iktifa etmekte devam olunmasına imkân yoktur. Her hoca fakültesine imtihanda istenebilecek maddelerin bir programını vermekle mükellef bulunmalıdır. Dikkatle tetkik ve kabul ettikten sonra, darülfünun bu programları neşredecektir. Ve namzetlerin bademe derslerle konferanslarda olduğu kadar da yalnız olarak hazırlanabilecekleri kabul edilecektir.

İmtihanlar, vasi bir bilgiden (hafızadan) çok ziyade, muayyen meselelerin halli (metot) cihetini istihdaf eyliyecektir.

(Hangi daire evrakına cevap teşkil ettiğinin tasrihi rica olunur.)

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Saherdi Arşivi

B. Mesai teşkilât ve tanzimatı

V. Heyeti talimiyenin tarzı tayini

Darülfünun talimatnamesine nazaran, bir yer münhal olduğu vakit o yerin ait olduğu fakültenin meclisi müderrisîni bir namzet irae eder; sonra darülfünun divanı bu hususta bir karar verir; Maarif Vekâletine bir teklif arzeder; kezalik Maarif Vekâleti de Reisicümhura bir teklif arzederek tayin de Reisicümhur tarafından icra olunur. (Madde 14)

En yüksek makamı iraya kadar varan bu silsilei teklifat, tam bir emniyetin zamanı mahiyetini haiz ise de, azimet noktasında bazı zaif noktalar arzeylemektedir.

(Münhal bir ders) ne zaman bir şekli kanunide inhilâl eylemiş bulunur? Namzetliklerini koyabilecek olan kimseler bu inhilâlden nasıl haberdar olurlar? Namzetler hakkında ne şekilde bir anket yapılır ve bunu kim yapar?

Vekâletin hüküm ve reyine keyfiyeti terkten evel, darülfünunun teşkilâtı dahiliyesi vaziyette iki defa amil olmaktadırlar. Tatbikat itibarile Darülfünunun kendi heyetini bizzat vücuda getirdiğine hükmetmek için, bu suretle kuvvetli edille mevcut bulunmaktadır. Memaliki hariciyede de tatbik edilmiş olan bu usul, oralarda daima musip telâkki edilmemiştir. Burada da umumî bir tasvibe mazhar olmamaktadır.

Vukuundan nice zaman evel tayin keyfiyetinin esasen tesbit edilmiş ve tekarrür etmiş bulunduğu, bu münasebetle söylenebilir. Filvaki, müderris tayin edilebilmek için, 15 inci maddeye nazaran hiç olmazsa 15 sene muallim olmuş bulunmak lâzımdır. Bundan başka, 12 inci maddeye nazaran, muallim olmak için 30 yaşını bitirmiş olmak iktiza eder. Bu suretle, müderrislik yolu,

en muvafık şarait içinde bulunmak kaydile 45 yaşına kadar seddedilmiştir.

Muallimlerin tayininde hakim olan ve tatbik edilen usul hakkında talimatnamede hiçbir kayt bulamadım. Buna mukabil, fakülte profesörlerinin kontrolu altında yapılacak sıkı imtihanlar geçirmeğe mecbur bırakılan müderris muavinleri hakkında pek etraflı bir nizamnamei mahsusa mevcuttur.

Şu halde, nefsülemirde işler bu suretle cereyan eylemektedir : bir kere silsileye müderris muavini sıfatile girince uzun fasılalardan sonra ve fakültenin vereceği karara göre muallim ve bilâhara profesör mevkiine gelinmektedir.

Bu vaziyet, genç bir alimi büyüklerinin keyif ve arzularına tam bir şekilde teslim ediyor. Bu, onun şahsiyeti için ne cesaretbahş, ne de hatta emin ve salim bir şey değildir. Diğer taraftan, bu medit intizarın devamı müddetinde, müderris muavininin imtihanı esnasında gösterdiği evsafın yerine fena bir memur zihniyeti kaim olabilir.

Hulâsa : Beklemekle geçmiş bütün bir gençlik, dışarıdan hiçbir rey serdedilmeden teklif edilmiş tayinler, darülfünun haricinde meydana çıkmış olup bütün bu muayyen stajları yapamadan namzetliğini vazetmek isteyen bir alime karşı kapının adeta mesdut bulunması; mevcut usulün mahzurları işte bunlardır.

Binaenaleyh, bazı tebdilât teklif ediyorum.

Evvelemirde, muallim ve müderris muavini kelimelerinin fransızca tercümelerinde bir ittıratsızlık görmekteyim. Bunların ilki hakkında muhtelif yerlerde chargéde cours ve maître, professeur ve diğeri hakkında chargé de cours ve professeur adjoint tabirlerini gördüm. Türkçede müstamel

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

tabirlerin muvafık olup olmadığını daha salâhiyetlilere terkederim. Fakat fransızca mukabilleri olarak müderris için Professeur titulaire ve muallim için Professeur en charge ve müderris muavini için Professeur adjoint denmesini muvafık zannediyorum. Binaenaleyh bu raporda ve kanun projesinde bademe bu tabirleri istimal edeceğim.

Bu küçük nokta bir kere tesbit edildikten sonra, hocasının vefat etmiş veya istifa eylemiş olduğu her ders için şu suretle hareket edilmesini teklif ediyorum :

A) Bir müderris tarafından işgal edilen sabit kürsüler müstesna olmak üzere bir münhal vukuunda fakülte ve darülfünun Maarif Vekâletine iş'arda bulunarak muallim veya müderris muavininin istihlâfı mı icap ettiği, yahut programlarda bazı tadilât mı teklif edileceği ve yahut kürsünün ilga mı edileceği sorulur.

B) Vekâlet kürsünün münhal bulunduğuna karar verdiği takdirde, talep edilen şartları ve tevdii istenen vesaiki mübeyyin ve on beş gün müddetle behemehal umumî bir kayıt defteri açılır. Türk tabiiyetini haiz olup matlup vesaiki tevdi etmiş bulunan namzetlerden başka hiç kimsede bir güna hak yoktur. Münhal için ecnebi bir mütehassıs daveti hakkı mevcuttur.

C) Namzetlerin listesi ile dosyaları fakülteye gönderilir. Namzetlik vesikalarını fakülte tetkik ve namzetlerin kıymeti hakkındaki fikir ve kanaatını arava müracaatlara beyan eder. Fakülte Reisi verilmiş reyleri Emine, o da Vekâlete bildirir.

D) Bunun üzerine, Vekâlet azayı tabiiye ile her tayin için intihap olunan azadan mürekkep bir anket komisyonu

tayin eyler. Azayı tabiiye Darülfünun divanındaki azadır. Vekâlet tarafından intihap olunan aza adedi 5 olup Darülfünundan yahut da hariçten seçilebilir.

E) Bir hafta evelinden tahriren davet edilen anket komisyonu bizzat rey sahibi olan Eminin riyaseti altında in'ikat eder. İlk sözü alâkadar Fakülte Reisi alır. Ekseriyet arayı istihsal eden namzedin ismi içtimaın bir zabıtnaması ve bütün dosyalarla birlikte Vekâlete takdim olunur.

F) Maarif Vekâleti vaki müzakeratı ve namzetlerin istihsal eyledikleri reyleri tetkik eyledikten sonra, tayini icra eden Reisicümhurun tasvibine teklifini arzeder.

G) Müderris muavini olsun veya olmasın Darülfünuna kabulünü isteyen her namzet, müderris muavinleri hakkındaki nizamnamei hazıranın 4,5,6 ve 7 inci maddelerinde mevzuubahis müsabaka imtihanına tabidir. Mamafi, alâkadar fakülte ile Darülfünunca izhar edilen reye tevfikan, doktoralarını yapmış ve ilmî şöhretleri umumî eserler ve konferanslarla müesses bulunmuş olan namzetleri müsabaka imtihanından Vekâlet istisna eyleyebilir.

Eğer tayin hakkındaki bu şartlar kabul edilirse, muallimlik için 30 yaşına varmış bulunmağı ve müderrislik için 15 sene muallimlik stajı görmeği isteyen maddeden vazgeçilebilir. Zekâ ve liyakatı müsellem ve muhakkak bir şahsiyetin fazla erken eriştiği endişesi asla varit olamaz. Bugünkü sistemle, bir (Pascal) paskalın müderris tayin edilmeğe ömrü yetmiyecekti.

Bu faslı ikmal ederken, ancak tayini icra edenin bir istifayı kabule veya istifaya mecbur etmeğe salâhiyeti bulunduğu kaidesini kat'î bir surette tatbik etmek lüzumu tasrih ve tekit eylemek isterim. Bu kaidenin tatbik şekline gelince eğer bir azalı Emanet kendisine teklif ederse, keyfiyeti Maarif Vekâleti

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Saherdi Arşivi

kendi tasvibile ve kendi teklifi olarak Reisicümhura arzedecektir ve ancak tayin keyfiyeti tarafından icra edilmiş olan Reisicümhur yaptığı eseri bozabilir. Reisicümhur tarafından ittihaz edilecek karara intizaren, mühim ve ağır ahvalde, kabil olduğu kadar kısa bir zamana inhisar etmek üzere işten el çektirmek hakkı verilebilir.

Kanun projesinde, hocalar hakkında tafsilâtını burada münakaşa kabil olmıyan ahkâm mevcut bulunmaktadır.

8 - Fakülte başına heyeti talimiye kadroları

Her fakülte için lâzım olan heyeti talimiye kadrolarının asgarisi itikadımca ne olabileceğini söylemekliğim benden defaat ile talep olundu. Maarif Vekâletinin bu hususta bazı endişeler beslemesini tabiî buluyorum. 1927-1928 senesinde neşredilen broşürün 33 ilâ 36 sahifelerinde mevaddı tedrisiyenin mühim bir miktara baliğ olduğu muhakkaktır. Müderris, muallim ve müderris muavinlerinin miktarı bilhassa yüksektir. Prensip olarak hoca miktarını azaltıp kalanlara faha iyi şaraiti maddiye temin edilmesi icap eylediği aşikârdır.

Türkiyede ikametimin kısalığı hasebile hocaların şahsiyetleri hakkında hiçbir hüküm vermeğe ve bir teklif serdeylemeğe manen hakkım yoktur. Eğer ihtimal verdiğim gibi hükûmetin bu hususta kanaatları varsa ve raporumu esas ittihaz ederek bu kanaatlarına göre hareket edecekse, kararlarının mesuliyetini deruhte edemem. Meselenin bütün mahiyetini bile bile aldığım mesuliyetlerden asla korkmam. Fakat haksızlıktan korkarım. ve şahıslarını tanımıyorum diyebilecek kadar az tanıdığım ve vücuda getirdikleri eser hakkında tam bir kanaat hasıl edemediğim hocaların/mukadderatını tayin edebilecek mukadderat

ittihazında, burada bulunalı bu kadar az zaman geçmişken âmil olmaklığım da benim için hakperestane bir hareket teşkil etmez.

Mamafi eğer heyeti talimiye tenkis edilirse, işsiz kalan hocaların bahsetmiş olduğum ilmî tercümelere memur edilmelerini, yahut derecei iktidarlarına göre bir ~~millîye~~ mektep idaresile yahut hatta yüksek bir mektepte bir hocalıkla tavziflerini münasip bulduğumu söyliyeceğim.

Bilhassa bunu zamandan beklemek icap ettiğini zannediyorum. Mevcut tedrisat miktarını tedricî olarak ve inhilâl vukubuldukça Darülfünunun azaltmasına müsaade edilirse, yine büyük bir şey yapılmış olur.

Bu istikbali hazırlamanın güzel bir yolu da, ilâ nihaye teşe'üp kabiliyetini haiz olan mevaddı tedrisiyeyi değil fakat her fakültede bir müderris tarafından işgal edilen sabit kürsüler, adedini kanunda tayin eylemektir. Kaideten, her ilim yahut büyük bir ilmin her mühim kısmı/bir sabit kürsüyü binaenaleyh bir müderrisi icap eder. Darülfünunun rey ve mütaleasını aldıktan sonra sabit bir kürsüye diğer bir müderris yahut icabı hale göre bir muallim tarafından deruhte edilmek üzere muvakkaten ikinci bir kürsü ilâvesi hususunda Maarif Vekâletine salâhiyet veren bir maddei kanuniye mevcut olmalıdır. Lâkin bunların istifaları takdirinde, lüzumu hakikî hali müstesna, kanunî adede rücu edilir.

Takribî bir mahiyette olmak ve daha tamik edilecek bir tetkik neticesinde tadil edilebilmek şartile, esas kürsüler, yani behemehal mevcut olması icap eden ve kanuna kaydedilmeleri muktezi bulunan kürsüler şunlardır :

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

Tıp Fakültesi için (16 sabit kürsü)

1 - Anatomie normale
2 - Histologie et embryologie
3 - Physiologie et chimie physiologique
4 - Pathologie générale et anatomie pathologique
5 - Clinique médicale et pathologie interne
6 - Clinique chirurgicale et pathologie externe
7 - Gynécologie et obstétrique
8 - Maladie des enfants
9 - Clinique psychiâtrique
10 - Dermatologie et vénérologie
11 - Clinique opthalmologique
12 - Clinique oto-rhino-laryngologique
13 - Phérapeutique et matiére médicale (méthode de traitements)
14 - Hygiene et bactériologie
15 - Radiologie (diagnostic et traitements)
16 - Médecine légale, déontologie

Urologie, memaliki harre hastalıkları ve saire gibi fevkalâde mühim olan tedrisatın da bakı kalmaları icap ettiği muhakkaktır. Sarih ve kat'î olarak tekrar ederim ki, bu levha yalnız müderrislere aittir. Muallimlerle müderris muavinlerinin vaziyetlerini esas kadroya tevfikan tayin etmek icap eder. Bu mülâhaza bütün fakülteler hakkında vardır.

Tıp Fakültesine raptı takdirinde Dişçi Mektebi muallimlerinin vaziyeti de, bu karar ittihaz edildiği zaman tesbit olunacaktır.

Fen Fakültesi (12 sabit kürsü)

1 - Riyaziyatı âliye, cebir, hendese. Temrin
2 - Calcul différentiel et intégral, mécanique rationnelle exercices
3 - Calcul des probabilistés - Analyse supérieure
4 - Astronomie (élémentaire, mathématique et physique) Meteorologie
5 - Fizik (tecrübî ve riyazî)
6 - Kimyayı gayri uzvî - Analyse qualitative
7 - Kimyayı uzvî - " quantitative
8 - Mineraloji (cristallographie optique)
9 - Jeoloji, paleontoloji ve coğrafyayı tabiî
10 - Zoologie dexriptive et génétique
11 - Nebatat (Physiologie et anatomie, génétique)
12 - Antropoloji (paléontologie humaine, anthropométrie, eugénique)

Mezacı mektebinin vaziyetini ayrıca tetkik lâzımdır.

Hukuk Fakültesi (12 sabit kürsü)

1 - Methal ilmi hukuk, hukukun umumî tarihi
2 - Roma hukuku
3 - Hukuku âmme ve mukayeseli hukuku esasiye
4 - Mukayeseli Türk ve Avrupa kanunu medenîleri
5 - Droit civil Turc et droit civil comparé droit des obligations
6 - Hukuku ticaret ve bahriye droit commercial et maritime
7 - Hukuku idare
8 - Hukuku umumiye ve hususiyei düvel
9 - Hukuku ceza ve tatbikatı cezaiye
10 - Procédure civile - poursuite et faillite
11 - İktisat-fen umumîi malî - icra ve iflâs
12 - Tıbbı adlî (Tıp Fakültesinde)

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

Edebiyat Fakültesi (12 sabit kürsü)

1 - Umumî lisaniyat - Hindü Avrupaî lisanlarda tatbikatı
2 - Türk Edebiyatı : muharrirlerin teşrih ve tefsiri ve Edebiyat Tarihi
3 - Fransız " " " "
4 - Rönesanstan bugüne kadar mukayeseli edebiyat : metinlerin izahatla kıraatı ve bu eserlerde tezahür eden fikir tarihi.
5 - Felsefe Tarihi. Umumî psikoloji.
6 - İçtimaiyat, ahlâk, terbiye.
7 - Mantık, théorie de la connaissance, tasnifi fünun.
8 - Eski medeniyetler tarihi : şark, Yunanistan, Roma.
9 - Türkiye Tarihi.
10 - Ezmine-i cedide ve Türkiye ile Avrupa münasebatı tarihi.
11 - Şark ve Garp sanatı tarihi.
12 - Acem ve Arap edebiyatı.

Elyevm ancak 3 talebesi bulunan İlâhiyat Fakültesinin İslâm Tarih, Felsefe ve Din şubesini teşkil etmek üzere Edebiyat Fakültesine raptı fikri daha ileride teşrih ve teklif edilecektir. Teksif ameliyesi bu takdirde orada da zirdeki şekli icap edecektir :

İslâm tarih, felsefe ve din zümresi
Edebiyat Fakültesine merbut (6 sabit kürsü)

1 - Metafizik ve felsefei din
2 - Kur'an tarih ve tefsiri
3 - Din ve hukuku islâm tarihi
4 - Arapça
5 - Acemce
6 - Hadis

Tatbik sahasına girildiği takdirde tekrar tetkiki icap eden bu takdir ve taksime göre takriben mevcut doksan müderris yerine ceman altmış müderris kalmış olacaktır.

9-Tıp Fakültesinin nakli

Tıp Fakültesinin esasında ve temelinde mevcut olan bir noksandan muztarip ve mütezarrir bulunduğunu söylemiştim. İstanbulun hastane ve kliniklerinden boğaziçi ile ayrılmış bulunmaktadır. Ve geçen sene 145 500 liraya mal olduğu halde, Fakültenin Haydarpaşadaki hastanesi bu mahrumiyeti kat'iyen telâfi edemiyor.

Buna ikisi ortası bir çare teklif edilmişti : Tıp talebesinin ilk iki senelik tahsillerini Haydarpaşada yapmaları ve 100 yatağa tenzil edilmiş bir hastanenin bu müptedilere kifayet edeceği düşünülmüş, son üç senelik klinik tahsili için de İstanbul hastanelerine gelmeleri tasavvur edilmişti.

Uzun mülâhazalardan ve muhtelif içtihatlardaki mütehassıslarla müteaddit müzakerelerden sonra, cezri bir karar ittihazına cesaret ederek Tıp Fakültesini tamamen İstanbula nakletmek icap ettiği kanaatına vardım. 100 yataklık bir hastane yine o kadar pahalıya malolacaktır ki, kısmen icra edilecek nakil keyfiyeti yine her sene büyük bir masrafı icap edecektir. Fakat eğer bu 145 500 liranın heyeti mecmuası tasarruf edilirse, fakültenin hüsnü suretle halledebilmesi için lâzım bulunan bütün masarifi seneviyenin karşılığı elde bulunmuş olur.

Bizatihi nakil keyfiyetinin pahalıya malolacağı şüphesizdir. Masarifi mukteziyenin bir kısmını evkafa hatta

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şaherdi Arşivi

kendisine bu suretle meccanî doktorlar temin edecek olan vilâyete tahmil eylemek acaba mümkün olmaz mı diye düşünüyorum. Zannediyorum ki Darülfünuna Mısırlı bir Prenses tarafından mühim bir miktara baliğ, lâkin Kahire mahkemelerinde hali ihtilâfta kalan bir teberru vukubulmuştur. Davanın ne halde bulunduğunu bilmiyorum. Lâkin eğer bu hibe keyfiyetini akim bırakmamak mümkünse, bir miktarı nakil masarifine tahsis edilebilir.

Fazla olarak, Haydarpaşadaki vasi mebani başka devair tarafından da alınabilir. Son günlerde, gazeteler Üsküdar Veledîyesinin ikinci bir hastane inşasını düşünmekte olduğunu yazıyorlardı. İşte Haydarpaşada hastane olmağa müheyya bir bina bulunmaktadır. Burada bir lise de tesis edilebilir. Mevki gayet sahhîdir.

Fen Fakültesinde görülen dersler ve Dişçi ve Mozacı mektepleri talebesile beraber yapılacak bazı tedrisat hasebile, fakülte, İstanbulda Darülfünuna uzak olmıyan bir yere getirilmelidir. Kendisi için klinik ve polikinlik vazifesi görecek olan hastanelere de tramvay hatlarile merbut bulunmalıdır. Darülfünunun arkasında bulunan binalara işaret etmiştim. Bu binalar muvafık olacak ve fakülteye Haydarpaşadakinden çok az bina icap edeceği için belâğan mebelâğ kifayet edecektir.

Bayezitte Fakültenin idarî teşkilâtı, kütüphanesi, ders odaları ve hıfzıssıhha, fiziyoloji klinikleri gibi müstakillen çalışan klinikleri bulunacaktır. Haseki, Cerrahpaşa, Gureba, Şişli hastanelerile Bakırköy kliniğinde fakültenin klinik ve polikinlikleri tesis edilecektir.

Bu hastanelerin şimdiki müdürleri tabiî tekmil mesuliyeti idariyeyi muhafaza edeceklerdir. Yalnız her hastane, ihtiyaçlara göre miktarı tesbit edilmek üzere 40,50 yahut 80 yataklık bir servis verecek, bu servisin tabbî mesuliyeti de tedrisatı için bu servisten istifade edecek olan müderrise ait bulunacaktır. İdarî noktai nazardan, hastane müdürü profesöre, klinik şeflerine, asistanlara, enterenlere ve talebeye her türlü mülâhazat ve tavsiyeler serdine salâhiyettardır. Tababet noktasından, müderris hastanede ikamet edecek olan klinik şefi ve asistanları vasıtasile hastabakıcı heyeti ve hastalar üzerinde mutlak bir salâhiyet sahibidir.

Kliniklerinden istifade edilen her hastanede, talebe için lâzım olan laboratuarlar ihzar edilecektir. Müstesna ahval hariç olmak üzere bazı saatler talebeye tahsis olunmak suretile, rontgenler için mesele kolayca kabili haldir.

Bu şekil mesai tesbit edildikten sonra filân sabah filân hastanede ve filân sabah filân hastanede bulunmak üzere talebeler muhtelif klinik ve polikinliklere gideceklerdir. O hastanelerde laboratuarlarda çalışacak ve mütebaki tedrisatı Bayezitte göreceklerdir. Stajiyerler hastanelerde büyütet eyliyeceklerdir.

Tahsilleri müddetince pek az doğum vakasında bulunacakları yerde (bir profesör doktorasından evel tek bir doğumda bile bulunmadığını söyledi), talebeler bu vakalardan 100 tane 150 tane görecekler, ve bir kısmında çocuğu bizzat doğurtacaklardır. Tıbbın ve Cerrahinin her kısmında da nisbet aynı olacaktır. O zaman hocalar hakikî birer klinisiyen olmak zevkini tadacaklardır. Her ders bir

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

yataktan o bir yatağın başına geçerek, hastaların başucunda, laboratuarın, radtolojinin, ameliyat odasının, fethimeytin temin ettikleri mütemadî delîller ve isbatlarla yapılacaktır.

Hastaların miktarı kâfide olması ve bir büyük şehrin arzettiği bütün hastalık nümunelerini talebelerin görmeleri keyfiyeti, talebelerin hazırlanışlarını bir değil on kere ıslah edecektir.

Bir taraftan profesörlerden ve diğer taraftan hastane müdürlerinden mürekkep beş altı kişilik bir mütehassıslar komisyonu, bu iştiraki mesainin teferruatını ihzar eylemelidir. Hastanelerin erkânı tıbbiyesi meyanında bazı profesörler ve şimdiki profesörlere klinik şefliği yahut asistanlık etmiş mütead dit hekimler bulunması sayesinde keyfiyet çok kolay olacaktır. Hastanelerin erkânı idariye ve tıbbiyesi bu çok hayırlı işe yardım ve hizmet etmeği dileyip istediklerine beni temin ettiler.

Bu zevattan biri bana şühur müvacehesinde "Tıp Fakültesinin nakledilmekle yeniden hayat bulacağını" söyledi. Onun gibi ben de bu işin Türk Tababetinin istikbali noktasından tamamile hayatî bir mesele olduğuna kail bulunuyorum.

10 - Mülkiye Mektebinin nakli ve icap edecek tahavvülât

Mülkiye Mektebini Bayezide takrip etmek suretile bir çok derslerin birleştirilmesi ve bunlara badema Hukuk, Mülkiye ve Âli Ticaret Mektebi talebelerinin müştereken devam eylemeleri temin olunacaktır.

Mülkiye mektebinin ilgası icap ettiğine kail değilim.

Talebesinin müsabaka ile temini gibi bir mümtaziyete malik bulunmaktadır ve Türkiye idaresi ona bir çok iyi erkânı memurin medyundur. Hüsnü suretle devam eden bir şeyi değiştirmemek lâzımdır. Müsabaka usulü, leylî şekil ve bazı tedrisatı mahsusa idame ve muhafaza olunduktan sonra, Mülkiye Mektebi Hukuk Fakültesinin idarî bir şubesini teşkil etmek üzere geri kalan kısımlar hukukla birleştitilmelidir.

11 - Fakültelere müteallik bazı mesaili hususiye

Prensiplere taallûk etmemek ve Darülfünunun teşkilâtı umumiyesine icrayı tesir eylememekle beraber, onun salim bir şekilde icrayı faaliyet eylemesinde amelî bir ehemmiyeti bulunan bir takım teklifler zirde cem ve tasnif edilmiştir.

A - Tıp

Derslerin sırası - P.C. N dan sonraki ilk sene talebesi için klinikler mevcut bulunduğunu bazı hocalar bana söylediler. Halbuki meselâ kalbin darabanını anlamak yahut bir iltihap hakkında hüküm vermek için icap eden teşrih ve fiziyoloji malûmatına bu talebeler sahip bulunmadıklarına göre, mezkûr sene içinde bu kliniklerin bir faidesi olamaz.

Buna mukabil, tahsilin son devrelerine nazarî dersler bırakmamalıdır. Bu son devreye bu bahisler malûm olarak girilmelidir. Zira artık bu devre tatbikat devre ve sahasıdır.

Kütüphane - Yeni yerine taşınan Fakültede, asarı esasiyeye, mecmualara malik ve tamamile yeni bir kütüphanenin tesisine ihtimamatı mahsusa sarfetmek lâzımdır.

Levent Saherdi Arşivi

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

İhzarat - Başlıca laboratuarlarda serileri tecdit etmek, ve müstahzeratın daima taze olmalarına, doğru etiketler taşımalarına, usul dairesinde tasnif edilmiş bulunmalarına ve sık sık istimal edilmelerine itina etmek icap eder.

Dişçi mektebinin ilhakı Tıp Fakültesine raptedilerek (P.C.N) ile tababeti umumiyenin bütün tedrisat ve laboratuarları için onunla birleşen dişçi mektebi, dişçi yetiştirmeğe müteallik bütün fennî ve meslekî istihzaratına müteallik teşkilâtını muhafaza edecektir.

İdarî noktai nazardan, mektebin reisi Tıp Fakültesinin Reisi olacak, mektep hocalarının içtimaına o riyaset edecektir. Rabıtayı daha fazla takviye için, dişçi mektebinin tabip olan hocaları fakültenin meclisi müderrisin içtimaına tabiî bir surette iştirak eyliyeceklerdir. Fakültenin diğer hocalarındaki hukuka bitemamiha sahip olacaklar, fakat Darülfünun divanına ancak müderris oldukları takdirde hak intihabı haiz bulunacaklardır.

Müstakbel doktorlar için olduğu gibi bir P.C.N sınıfının kabulü lâzımdır. İkinci senede, başlıca saatler tıp talebesile müşterek olacaktır. Sonra da, bilhassa dişçilik mesaisi ve protez için iki sene amelî surette ve klinikte çalışmak muktezidir. Bu vaziyet dişçilik tahsilini 4 seneye iblâğ etmektedir. Bu meslek pek kârlı olduğu için, umumiyetle tevakki ettiğim müddeti tahsil temdidi keyfiyetine tahammülü vardır.

Adedi pek kesir olan Bulgar talebelerinin Türkçe bir P.C.N imtihanından çekinmeleri ve bunu istememeleri endişesi izhar olundu. Bu talebeyi uzaklaştıracak hiçbir şey yapmamak muvafık bulunduğunda şüphe yoktur. Hususî bir heyeti imtihaniyenin Bulgarları lisanlarında isticvap eylemesi, yahut haklarında müsamahakârane hareket olunması gibi vaziyetler kabili ihdastır. Esasen de tahsilin ıslahı keyfiyetinin talebeleri kaçıracağını zannetmiyor, aksini tasavvur ediyorum. Kendisini alâkadar eden bu P.C.N ve dördüncü sene noktalarında Bulgar hükümetinin reyine müracaat edilebilir.

(Hangi daire evrakına cevap teşkil ettiğinin tasrihi rica olunur.)

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Saherdi Arşivi

B - Hukuk

Bu bahiste, daha evel de temas etmiş olduğum bir temenniyi beyan ve izhardan başka bir diyeceğim yoktur. "Meselelerde usul" denilen şeyin hukuk fakültesinde daha tamim ve tatbik edilen bir mahiyet almasını istiyorum. Barodaki işlerde, mecmualarda, mahkeme kararlarında ve ananatında talebelere mülâhaza, kanunları, hukuk kitaplarını tetkika, hükümleri birbirile mukayese için mükemmel bir fırsat veren az çok mudıl pek çok mesele ve vaziyet bulunabilir.

Esasen bu usul seminerlerde tatbik edilmektedir. tekrar ediyorum ki bunu umumileştirmek lâzımdır.

C - Fen

Fen Fakültesi gençtir. Henüz merkezî bir biyoloji tedrisatına malik olmamasından korkuyorum. Bu keyfiyet bir kürsü ihdasını icap ettirir mi? Buna karar vermeden evel, zooloji, nebatat, kimya, fizik ve fiziyoloji hocaları arasında kâfi bir vahdet teessüs temin ettirilebilir. Bütün bu hocaların bu muhtelif dersleri verdikleri esnada kendi derslerine müteallik mühim biyolojik hadisat ve tezahürat üzerinde ısrar etmeleri suretile, biyolojik bir zihniyet temin ve tamim edilecektir. Bir fen ve ilim havası, ancak fenler arasında bu nevi temas ve münasebetleri teessüs suretile halkolunabilir.

Coğrafyayı tabiî - Edebiyat Fakültesinin coğrafyayı tabiîden mahrum edilebileceğini tekrar ederim. Her şeyi cemetmek kabil değildir. Bir Edebiyat Fakültesinin vazifesi humanisme'i inkişaf ettirmektir. (D harfli fasla müracaat) coğrafyayı tabiî gibi ulûmu tabiiyeye mensup bir ilim buna pek uzaktan

yardım eder. Muhteviyatı ve usulleri itibarile, bu ilmin jeoloji ve mücavir ulûm ile ise bilâkis pek sıkı mukarenetleri vardır.

Antropoloji - Tıp Fakültesinde mütevazı bir antropoloji tedrisatı mevcuttur. Bu tedrisat fenne yakışır ve inkişafa mazhar kılınması mümkündür. İnsanın tarihine, bugünkü morfoloji, veraset, intişar, ırk meselelerine vukuf, ilim müstehasat ile iştigal eden ve mühim bir kısmı mürebbi ve muallim olacak olan ulûmu tabiiye talebesi için mühim bir şeydir.

Fen Fakültesinde bir antropoloji kürsüsü fen fakültesi talebesinden gayri yüksek muallim mektebi talebesini, edebiyat fakültesi ile tıp fakültesinin(müstakbel askerî doktor, mektep doktoru ve hıfzıssıhha doktoru gibi) bazı talebesini cezp ve celbeyliyecektir.

Rasathane - Astronomi talebesi Kandilli sırtlarında bulunan Rasathaneden istifade etmelidirler. Malûmatı hazıraları tamamile nazarîdir ve bana gayri kâfi görünmüştür.

Zooloji istasiyonu - Teknelere ve vapurlara malik bulunan ve zooloji tedrisatı için mühim bir merkez olması icap eden bu istasiyon hakkında da rasathane münasebetile serdeylediğim mütaleayı tekrar edeceğim. Talebe burada bütün gün kalmalarını icap ettiren stajlar yapacak, zihayat hakikatı, deniz hayvanatını tetkik edeceklerdir. Kendilerini ilmî tahrriyata alıştıracak olan şey bu tarzda harekettir.

Elektromekanik Enstitüsü - Elektromekanik Enstitüsüne mühendis mektebinde mevcut bulunmıyan bir şubei mahsusa sıfat ve mahiyetinin tanınması için Maarif ve Nafıa Vekâletleri

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

arasında bir itilâf usulünü tavsiye ediyorum. Birbirlerine rekabet etmiyen fakat birbirlerini ikmal eyliyen bu enstitü ile mühendis mektebinin şahadetnameleri, bir mevkii resmiye namzet oldukları zaman hamillerini tamamile müsavi bir mevkie koymalıdır.

Eczacı Mektebi - Fen Fakültesine raptedilecek olan eczacı mektebi, tamamile meslekî olanlar müstesna bütün fakülte tedrisatından istifade edecektir. P.C.N ile idare rejimi hakkında alınacak ahkâm, dişçi mektebinin aynıdır. Fen Fakültesi Reisi mektep hocalarının meclisine riyaset eder. Tahsil müddetini temdit icap etmez.

Laboratuarlarda çift aletler - Bilhassa laboratuarlar birbirlerine yakınken pahalı ve nadiren kullanılır aletler satınalmaktan içtinap etmelidir. Aynı katta iken(polarimetr) ve(sasarimetr)aletleri gördüm ki bu bir lükstür. Fakülte bu tarzda iştiraları bir merkezden geçirmeği talep edebilir.

Kütüphane - Kitaplar gayetle dağınıktır. Belki yakındaki Darülfünun kütüphanesi binasının dahilinde bir fen fakültesi kütüphanei merkezisi vücuda getirmelidir. Mesaîî rozmerre kütüphanelerine gelince, bunları ve bilhassa kimyadakini pek ziyade mahrum oldukları lüzumlu kitaplar ve mecmualarla zenginleştirmelidir.

D - Edebiyat

Darülfünun kültürü için edebiyatın rolü fennin rolü kadar mühimdir. Tarih dahil olduğu halde edebiyat tedrisatı vaktile fennin aksi ve zıddı bir tahsil addolunurdu. Bugün ulûmu maneviye (pciences morales) gittikçe teazzuv eylemekte ve muasır humanisme'e sağlam bir temel temin eylemektedir. Ulûmu riyaziye ve tabiiyenin bilhassa "hendesî bir zihniyet" humaniste ulûmun ise bir."incelik zihniveti" vücuda getirdikleri muhakkaktır. Lâkin bu iki temayül ve tevecüh hayatta alelekser görülen iki nevi mizaca tevafuk eder ve bunların herbiri muayyen bir veçheyi istihdaf eyler. Cemiyetin heyeti mecmuası metin tabiiyatçılarla ince tefekkür ve tahlil adamlarına muhtaçtır. Binaenaleyh edebiyat fakültesi kendi sahasını teşkil eden darülfünun mesaisine vakfı mevcudiyet eylemelidir : mazide ve halde derunî insanın tetkiki, onun ifade ve fiil vasıtaları, eserleri; işte edebiyat fakültesine uyan saha budur. Bir kelime ile söyliyelim ki, edebiyat fakültesi heyeti içtimaiyeye kültür ismile ifade olunan sıfata yüksek bir derecede malik kimseler verir. Kimyagerler yahut doktorlar değil fakat doğru düşünür, en küçük fer'leri sezer ve sezdirir, derin, güzel sanatları duyar, zevki ince, ve teakup ve teselsülü insaniyetin manevî tekâmülünü teşkil eden hassasiyet ve muhakeme şekillerini öteki alimlerden ziyade yenileştiren adamlar getirir.

Mahiyetini tarif hakkında ısrar edişim ise şu mülâhazamı muhik göstermek içindir : İstanbul Edebiyat Fakültesi noktasından nüfuzumu tamamen temin ve tatbik edebilmek için humaniste lik henüz mevcut olmıyan bazı derslerde techiz edilmelidir.

Ummî bir lisaniyat kürsüsü bana elzem görünüyor. Fakültede Şark ve Garp edebiyatları okunuyor, çok tarih okunuyor, ve bu okunuş metinler üzerinde münakaşalı kıraatleri tazammun ettirir, fakat lisan hadisesinin ne olduğu hakkında, onun büyük kısımları, lisanın hayatı, psikoloji ve sosyoloji ile münasebatı hakkında talebenin hiçbir fikirleri yoktur. Yani demek oluyor ki, hayatı dahiliyemizin en mühim sahalarından birini henüz peydayı vukuf etmemişlerdir.

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

Umumî lisaniyat görmeden muhtelif lisanlarda filoloji'nin daha hususî meselelerle meşgul olmak nasıl mümkün olabilir. Lisaniyat büyük bir muasırı fendir. Edebiyata müteveccih dimağlar üzerinde gayri kabil münakaşa bir kıymeti terbiyeviyesi vardır. Müstakbel lisan hocalarını ihzara cidden yardım eder. Böyle bir kürsü ile fakülte yeniden canlanacaktır. Bir taraftan hududunu genişletip şaşırtan tabiî coğrafyayı çıkarmak ve mahiyetini teksif edecek olan lisaniyatı vermek pek isabetli bir hareket olacaktır.

Filoloji elyevm kâfi derecede tedris edilmemektedir. Bir Fransız ve kabil olursa bir Alman lekturle filolojik tedrisatın inkişaf edeceğini ümit etmelidir. Bu, bir zarurettir. Programda mevcut her lisan bütün hayatile tetkik ve talim olunmalıdır. Onun menşeleri, dikkatle okunması icap eden en eski metinleri, zamanımıza kadar eşkâli tarihiyeleri, ve hatta lehçe şekilleri, bunların hepsi mühimdir. Filoloji tedrisi hem fonetikten, hem eski yazılardan, hem tarihî hem mukayeseli sarftan, hem metinler şerhinden istifade eder ve hakikî bir edebî kültür için elzem bir kül teşkil eyler.

Bundan sonra her edebiyatın tedrisi metinlerin izahına istinat eyliyecektir. Eğer talebe bu muharrire ait hiçbir şey okumamışlarsa, bir muharrirden bahsetmek ve onun hakkında hüküm vermek darülfünun şiarına uygun değildir. İlkönce bu muharririn tipik bir yazısını tahlil etmeli, fikir, hassasiyet, teşbihat ve lisan gibi bütün anasırını birer birer tetkik etmeli, bu muharriri bundan evel tetkik edilmiş olanlarla mukayese eylemelidir. O zaman ders bir mana alır ve samiinin üzerinde tesirlerini ve aksülamellerini gösterir.

Fakülte, tabiî şark sanatile Garp sanatını ve arkeolojiyi ihtiva edecek bir sanat tarihi dersine de muhtaçtır. Bu dersin bir müderrise tevdii şart değildir. Projeksiyonlarla ve eserlerin kopyelerile pek çok resimler teşhir eden bir ders saati, sonra her hafta yahut her on beş günde bir bir arkeoloji tenezzühü kâfidir. Bu ders bilhassa Garp sahasında edebiyat tarihlerile temas ve irtibat halinde bulunacaktır.

Müteaddit tarih kürsülerinin toplanması benim için şayanı arzu görülmektedir. (Daha evel kürsülerin taksimi hakkında yapılmış levhaya müracaat) aynı profesörün tarihi kadimle muasır tarih hakkında mütehassıs olamıyacağı aşikârdır. Fakat ezminei cedide tarihi müderrisinden muasır zaman tarihini tedris etmesi ve eski Yunan ve Roma tarihi müderrisinden de ezminei kadimei şarkiyeyi bilmesi talep edilebilir.

Devrelere taksimden ziyade fakültenin mesaiyi mâdde ve mevzu itibarile ayırmasını isterdim. Bu sözle şunu kastediyorum ki, tarihi kadim, talebeler için kitabeler üzerinde mesaiyi (abideler yahut "heyeti talimiyelerin" vücuda getirdikleri albümler üzerinde) ve eğer kabil olursa hafriyatı icap ettirir. Kurunu vusta tarihi bir takım eski fermanların suretlerini okumağa talebeyi sevketmelidir. Ezminei cedide tarihi de menabi hakkında muhaberelerde, hatıralarda, diploması vesaikında taharriyat icrasını istilzam etmelidir. Tarih talebesinin evrak ve vesaikten istifade etmesi pek mühimdir. Hatta, ilk zamanlar yaptığı tarih sırası ile paket haline koymak üzere karmakarışık kağıtları tanzimden ibaret olsa bile, bu yine lüzumlu ve istifadeli bir sâydir. Bilâhara, taşrada tarih hocası olan bu talebe, belki bulunduğu şehirdeki evrak içinde keşifler yapacaktır.

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Saherdi Arşivi

Türkiyat Enstitüsünün bana bu zihniyete muvafık şekilde çalışıyor göründüğünü beyan etmekle mükellefim. Talebeyi orijinal tetkiklere götürüyorum. Birçok neşriyatta bulunuyor. Kendisini bundan dolayı tebrik lâzımdır.

Fakülte dahilinde bir enstitüye malik olan pedagoji tedrisatı sahasında Yüksek Muallim Mektebindeki pedagoji tedrisatı ile temas ve tesanüt görülmediğini de hatırlatalım. Bu vaziyet böyle devam etmemelidir. Bu noktada sıkı bir tesanüt mevcut olmalıdır. Fakültede yapılan daha ziyade tarihî ve içtimaî pedagoji ile yüksek muallimde yapılan daha ziyade psikolojik ve talimî pedagoji birbirlerini ikmal eder ve birbirlerile alâkadar olmak mecburiyetindedir. Bundan başka, psikoloji kürsüsü her ikisi ile iştiraki mesaide bulunmalıdır. Pedagoji enstitüsünün mesai programını tekrar tetkik ve tanzim lâzımdır.

Diğer taraftan, fakültede temsil edilmekte bulunan sosyolojinin daha takviyesi ~~lâzımdır~~ kabildir. Şimdiki halde bu nokta üzerinde ısrar etmemekle beraber, az çok yakın bir atide fakültede bir ulûmu içtimaiye ve iktisadiye şubesi tesisi icap edeceği ve bu şubenin muvaffakiyet takdirinde yeni bir fakülte olacağı keyfiyetini hatırlatırım.

Böyle bir şubeyi terkip edecek maddeler,(istatistik, anket, beynelmilel menabi malûmat)gibi kendine mahsus metotları muhtevi genç ilimlerdir ve yeni Türkiye bu nevi taharriyatla meşgul bir darülfünun heyeti mesaisinden uzun zaman müstağni ve mahrum olamaz.

Zirde, hem edebiyat hem ilâhiyat fakültelerini alâkadar eden bir teklif teşrih edilmektedir.

F - İlâhiyat

Eğer bir takım icabat âliye sebebile ilâhiyat Fakültesini muhafaza arzu edilmekte ise, bu vaziyet karşısında bir mütalea serdine kalkışmayacağım tabiîdir. Diyaneti islâmiye hakkında duyduğum hürmete rağmen meselyi dışarıdan muhakeme ediyorum ve bu hususta kendimi selâhiyetli görmüyorum.

Fakat eğer bu fakülteyi herhangi bir fakülte imiş gibi tetkik ve mütalea caizse, vaziyeti hazırasının idame edilemiyeceği muhakkaktır. 13 müderris ve 3 talebesi var.

Diyanet işleri idaresi ile evkaf idaresinden bu fakülteyi üzerlerine almaları ve ilâhiyat talebesi için muayyen bir meslek tayin ve tespit etmeleri talep edilebilir.

Bu fakülte ulûmu diniye şubesi yahut diyanet ve felsefei islâmiye tarihi şubesi namları altında edebiyata da raptedilebilir.

Her halde şimdiki şekillerile birolar, idare kadroları ve heyeti talimiye pek pahalıya malolmaktadır. Bundan başka, bu kadar hayattan ve istikbalden mahrum şerait içinde tedrisatta bulunmak cesareti kıran bir şeydir.

12 - Talebelerin hayatı

Bir Darülfünunda tedrisat her şey demek değildir. Hakikî bir mümtaziyeti ruhiyeye erişmek için şart olan terbiyevî nüfuzlar içinde geçirecekleri temiz ve yüksek bir muhiti talebelere takdim ve temin edebilmeğe, darülfünunlar gittikçe daha fazla ihtimam eylemekte, fikren ve irfanen mümtaz bir tabakayı bu suretle yetiştirmektedirler.

İstanbulda talebe cemiyetleri mevcut olduğunu, sporun talebelerin meşhulü olmadığını, Haydarpaşadaki fakültede de olduğu gibi Bayazıtta kendilerine ucuz yemekler ihzar edildiğini ve nihayet

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

fakir talebelere ekalliyet mekteplerinde ve idarelerde aylıklı hizmetler bulunduğunu gördük.

Şayanı takdir olan bu temayülü şimdi inkişaf ettirmek lâzımdır. Bu hususta bazı teklifat serdedeceğim. Bazı noktalarda esasen düşünülmüş cihetleri teklif edersem özür dilerim. İstanbuldaki Darülfünun talebelerinin tarzı hayatlarını bütün tafsilâtı ile bu kadar kısa bir zamanda bilmeğe imkân bulmadım.

A) Teşkilâtı maddiye Fakülte kitaplarının yardimile Darülfünun kitabeti talebeler için münasip ikametgâh ve pansiyonları bulur ve talebelere bunların listesini verir.

Kışın Darülfünun binalarında ucuz öğle yemekleri ihzar edilecektir. Kitabet, talebelerin istifa edebilecekleri iş tekliflerini cemedebilir ve onların müracaatlarını teshil eder. Bunlar : umumî veya hususî dersler, idarî mesai, tercümeler, muhasebe, muhaberatı ticariye, ecnebi alimleri için nadir nüshaların istinsahı mesaisi, Almanyada mevcut olduğu gibi turistlere rehberlik gibi hidemat olabilir.

Kitabet meccanî bir tarzda tedavi edilebilecekleri klinik ve polikinliklerin bir listesini talebelere verir.

Bir kooperatif talebelerin kitap, kâğıt, tuvalet eşyası ve saire gibi ihtiyacatını temin eder.

Fen Fakültesinde olduğu gibi
/ Talebelere tahsis edilecek bir salon kendilerine birçok hizmetler ifa edebilir : cemiyetler her gün bir tanesi toplanmak üzere orada içtima eder. Orada her zaman mektup yazmak için zarf kâğıt, bazı gazete ve mecmualar bulunur. Darülfünunun bayrağı camlı bir dolap içinde orada durur.

Darülfünunda spor hayatını inkişaf ettirmek için onu tanzim eylemelidir. Amerika veya Avrupada, aynı zamanda sporcu olan ve mütevazi bir ücret mukabilinde Türkiyeye gelerek bir taraftan arkeoloji, sanat, tarih, antropoloji taharriyatı gibi şahsî tetkikatile iştigal ederken bir taraftan da basketbol, futbol, tenis ve kürekçilik takımları teşkil edecek ve çalıştıracak bir genç âlim bulmak mümkündür. İyi tanzim edilmiş bir spor kadar hiç bir şey tesanüt zihniyetimi hizmet edemez.

Girilen yerlerde profösörlerin kısa konfranslarile her sene bir takım tenezzühler icrası da bu meyanda yapılacak şeylerdendir.

B - Eski talebe cemiyetleri - mühim mevkiler işgal eden zevatın yardımlarile İstanbul Darülfünununun eski talebelerine mahsus bir cemiyet teşkil etmeli ve bu cemiyet memleketin her tarafında yayılmış pek çok kimse cemedilebilmelidir. Cemiyet azası, bilhassa darülfünun mükâfatları ihdasına hizmet edecek olan küçük bir taahhütü senevide bulunacaklardır. Temas ve irtibatı muhafaza etmek ve darülfünununun hatırasını taziz etmek emelile, her üç senede bir içtima yapılacak ve bu içtimalardan biri İstanbulda diğeri de münavebe ile bir vilâyet merkezinde vukubulacaktır.

C - Emine takdim ve altın kitap - her sene başında ve tedrisata münaşeretten azamî bir ay evel darülfünun talebesi emine takdim edilir. Bu kısa bir merasimdir. Etrafında reislerle müderrisler bulunan eminin kısa bir kaç sözünden sonra her yeni talebe darülfünununun altın kitabına vazı imza eder ve eminin elini sıkmak şerefine mazhar olur.

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

D - Darülfünun mükâfatları bir sene evelinden müsabakaya konacak mevzular hakkında talebece ihzar edilmiş eserleri taltif için resmî bir kararla yahut da (tanzim edilecek bir nizamnamei mahsusaya tevfikan Darülfünunla Vekâletin tasviplerine arzedilecek) eşhası hususiye tarafından mükâfatlar ihdas edilmelidir. Bir jüri heyeti teslim edilen eserleri tetkik ve mükâfatları ita eder.

F - Darülfünun günü. Mayıs ayının evailinde mükâfatların tevzii umumî bir içtimada vukua gelir. Muhtelif jüri azaları raporlarını okurlar. Emin mükâfatları tevzi eder. Bir konferans yahut musiki içtimaı ikmal eyler. Bu merasimden akşama kadarki zaman açık havada yapılacak ispor harekâtı gibi sade bir eğlenceye yahut fakültelerin icra edecekleri tenezzühlere tahsis olunur.

Bu tekliflerin gayesi kolayca anlaşılabilir. Talebenin Darülfünunu kendi evi ve fikrî vatan gibi telâkki eylemesi ve sevmesi lâzımdır. Bazı memleketlerde içinde tahsil edilmiş olan Darülfünundan bahsederken kullanılan lâtince Alma Mater, tatlı anne tabiri burada da nasıl hisler vücuda gelmesini arzu ettiğimi gösterir. Bu hususta Mülkiye Mektebi ile Galatasaray Darülfünundan fazla merbutiyet ilham etmeğe muktedir olmuş görünüyorlar. Darülfünunun eski talebesi onun hakkında bir muhabbet ve minnet bir his muhafaza etmelidirler. Bunun tahtı temine alınmış bir şey olduğunu söylemeğe cesaret edemem.

G - Tahsil müddeti Semestr meselesini burada derin bir şekilde mevzuubahis edemem. Mamafi talebelerin senede ancak altı ay bir hafta çalıştıklarını tasrih etmek lâzımdır.

Bu keyfiyet kendilerini daha fazla çalıştırmak için bir şevk hizmeti gören bir mahiyeti haiz değildir. Sömestrlerin kış sömestri 1 Teşrinievelden 31 Kanunusaniye, ve yaz sömestri 15 Şubattan 31 Mayısa kadar imtidat eylemek üzere tesbitleri teklif edildi. Bu sahada hiç olmazsa bu kadarlık bir terakkiyi tavsiye lüzumuna kailim.

C - Darülfünunun hariçteki tesir ve hizmetleri

Bir Darülfünunun yenileşmesi kafi değildir. Bu yenileşmesinin imkânın azamî derecesinde geniş bir muhit için müfit olması lâzımdır. Daha canlı, sinesinde bulunduğu muhitin hakikatlerine daha yakın bir darülfünun bütün memleket için bir irfan merkezi olmalıdır.

A - Bu noktainazardan, Darülfünuna daha vasi bir faaliyet sahasını vermek müşterek seciyesini teşkil eden muhtelif teklifler görülecektir. Kıymetli muhabbetler temin ederek darülfünun bu suretle nüfuzunu çoğaltacaktır.

B - Orta tedrisat hocaları için tekemmül dersleri

Bu tarz dersler Türkiyede verilmiş bulunuyor. Bunları muntazam bir teşkilâta tevfikan vermek daha muvafık olur. Islahat devresi esnasında bir kısım lise hocalarını yeni usullerden haberdar kılmak için bu bir yol ve çare olacaktır. İleride hepsi için tedrisatlarını temmiye etmek ve mükemmelleştirmek hususunda bir fırsat teşkil edecektir.

Ortamekteplerin gerek fen ve gerek edebiyat hocaları, gurup halinde olarak İstanbul Darülfünununda ve kabilse bu hususa tatil zamanlarını tahsis ederek toplanacak, Darülfünun heyeti talimiyesinin (müderris, muallim ve muallim muavinlerinin) idaresi altında seminer ve laboratuarlarda çalışacaklardır. Aynı gurupu her beş yahut altı senede bir tekrar getirecek olan bir devir nisbeti tertip edilebilir. Bir haftalık tedrisat bu tarzda bir cem'i malûmat ameliyesine kifayet eder.

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Saherdi Arşivi

mesele yeni yazılmış eserler hakkında malûmat edinmek yeni taharri ve tedris usullerini tatbik etmek, lise sınıflarında bazı tatbik derslerinde hazır bulunmaktır. (Eğer içtima tatil devresinde vukuua geliyorsa, bu tecrübe için derse gelmeğe muvafakat edecek küçük bir talebe gurupu davet edilir.) Orta tedrisat müdür ve müfettişleri usullerini irae eder ve amelî konferanslar yaparlar. İhtisas sahalarında bilhassa muvaffak olan yahut müfit bir usul başarmış bulunan hocalar, bu hususta izahat ve teşrihat icrasına da davet edilirler.

Seyahat masarifi iştirak edenlere verilmelidir. Kendilerine bir de ikamet tazminatı ita olunur.

14 - Umumî Darülfünun dersleri

Her kış, Darülfünun hocaları ve hatta Türk veya ecnebi alimleri, talebeye ve ahaliye hayatın her sahasındaki yeni hadiseler hakkında ceman on iki kadar mevzuu teşrih ile tavzif kılınacaklardır. Mecmuî olan ve bir çok projeksiyonlarla, resimlerle, grafiklerle, bütün irae ve teşhir vesaiti ile techiz edilen bu konferansların gayesi, halk kütlesini terakkiyatı cedideden haberdar tutmaktadır. Gazetecilere bu içtimalarda bir mevki tahsis edilir, ve her konferans tafsilâtına gazete azamî bir yer tahsis etmeleri yevmî matbuattan talep edilmelidir.

Bu derslerin ihzarı, kitabeti umumiyenin muavenetile Emanet makamına aittir.

15 - Tatil dersleri, Arkeoloji tenezzühleri, kongreler

İtalya, Yunanistan, Mısır, münevverlerden mürekkep seyahat cevelanlarını muvaffakiyetle temin etmektedirler. Fikrimce buna Türkiyede aynı derecede muvaffak olabilir. Pak yortuları esnasında ve yazın, şimendüfer ve vapur kumpanyalarının büroları vasıtasile ecnebi turistlerinin ziyaretlerini temin etmek mümkündür. Bu turistler memlekette iki üç hafta kalmak üzere getirtilirler ve arkeoloji, tarih ve sanat tenezzühleri icra ederek bu mevzular hakkında Darülfünun hocaları tarafından yapılacak konferansları dinlerler. Bazan bu ihzarî konferanslar vapurda gelirken verilir.

Bazan Almanyada, bazan İngilterede, Fransada, İsviçrede ve ilâh yapılacak iyi bir reklâm sayesinde, kânunuevelden mukaddem üçyüz yahut dörtyüz kayıt temin olunur ki, bu da, seyahlar için cazibi şarait dahilinde vapur isticar edilmesini temin eder.

Türkiyeye fennî ve ilmî kongreleri celbetmek de muvafık olur, ve bunun yapıldığını biliyorum. Bütün bu haller sade Darülfünun talebesi arasında faideli rabıtalar halketmekle kalmaz, lâkin turistlerin ziyaret etmiş oldukları memleket hakkında muhabbet halkeder. Bu tarz seyahatlere şahsen faal bir tarzda iştirak ettim ve her iki taraf için mucip olduğu menafii bilirim. Yeni Türkiyenin mesai hamlesi gelinip mahallinde takdir olunmağa lâyıktır ve balâdaki şarait dahilinde gelmiş her turistin Türkiyenin bir dostu telâkki edilebileceği muhakkaktır.

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Saherdi Arşivi

16 - Türk Darülfünunu mecmuası

Türkiyede intişar eden ve biribirlerine pek yakın mevzularla meşgul olan mecmuaların kesretine mütehayyir kaldım. Sade her fakültenin yahut hemen her fakültenin değil, fakat birçok enstitülerin, hastahanelerin, birçok profösörlerin ve birçok liselerin kendilerine mahsus mecmuaları var. Aldığım cevaplara binayi muhakeme eylersem, bu mecmuaların geniş bir sahai intişarları yoktur. Bunlar gayet şayanı takdir olan lâkin randmanları kâfi olmayan himmetlerdir.

Bu son senelerde az çok muvakkat bir mevcudiyet temin etmiş olan mecmuaların listesi pek cesaretbahş değildir.

1890 ile 1903 denberi intişar eden fakat eski nüfuz ve ehemmiyetlerine malik bulunmayan serveti fünun=uyanış ve içtihat istisna edilirse, alâkabahş bir çok neşriyat artık mevcut bulunmamaktadır. Haftalık olan (Yeni mecmua) ile (Büyük mecmua) dan sonra, Maarif Vekâletine mensup olan haftalık (Hayat) mecmuası (1925-1930), Hariciye Vekâletine mensup olan aylık (Ayın Tarihi) mecmuası 1923-1931) ve Türk Ocaklarının naşiri efkârı olan (Türk Yurdu) tatili neşriyat eylemişlerdir.

Bu liste karşısında korkuya düşmemelidir. İçtihatların ve efkârı umumiyenin yeni vücut bulduğu her memlekette, devamlı mecmualar meydana çıkmadan evel mecmualar doğar ve süratle ölürler.

Arzu edilecek bir isim verilmek üzere aylık ve her nüshası takriben 80 sahifeyi bulacak bir Türk Darülfünunu mecmuası vücuda getirmeği hükûmetin tetkik ve teshil eylemesini teklif ediyorum. Bu mecmuanın fasılları gayet iyi tespit, umumî kültür, fünun ve tatbikat, edebiyat, sanat, tarih, ulûmu

ahlâkiye, içtimaiye ve iktisadiye, şüun ve saire kısımlarını ihtiva etmelidir. Darülfünunun mesuliyeti tahtında olarak mahdut bazı fen ve edebiyat adamları tarafından idare edilecek olan bu mecmua, Türkiyenin bütün münevver tabakasına hitap edebilmelidir. Her makalenin sonunda 10 ilâ 30 sahifelik bir icmal, bu mecmuaya ecnebi kütüphanelerini abone etmek imkânını temin edecektir.

İki sınıf kari ve aboneye malik olmak üzere münavebe ile bir fen ve bir edebiyat numarası neşretmek, yahut bunları aynı zamanda lâkin ayrı ayrı neşretmek, bu suretle de her şeyi birden okumak isteyenlerle ancak ihtisasları dahilindeki şeyleri okumak isteyenleri tatmin etmek mümkündür.

17 - Millî fünun, edebiyat ve Güzel Sanatlar Akademisi

Başka memleketlerde olduğu gibi bir honoris causa doktorasının ihdasını şimdilik bir tarafa bırakıyorum. Bu keyfiyet bütün fakülteler doktora unvanını verdikleri zaman nazarıdikkate alınır. Bu tarz payeler, darülfünunlar ve payeleri kazananların memleketleri arasında kıymetli rabıtalar vücuda getirir. Bir honoris causa doktorun mensup olduğu ilim ve fenne bahşı şeref eylemesi icap ettiği azadei beyandır. Bu hakkın kadrü kıymetini tezlil etmemek lâzımdır.

Fakat Türkiyenin teşkilâtı fikriye ve ilmiyesini ikmal için vücuda getirilmesi şimdiden düşünülmek icap eden bir şey, millî bir fünun, edebiyat ve güzel sanatlar akademisidir. Bu akademi Tıp; Fünun; Edebiyat; Tarih dahil olduğu halde

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Saherdi Arşivi

ulûmu hukukiye, siyasiye, içtimaiye ve iktisadiye; arkeoloji dahil olduğu halde Güzel Sanatlar şubelerini ihtiva edecektir.

Memleketler için talep edilecek evsafın neler olduğu bir nizamnamede tesbit edilebilir. Bu evsaf gayet esaslı ve ciddi olmalı, Darülfünunda esaslı bir surette çalışmış olmak, orijinal neşriyat yapmış bulunmak gibi şartlar konmalıdır.

Tefahürü temniye edecek sebeplerden hazetmem; lâkin, muhtelif sebeplerle, henüz tefekkürün ve ilmin bütün tabakatı içtimaiyede mazharı hürmet olmadığı bir memlekette, daha malik bulunmadıkları hürmet ve itibarı onlara temin etmek ve şahsî menfaatler peşinde koşmıyan ilim tetkiklerine ve sanata büyük bir kıymet verildiğini halka göstermek lâzımdır.

\+
\+ +

Umumî intaç

Hatimesine işte gelmiş bulunduğumuz bütün bu raporun gayesi, İstanbul Darülfünununun millî kültür ve modern ilim için âli bir makam haline nasıl ifrag edilebileceğini göstermektir.

Son bir defa tekrar ediyorum ki, meselenin merkezi, ilimleri artık sabit olup nakli ile muvazzaf bulunulan vahdetler şeklinde değil, lâkin melekâtı dimağiyeyi vücuda getirici tarzında telâkki eylemektir. Darülfünun, ilmî zihniyeti halketmekle mükelleftir ve bunun haricinde selâmet yoktur. Bu zihniyet ise, kendilerini şahsî araştırmalar

karşısında bulundurmak suretile talebeler tarafından kuvvetli ve azimli bir gayret sarfedilmesini temin sayesinde ve münhasıran bu sayede inkişaf eder. Raporumda her şey bu şarta tabi ve muallaktır, ve bu olmadan hakikî bir darülfünun, hakikî bir faaliyeti fikriye yoktur.

Darülfünun meselesi esas itibarile Türkiyenin fikrî, manevî, hatta istikbalî meselesidir. Eğer bir medeniyet ilimsiz yahut, ilmin zıddına olarak terakki ve taali edebilseydi, o zaman darülfununu kapamak suretile bir tasarruf temin edilirdi. Fakat eğer bir medeniyet ancak ilminin terakkisi nispetinde terakki eylerse, o zaman şüpheye hiç mahal yoktur, ve darülfununun iyi bir medeniyet alatı olması için her şeyi yapmak lâzımdır.

Bu yüksek noktainazar dahilinde mesele tespit edilince, kıymet ve haysiyetini zayetmeden darülfünun teemmülsüz münakaşatın mevzuu olamaz. Şimdiye kadar mesaimin etrafında bulduğum ihtilâf ve iştirak mesainin nihayete, islâhatın semerelerinin iktitafına kadar devam etmesini temenni ederim. Zannimce ki, Darülfununun bütün azasını ve dostları, müşterek bir terakki mefkûresinden mülhem oldukları halde onun inkişaf ve terakkisine hizmet edeceklerdir.

Darülfünun meselesini ona yakışan bir şekilde münakaşa etmek için, şahsen kendimin de intihap etmiş olduğum zaviyei rüyette ahzı mevki edilmesini, yani 1930 ile 1970 arasındaki ve bugünkü talebelerin müstahsilleri ve reisleri olacakları Türkiyenin hayalen vuzuh ile rüyetine çalışılmasını teklif ediyorum.

İstanbul, 29 Mayıs 1933

Albert Malche

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Şahverdi Arşivi

Not : Raporda yer bulmamış bazı noktalardan şifahen bahsetmek emelindeyim. Bu meyanda :

1 - Mekteplere vakfedilmiş emlâk ve mebaliğ meselesinin Evkaf Umum Müdürlüğü ile müzakeresi. Bunun bir kısmının Darülfünun bütçesine gelmesi kabili kabulmüdür?

2 - Bazı servislerde asistan adedinin tezyidi.

3 - Tercümelerin tez ve vazife olarak artık kabul edilmemesi.

4 - Bazı mevâddı mahsusa için itinalı ve kuvvetli, müddetçe kısa dersler.

5 - Hidematı umumiye yahut hususî teşebbüslere müşterek ilmî mesai.

6 - Muallimlere tevdi edilen dersler ve meselâ edebiyatta Türkler tarihi dersi tabiî programda kalmalı ve müderrisler tarafından işgal edilen kürsülerin tenkisinden bunlar mütezarrır olmamalıdır.

7 - Fen Fakültesine merbut bir Türkiyenin jeolojik haritası servisi (öteki Balkan memleketlerinde mevcuttur.)

Atatürk'ün çizgi, işaret ve notlarını taşıyan Prof. Malche raporunun tıpkıbasımı

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN BAZI ÖZELLİKLERİ *

Prof. Dr. AFET İNAN

Bu toplantı için benden de bir konuşma istendiği zaman, şimdiye kadar yazmadığım ve üzerinde durmadığım bazı konulara değinmeyi uygun buldum. Atatürk'le beraber çalışmalarım oldu ve bazı olaylara da tanık oldum. Bunlara ait çok anılarım var... Ama bunlardan hangisini seçeyim diye düşündüğüm zaman, iki konu üzerinde durmayı tercih ettim. Birincisi Atatürk zamanında Atatürk'ün izlediği dış siyaset ve devlet adamlarıyla görüşmesi... Bunlar tarihî belgelerle bilinmektedir. Ancak ben bu siyasette bazı ayrıntılar üzerinde durmak istiyorum. Bir kere, hepinizin bildiği gibi, Atatürk hakikaten memleketi iyi tanırdı. Bütün belgeler bize bunu gösteriyor. Bir asker olarak, komutan olarak Türk vatanını kurtarmak üzere bir çok yerlerde görevli bulunmuştu. Türk Kurtuluş Savaşının yöneticisi ve başkumandan olmuş, daha sonra da Cumhurbaşkanlığı zamanında, bildiğiniz gibi memleketi yakından tanımak için mütemadiyen gezmiş, her yerde halkla tanışmış, onların fikirlerini almış, hatta tartışmalar yapmış bir devlet adamıydı. Şimdi ben dediğim gibi, Atatürk'ün dış siyasetinde malûm olan kısımlar üzerinde durmayarak sadece dış siyasetle ilgili bazı olayları anlatmak istiyorum sizlere... Yalnız yine de O'nun birkaç sözü ile başlamak istiyorum. Atatürk dış siyasetimiz hakkında diyor ki: "Türkiye'nin güvenliğini gaye tutan, hiçbir milletin aleyhinde olmayan bir barış istikameti bizim daima prensibimiz olacaktır". "Komşuları ile ve bütün devletlerle iyi geçinmek Türkiye siyasetinin esasıdır". "Türkiye Cumhuriyetinin en esaslı prensiplerinden biri olan yurtta barış, dünyada barış gayesi, insaniyetin ve medeniyetin refah ve ilerlemesinde en esaslı etken olsa gerektir. Buna elimizden geldiği kadar hizmet etmiş ve etmekte bulunmuş olmak bizim için övünülecek bir harekettir". "Yurtta barış, dünyada barış için çalışıyoruz". Atatürk'ün dış siyasetimiz hakkındaki esas fikirlerini, buna benzer birçok sözlerinde de bulabiliriz.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 15 yılı içinde bildiğiniz gibi birçok milletlerarası antlaşmalar yapılmıştır. Başta Lozan Antlaşması esas sınırlarımızı tespit eder. Ondan sonra yine milletlerarası birçok antlaşmalar

Bu konuşma 10 Kasım 1983 günü Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından tertiplenen "Atatürk'ü Anma Günü"nde yapılmıştır.

Levent Sahverdi Arşivi

olmuştur. Bunların hepsi barışa, dostluğa yönelmek üzere yapılmıştır. Bu hususu tarihî belgelerden izlemekteyiz.

Atatürk devrinde birçok yabancı devlet adamı Türkiye Cumhuriyetini ve kendisini ziyarete gelmiştir. Bunları tarih sırasıyla görebiliriz.. Başta krallar, ondan sonra başbakanlar, dışişleri bakanları Türkiye'ye gelmişlerdir. Bunlardan benim şahit olduğum bir iki tanesi var... Meselâ Venizelos... Venizelos geldiği zaman, yani Venizelos'u ilk gördüğüm zaman kendisinden çekinmiş, hislerimle hareket etmiştim. Millî Mücadele'de Biga'da ilkokuldaydım. Venizelos adını duyduğumuz vakit garip bir korku içinde kalırdık.. Çünkü Venizelos gelecek, kuva-yi milliyecileri şöyle yapacak, böyle yapacak denirdi.. Babam da Biga'da orman müfettişi iken Millî Mücadele saflarında çalışmak üzere gittiği için biz âilece korku içinde idik. Venizelos'u ilk gördüğüm zaman böyle bir his içindeydim.. Fakat görüyordum ki, Atatürk Venizelos'la gayet samimî olarak konuşuyor ve yeni dostluklar yapabilmenin gereği üzerinde duruyordu.

Bu gelişinde, bir ziyaret esnasında Venizelos'u Ankara Palas'ta karşılıyor Atatürk... Giriş kısmında duruyorlar ve halk da orada toplanmış durumda.. Fakat bir hareket yok.. Atatürk, Venizelos'un arkasına geçiyor ve işaret ediyor halka alkışlamaları için... Ve ondan sonra alkışlıyorlar. Çünkü hakikaten halk, Venizelos dendiği zaman bir çekingenlik içinde... Benim de kendi çocukluğumda olduğu gibi... Venizelos'u gördüğüm zaman nasıl konuşacağımı bilememiştim. Fakat sonra karşılıklı ve eşi ile beraber konuşmalarımız oldu. Atatürk'ün de gayretiyle bildiğiniz gibi bir süre sonra Balkan Antantı yapılmış oldu.

Şimdi diğer başka bir noktaya temas edeceğim. Atatürk kendisine misafir olarak gelecek her yabancı devlet adamı için bilgi toplatırdı. Kendisi Cumhurbaşkanlığı zamanında dış memleketlere hiç gitmemiştir. Türkiye'ye gelecek olan devlet adamları ve onların memleketi üzerinde bilgiler toplatırdı ve bunları okurdu. Bunlardan bir tanesini ben de hazırlamıştım. İsveç Veliahtı gelecekti... Onun memleketi ve kendisi hakkında bilgiler topladık... Atatürk bütün bu raporları toplar, okur ve misafirini kabul ederdi. Bu enteresan bir durum idi. Bu raporları arşivde bulsak, onlar üzerinde araştırma yapılsa çok enteresan olur, sanırım. Buna ait hatıralarımdan bir tanesini anlatayım size... Bu İsveç Veliahtı için bana da görev vermişti; çünkü tarihle uğraşıyordum.. Bu görev üzerine Veliaht'ın hem şahsı ve âilesi hem de memleketi hakkında bilgiler edindim. Ondan sonra kendisiyle konuşurken o bilgilerimden bir kısmını söylemeye başladım Veliaht'a.. Birden bana sordu: "Siz" dedi, "İsveç'e geldiniz mi?" "Hayır"

Levent Sahverdi Arşivi

dedim, "Gitmedim". "Ne kadar güzel biliyorsunuz" dedi. "Okudum" dedim, "Coğrafyanızı da, tarihinizi de okudum" dedim. Söylediklerim arasında, kendi şahsı hakkında da bazı bilgiler vardı. Şimdi bunu söylemekteki maksadım, yani tarihçiler için bu gibi vesikaları, hakikaten Atatürk Arşivi'nde araştırarak bir araya getirmeleri çok faydalı olur. Bunu şahit olduğum için size söylüyorum, yani bunların içinde gayet enteresan kısımlar vardır. Meselâ gelenler arasında Macar Başvekili var, Rusya'dan gelen heyetler var, daha birçokları var... Bunları sırayla takip edebiliriz. Fakat benim size burada bildirmek istediğim, bu hususta Atatürk'ün takip ettiği sistem... Yani kendisi de araştırıyor, başkalarına da ödev veriyor... Ve gelecek kimseyi bu bilgilerle görmüş oluyordu. Bunu herhangi bir yazımda da bildirmediğim için bu konuşmamda üzerinde durdum.

Venizelos, başta anlattığım gibi geldi ve Atatürk'le çok samimî konuştu. Eski düşmanlık devirleri, harp devirleri silindi ve bir dostluk havası yaratılabildi ve o hava, bildiğiniz gibi Balkan Antantı'nda da oldu.

Şimdi, dış siyaset için yine, bir noktayı daha belirtmek istiyorum. Bu da Mussolini ile olan durum... Bildiğiniz gibi, o sıralarda Mussolini'nin büyük bir iddiası var Türkiye üzerinde... Eski Roma İmparatorluğu'nu ihya edecek ve birtakım yerlerimize göz koymuş durumda... Bu ara Habeşistan'ı da istilâ ediyor... Bu devrelerde Mussolini'nin bir takım beyanatları çıkıyor... Onları okuduğu zaman çok hırslandığını görüyordum Atatürk'ün.. Nasıl olur?.. Yani bizim memleketimize göz dikemez! Bir kere 29 Ekim'deydi, yine böyle bir demeci çıkmıştı Mussolini'nin, Türkiye hakkında... Yani Türkiye'ye göz koymuş bir durumda olarak... O zamanki gazeteler incelendiğinde bu ortaya çıkabilir. 29 Ekim'e tesadüf etmişti. O gün bütün sefirlere verilecek bir ziyafet vardı Ankara Palas'ta. Atatürk oraya gidecek... Fakat bunu okuduktan sonra müthiş hırslandığını gördüm Atatürk'ün... İtalyan Sefiri de yeni gelmişti. Daha yeni itimatnamesini vermişti... Yemekte İtalyan Sefiri de karşısında, fakat daha yanda oturuyordu... Tevfik Rüştü Aras da sağında Atatürk'ün... Atatürk, Tevfik Rüştü Aras'a hitaben dedi ki: "Ekselâns'a birşeyler söylemek istiyorum. Tercüme ediniz!" Fakat o sırada da sofrada herkes birbirleriyle konuşuyorlar. Buna rağmen Tevfik Rüştü Aras'a dedi ki: "Tercüme ediniz!" Ve Mussolini'nin o beyanatı hakkında konuşmaya başladı. Birden çekindi Tevfik Rüştü Aras... Bunun üzerine Atatürk "Ha... evet! Sen bırak! Ben kendim konuşurum! Tercüme etmene gerek yok!" dedi. Bir de baktım, doğrudan doğruya sefire hitap ederek Mussolini'nin o günkü beyanatını tenkit ederek yüksek sesle konuşmaya başladı Atatürk... Fransızca olarak...

Levent Sahverdi Arşivi

Tabiî sofradakilerin hepsi sustular, dinlemeye başladılar... Halbuki daha evvel aralarında konuşuyorlardı. Atatürk konuşmaya başlayınca durdular. Gazetelerde o zaman çıkmadı bu konuşma. İşte, benim şahit olduğuma göre Mussolini'nin sözleri üzerinde müthiş bir tenkit yaptı: "Bizim memleketimize herhangi bir suretle göz koyamaz, bunu aklından çıkarmalıdır!" Sonra da söylediği söz şu oldu herkese karşı: "Efendim!" dedi, "Söylediklerimi dinlediniz. Benim fikirlerim bu, Mussolini'nin bu sözlerine karşı! Bunları istiyorum ki sefir kendi memleketine, Mussolini'ye olduğu gibi yazsın!" Artık yazdı mı, yazmadı mı bilmiyorum, ama ben buna şahit oldum ve orda bulunanlar da şahit olmuştu.. Yani böylece hakikaten Mussolini'nin isteklerini, Türkiye hakkındaki fikirlerini daima reddetme durumuna girmiştir. Sonra, yine birşey işitmiştim onu da söyliyeyim. Tuhaf bir olaydır belki... Yine böyle beyanatlarını okuduğu zaman, hırslanır ve Mussolini için hakikaten "Memleketi için iyi bir insan değil!" derdi. Bir gün dedi ki: "Bunu, göreceksiniz ayaklarından asacaklar!" Ben şaşırmıştım. Ne demek ayaklarından asacaklar?... Oldu... Evet, öngörüşü müdür nedir? Bilmiyorum...

Şimdi, bununla bildirmek istediğim husus, Atatürk dış siyasette Türkiye için böyle bir takım istekleri bulunan devlet adamlarına karşı müsamahakâr değildi ve bunların bilhassa önlenmesi için daima karşı koymuştur. Sonra biliyorsunuz Montrö Konferansında da, İtalya bulunmadı. Çünkü o sırada Mussolini Habeşistan'ı işgal etmişti. O zamanki siyasî vaziyetleri hatırlarsınız ve hakikaten İtalya ile aramız, Mussolini yüzünden iyi değildi ve Montrö Sözleşmesinde de imzası bulunmadı. Fakat buna mukabil antlaşma yine yapıldı. Bu Montrö münasebetiyle bir de şunu söyliyeyim. Yani daimî olarak Atatürk'ün dış siyasette takip ettiği bir yöntem vardı: Zamanı gelince o meseleyi ele almak. Şimdi bu Boğazlar meselesi idi. Hatırımda kaldığına göre birçok zamanlar konuşuluyordu bu mesele ve Lozan'da kabul edilen Boğaz statüsünün iyi olmadığını, bunların düzeltilmesi lâzım geldiğini, zamanı gelince buna yeni bir usul konmasını Atatürk daima söylerdi. İşte Habeşistan'ı işgal ettikten sonra, İtalya bu toplantıda hazır bulunmamakla beraber diğer devletlerin iştirakiyle bu Anlaşma lehimize olmuştur. Çünkü daha evvelki olanlar tamamiyle reddedilmiştir. Yani bunu söylemekteki maksadım Atatürk bir takım meseleleri takip ediyordu. Bunun için yine bir hatıramı söyliyeyim. Montrö Sözleşmesi yapıldığı zaman ben Cenevre Üniversitesi'nde okuyordum. Fakat Konferansın hem açılışına hem de diğer toplantılara gidiyor, dinliyordum. Tevfik Rüştü Aras'ın kızı da arkadaşım olduğu için -o da

Levent Sahverdi Arşivi

oradaydı- beraber gidiyorduk ve birçok meseleleri takip ediyor ve Tevfik Rüştü Aras'a da soruyordum. Fakat o sırada Üniversitede imtihanlarımı bitirmek üzereydim. Bir gün İstanbul'dan Başyaver telefon etti: "Tevfik Rüştü Aras'ı görün ve bir takım meseleleri sorun! Atatürk bilgi istiyor!" dedi. Benim bu hususta bir ödevim yoktu o zaman orada, fakat nihayet tarihçi olarak takip ediyordum... Merak ettim ve Tevfik Rüştü Aras'la konuştum. Bazı pürüzlü meseleler varmış, daha halledilememiş... Fakat 15 Temmuz 1936 da imtihanlarım bitmişti. 22 Temmuz 1936 da trenle İstanbul'a geldim. Atatürk'e pek iyi havadis de getiremiyordum... Fakat Atatürk'ü görünce, baktım gayet iyi, neşeli... Kendisine, öğrendiğim bilgileri nakletmeye başladığım zaman "Yok!" dedi, "Bırak, hiç söylemene gerek yok!" "Onların hepsi halledildi, istediğimiz oldu ve imza da edildi" dedi. Ben 22 Temmuz 1936 da gelmiştim. 20 Temmuz 1936 da Montrö Sözleşmesi imza edilmişti. Fakat bana verdikleri bilgiler 15 Temmuz'dan evveldi. "O halde" dedim, "Başka bir meselemiz yok, değil mi?"

"Ne demek!" dedi.. Şimdi bu hatıraları anlatmaktaki maksadım şudur: Yani Atatürk'ün olayları takip etmesi, dış siyaset bakımından... "Yok!" dedi, "Şimdi, asıl meselemiz var!" "Ne var?" diye sordum. "İskenderun meselesi!" dedi. "Ne olacak?" dedim. "Alacağız!" dedi. "Nasıl olacak?", "Göreceksin!" dedi. Ondan sonra İskenderun meselesi, tarihte takip ettiğimiz gibi ve ismini de Hatay olarak koymuştur. Gazetelere bir takım makaleleri kendi yazdırmış, fakat kendi ismiyle çıkmamıştır. Fakat ben şahit oldum kimlere yazdırdığına... Bana öyle geliyor ki, bir takım meselelerde daha, zamanı gelince yine takip edip üzerlerinde duracaktı.

Konuşmamın ikinci bir konusu, Meclis'te her yıl okuduğu 1 Kasım nutuklarıdır. 1 Kasım'da Meclis açılışında, biliyorsunuz Atatürk'ün nutukları var... Bunların hazırlanma safhası üzerinde durmak istiyorum. Tarihimiz için çok faydalı olan bir kaynaktır bu 1 Kasım nutukları... Şimdi, Atatürk bunları nasıl hazırlıyordu?... Bir kere her bakanlıktan gayet teferruatlı raporlar geliyor... Ve bu raporları kendisi incelerken, bunların üzerinde yalnız okumakla değil, aynı zamanda bakanları da çağırarak bir takım sualler soruyor ve ona göre notlar alıyordu. Ondan sonra Başbakan'la tekrar konuşuyor ve nihayet bu notlar üzerinde nutkunu hazırlıyordu. Kendisi zaten hergün memleket meselelerini yakından takip ederdi. Bu nutuklarda ise bakanlıklar bir sene zarfında ne yapmıştır, onları eleştiriyor ve bundan sonra da ne yapmaları lâzım gelir, onların üzerinde duruyordu. Hakikaten, bu çalışmalara şahit olduğum için söylüyorum, bu 1 Kasım nutukları bizim tarihimiz, o devirdeki tarihimiz bakımından çok ilgi

Levent Sahverdi Arşivi

çekiçidir. Meselâ dış siyaset için... Her bakımdan öyledir ama... Bu nutuklarda her mesele enine boyuna tetkik edilmiştir ve ona göre kendi üslûbunla yazılmıştır. Bunları söylemekteki maksadım, Atatürk'ün bunların üzerindeki çalışmalarının sistemini bildirmek isterim sizlere... Yani bakanları âdeta bir sene sonra yaptıkları vazifeler bakımından imtihana çekiyordu. Bunu son hastalık devrinde dahi yaptı. Hasta idi ve doktorlar, hatta gazete okumasına bile razı olmuyorlardı. Fakat bu 1 Kasım 1938 nutku için raporları istedi ve kendisi okumaya başladı. Benden de bazı hülâsalar istiyordu; veriyordum ama, kâfi değildi... Kendisi üzerinde duruyordu bu çalışmaların... İşte, dediğim gibi, doktorlar mâni olmakla beraber, katiyetle üzerinde durdu bunun... Ve kendisi kalkıp yazamıyordu da masada... Fakat yatağının üstüne bir küçük masa koydurdu... Onun üzerinde notlarını alıyor ve yazmaya başlamıştı. Şimdi bu 1 Kasım nutukları, Atatürk devrinde hakikaten bir senelik icraatın tam bir levhasıdır. Fakat dediğim gibi, kendisinin de uğraşması, sualler sorması, bakanları imtihana çekmesi ve daha ne gibi şeyler yapılması lâzım gelir, onların da araştırılması sonucu meydana geliyordu. Ve dediğim gibi, hastalığının son zamanlarındaki nutku da böylece kendisi tetkik etmiş ve yazmıştır. Bunu bilgilerinize arzediyorum. Teşekkür ederim, beni dinlediğiniz için...

SOME CHARACTERISTICS OF ATATÜRK

This article deals with Atatürk's foreign policy and his talks with foreign statesmen. Before Atatürk received foreign statesmen he used to obtain information both about themselves and their countries. The author also describes the manner in which Atatürk prepared the annual inaugural speeches he delivered at the Grand National Assembly each year and explains their importance.

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRKÇÜLÜK İDEOLOJİSİ

Prof. Dr. İSMET GİRİTLİ

Son yıllara kadar yazılan ve söylenenlerin büyük kısmı, geçmiş yıllarda olduğu gibi, "Atatürk Olayı"na daha ziyade mazide yaşanmış parlak bir tarihî olay olarak bakmaktadır. Oysa önemli olan Atatürk'ün bize bıraktığı "fikrî miras" Atatürkçülüğün bugün de yaşayan bir ideoloji olduğunun vurgulanması ve Türkiye'nin bugünkü ve yarınki güncel sorunlarının çözümünde kullanılabilecek bir inanç sistemini, aksiyon programını ve pragmatik metodunu da oluşturduğunun anlatılması ve anlaşılmasıdır.

Zira yıllar süren araştırmalardan sonra vardığımız ve çeşitli yayınlarımızda vurguladığımız sonuca göre; Atatürkçülük, siyasal, ekonomik ve kültürel alanda bir "Çağdaş Türkiye"yi amaçlamakta ve bu neden ile bir "Ulusal Modernleşme İdeolojisi"ni meydana getirmektedir.

Atatürk 5 Kasım 1925 günü Ankara Hukuk Mektebini açış nutkunda özetle şunları söyler: "Türk İnkılâbı nedir?.. Bugünkü Devletimizin şekli, asırlardanberi gelen eski şekilleri bertaraf eden en mütekâmil tarz olmuştur. Milletin varlığının devamı için fertleri arasında düşündüğü ortak bağlılık asırlardan beri gelen şekil ve mahiyetini değiştirmiş, yani millet dinî ve mezhebî bağlılık yerine, Türk milliyeti bağı ile fertlerini toplamıştır."

Öte yandan Mustafa Kemal, aynı yılın 30 Ağustos günü Kastamonu'da yaptığı konuşmada şunları söylüyordu: "Efendiler, yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların amacı; Türkiye Cumhuriyeti halkını tümden çağdaş ve bütün anlam ve biçimi ile uygar bir toplum durumuna ulaştırmaktır."

Nihayet, Afet İnan'ın "Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler" adlı kitabında da belirttiği gibi, Ulu Önder 4 Haziran 1933'de kendi el yazıları ile inkılâbı şöyle açıklar: "İnkılâp... Türk Milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak, yerlerine, milletin en yüksek medenî icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktır".

Sadece bu beyanlardan dahi Kemalist İnkılâbın amacının "Ulusal Modernleşme"yi sağlamak olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ise Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde gerçekleşen Türk İnkılâbı bir ulusal bağımsızlık ve çağdaşlaşma hareketinin adıdır. Bir toplumsal yeniden biçimlenistir. Ulusal bağımsızlığı ve özgür düşünce ile insan onurunu temel aldığı için Hümanizme dayalı bir Türk Rönesansıdır.

Levent Sahverdi Arsivi

Gerçekten 14. Yüzyılda İtalya'da başlayan ve diğer Avrupa ülkelerine yayılan kültürel ve fikrî hareket, Avrupa toplumunu Orta Çağdan Modern Çağa geçirmekte ve "Rönesans" olarak adlandırılmaktadır. Rönesans'ın düşünce sistemi olan Hümanizm ise; Orta Çağ'ın dinî otoritesine ve davranışlarına karşı lâik bir ayaklanmayı oluşturmakta ve kişi özgürlüğü ile insan onuruna önem veren eski Grek ve Latin fikrî mirasını ihya etmektedir. 16. Yüzyılda Avrupa'nın Süper Gücü olan Osmanlı İmparatorluğunun daha sonra Avrupa karşısında yenik düşmesinin ve "Hasta Adam" durumuna gelmesinin başlıca nedeni; bu dönemleri ve bu rasyonalist ve bilimci çağın ürünü olan endüstri inkılâbını yaşamamış olmasıdır. İşte Kemalist İnkılâp bunun içindir ki Türk toplumunda lâik bir dünya anlayışı temeli üzerinde yükselen akıl-bilim çağını etkin biçimde açmış, kısaca; lâiklik, Atatürkçü düşünüşün ve İnkılâbın genel bir niteliği olmuştur.

Lâik dünya ve toplum anlayışını uygulamaya geçiren bu inkılâpların hepsi Türk toplumunu ve Türk insanını "Çağdaş - Modern" bir toplum ve insan haline getirmeyi amaçlamakta ve bundan da önemlisi, ulusal sorunlarımızın bundan sonraki çözümleri için bize bir aksiyon programı ve sağlam bir yöntem sunmaktadır.

Öyle ise Mustafa Kemal Atatürk ve Kemalizm'i sadece geçmişte yaşanmış bir parlak olay olarak anmak, hem yetersiz, hem de yanlıştır. Önemli olan; Türk toplumunu her alanda modernleştirmenin reçetesini içeren Kemalizm'in günlük hayata uygulanmasıdır. Türk toplumunun örneğin, turizm hedefine ulaşması için otel, motel, yol, otomatik telefon, su, yeterli demiryolu ve havayolu gibi alt yapı tesisleri ile hizmetleri çağdaş seviyeye getirmesi lâzımdır. Enerji sorunu ile nüfus patlaması sorununu çözümlemek için çağımızın akılcı-bilimci yaklaşımlarına ihtiyaç vardır. Havagazı ve su yerine musluklardan hava horultularının gelmesini önlemek, kısaca kamu hizmetlerini çağımızın gereklerine uygun olarak "sürekli" ve "kesintisiz" bir hale getirmek dahi Kemalizmin basit ve asgari bir icabıdır. Görülüyor ki Kemalizm esas itibariyle sadece övgü ve büyük lâf değil, modernleşmenin günlük yaşantıya sokulmasıdır.

Kemalizm'in bir "Ulusal Modernleşme" ideolojisi olduğuna ve milliyetçilik dışında pragmatizm, lâiklik, ulusal egemenlik ve ampirik devletçilik gibi ilkelere de dayanan sürekli bir dinamizmi oluşturduğuna inanıyoruz.

Japonya'nın Osaka Üniversitesi Profesörlerinden Masakazu Yamazaki bir makalalesinde modernleşmeyi: Marksizm-Leninizm ve katı sağ kanat muhafazakârlığı gibi katı ideolojilerden farklı ve bir "yaşam tarzı"

Levent Sahverdi Arşivi

anlamında, yumuşak, plüralist ve esnek bir ideoloji olarak kabul etmiş ve bunun lâiklik, pragmatik akılcı ve ulusal çıkarları gözetmek gibi nitelikleri olduğunu söylemiştir.

Kemalist modernleşme modelinin Japonya'nın siyasal ve ekonomik modernleşmesi ile bir çok paralellikler taşıması "Japonya örneği"nin gözden uzak tutulmaması gereğini ortaya koymaktadır. Gerçekten Japonya'nın 1968'de başlayan "Meiji dönemi"nde modernleşme hamlesine girişmesinde başlıca faktör, Türk örneğinde olduğu gibi Batı teknolojisinin üstünlüğünün anlaşılması ve uçurumun bir an önce kapatılması arzusudur. Bu neden ile bütün modernleşme hareketlerinde genellikle görüldüğü gibi Japon modernleşmesinin temelinde de ulusal çıkarları ön plana alan "Milliyetçilik" akımının yattığı inkâr edilemez.

Japon modernleşmesinin kilit faktörü temel eğitim sistemi olmuş, Atatürk'ün 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanununda olduğu gibi, temel eğitim ulusal bütünleşmenin temel unsuru olarak ve denetim yönünden Milli Eğitim Bakanlığı'nın tekeline terkedilmiştir. Tokugawa Döneminin dört ayrı sınıfa dayalı toplum düzenini de kaldıran ve "imtiyazsız, sınıfsız" halktan oluşan bir ulus yaratmayı amaçlayan Meiji Dönemi, bu konuda da süratli başarılara ulaşmıştır.

Ülkede yeterli sermaye birikimi ve teknik bilgi ve imkânlar mevcut bulunmadığı için Meiji dönemindeki endüstrileşme Atatürkçü Devletçilik ile bir paralellik arzetmiş, devlet çelik, çimento, porselen, tuğla ve tekstil endüstrilerinin kurulmasına öncülük etmiştir. Bu modernleşme hamlesinde Batı kültür ve uygarlığı "Bunmeika ika - Uygarlık ve Aydınlık" sloganı ile alınmış, Meiji Döneminde "Wakon Yosair-Japon Ruhu ve Batı İlmi" sloganı ile ülkenin manevî ve kültürel cephesinin korunması öngörüldüğü halde, uygulamada, Atatürk'ün daha sonraları belirttiği gibi, uygarlık ile kültürün bir bütün oluşturduğu anlaşılmıştır.

Japonya'nın siyasal ve özellikle ekonomik modernleşmede gösterdiği ve "mucize" olarak adlandırılan başarının başlıca nedeni; milletçe kesintisiz ve zikzaksız bir şekilde sergilediği planlı ve disiplinli çaba olmuştur. Atatürk'ün millete dayanması, güvenmesi ve bunun için milleti eğitme kararı Japonya ile benzerlikler arzetmektedir. Atatürk'ün "Bütüncü" çağdaşlaşma modeline karşı çıkanlar Japon başarısının nedeni olarak bu ülkenin Batı'nın sadece ilim ve fennini aldığını ileri sürerler. Oysa Japonya Meiji Döneminden de önce, kendisine nazaran "Batı" olan "Çin'den alfabe, edebî, artistik ve mimarî türler, Budist ve Konfüçyüz dini ve birçok politik, hukukî, ekonomik ve sosyal müesseseler şeklinde "kültürel iktibas'ta

Levent Şahverdi Arşivi

bulunduğu için Japonya'nın daha sonraki modernleşme hamlesine tepkisi Osmanlı Devletindekine nazaran daha az olmuştur. Bu suretle Japon modernleşmesinin de "Kemalist İnkılâp" gibi bir bakıma "total" olduğu söylenebilir.

Japonya'nın süratli ve sürekli modernleşmesinin bir diğer başlıca faktörü, bu ülkede dinin sadece "âhiret" işleri seviyesinde kalmasıdır. Prof. Edwin O. Reischauer: Konfüçyüz felsefesinden esinlenen Japonya'daki lâiklik eğiliminin Batı dünyasına nazaran en az üç yüz yıl daha önce başladığını yazmaktadır.

Kısacası Japonya'daki modernleşme akımı; Kemalist modernleşme modelindekine benzer şekilde lâiklik, gerçekçilik, ampirik rasyonalizm, denemecilik ve ulusçuluk gibi çeşitli temellere ve Batı dünyasını 16. yüzyıldan beri yöneten ilkelere dayanmaktadır.

"Atatürkçülük - Kemalizm"in bir ideoloji olarak oluşturulması ve ideolojik arayış içinde bulunan Türk toplumunun ve gençlerin ulusal bir ideoloji etrafında birleştirilerek, Türkiye'ye ve Kemalizm'e düşman çevrelerin ideolojik tuzaklarına düşmekten kurtarılması hususu büyük önem taşımaktadır.

Öteden beri kanımız şudur ki, yapılan çalışmaların gerisinde, ilerisi için bize kalacak en anlamlı ve hatta tek anlamlı eser, Kemalist ideoloji'nin oluşturularak Türk toplumunun ve genç kuşaklarının yararına sunulması ve Kemalizm'in sadece mazide yaşanmış bir "tarihsel olay" değil, Türk toplumunun tüm sorunlarının çözümünde kullanılacak ve geleceğe dönük sürekli bir dinamizm anlamında bir "ulusal modernleşme" ideolojisi olduğunun anlatılmasıdır.

Öyleyse hareket noktası olacak baş sorun, çağımızda ve çağdaş siyaset biliminde "ideoloji" deyiminden ne anlaşılması gerektiğidir. "ideoloji" deyiminin ilk kez Fransız İnkılâbı sırasında ortaya atıldığını ve 1796'da Destutt de Tracy tarafından kullanıldığını görüyoruz. Çağımızın ünlü siyaset bilimcisi Maurice Duverger'nin "Introduction a la Politique - Politikaya Giriş" adlı eserinde vurguladığı gibi, ideolojiler düşünce ve inanç sistemleridir. Nitekim bu anlamda olmak üzere Duverger aynı eserinde "Marksist ideoloji" yanında ve dışında "liberal ideoloji", "muhafazakâr ideoloji" ve "milliyetçi ideoloji" gibi çeşitli düşünce ve inanç sistemlerini anmakta, kısaca ideoloji deyimini siyasal görüş ve inanç sistemi anlamında kullanmaktadır. Yine Prof. Duverger'nin belirttiği gibi, ideolojinin bir düşünce tarzı olduğu ve siyasal aksiyonun programını oluşturduğu konusunda genel bir uzlaşma vardır.

Levent Sahverdi Arşivi

Böyle olunca da, ulusal modernleşmenin inanç sistemini ve aksiyon programını oluşturan Kemalizm'in, bir "ulusal modernleşme ideolojisi" olarak kabul edilmesi gayet doğaldır. Ne var ki, aralarında siyaset bilimcileri de bulunmak üzere bazı kimseler, bugün "çağdışı" olmuş bir "ideoloji kavramı"ndan hareket ederek ve ideolojilerin sadece Marksizm - Leninizm ya da faşizm gibi kalıplaşmış görüşlere, dogmalara dayandıklarını sanarak, Kemalizm'in bir ideoloji olarak anlaşılması gerektiği görüşüne karşı çıkmaktadırlar.

Oysa, daha önce de yayınlarımızda vurguladığımız gibi çağımızda siyasal ideolojileri "dogmatik-totaliter" ve "pragmatik-demokratik" olarak ayırma düşüncesi yaygınlık kazanmıştır.

Aralarında "demokratik sosyalizm" ve "demokratik kapitalizm" de bulunmak üzere, tüm çağdaş özgürlükçü rejimlerin "demokratik" olan ideolojilerinin temeli "dogmatizm" değil, "rasyonal ampirisizm" veya "pragmatizm"dir. "Mutlak" ve "değişmez" gerçekleri savunduğuna inanan ve fanatizm'e sürüklenen dogmatizm'e karşılık, ilk kez John Lock tarafından temelleri gerçekleştirilen pragmatizm, "mutlak gerçek" yerine "deney"e yer verir; yani akıl ve bilimin gözlem ve bulgularına dayanan ve dolayısıyla zaman içinde değişen gerçekleri kabul eder.

"Kemalist ideoloji" açısından belirlenmesi gerekli en önemli husus, bu ideolojinin neden "totaliter-dogmatik" değil de "demokratik-pragmatik" olduğudur. Devrin Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip'in, Mustafa Kemal'e yönelttiği bir soruya, Atatürk'ün verdiği cevap şu olmuştur:

"Ben, manevî miras olarak hiçbir nas-ı katı, hiçbir dogma, hiçbir donmuş, kalıplaşmış düstur bırakmıyorum. Benim manevî mirasım ilim ve akıldır. Zaman süratle dönüyor... Böyle bir dünyada asla değişmeyecek hükümler getirildiğini iddia etmek, aklın ve ilmin inkişâfını inkâr etmek olur. Benden sonra beni benimsemek isteyenler, bu temel mihver üzerinde akıl ve ilmin rehberliğini kabul ederlerse manevî mirasçılarım olurlar." Bu sözler Kemalizm'in "pragmatik" niteliğini ortaya koymaya yeterlidir.

Öte yandan, Kemalizm'in, bireysel özgürlük anlayışından ve bu anlayışın başlıca belgesi olan 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi'nden esinlendiğini bu belgede yer alan birçok esasın ve özellikle millî egemenlik ilkesinin Milli Mücadelenin ilk önemli vesikası olan "Amasya Genelgesi"nden başlayarak Erzurum ve Sivas Kongresi kararlarında, 1921 ve 1924 Anayasalarında yer aldığını ve ayrıca Atatürk'ün tek partili rejiminin hedefinin, plüralist toplum yaratmak olduğunu biliyor ve bunun için de Kemalist ideolojinin "demokratik" nitelik taşıdığını kabul ediyoruz.

Levent Sahverdi Arşivi

"Pragmatik-demokratik" bir ulusal modernleşme ideolojisi olan Kemalizm, hem kalıplaşmış düşünceye karşıdır, hem de tüm yeniliklere ve çeşitliliğe açıktır. İdeolojiyi sadece, "kalıplaşmış düşünce" ve "yeniliklere ve çeşitliliğe açık olmayan siyasî görüş" anlamına almak, 1930'ların ve 1940'ların dünyasında egemen olan Stalinci Marksist-Leninist, Hitlerci nasyonal sosyalist ve Mussolinici faşist ideolojilerden kaynaklanan ve fakat bugün terkedilmiş bulunan ideoloji kavramını hortlatmak demektir.

Bir "ulusal çağdaşlaşma" ideolojisi olan ve akıl-bilime dayanan Kemalist ideolojinin hiç olmazsa ideoloji kavramının belirlenmesinde çağdaş siyaset ve bilimin yeri ve bulgularından yararlanmak, Kemalist yöntemin asgari ve zorunlu gereğidir.

THE IDEOLOGY OF ATATÜRKISM

The author describes the goal of Atatürkism as creating a country thoroughly modern in politics, economy and culture, and defines the means to achieve this aim as "an ideology of national modernism." It is claimed that besides nationalism, Kemalism demonstrated a spirit of sustained dynamism kept alive with an adherence to such principles as pragmatism, secularism, national sovereignty and emprical state controlled economy.

Levent Sahverdi Arşivi

MİLLÎ MÜCADELE'DE ANADOLU KADINLARI MÜDAFAA-İ VATAN CEMİYETİ

ANADOLU KADINLARI MÜDAFAA-İ VATAN CEMİYETİ'NİN KURULUŞU VE HEYET-İ TEMSİLİYE İLE YAZIŞMALARINA DAİR BAZI BELGELER

Prof. Dr. BEKİR SITKI BAYKAL

Türk kadınlarının Millî Mücadele'ye büyük kararlılıkla katılışını gösteren en önemli olay, merkezi Sıvas'ta olmak üzere "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti"nin kuruluşudur. Bu cemiyet Sıvas Valisi Reşit Paşa'nın eşi Melek Reşit Hanım ve arkadaşları tarafından Sıvas'ta kurulmuş, kısa sürede Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde Merkez'e bağlı birçok şubeleri açılmıştır *. Düşman işgallerini büyük bir hassasiyet ve dikkatle izleyerek İtilâf Devletleri ve İstanbul Hükûmeti'ne karşı zaman zaman protestonameler yayımlayan, Millî Orduya para ve mal yardımı kampanyaları açan, Millî Mücadele için Anadolu'ya geçenlere kutlama mesajları gönderen bu cemiyet Kurtuluş Savaşı boyunca Türk kadınlığının iftihar edeceği büyük hizmetler görmüştür. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, hizmetleri esnasında daimî surette Heyet-i Temsiliye ve Ankara Hükûmeti ile ilişkilerini sürdürmüş ve Mustafa Kemal Atatürk'ün büyük takdirini kazanmıştır.

Bu yazımızda, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin kuruluşu, Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal Paşa ile yazışmalarına dair bazı belgeler sunuyoruz. **

* Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin beyannamesi 26 Kasım 1919 tarihinde Sıvas Valiliğine verilmiş, 7 Aralık 1919 da ise 2 nüsha Cemiyet tüzüğü de sunularak yasal işlemin tamamlanması istenmiştir. Sıvas Valiliği 9 Aralık 1919 tarihli yazısıyla "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti"nin kuruluşunu onaylamıştır. Cemiyet, resmen onaylanmadan önce de 28 Kasım 1919 tarihinde kurucuları tarafından valilikten izin alınarak, Sıvas Numune Mektebi'nde Sıvas kadınlarının iştirâkı ile bir genel toplantı düzenlenmiş ve cemiyetin kurulduğu halka duyurulmuştur. Bu toplantı sonucu Padişah'a, Sadrazam'a ve Dahiliye Nazırı'na telgraflar çekilerek cemiyetin amacı açıklanmış, yurdumuza ve milletimize karşı yapılmakta olan haksızlıkların düzeltilmesi için hükûmetçe gerekli girişimlerde bulunulması istenmiştir. Cemiyet aynı gün İstanbul'daki Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya siyasî temsilcilerine de protesto niteliğinde birer telgraf göndermiştir.

** Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Kutu: 2-3, Dosya: 1, Fihrist: 22

Levent Sahverdi Arşivi

I

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Yönetim Kurulu'nun Sıvas Valiliğine verdiği, Cemiyetin kuruluşu ile ilgili 7 Aralık 1919 tarihli dilekçe:

Huzûr-i Sâmi-i cenâb-ı Vilâyetpenâhîye

Atufetlû Efendim Hazretleri

Mütekaddim 26 Teşrin-i sâni 335 tarihli beyannâme ile keyfiyet-i teşkili arz olunan ve merkez-i idaresi şimdilik Melek Reşit Hanımefendinin haneleri bulunan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin heyet-i idaresi esâmisinin bir kıt'a listesi ile Cemiyetin mührüyle musaddak iki nüsha nizamnâmesi merbûten takdim kılınmış olmakla iktızây-ı nizâmîsinin îfâsı husûsuna müsaade buyurulması babında emr ü ferman hazret-i menlehü'l-emrindir.

7 Kânun-ı evvel 335

Reise-i evvel	Reise-i sâni	Kâtibe	Veznedar
Melek Reşit	Samiye	Şefika Kemal	Emine

II

Sıvas Valisi Reşit imzasıyla, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin verdiği dilekçe ve eklerinin alındığını bildiren belge:

Hukuk-ı mukaddese-i Osmaniyeyi muhafaza hususundaki makasıd-ı âliye kadınların da iştirakini te'min için bir mev'ize irâdı zımnında şehr-i hâlin yirmi sekizinci cuma günü saat sekizde Kal'a-i atîk mahallesindeki Nümune Mektebinde bir ictimâ' akd etmek üzere Sıvas İnâs Darüleytâm müdiresi Makbule Hanım ile Mektubî mümeyyizi Ali Efendinin refikası Ayşe Hanımlar tarafından verilen istidanâme ile beyannâme ahz edildiğini mübeyyin ilmühaberdir.

27 Teşrin-i sâni 335

Sıvas Valisi
Mehmet Reşit

III

Vali Reşit imzasıyla, "Sıvas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti"nin kuruluşunun yürürlükteki yasalara uygun olduğunu bildiren 9 Aralık 1919 tarihli belge:

Vilâyât-ı Şahane-i şarkiyyenin müdafaa-i hukuk-ı milliyyesi ile temin-i ümrânı emniyyelerine hâdim ve merkezi Sıvas şehri olmak, icabında bütün Anadolu'da birer müstakil şubeleri bulunmak üzere (Sıvas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti) teşkil ettiklerinden bahisle makam-ı vilâyete beyannâme i'tâ eden Sıvas valisi Reşit Paşa Hazretlerinin refikası

Levent Sahverdi Arşivi

Melek, Defterdar Tevfik Bey refikası Sâmiye, Jandarma Tabur kumandanı Kemal Bey refikası Şefika, Çankırı memlehası müdürü Raif Efendi refikası Emine Hanımların cemiyet teşkili için lâzım gelen evsaf-ı kanuniyeyi hâiz bulundukları ve cemiyet teşkilinin ta'rifât-ı kanuniye dairesinde ifâ edildiği anlaşılmakla işbu ilmühaber tanzim olunarak i'tâ edildi.

9 Kânun-ı evvel 335

Sıvas Valisi
Mehmet Reşit

IV

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Yönetim Kurulu'nun, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" adıyla bir derneğin kurulduğunu bildiren 12 Aralık 1919 tarihli yazısı:

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Reis-i Muhteremi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Muhterem ve mübeccel kardeşlerimiz!

Sizleri kendimize rehber ittihaz ederek Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti namiyle bir cemiyet teşkil ettik. Nizamnâmemizi takdim ile kesb-i mübâhât eyliyoruz. On altı kişiden mürekkep bir heyet-i idare-i fa'âleden müteşekkil olan bizler bütün hemşirelerimizi cemiyetimizin âzay-ı tabiiyesinden addediyor ve bir taraftan da kendilerini resmen cemiyetimize kayd ediyoruz. Şu birkaç günlük mesâimizde cemiyetimizin sekiz yüzden fazla âzası mukayyed bulunuyor ve pek yakın zamanda ümid ediyoruz ki Sıvas'ta âzamız olmayan hiçbir hemşiremiz kalmayacağı gibi bütün Anadolu'daki hemşirelerimizi de her vilâyette birer müstakil cemiyet teşkiliyle kendimize iştirâk ettireceğimiz ümid-i kavîsindeyiz. Maksat müdafaa-i vatandır. Biz hemşireleriniz de siz muhterem kardeşlerimizle beraber olacağız, yahut beraber yaşamak hakkını kazanacağız ve bugünden itibaren cemiyetimiz muhterem kardeşlerimizin vatanî her emirlerini ifâya bir dakika tereddüd etmeyerek hazır olduğumuzu arz ile bizleri vazifemizde teşcî' edecek ma'nevî müzâheretlerinize dâimen intizâr, eyler nâ-mütenahî hürmetlerimizin kabulünü istirhâm eyleriz.

12 Kânun-ı evvel 335

Reise-i evvel	Reise-i sânî	Kâtibe-i mes'ûle	Veznedar
Melek Reşit	Samiye Tevfik	Şefika Kemal	Emine Raif

Levent Sahverdi Arşivi

Aza Neyyire	Aza Ayşe	Aza Nuriye	Aza Makbule
Aza Tacürricâl	Aza Behire	Aza Memduha	Aza Kamer
Aza Şerife	Aza Ferruh	Aza Safiye	Aza Ayşe Şuhude

V

Mustafa Kemal Paşa'nın, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin 12 Aralık 1919 tarihli yazısına verdiği 13 Aralık 1919 tarihli cevap:

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti
Heyet-i İdare-i Muhteremesine

Cemiyet-i muhteremelerinin teşkilâtına ait nizamnâme ve bunun melfûf bulunduğu tezkere-i afîfâneleri Heyet-i Temsiliyece kıraat olundu. Anadolu'nun bilhassa pek büyük inkilâplara muhtaç olan kadınlık hayatında âtiyen pek büyük âsâr-ı terakki ve intibâh va'd eden bu şayân-ı takdir teşebbüs, memleketin her türlü selâmet ve saâdetini gaye edinmiş olan heyetimizin bihakkın müstelzim-i şükrânı oldu. Türk kadınlarının nezaket ve ciddiyet-i mefkûreleri şefkat ve uluvv-i cenâb ile memzûc fedakârlıkları bu gibi ictimaî vesilelerle tezâhür ettikçe bütün cihan nazarında, husûsiyle Avrupa'nın bize muhalif olan efkâr-ı umumiyesi müvâcehesinde müstakbelin asrî bir Türkiyesine vücut verecek kabiliyet-i milliyemizi isbat edeceğinden menâfi'-i milliye ve vataniyede hanımefendilerin de müşâreket-i fikriye ve ruhiyesi memleket namına mucib-i iftihardır. Fazilet ve fedakârlık gibi meziyetlerin sevâik-i ahlâkiye ve mâneviyesi meyânında kadınlığın ve ona ait hissiyatların pek büyük bir mevkii olduğuna nazaran hanımlarımızın mesâi-i milliyede metânet ve ciddiyetle terakkileri erkekler için medâr-ı teşvik ve ensâl-i müstakbele için de nümûne-i imtisâl olacaktır. Bundan dolayıdır ki Sıvas hanımlarının gösterdiği şu fedakârlığı bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri merkezlerine ta'mîm ederek bütün Türk hanımlarının da aynı eser-i hamiyyeti ibrâza dâvet olunmasını muvafık bulduk. Bilumûm Anadolu hanımları tarafından derhal kabul edileceğine emin olduğumuz bu teşebbüsün birinciliği şerefini ihrâz buyurmuş olmalarından dolayı Sıvas hanımları cidden sezâvâr-ı tebriktir. Hissiyât-ı medeniye ve içtimaiyemiz namına pek mes'ut âtîler va'deden teşebbüsât-ı

Levent Sahverdi Arşivi

"Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" Başkanı Melek Reşit Hanım, eşi Sıvas Valisi Reşit Paşa ve çocuklarından iki kızı ile. Melek Reşit Hanım 1887 yılında doğmuş, 1909 yılında Reşit Paşa ile evlenmişti. 1924'de eşini kaybettikten sonra, çocukları Atatürk'ün emri ile yatılı okullara yerleştirildi. Melek Reşit Hanım 71 yaşında iken 1958'de İstanbul'da öldü.

-Bu fotoğraf ilk defa yayımlanmaktadır-

Levent Saherdi Arşivi

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi Riyaset-i Aliyesine

Muhterem Paşa Hazretleri,

17 numaralı İrade-i Milliye ceridesinde görülen, Kilis sokaklarına Fransız İşgal Kumandanının ta'lik etmiş olduğu beyannâmeyi cemiyetimiz Dersaadet'teki İtilâf mümessilleri nezdinde hemen telgrafnâmelerle protesto ettiği gibi Heyet-i Vükelâyı bu babda teşebbüsât-ı cedîdeye da'veti akdem-i vezâifinden bilerek icra eylediğini kemal-i hürmetle arz eder ve protestonamelerin bir suretini leffen takdim eyleriz efendim.

3 Kânun-ı sanî 336

Kâtibe-i Mes'ûle
Şefika Kemal

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti
Reise-i evveli
Melek Reşit

VIII

Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa imzasıyla, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin İtilâf temsilcileri nezdinde Adana'da Fransızların yaptıkları zulümleri protesto etmiş olmasından duyulan memnunluğu belirten 4 Ocak 1920 tarihli takdir ve teşekkür yazısı:

Sıvas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetine

Fransızların Adana'da ahali-i İslâmiyeye revâ gördükleri itisafâtdan dolayı İtilâf mümessilleri nezdinde vâki protestonamelerine ıttılâ hasıl oldu. Türk kadınına, Müslüman kadınına has olan hissiyât-ı necîbe-i vataniye ile şefkat-ı aliye-i insaniyenin menba-ı feyz-i intişarı olan Cemiyetinize Heyet-i Temsiliyemiz arz-ı şükrân ve minnetdarî eyler. Millet, böyle kızkardeşlerini vahdet-i mukaddesenin pişvâsı görmekle mücahede-i meşrûasında azm ve imanının bir kat daha rasânet bulduğunu idrâkle mesuttur.

4 Kânun-ı sanî 336

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

IX

Mustafa Kemal Paşa imzasıyla, İzmir'in Yunanistan'a katılması hazırlıklarına hız verildiğini bildiren ve bunun tüm ulusal kuruluşlarca İtilâf Devletleri ve Amerika temsilcileri nezdinde şiddetle protesto edilmesini isteyen bir genelge:

Levent Sahverdi Arşivi

İzmir'in Yunanistan'a ilhakını tâcil maksadiyle ihzarâtda bulunulmakta olduğu teeyyüd etmektedir. Emr-i vâki' hususunda azîm mitingler ve protestolarla Aydın cephesindeki kuvây-ı milliyenin taarruzî harekete geçmesi lüzûmu bundan evvel arz edilmişti. Şimdi bilumûm heyet-i merkeziyeler tarafından şiddetli bir lisanla Düvel-i İtilâfiye ve Amerika mümessillerine işbu istihzârâtı protesto etmek siyâseten mûcib-i fâide görülmektedir. Protestonâmede bilhassa işgalden evvel vilâyâtımızda âsâyişin mükemmel ve Müslümanlar sükûn içinde sulha muntazır iken bilâ sebep âsâyişin te'mini bahânesiyle yapılan Yunan işgalinin Mütelifîn heyetlerinin itirafı veçhile yağma, harîk, taarruz, katliâmdan mürekkeb netâyic-i vahşiyâne ve fecîâneye sebebiyet verdiği ve bu halin bütün şiddetiyle devam etmekte bulunduğu, milletin bu haksız işgallere ve bu vahşi hunharlara karşı meşrû olarak başladığı mücadeleye devamının pek tabiî olduğu ve bu halin temâdîsi halinde memleketimizin vesâit-i muhtelifeye mürâcaata mecbur kalacağı ve bunun ise selâmet-i cihan için tehlikeli olacağı ve bundan terettüb edecek mes'uliyetin doğrudan doğruya işgali takrîr ve tertib eyleyenlere râci' olacağı Anadolu'da ikinci bir Makedonya ihdâsına aslâ müsâade etmeyeceğimizi, binâenaleyh bu haksızlığın bir ân evvel tashihi ile işgalin hemen def'i gibi esâsâtın münderiç olması şayan-ı tavsiye görülmektedir.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Sıvas Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Riyâsetine

Heyet-i Temsiliyeden mevrûd şifre sureti bâlaya nakl edilmiştir. Yukarıda münderic esasât dairesinde cemiyet-i aliyeleri tarafından protesto keşide edilmesi sevgili İzmir'imizin tahlîsi nâmına rica olunur Efendim.

Sıvas Heyet-i Merkeziyesi nâmına
İmza

X

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin, son onbeş gün içinde yapmış olduğu çalışmalara ilişkin belgelerin, bilgi edinilmek üzere, Heyet-i Temsiliye Başkanlığına gönderildiğini bildiren 21 Ocak 1920 tarihli yazısı:

Ankara'da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi Riyâset-i Aliyesine

Muhterem Efendim!

Cemiyetimizin şu onbeş günlük mesâisini, başlamış olduğumuz bu vatanî vazifede bize rehber olan bütün mücâhit kardeşlerimize bildirmeyi

Levent Şahverdi Arşivi

cemiyetimiz kendine en büyük, en şerefli vazife addeder. Çekilen protesto telgraflarının birer suretlerini manzûr-ı âlileri buyurulmak üzere leffen takdim ediyoruz. Bu vesileyle bütün hemşireleriniz size nâmütenahî hürmetlerini takdim ediyoruz.

21 Kânun-ı sanî 336

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Reise-i evveli — Kâtibe-i mes'ûle
Melek Reşit — Şefika Kemal

XI

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin, kendisini uyaran Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Sivas Heyet-i Merkeziyesine teşekkürlerini sunan ve çeşitli yerlere çekilen protesto telgrafları örneklerinin yollandığını bildiren 21 Ocak 1920 tarihli yazısı:

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Sıvas Heyet-i Merkeziyesi Riyâset-i Aliyesine

Efendim!

11/1/336 tarihli iş'âr-ı âlilerine arz ve cevaptır.

Makamât-ı lâzimeye keşidesi icap eden protesto telgrafnâmeleri hususunda heyet-i muhteremelerinin vâki' irşâd ve ikazına arz-ı şükran eyleriz. Olbabda keşide olunan telgrafnamelerin suretleri İrade-i Milliye ceridesinde manzûr-ı âlileri buyurulacaktır Efendim

21 Kânun-ı sanî 336

Anadolu Kadınlara Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Reis-i evveli — Kâtibe-i mes'ûle
Melek Reşit — Şefika Kemal

XII

Mustafa Kemal Paşa'nın, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti tarafından yollanan belgelerin alındığını, teşekkür ve tebriklerini bildiren 21 Ocak 1920 tarihli yazısı:

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan
Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesine.

Tahrirât-ı aliyelerini memnuniyet ve iftiharla aldık. Teşebbüs-i vatanperverânelerini takdir ve tebrik eyliyoruz Efendim.

21 Kânun-ı sanî 336

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

XIII

Melek Reşit ve Şefika Kemal imzalarıyla, Fransız ve Ermenilerin Maraş'taki canavarlıklarının derhal telgrafla İtilâf Devletleri temsilcileri nezdinde protesto edildiğini ve İstanbul Hükûmeti'nin uyarıldığını Heyet-i Temsiliyeye bildiren 2 Şubat 1920 tarihli yazı:

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi Riyâset-i Aliyesine

Muhterem Efendim!

Fransızların ve Ermenilerin Maraş'ta din kardeşlerimize revâ gördükleri canavarlıkları derhal telgrafnâmelerle İtilâf mümessilleri nezdinde protesto edildiği gibi, Heyet-i Vükelâyı da ikaz edecek telgraf keşide edildiği ve protesto telgrafnâmelerinin birer suretleri takdim olunduğu en derin hürmetlerimize tevdîan arz olunur Efendim.

2 Şubat 336

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Kâtibe-i mes'ûle — Reise-i ulâ
Şefika Kemal — Melek Reşit

XIV

Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal imzasıyla, Maraş'ın Kayabaşı mahallesinde oturan Bitlis defterdarının eşi hanımın saldırgan düşmana karşı gösterdiği olağanüstü kahramanlığı bildiren 3 Şubat 1920 tarihli telgraf:

Sıvas Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti
Heyet-i Riyasetine

Maraş'ın Kayabaşı mahallesinde sâkin Bitlis defterdarının haremi Hanım İslâmların hûn-ı ma sûmunun nâ-hak yere akıtılmasından ve birçok hânmânların söndürülmesinden galeyana gelerek hanesinden açtığı mazgaldan dindaşlarımızı imhâ için İslâm mahallâtına saldıran düşmanlara ateş açarak akşama kadar sekiz düşmanı telef muvaffak olduğu ve akşam üzeri erkek elbisesiyle ve kemal-i cür'etle muhafaza-ı ırz ve can kaygusu ile silâha sarılmış bulunan mücahidîn-i İslâmiye sunûfuna iltihakla bilfiil müsademâta iştirâk eylemekte bulunduğu bildirilmiştir.

3 Şubat 336

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

XV

Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa imzasıyla, Amasya, Erzincan, Kayseri ve Bolu'da Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti heyet-i merkeziyelerinin kurulmuş olduğunu Sıvas'a bildiren 6 Şubat 1920 tarihli telgraf:

Sıvas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti
Riyaset-i Aliyesine.

Amasya, Erzincan, Kayseri ve Bolu'da Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti heyet-i merkeziyeleri teşekkül eylediği bildirilmekle ma'rûzdur Efendim.

6 Şubat 336

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

XVI

Sıvas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nden Mustafa Kemal Paşa'ya sunulmak üzere Ankara Valiliğine gönderilen ve Maraş'ta düşmanla çarpışan mücâhitlerimize yardım için iâne toplandığını, yarım saat içinde üçyüz lira elde edilmiş bulunduğunu bildiren 7 Şubat 1920 tarihli şifre:

Ankara Vilâyetine
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine takdim olunacaktır.

Evvelce vâki' olan da'vet ve ilân üzerine dünkü cuma günü Sıvas'ın İslâm kadınları Çifteminare kurbundaki Nümune Mektebinde bil-içtimâ' sevgili vatanımızın selâmeti için yedi hafız tarafından devr-i hatm-ı şerif tilâvetini ve müheyyic nutuklar irâdını müteakib Maraş'taki din kardeşlerimizi kurtarmak üzere oraya şitâb eden kuvay-ı milliye efrâd-ı hamiyyetperverânına bir hediye-i nâçiz olarak aramızda iâne cem'ine teşebbüs edilmiş ve yarım saat zarfında üçyüz lira nakden toplanarak ondan fazla miktarı da taahhüt altına aldırılmış ve tahsilâtının ikmalinde toptan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Sıvas heyet-i merkeziyesine tevdii mukarrer bulunmuş olduğu ihtiramât-ı mahsûsamıza terdîfen berây-ı malûmat arz olunur.

7 Şubat 336

Sıvas'ta Anadolu Kadınları
Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Levent Sahverdi Arsivi

XVII

Melek Reşit ve Şefika Kemal imzalarıyla, 6 Şubat 1920 günkü genel kurul toplantısında toplanan yardım parasının nerelere verildiğini Ankara'da Heyet-i Temsiliye Başkanlığına bildiren yazı:

Ankara'da: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi Riyâset-i Aliyesine

10/2/36 şifreli cevabnâme-i telgrafîde âmâl-i milliyenin temâmî-i teminine can, mal ve hatta evlâd ve ayâl feda eden kardeşlerimiz müzâheretine olan mesâimizin lütfen mazhar-ı taltîf buyurulmasından mütevellid şükranlarımızı hâk-i pây-ı devletlerine takdim ederiz. 6 Şubat 336 cuma günkü içtimamızda ve onu tâkip ederek bugüne kadar devam eden mesâi neticesinde beşyüz liraya bâliğ olan ve münhasıran cemiyetimiz efrâdı tarafından verilen iâne-i nakdiye:

300 Müdafaa-i Vatan Sıvas şubesine
100 İzmir felâketzedelerine (vilâyet vasıtasıyla)
100 İhtiyaten cemiyet kasasına
500

olarak tefrik ve mahallerine teslim ve irsâl kılındığı arz ve muvaffakıyât-ı mütevâliye-i vatanperverîlerine dua eyleriz Efendim.

15 Şubat 336

Kâtibe-i mesûle
Şefika Kemal

Reise
Melek Reşit

XVIII

Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal imzasıyla, Maraş olayları karşısındaki tutumundan dolayı Sıvas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetine gönderilen 10 Şubat 1920 tarihli övgü ve teşekkür yazısı:

Sıvas Valisi Reşit Paşa Hazretlerine
Sıvas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetine:

Fecî kıtâllere, tecâvüzlere marûz kalan Maraşlı kardeşlerimizin imdadına şitâb eden fedakâr kuva-yı milliye efrâdı hakkında Sıvas Hanımlarının yaptıkları tezâhürâta ve ibrâz buyurulan âsâr-ı hamiyyet ve şefkata arz-ı şükrân eyleriz.

10 Şubat 336

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Levent Sahverdi Arşivi

XIX

Mustafa Kemal Paşa'nın, Sıvas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nden gelen 15 günlük çalışma raporları için 13 Şubat 1920 tarihli teşekkür yazısı:

Sıvas Valisi Reşit Paşa Hazretlerine
Sıvas Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Riyâsetine:

Cemiyet-i muhteremelerinin onbeş günlük hülâsa-i mesâisini havi raporlarını büyük bir şükrân ile aldık. İstihlâs-ı vatan uğrunda ibzâl buyurulan nezihâne ve necibâne mesâinizin meşkûr olmasını ve bizlere büyük bir ümmid-i teşcî' veren mücahedâtınızın muvaffakiyât-ı mütevâliyeye mazhariyetini temenni eyleriz Efendim.

13 Şubat 336

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal
K. 20 K. vekili Mahmut.

XX

Melek Reşit ve Şefika Kemal imzalarıyla, 6 Şubat 1920 günü toplanan paradan 338 liranın Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Sıvas heyet-i merkeziyesi emrine verildiğini bildiren 15 Şubat 1920 tarihli yazı:

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Sıvas Heyet-i Merkeziyesi Riyâset-i Aliyesine

Efendim!

Vatanı müdafaa ve gaye-i millîyi tatmin için her türlü icabâtda bulunan heyet-i aliyelerine Cemiyetimiz elinden gelebilen muâvenet-i nakdiyeyi a'zası meyanından topladığı üçyüz lirayı takdim ile arz-ı müzâheret eyler. Belediye reisi Beyin haremleri Hanım tarafından cemiyetimiz namına heyet-i aliyelerine verilmiş olan otuzsekiz liranın zammiyle 338 liralık bir makbuzun i'tâ buyurulmasını rica ile te'yid-i hürmet eyleriz Efendim.

15 Şubat 336

Kâtibe-i mes'ûle
Şefika Kemal

Sıvas Anadolu Kadınları Müdafaa-i
Vatan Cemiyeti Reise-i Ulâsı
Melek Reşit

Levent Şahverdi Arşivi

XXI

Melek Reşit ve Şefika Kemal imzalarıyla, Osmanlı Âyan ve Mebuslar Meclislerine çekilen telgrafın bir örneğinin sunulduğuna ilişkin Heyet-i Temsiliye'ye 27 Şubat 1920 tarihli yazı:

Ankara'da: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Riyâsetine

Muhterem Efendim!

Meclis-i Mebusânın küşâdı ve sulhumuzun takarrubu münasebetiyle cemiyetimizin kuvve-i teşriiyyemizden talep eylediği mevâdda dâir keşide olunan telgrafnâmenin bir suretini beray-ı malûmat leffen takdim ile teyid-i hürmet eyleriz Efendim.

27 Şubat 336

Kâtibe-i mes'ûle
Şefika Kemal

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Reise-i Ulâsı
Melek Reşit

XXII

Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın, şimdiye kadarki ulusal direnişimizin meyvaları görülmeğe başladığını, ulusal amaçlarımıza uygun bir barış umudu belirdiğini, bundan sonra da daha sıkı bir birlik içinde çalışmamız gerektiğini, ancak bu sayede istenen nitelikte bir barış elde edilebileceğini anlatan 22/23 Şubat 1920 tarihli genelgesi:

Sıvas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetine

Avrupaca şerâit-i sulhiyenin lehimizde tâdil olunmakta ve hakk-ı hayat ve istiklâlimizin tasdik edilmek üzere bulunduğuna dair her taraftan tebrik ve teşekkür telgrafları almaktayız. Milletimizin azim ve sebâtı ve kuvâ-yi milliyenin mukavemet ve fedakârlığı âmâl-i milliyeye mutâbık bir sulha nâiliyetimizi ümmid ettirmektedir. Teşkilât-ı milliye milletimizin sine-i ittihad ve vifakında pâydâr oldukça mevcudiyet-i milliyemizin bütün cihan-ı medeniyetçe mazhar-ı tasdik ve hürmet olacağına şüphem yoktur. Binâenaleyh Heyet-i Temsiliye râsime-i halâsın tes'idini vatan ve milletimizin hakk-ı hayat ve istiklâlinin bilfiil ve tamâmen tasdik edileceği güne ta'lik eder ve şimdiye kadar memleket ve mukadderâtımızın müdafaası uğrunda te'yid ve tevfik olunan vahdet ve tesânüdün netice-i mes'udeye

Levent Şahverdi Arşivi

kadar daha kavî bir iman ve muhabbetle isbat ve izhâr edilmesini ta'mîmen rica eyleriz.

22/23 Şubat 336

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

XXIII

2 Şubat 1920 tarihli yazısı ile çalışmalarını bildiren Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetine Mustafa Kemal Paşa'nın 29 Şubat 1920 tarihli teşekkür yazısı:

C. 2 Şubat tarihli tahrirâta.

Mesâi-i vâkıalarına arz-ı şükran ederiz Efendim.

29 Şubat 336

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

XXIV

Mustafa Kemal Paşa'nın, Burdur'da Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin kurulduğunu Sıvas'a bildiren 29 Şubat 1920 tarihli telgrafı:

Sıvas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetine

Burdur'da Fıtnat Hanımefendi riyâsetinde Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti teşekkül ettiği ve faaliyete başladığı mahallinden bildirilmekle arzolunur Efendim.

29 Şubat 336

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

XXV

Mustafa Kemal imzasıyla, istifa eden Sadrâzam Ali Rıza Paşanın yerine Salih Paşanın yeni kabineyi kurmakla görevlendirildiğini haber veren 7 Mart 1920 tarihli telgraf:

Sıvas Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetine

Ali Rıza Paşa kabinesinin Düvel-i Mütelifenin tazyıkatı neticesinde İstifaya mecbur kalması yüzünden taraf-ı Şahâneden Bahriye Nâzır-ı sâbıkı

Levent Sahverdi Arsivi

Â'yandan Salih Paşa Hazretleri makam-ı Sadârete tayin ve yeni kabinenin teşkiline me'mur edilmiştir. Yeni kabinenin bu akşama kadar teşekkül edeceği memûldur.

7 Mart 336

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

XXVI

Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal imzasıyla, vatan yolunda yeni hizmetleri dolayısıyle Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetine takdir ve teşekkürleri bildiren 9 Mart 1920 tarihli yazı:

Sıvas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetine

Muhterem Hemşirelerimiz!

Yeni bir muâvenet-i vatanperverânelerinden bâhis 12 Şubat 36 tarihli ve 66 numaralı tahriratı kemâl-i ihtiram ile aldık. Anadolu kadınlarının hidemât-ı vataniyelerine devam-ı iştirâklerini görmekle pek ziyade mütehassis olduk. Takdirât ve teşekkürât-ı mahsûsamızı arz eder ve mesâi-i kıymetdârânelerinde muvaffak olmanıza dualar ederek hürmetlerimizi takdim eyleriz Efendim.

9 Mart 336

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

XXVII

Mustafa Kemal Paşa'nın, her yerde yoğunlaşan Ermeni propagandasına karşı alınacak tedbirleri tüm Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine bildiren genelgesi; Sivas Valisi Reşit Paşa'nın bu genelgeyi Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetine bildiren 12 Mart 1920 tarihli yazısı:

Bilumûm Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine

Memleket ve milletimizin İzmir, Adana ve havalisinde maruz kaldıkları müellim hadisât kâfi gelmiyormuş gibi yine aynı tecâvüzâtın fecî bir safhasını teşkil eden Maraş'taki vekayii vesile ittihaz eyleyen Ermeniler ve düşmanlarımız İslâmlar tarafından binlerce ve binlerce Ermenilerin katlolunduğunu cihana işâa ederek Avrupa'da aleyhimizde yeni cereyanlar ihdâsına çalışıyorlar. Yine aynı maksatla Ermenilerin bir ay matem tutarak

Levent Şahverdi Arşivi

bu suretle propagandalarını takviye etmek istedikleri anlaşılmıştır. Bilmukabele her tarafta Mevlid ve hatm-i şerîf kıraat olunarak İzmir, Adana, Maraş, Urfa, Ayintap, Birecik, Kozan, Hacin havalisinde şehit olan dindaşlarımızın ruhlarına ithâf olunması ve neticesinin buraya ve Dersaadet matbuâtına ve Meclis-i Mebusâna iş'ârını rica eyleriz.

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Riyâset-i Ulâsına

Heyet-i Temsiliyeden alınan 11 Mart 336 tarihli telgrafname sureti berây-ı malûmat balâya naklen tebliğ olunur Efendim.

12 Mart 336

Vali
Reşit

XXVIII

Mustafa Kemal Paşa'nın, bazı İtalyan ve Fransız gazetelerinden alınan haberleri Sıvas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetine bildiren 28 Mart 1920 tarihli telgrafı:

Müdafaa-i Vatan Kadınlar Cemiyetine

1- İtalya gazetelerinin almış oldukları müstacel telgrafnâmelere göre sulh konferansı Türkiye muahedesini ikmâl ederek heyet-i tahririyeye havâle eylemiştir. Emr-i tahririnin bir hafta zarfına kadar ikmali memûl edilmiştir.

2- Maten gazetesinin Londra'dan istihbârâtına nazaran umûr-ı siyâsiye ve askeriye meclisleri arasında Boğazların her iki sahilinde bîtaraf bir hale ifrâğ edilecek menâtıkın vüs'atı hakkında henüz tam bir itilâf hasıl olmamıştır.

3- İsviçre Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ahîren Anadolu'da zuhûr eden vekayi' münasebetiyle Ermeniler tarafından Avrupa mehâfilinde icra edilen propagandaların tamâmen musanna' olacağı hakkında yeni bir beyannâme neşr ile vekayi'-i mezkûrenin hakikatını izâh etmiştir. İngilizler Lefke köprüsü ve İstasyonunu tahrib ederek Geyve şimaline çekilmişlerdir. İstanbul'a doğru çekilmeğe devam ediyorlar.

28 Mart 336

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Levent Sahverdi Arsivi

XXIX

Mustafa Kemal Paşa'nın, Ankara'da Anadolu Ajansı'nın kurulduğunu Sıvas'a bildiren 8 Nisan 1920 tarihli telgrafı:

Sıvas Kadınları Cemiyetine

Kulûb-ı İslâm olan merkez-i saltanat-ı Osmaniyenin düşman işgaline geçmesi ve bütün vatan ve milletimizin en büyük tehlikeye ma'rûz kalması neticesi olarak bütün Rumeli ve Anadolu'nun giriştiği millî ve mukaddes mücâhede esnasında efrâd-ı ümmetin dâhilî ve haricî en sahih havâdis ile tenviri ihtiyac-ı mübreme nazar-ı dikkat ve ehemmiyete alınmıştır ve binnetice burada en salâhiyetdâr zevâtdan mürekkeb bir heyet-i mahsûsa idaresinde ve Anadolu Ajansı ünvanı altında bir müessese vücuda gelmiştir. Anadolu Ajansının en serî vesâit ile vereceği havâdis ve malûmat esâsen Heyet-i Temsiliyemizin menâbi-i asliye ve mevsûkası mâ-hasalı olacağı cihetle bu ajans tebligatının oraca ve ezcümle Müdafaa-i Hukuk teşkilâtımızca dahi memerr ü mecma' olan yerlere tab' ve ta'lıkı ile tevzîi ve hatta nahiye ve köylere kadar isâli yolunda mümkün olduğu kadar fazla intişâren bildirilmesi için tertibât-ı müstacele alınması ve neticeden malûmat itâsı ehemmiyetle rica olunur.

8 Nisan 336

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

XXX

Mustafa Kemal Paşa'nın, Sıvas mebusu Bekir Sami Bey ile Antalya mebusu Hamdullah Suphi Beyin de Ankara'ya geldiklerini bildiren 9 Nisan 1920 tarihli telgrafı:

Sıvas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetine

Sıvas mebusu Bekir Sami ve Antalya mebusu Hamdullah Suphi Beyefendiler dahi İstanbul'dan tahlîs-i nefs ederek 8 Nisan 336 da Ankara'ya muvâsalat etmişlerdir.

9 Nisan 336

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

XXXI

Melek Reşit ve Şefika Kemal imzalarıyla, Ankara'da kurulan ajanstan dolayı duyulan sevinci Heyet-i Temsiliyeye bildiren 10 Nisan 1920 tarihli yazı:

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliye Riyâset-i Aliyesine

Ankara'da tesis edildiği tebşir olunan ajansı büyük bir memnuniyetle karşıladık. Bütün Anadolu ahalisi için şâyân-ı teşekkürdür. Artık menba-ı tereşşuhu meçhul havâdislerden kurtulmuş oluyoruz. Lütuf buyurulacak havâdisleri buraya tâbi bütün mülhakat, nahiye ve en küçük köylere kadar tebliğ edecek vesâiti temine çalışıyoruz. Her emrinizi ifâya cemiyetimizin amâde olduğunu tekrar arz ile hürmetlerimizin kabulünü istirhaâm eyleriz.

10 Nisan 336

Kâtibe-i Mes'ûle
Şefika Kemal

Anadolu Kadınları
Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Reisesi
Melek Reşit

XXXII

Melek Reşit ve Şefika Kemal imzalarıyla Ankara'da Büyük Millet Meclisinin açılması dolayısiyle tebrik ve iyi dilekleri Meclis Başkanlığına sunan telgraf:

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Aliyesine

Millet ve memleketin salâh ve saadetine hâdim olacağına iman ettiğimiz Büyük Millet Meclisimizin küşadından dolayı an samîm-il kalb tebrik eder, millet ve memleket hakkında hayırlı olmasını Cenâb-ı Haktan tazarru ederek muvaffakiyetinizi temenni eyleriz. Hürmetlerimiz Efendim.

Anadolu Kadınları
Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Reise-i Ulâsı
Melek Reşit

Kâtibe-i Mes'ûle
Şefika Kemal

XXXIII

Büyük Millet Meclisi emriyle Mustafa Kemal Paşa'nın, Meclis'in açılışını tebrik eden Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'ne 27 Nisan 1920 tarihli teşekkür telgrafı:

Sıvas Kadınlar Cemiyeti Riyasetine

Büyük Millet Meclisinin küşadı münasebetiyle vâki olan tebrikât-ı samimâne ve izhâr edilen hissiyât-ı vatanperverâneye teşekkür ve

Levent Sahverdi Arşivi

mücahedât-ı milliyemizde tevfikat-ı ilâhiyeye mazhar buyurulmaklığımız temenniyâtı tekrar olunur.

27 Nisan 336

Büyük Millet Meclisi emriyle
Mustafa Kemal

XXXIV

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın, iletilen tebrikler ve yüksek duygular dolayısiyle Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetine 29 Nisan 1920 tarihli teşekkürü:

Sıvas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti
Riyâset-i Aliyesine

C. Tebrikât ve hissiyât-ı aliyelerine arz-ı şükrân ile takdim-i hürmet eylerim.

29 Nisan 336

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

THE ROLE OF THE ANATOLIAN WOMEN'S SOCIETY FOR THE DEFENSE OF THE HOMELAND IN THE WAR OF INDEPENDENCE

The author gives an outline of the history of the Anatolian Women's society for the Defense of the Homeland founded in Sıvas during the National Struggle, and presents a number of important documents about Atatürk and his correspondence with the members of the Council of Representatives.

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK'E AİT İKİ HATIRA

KÂZIM ORBAY

İstiklâl Savaşı komutanlarından olan Kâzım Orbay (1886-1964) Cumhuriyet döneminde de Üçüncü Ordu Müfettişliği, Askerî Şura Üyeliği, Genelkurmay Başkanlığı ve Kurucu Meclis Başkanlığı görevlerinde bulundu. Gerek Kurtuluş Savaşında gerekse onu izleyen devredeki askerî başarıları sebebiyle Atatürk'ün takdir ve sevgisini kazanan orgeneral Orbay'ın -kendi elyazısıyla- iki değerli hatırasını ilk defa olarak yayımlıyoruz.

Atatürk'e benden daha çok yakın, çalışma arkadaşlığı tâli'ine kavuşmuş olan millet ve hükûmet adamlarımız, bu hatıralarını gençlere ve millete hediye etmişlerdir; benim bu değerde ve önemde açıklayacak hatıralarım yoktur. Ancak asker olarak bana verilen görevler dolayısıyla kendimce en aziz hatıra olarak sakladığım iki olayı gençlere anlatayım:

Birisi, Kurtuluş Savaşı günlerinin hatırasıdır. Başkomutanlık Meydan Muharebesi'ne 3. Kafkas Tümeni Komutanı Albay olarak katılmıştım. Bu savaşın kesin zaferle sonuca ulaştığı 30 Ağustos günü akşamına yakın saatlerde Tümen'in kahraman II. Alayı birlikleri batıdan, Kızıltaş deresi yönünden sardıkları Yunan ordusunun iki Tümen Komutanı ile çeşitli rütbelerde 75 komutanını ve 2000 erini ilk olarak esir aldılar. 31 Ağustos günü, 3. Kafkas Tümeni Başkomutan'ın emrettiği, ilk hedef Akdeniz'e doğru hızla yürüyordu. Esirleri, yolu üstünde, Dumlupınar'da bulunan Başkomutanlık karargâhına teslime hazırlanıyordu. Bunu öğrenen Atatürk, benim esir iki Tümen Komutanını kendilerine getirmemi emretmişler. Ben iki Yunanlı komutana, kimlerin yanına gideceğimizi söylemeden beraber gelmelerini bildirdim. Köyün bir evinin avlusunda büyük bir masanın etrafında, ortada Başkomutanımız, iki tarafında Genelkurmay Başkanımız ile Garp Cephesi Komutanımız oturmuşlardı. Başkomutanımız tam karşısında bana ve sağımda biri general, biri de albay olan yunanlı komutanlara yer gösterdi. Atatürk çok nazik ve asil tavrı ile, güler yüzü ile Türkçe sorularına başladı; bunları Fransızcaya çeviriyordum. Bir iki çok önemli ve Yunan Başkomutan Vekili ve Karargâhı hakkındaki sorular üzerine general olan Yunan komutanı, kimin önünde bulunduklarını anlamak istedi. Atatürk bu soruya, şahsında toplanmış Türk gücüne yakışır gür bir sesle ve Fransızca "Mareşal Mustafa Kemal" cevabını verdi.

Levent Sahverdi Arşivi

Kendi Başkomutanlarının, Yunan ordusunun tâli'ini tayin eden en kesin neticeli meydan muharebesi günlerinde Atina'da olduğunu bilirken, muzaffer Türk Başkomutanının Akdeniz hedefine, orduları önünde yürüdüğünü görmenin ve mahrum kalıp özledikleri bir Başkomutanlarını Atatürk'de bulmuş olmanın heyecan, hayret ve hayranlığı içinde kalan Yunan komutanları, bir anda elektriklenmiş gibi ayağa kalktılar ve askerliklerinin en itinalı ve en saygılı hazır ol durumları ile Gazi Başkomutanımızı selâmladılar ve Atatürk kendilerine izin verinceye kadar kıpırdamadan, durumlarını değiştirmediler.

Bu hatıra, Gazi'nin idaresi altında çarpışarak kesin zafere ulaşan Türk ordusunun bir Tümen Komutanı olarak benliğimi saran gurur ve bahtlılık içinde duyduğum heyecanı, aradan hemen tam 40 yıl geçmişken, içimde o günkü gibi duyarım.

İkinci Hatıra: Birinci hatıradan sonra uzun yıllar geçmiştir. Orgeneralim ve 3. Ordu Müfettişiyim. Yüksek Askerî Şûra'da bulunmak üzere Ankara'dayım. Bir gün Şûra çalışmaları sırasında, Atatürk'ün Köşke gelmem emrini tebliğ ettiler. Gittim. Yanında Başbakan, İçişleri Bakanı vardı. Harita önlerine açılmıştı. Konuşmalar, o gün Diyarbakır'ın kapısı önü sayılacak kadar şehre yakın bir köprüyü tutup saatlerce yolu kesen ve şehirden Mardin yönüne giden ve şehre o yönde gelen yolcu vatandaşları soyan, onlara eza, cefa eden ve idareye meydan okuyan kalabalık bir çetenin hareketi üzerine devam ediyordu. Birbiri ardınca yerinden alınan bilgiler incelendikten sonra, durumdan çok acı duyan Atatürk, sorumlu Hükûmet başı ve ilgili Bakan'la da konuşarak özeti şu olan karara vardı: İçişleri Bakanı'na, "Şükrü Kaya, siz Hükûmetin tam yetkisi ile", bana da "Orbay, siz de komuta yetkisi ile, ikiniz hemen şimdi Diyarbakır'a hareket edeceksiniz. Durumu, olayı oradaki yetkili idare başları ve komutanlarla yerinde soruşturacak, gerekli bütün tedbirleri alacak ve kesin kararlarınızı hemen bildireceksiniz. Oralarda buna benzer küçük, büyük olayların bir daha olmaması kesin olarak sağlanmalıdır." dedi.

Hükûmet otoritesini korumadaki bu içten sorumluluk duygusu, son derece sogukkanlılıkla verdiği kararlarındaki açıklık, doğruluk, çabukluk ve kesinlik, daha yanlarından ayrılmadan, görevimizi mutlak başaracağımıza her ikimizi de inandırmıştı. Bu engin inanış ve güven içinde işimizin başına koştuk ve görevlerimizi istenildiği gibi başarı ile yaptık.

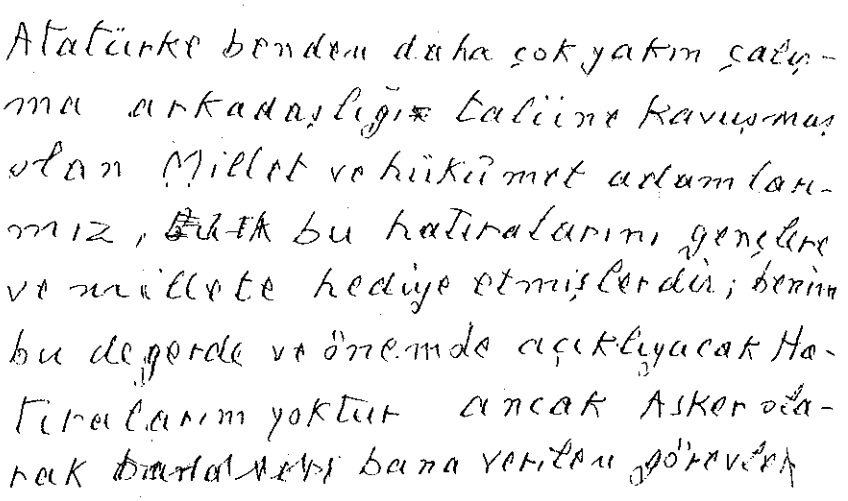
Hangi göreve atansam, Atatürk'ü, o günkü sesi ile içimde duyarım.

Levent Sahverdi Arşivi

IMPRESSIONS OF A WITNESS TO TWO INCIDENTS IN THE LIFE OF ATATÜRK

In this article Kâzım Orbay, a commander during the War of National Independence, describes his impressions of Atatürk with reference to two incidents.

Sunulan metnin Kâzım Orbay'ın elyazısıyla orjinalleri:

Kâzım Orbay'ın -kendi elyazısıyla- Atatürk'e ait iki hatırası

Levent Sahverdi Arşivi

olayısı ile kendimce en aziz Hatıra olarak sakladığım iki olayı gençlere söylediğimce anlatayım:

birisi, Kurtuluş savaşı günlerimin Hatırasıdır — Zaman[illegible]Türk Silâhlı Kuvvetleri Başkomutanlık meydan muharebesine fakat Kafkas kolordu 3. Kafkas Tümeni Komutanı (Albay) olarak katılmıştım, bu savaşın kesin zaferle sonuçlandığı 30 Ağustos günü akşamına yakın saatlerde Tümenim kahraman 11. Alayı bir baskın ile Kızıltaş deresi yönünden Yunan ordusunun ikmal yollarını kesmiş ve Yunan ordusunun ilk çeşitli mevkilerde 75 subay komutanını ve 2000 erini ilk olarak esir almıştı — 31 ağustos günü 3. Kafkas Tümeni Başkomutanlığın emrinde ilk hedefi Akdeniz doğru hızla yürüyordu — esirler yolu üstünde, Dumlu

Kâzım Orbay'ın -kendi elyazısıyla- Atatürk'e ait iki hatırası

Levent Sahverdi Arşivi

3

Pınarda Kuvvetler Başkomutanlık karargâhına teslim edildiğini bildiriyordu.

Bunu öğrenen Atatürk iki esir iki tümen komutanının (benimle) getirilmesini ve kendilerine getirilmemesini emir etmişler – Ben iki yunanlı komutana kimlerin yanına gideceğimizi söylemeden beraber geleceklerini bildirdim.

Köyün bir evinin avlusunda büyük bir masanın etrafında ortada Başkomutanımız, iki tarafında iki komutan, ilk defa Kuvvetler Başkomutanımız ile garb cephesi komutanımız oturmuşlardı – Başkomutanımız tam karşısında bana ve biri general, biride albay olan iki yunanlı komutana çok nazaran bir gösterdi – Atatürk tok ve tatlı sesi ile, güler yüzü ile Türkçe sorularına başladı, bunları Fransızcaya çeviriyordum – bir

Kâzım Orbay'ın -kendi elyazısıyla- Atatürk'e ait iki hatırası

Levent Sahverdi Arşivi

İki çok önemli ve yunan Başk. vekili
ve Karargâhı Hakkındaki sorular üzeri-
ne general otam yunan Komutanı
Kimin önünde bulunduklarını
Mana anlamak istedi — Atatürk bu
Şahsında toplanmış Türk gücüne yakışır bir ses
Soruya "Fransızca " Mareşal Mus-
tafa Kemal " cevabını verdi —
Kendi Başkomutanlarının en kesin
neticeli ve yunan ordusunun Tali-
mi tayinedem, meydan muharebesi
günlerinde Afyonda olduğunu
bilirken, Muzaffer Türk Başkomutanının Ordu
ları önünde Akdeniz Hedefine
yürüdüğünü
bulundukları yerden görmenin Heyecan
ve Hayreti içinde kalan Şaşkın ve Ümitsiz
ve Hayranlığı Elektriklenmiş gibi
yunan Komutanları bir anda ayağa
kalktılar ve askerliklerinin en itinalı

ve Başkomutanlarının kalbi sözleşi
bir Başkomutanlarının
Atatürk'de Birleşmiş olmasını

Kâzım Orbay'ın -kendi elyazısıyla- Atatürk'e ait iki hatırası

Levent Sahverdi Arşivi

5

En
Ve sayğılı Hazır-ol duruşlarımı ile
Ata'lar Gazi Başkomutanımızı
selâmladıktan ve Atatürk kendisi-
ne izin verinceye kadar, kıpırda
madan, durumumu değiştirme-
diler.

Bu hatıra, gazinin idaresi
altında sarsılmaz
Kesin zafere ulaşan Türk ordusunun
[illegible]
bir Komutanı olarak
Tümen
benliğimi saran
ve bahtiyarlık içinde duyduğum
heyecanı [illegible], aradan
Hemen tam 40 sayıl geçtiği halde,
aynı keskinlikte yaşamaktadır.
çünkü gibi duyarım

İkinci Hatıra: Birinci Hatıradan sonra uzun
yıllar geçmiştir. Ben teğmenim ve
3. Ordu müfettişiyim. Askerî şurada
yük.
kalabalık için Ankaradayım. O sıralarda
bir gün
Atatürk'ün bir odadan şura çalışma odası sırasında

Kâzım Orbay'ın -kendi elyazısıyla- Atatürk'e ait iki hatırası

Levent Sahverdi Arşivi

emrini tebliğ ettiler — gittim — yanında
Başbakan, iç işleri Bakanı vardı —
Harita önlerine açılmıştı — konuşma-
lar o gün Diyarbakırın Kapısı önü sayı-
lacak kadar şehre yakın bir köprü-
yü kesip saatlerce yolu kesmek ve
şehirden Mardin yönüne gidenleri ve
şehre o yönden gelen yolcu vatandaş-
ları soymak, sonra eza, cefa edip
ve idareye meydan okuyan bir
kalabalık bir çetenin hareketi
üzerinde devam ediyordu — birbiri
ardınca yerinden alınan bilgiler
incelendikten sonra, durumdan
çok acı duyan Atatürk, sorumlu
Hükümet başı ve ilgili bakanlarla da
konuşarak özeti şu olan kararı
vardı: İç İşleri Bakanına, Ş. Kaya'ya, siz Hükümetin
tam yetkisi ile, bana da Orbay, siz de tam

Kâzım Orbay'ın -kendi elyazısıyla- Atatürk'e ait iki hatırası

Levent Şahverdi Arşivi

7

Komuta yetkisi ile, ikiniz Hemen şimdi Diyarbakıra Hareket edeceksiniz durumu, olayı yerindeki yetkili idare başları ve Komutanlarla yerinde soruşturacak, gerekli bütün tedbirleri alacak ve Kesin Kararlarınızı Hemen bildireceksiniz — oralarda bunun benzer Küçük, büyük olaylarının bir daha tekrarının olmamasını kesin olarak sağlanmalıdır — Buyurdular dedi —

Hükûmet otoritesini korumadaki bu içten tüm sorumluluk duygusu, son derece soğukkanlılıkla verdiği Kararlarındaki açıklık doğruluk, ve Kesinlik çabukluk ve Kesinlik, görev için daha yanlarından ayrılmadan, bir an önce görevimizi mutlak başaracağımıza her ikimizi de bizzat inandırmışdı — bu engin inanış ve güven içinde işimizin başına

Kâzım Orbay'ın -kendi elyazısıyla- Atatürk'e ait iki hatırası

Levent Şahverdi Arşivi

Koştuk ve görevlerimizi istenildiği gibi başarı ile yaptık -

Hangi görevde olursak olalım, biçimde Atatürk'ü, o günkü sesi ile duyarım.

15 Mart cuma 1961

Kâzım Orbay

K. Orbay

Kâzım Orbay'ın -kendi elyazısıyla- Atatürk'e ait iki hatırası

Levent Şahverdi Arşivi

MİLLÎ EGEMENLİK İLKESİ VE ANAYASALARIMIZ

Prof. Dr. HAMZA EROĞLU

Millî egemenlik ilkesi, yeni kurulan Türk Devletinin temel dayanağı ve yapıcı gücüdür.

Egemenlik (hâkimiyet), devlet kudretinin bir vasfıdır. İç hukukta (millî hukukta) en üstün kudret, milletlerarası hukukta da bağımsız bir gücü ifade eder. Devletin iç hukukta egemen olması, yani üstün gücü, üstün iktidarı elinde bulundurabilmesi, milletlerarası hukuk alanında bağımsız olması ile mümkündür.

Egemenlik, daha önceleri dilimizde hâkimiyet kelimesi olarak kullanılmakta idi. Egemenlik ve hâkimiyet eş anlamlı kelimelerdir. 1921 ve 1924 Anayasalarında, kelime "hâkimiyet" olarak kullanılmasına karşılık 1961 ve 1982 Anayasalarında egemenlik kelimesi kullanılmıştır.

Lügat anlamı ile hâkimiyet, hükmeden, buyuran üstün gücü ifade etmekte; hâkimlik, âmirlik ve üstünlük anlamında kullanılmaktadır.

Kendinden daha üstün ve daha yüksek bir güç tanımama, buyruğunu yürütme, egemenliğin bir vasfı, bir özelliğidir.

Millî egemenlik teorisine göre, egemenliğin sahibi millettir. Millî egemenlik, milletin kendi kaderini kendi eliyle çizmesi, kendisini yönetenleri, her türlü baskıdan ve etkiden uzak olarak seçmeleridir.

Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'e göre, "Millî hâkimiyet prensibi, halk hükûmeti fikrinin hukukçular atelyesinde aldığı hususî bir şeklidir" [1]. Demokrasi yahut halk hükûmeti fikri ile millî egemenlik fikri, ifade farklı olmakla beraber aynı şeydir. Öncelikle belirtmek gerekirse egemenlik, millet denilen varlığın, topluluğun genel iradesidir. Bu irade, üstün iktidar ve güç olarak millete aittir. Egemenliğin menşei ise, ilâhî iradeye değil, millî iradeye dayanmaktadır. Millet iradesi ise ferdî iradelerin toplamına eşit değildir. Ferdî iradelerin bir araya gelmesinden, kaynaşmasından, sentezinden oluşmuştur. Millî egemenlik, milletleşme olayına bağlı olarak millet iradesidir. Millî egemenlik aynı zamanda milletin bölünmez, devredilemez iradesidir.

[1] Ali Fuat Başgil, Esas Teşkilât Hukuku, C.I., Türkiye Siyasî Rejimi ve Anayasa Prensipleri, F. 1. İstanbul, 1960, s. 207.

Levent Sahverdi Arşivi

Millî egemenlik anlayışı, millet denilen topluluğun bağımsız bir hukukî ve siyasî gerçek olduğu fikrine dayanır.

Millî egemenlik teorisinde millet, kendisini oluşturan fertlerden ayrı ve onların üstünde bir kişiliğe, bir iradeye sahiptir ve egemenlik bu kollektif kişiye, millet iradesine ait bir haktır. Millî egemenlik teorisinde millet iradesinin ferdî iradelerden ayrı, farklı, bağımsız bir hüviyeti, anlamı ve değeri vardır [2].

Egemenlik, devlet kudretinin bir vasfı, bir niteliği olarak bugünkü şekli ile ilk çağda bilinmemekte idi. Aristo'ya göre devletin belirgin niteliği, bugünkü anlamı ile egemenlik değil otarşi yani kendi kendine yeterlik idi. Başka bir devlete muhtaç olmama, toplum olarak yaşamın esasını teşkil eylemekte idi.

Ortaçağda devletin varlığı mutlak krallıkta görüldüğünden, devlet ile kral aynı şahsiyette belirdiğinden, kral kendinden üstün başka hiçbir güç tanımamakta, hâkimiyet, hükümranlık kralın bir özelliği olmakta idi. Uzun mücadeleler sonucu merkeziyetçi monarşilere (hükümdarlıklara) tanınan bu yetkiler, özellikle Fransa'da krala geniş imkânlar vermekte idi. "Devlet benim diyen" kral, kendisine rakip bir iktidar tanımamakta, devlet gücünü ifade etmekte idi.

Krala mutlak egemenlik tanıyan bu anlayış, Fransız İnkılâbı ile yerini millî egemenlik anlayışına, teorisine bırakmıştır. Fransız İnkılâbı ile, egemenlik bir kişiden, kraldan, bir topluluğa, millete intikal eylemiş ve daha sonraki gelişmeleri ile de anayasalarda yer almıştır.

Egemenliğin topluluğa intikali ile egemenlik demokratik bir hüviyet kazanmıştır. Egemenliğin kaynağını, toplumda, halkda veya millette gören bu zihniyet, anlayış, XVIII inci yüzyıldan çağımıza kadar, uygulama alanında başarıya ulaşmıştır.

Millî egemenlik teorisi, bir takım özellikler taşır.

Millî egemenlik teorisine göre, egemenlik, kayıtsız ve şartsız millete aittir. Ancak, millet soyut (mücerret) bir kişi olduğu için, millet iradesi temsilcileri vasıtası ile ifade olunur. Temsilî demokrasi, teorinin kaçınılmaz bir sonucudur.

Millî egemenlik teorisi aynı zamanda temsilî demokrasinin eksiksiz, kusursuz, en saf şekilde kullanılmasını gerektirir. Halkın, millet temsilcileri üzerinde etki ve denetim yetkisi yoktur. Seçilen milletvekilleri, seçildikleri

[2] Recaî G. Okandan, Hükümranlık Kudreti ile Buna Dahil Yetkiler Bakımından 20 Nisan 1340 Esas Teşkilât Kanununun Hususiyetleri, İ.Ü.H.F.M., c. XXVIII, sayı 2, s. 324.

Levent Sahverdi Arşivi

bölgenin değil, milletin temsilcisidirler. Seçmenler, temsilcilere direktif ve talimat veremezler.

Halkın, yasama meclisine müdahale ve iştirâkı, referandum, kanun teklifi ve veto yolu ile katılması mümkün değildir.

Millî egemenlik teorisine göre, seçmenler, temsilcileri seçerken, bir egemenlik hakkı değil, sadece seçim yetkisi kullanmaktadırlar.

Millî egemenlik teorisinde, temsilcilerin iradesi, milletin iradesi demek olduğundan bu iradenin meclisin dışında bir kuvvet tarafından, Anayasa Mahkemesi tarafından kontrolü mümkün değildir.

Millî egemenlik anlayışı soyut ve şekilci bir demokrasi anlayışına da yol açmaktadır.

Genel iradenin, millî iradenin devir ve ferağ edilmemesi, bölünmezliği, kuvvetler birliği sistemini zorunlu kılar. Bölünmeyen, devir ve ferağ edilmeyen millî irade, egemenliğin üç ayrı kuvvet elinde bulundurulmasını da imkânsız kılar.

Millî egemenlik prensibi, monarşi ile, monarşik devlet düzeni ile de bağdaşamaz.

Türk İnkılâbının bir temel ilkesi olan millî egemenlik ilkesinin, Türk siyasî hayatında yer alışı ve kamu hukukuna girişi, Atatürk'ün Samsun'a çıkışı ile, Türk İnkılâbının aksiyon evresi ile başlar. Yeni Türk Devletinin kuruluş hazırlıkları içinde, fikrî ve nazarî yönden gelişen ve oluşan millî egemenlik ilkesi, yeni Devletin kuruluşu ile kamu hukukunun bir ilkesi olmuş ve anayasalarımıza girmiştir.

Öncelikle, yeni Türk Devletinin kuruluş hazırlıkları içindeki gelişmeyi, daha sonra da, devletin kuruluşundan sonraki gelişmeleri inceliyeceğiz.

I- YENİ TÜRK DEVLETİNİN KURULUŞ HAZIRLIKLARI İÇİNDE MİLLÎ EGEMENLİK İLKESİ

Türk Anayasa Hukukunda egemenliğin topluluğa ait olmasını gösteren bir pozitif metnin varlığına ne Tanzimat, ne Birinci ve ne de İkinci Meşrutiyet dönemlerinde rastlamak mümkündür. Millî egemenlik ve bunun tabiî bir sonucu ve devamı olarak millî irade mefhumları, siyasî hayatımıza Millî Mücadele ile birlikte girmiştir.

Egemenliğin Padişaha değil fakat kayıtsız şartsız ve doğrudan doğruya Türk Milletine ait olduğu zihniyetini devlet hayatımıza kazandıran, onu kamu hukukunun bir temel ilkesi haline getiren Atatürk olmuştur. Büyük insan daha Anadolu'ya ayak basar basmaz bu fikri ve ideali gerçekleştirmek azim ve kararı ile hareket etmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

a) Samsun'dan Sadarete yollanan rapor:

Mustafa Kemal Paşa'nın millî egemenlik ilkesine dayanan ilk açıklaması, Samsun'dan Sadarete (Başbakanlığa) gönderdiği 22 Mayıs 1919 tarihli raporda belirtilmiştir.

"Millet, millî hâkimiyet esasını ve Türk milliyetçiliğini kabul etmiştir. Bunun için çalışacaktır" [3].

Böylece ilk defa resmen, millî egemenlik teorisi, resmî bir evrakta dile getirilmekte, millî egemenlik millet için bir hedef olarak gösterilmektedir.

Mustafa Kemal Paşa, aslında bu raporla Saltanata karşı gelmekte, bir ihtilâl programı hüviyetini taşıyan raporu ile fikrî yapısı bakımından gerçek kimliğini ortaya koymakta idi. Millî iradeye dayanarak, millet birliğini sağlamak, milletin azim ve kararını bu şekilde belirtmek, Atatürk gibi birleştirici ve yapıcı bir liderle mümkün olabilirdi. 38 yaşındaki genç bir generalin Millî Mücadele için millî egemenlik ilkesine dayanması dâhice bir buluş olduğu kadar, devlet hayatı ve siyaset bilimi hakkındaki engin düşünce ve fikir gücünü de ortaya koyuyordu.

b) Amasya Tamimi:

21-22 Haziran 1919 meşhur Amasya Tamimi ile "Milletin istiklâlini yine milletin âzim ve kararı kurtaracaktır" parolası, millet egemenliğine ve millî istiklâle yer vermektedir. Böylece Amasya Tamimi ile millî egemenlik esasına dayanan hükûmet fikrinin ilk tohumu atılmış olunuyordu.

Sultan-Halifeye karşı millet iradesine değer ve yer veren millî hakimiyet ilkesi, Amasya Tamimi ile Türk siyasî hayatında yer almıştır. Amasya Tamimi aynı zamanda millî iradeye, millet hâkimiyetine dayanmayan millî bağımsızlığın da mevcut olamıyacağı gerçeğini de ortaya koymuştur. Amasya Tamiminde yer alan, millî egemenlik ilkesi, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin kararlarına da etkili olmuş, daha sonraları, "hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu,, düsturunu ortaya koymuştur.

c) Erzurum Kongresi:

23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanan Erzurum Kongresi, aldığı kararlarla, bir taraftan millî birliği ve beraberliği sağlamağa çalışmış, millî hudutlar içinde vatan bütünlüğünü ve ayrılık kabul edilemiyeceğini açıkça dünyaya duyurmuştur. Misâk-ı Millî'nin ise ilk tohumları bu Kongrede atılmıştır.

[3] Tevfik Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu'da, Ankara, 1959, s. 50.

Levent Şahverdi Arşivi

"Kuvayi Milliyeyî âmil ve iradeyi milliyeyi hâkim kılmak esastır,, sözü, millet egemenliğinin değerini ortaya koymaktadır.

d) Sivas Kongresi:

4 Eylül-11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan Sivas Kongresi, Erzurum Kongresi kararlarını aynen kabul ederek, O'nu bütün ülkeye yaymış ve bütün ülke için geçerli saymıştır.

Sivas Kongresinden sonra, İngiliz Amirali de Robeck'in 17 Eylül 1919'da Lord Curzon'a gönderdiği rapor, Anadolu'da gelişmeye başlıyan millî hareketin, millete dayanmış olması, esas amacı itibarıyla da cumhuriyete yönelmiş bulunmasıdır.

"Alınan bütün haberlere göre, millî hareket, Anadolu'da müstakil bir cumhuriyete doğru gelişmektedir. Bu haraket, İstanbul'dan bilhassa Harbiye Nezaretinden desteklenmektedir. Bu yeni milliyetçi parti, bugünkü Damat Ferit Hükûmetinden ziyade, halk efkârını temsil etmektedir. Hükûmetin kabul edeceği bir anlaşma, barış ve huzur getirmiyecektir. Çünkü millîyetçiler onu kabul etmiyeceklerdir. Onlara, silâh kuvveti ile kabul ettirmek gerekecektir. Hükûmetin emri artık yapılmamaktadır" [4].

Başarıya ulaşan Sivas Kongresi sonu İstanbul Hükûmeti (Damat Ferit Paşa'nın hükûmeti) istifaya mecbur kalmış, yeni kurulan hükûmet de imzalanan Amasya Protokolü ile Anadolu'yu tanımış ve ülke çapında seçimlerin yapılmasına rıza göstermişti. Ancak seçilen millet vekilleri işgal altındaki İstanbul'da toplanmışlar, millet iradesini serbestçe temsil etmekten uzak kalarak kısa bir süre sonra, İstanbul Meclis-i Meb'usanının dağıtılması ile vazifeleri de sona ermiştir.

12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanan Meclisi Meb'usan en önemli hizmetlerden biri olmak üzere Misâk-ı Millî'yi hazırlamış, 16 Martta işgal kuvvetlerinin tehdidi altında kalarak dağılmıştı. 1876 Anayasasına göre kurulan ve yetkileri sınırlı olan bu meclis, millî iradeyi tam olarak temsil etmekten de uzaktı [5].

Daha önce, işgal kuvvetleri altında bir meclisin serbestçe çalışamıyacağını, tehdit ve baskı altında uğrayacağı âkıbeti pek iyi kestiren, büyük devlet adamı Atatürk, Ankara'da olağanüstü yetkileri olan bir meclis (Millet Meclisi) kurmağa ve millî iradeyi bu mecliste gerçekleştirmeye karar

[4] Tevfik Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu'da, s. 54, Not 77.

[5] Seçimle iş başına gelmiyen Âyan Meclisi'nin de yasama yetkisi bulunması ve kanunları padişahın tasdik etmesi, yasama organının millî iradeyi temsiline imkân vermez.

Levent Sahverdi Arşivi

vermişti. Ankara'da böyle bir meclisin, millet iradesine dayanan, millet temsilcilerinden oluşan bir meclisin, seçimler sonucu toplanması, Erzurum ve Sivas Kongreleri kararlarına uygun düşmekte idi.

II-YENİ DEVLETİN KURULUŞU VE ANAYASALARA GÖRE MİLLÎ EGEMENLİK İLKESİ

a) T.B.M.M.'nin Açılışı ve Anayasa Niteliğinde Alınan Kararlar:

Mustafa Kemal Paşa'nın, 19 Mart 1920 tarihli tamimi (genelgesi) ile bütün ülkede seçimler yapılmış, Ankara'da toplanacak olan Millet Meclisinin hazırlıkları tamamlanmış, 21 Nisan'da yapılan çağrı ile, Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de toplanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa mülkî ve askerî makamlara gönderdiği 22 Nisan 1920 tarihli telgraf ile 23 Nisan 1920 Büyük Millet Meclisi'nin vazifeye başlıyacağından bu tarihten itibaren mülkî ve askerî makamların ve bütün milletin müracaat edeceği, hitap edeceği makamın Meclis olacağını duyurmuştur[6].

Seçimle işbaşına gelen Meclis, millet iradesini gerçekleştirdiğinden, milletin gerçek temsilcilerinden oluşmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Meclis Reisliğine seçilmesi ile hizmete başlayan Türkiye Büyük Millet Meclisi, tarihî büyük sorumlulukları üstlenen bir meclis olmuştur.

23 Nisan 1920'de kurulan Meclis, 1 numaralı kararı ile kendi kuruluşunu düzenlemiştir. Seçimle işbaşına gelen bu Meclise, ülkenin içinde bulunduğu şartlar da dikkate alınarak, kapatılan İstanbul Meclis-i Mebusanının Anadolu'ya geçerek Millî Mücadeleye katılan üyeleri de, daha önce seçimle işbaşına geldiklerinden ötürü, yeni meclise katılma yetkisini elde etmişlerdir.

Meclisin açılışını izleyen günde, Atatürk'ün önerisi ile Meclis aşağıdaki esasları kabul etmiştir:

1) Mecliste mütekâsif (beliren) millî iradeyi bilfiil (gerçekten) vatan mukadderatına (alınyazısına) hâkim tanımak esas umdedir (ilkedir). Türkiye Büyük Millet Meclisinin fevkinde (üstünde) bir kuvvet mevcut değildir.

2) Türkiye Büyük Millet Meclisi teşriî (yasama) ve icraî (yürütme) salâhiyetleri (yetkileri) câmidir (kendinde toplamıştır).

[6] Kemal Atatürk, Nutuk, C. I, Dokuzuncu basılış, İstanbul, 1969, s. 432.

Levent Sahverdi Arsivi

Meclisten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir kurul hükûmet işlerine bakar. Meclis Başkanı bu kurulun da başkanıdır.

Not: Padişah ve halife baskı ve zordan kurtulduğu zaman, Meclisin düzenleyeceği kanunî esaslara uygun olarak durumunu alır [7].

Atatürk'ün Nutuk'da da belirttiği gibi, "Efendiler, bu esaslara müstenit olan bir hükûmetin mahiyeti, sühuletle anlaşılabilir. Böyle bir hükûmet, hâkimiyet-i milliye esasına müstenit halk hükûmetidir. Cumhuriyettir,, [8].

T.B.M.M.'nin kabul ettiği bu esaslar, daha ilk günden itibaren, millet egemenliğinin, yeni Devletin kuruluşundan itibaren, temel direği olduğunu göstermiştir.

Yeni kurulan Meclis, milletin tek temsilcisi sıfatı ile kuvvetler birliği eski deyimle vahdet-i kuva sistemini benimsemişti. Devrin zaruretleri gereği aşırı bir meclis hükûmeti sistemi benimsenmişti. Ayrı bir devlet başkanlığı mevcut değildi. Meclis başkanı aynı zamanda hükûmet ve devlet başkanı idi. Hükûmeti teşkil eden üyeler, Osmanlı İmparatorluğu devrinde gibi nazır ünvanı ile değil, meclise vekâlet hizmet gördüklerinden, vekil diye adlandırılıyordu. Bunlar, doğrudan doğruya Meclis tarafından ve kendi üyeleri arasından seçilmekte idiler [9].

Türkiye Büyük Millet Meclisi, millet iradesi ile işbaşına geldiğini, meşruluğunu inkâr edenlere karşı da varlığını tanıtmak zorunluğunu duyarak 29 Nisan 1920'de Hiyaneti Vataniye Kanunu ve daha sonraki aylarda da İstiklâl Mahkemeleri Kanunu'nu çıkarmıştır. Bu Kanunlarla, Meclis, Meclisin meşruluğuna karşı gelenlere müeyyide uygulayarak, meşruluğunu ilân etmiştir.

T.B.M.M., Atatürk'ün mecliste açıkladığı gibi, alelâde ve sorumsuz yalnız yasama görevi gören bir meclis değildi. Memleketi saran tehlikeler karşısında, bu meclisten beklenen hizmet, memleketi kurtarmak, bağımsızlığı sağlamaktı. T.B.M.M., daha ilk andan itibaren, hilâfet ve saltanat makamına hükümranlık hakkı tanımış olan Kanunu Esasiyi (1876 Anayasasını) reddetmiş ve millet egemenliğini değerlendirerek, T.B.M.M.'nin üstünde bir kuvvet tanımamıştır.

[7] Bk. Tam ve asıl metin. Kemal Atatürk, Nutuk, C. II, 9 uncu basılış, İstanbul, 1969, s. 438

[8] Kemal Atatürk, Nutuk, C. II, s. 438

[9] Tahsin Bekir Balta, Türkiye'de Yasama Yürütme Münasebeti, İncelemeler, S.B.F. Yayını, Ankara, 1960, s. 2 ve not 6, 7 ve 8.

Levent Sahverdi Arşivi

Mecliste beliren millî iradeyi vatan kaderine hâkim tanımak ve Meclisin üstünde bir güç tanımamak, millet egemenliğini açıkça ilân etmek demektir. Egemenliğin millete ait olduğunu kabul etmek demek, saltanatın artık son bulduğunu kabul etmek demekti. Hilâfet de saltanat demek olduğundan ve bu iki kuvvet de birarada bulunduğundan, saltanatın reddiyle hilâfetin de anlamının kalmamış olduğu ifade edilmekteydi. Ancak, o günün şartları gereği, saltanatın kaldırılması daha sonra resmen ilân edilecek, Cumhuriyetin ilânından sonra da hilâfete son verilecekti.

Burada asıl üzerinde durulması gereken, millet egemenliği ilkesinin tabiî gelişmesini gösterdiği, 24 Nisan 1920'de Atatürk'ün önergesi ile kabul edilen esasların, daha sonraki gelişmelere ışık tuttuğudur.

Meclisin açılışından itibaren, 20 Ocak 1921 tarihli Anayasa'nın kabulüne kadar takriben dokuz aylık bir süre geçmişti. Kurulan Anayasa Komisyonu (Hukuku Esasiye Encümeni), ülkenin yönetimini öngören, "Büyük Millet Meclisinin Şekil ve Mahiyetine Dair Mevaddı Kanuniye" başlığını taşıyan kanun tasarısını ivedi olarak görüşmek üzere 18 Ağustos 1920 tarihinde, genel kurul'da incelemeğe başlamıştır.

Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan tasarının gerekçesinde de uzun uzadıya açıklandığı üzere, Meclisin yetkisi zamanla sınırlı olmakta idi. Günlerce devam eden uzun müzakereler sonucu, ortada iki fikrin belirdiği görülmüştür.

Bu fikirlerden birincisi, "Halife ve padişah vardır ve varolacaktır. O mevcut olunca bugünkü vaziyet, şekil, salâhiyet muvakkattir, makamı hilâfet ve saltanat, icrayi faaliyete fırsat bulunca, teşkilâtı siyasiye ve esasiyenin ne olduğu muayyendir, malûmdur. Makamı hilâfet ve saltanatın icrayi faaliyetini temin edinceye kadar, Ankara'ya toplanmış olan birtakım insanlar, muvakkat tedbirlerle çalışacaklardır" [10].

Buna karşı olan fikirde açıklık yoktu. Açıkça konuşulamıyor ve ifade edilemiyordu. "Saltanat, millete intikal etmiştir, saltanat kalmamıştır; hilâfet de saltanat demektir; binaenaleyh onun da hikmeti mevcudiyeti yoktur,, [11].

Durumun kritik ve tehlikeli bir hal alması karşısında Meclis Reisi olarak Mustafa Kemal Paşa, 25 Eylül 1920'de, T.B.M.M.'nin gizli bir celsesinde hem meclisteki huzursuzluğu ortadan kaldırmak, hemde konuya açıklık getirmek amacı ile, konunun önemini belirten tarihî değeri büyük bir

[10] K. Atatürk, Nutuk, C. II., s. 565
[11] Ibid, s. 566

Levent Şahverdi Arşivi

konuşma yapmıştır. Nutuk'tan aynen aktarılan metin, Meclisin gizli celsesinde yapılan konuşmanın bir özeti mahiyetindedir:

"Türk milletinin ve onun yegâne mümessili bulunan Meclisi Âlinin vatanın ve milletin istiklâlini, hayatını temin için çalışırken; hilâfet ve saltanatla, Halife ve Sultanla bu kadar çok meşgul olması mahzurludur. Şimdilik bunlardan hiç bahsetmemek menafi-i âliye iktizâsındandır. Eğer maksat, bugünkü Halife ve Padişaha muhafaza-i merbutiyet ve sadakat edildiğini ifade ve teyit etmekse bu zat haindir. Düşmanların, vatan ve millet aleyhinde vasıtasıdır. Buna Halife ve Padişah deyince, millet, onun emirlerine mutavaat ederek düşman âmalini yerine getirmek mecburiyetinde kalır. Hain veyahut makamının kudreti salâhiyetini kullanmaktan memnu olan zat zaten Padişah ve Halife olamaz. O halde, onu hal'edip yerine derhal diğerini intihap ederiz demek istiyorsanız, buna da, bugünün vaziyet ve şeraiti müsait değildir. Çünkü hal'i lâzım gelen zat, milletin nezdinde değil, düşmanların elindedir. Onun vücudunu keenlemyekûn addederek diğer birine biat edinmek tasavvur olunuyorsa, bugünkü Halife ve Sultan hukukundan feragat etmeyerek İstanbul'daki kabinesiyle, bugün olduğu gibi muhafazai makam ve idamei faaliyete devam edebileceğine nazaran, millet ve Meclis-i Âli asıl maksadını unutup halifeler dâvasıyla mı uğraşacak? Ali ve Muaviye devrini mi yaşayacağız? Hulâsa, bu mesele vâsi, nazik ve mühimdir. Halli bugünün işlerinden değildir. Meseleyi esasından halle girişecek olursak, bugün içinden çıkamayız. Bunun da zamanı gelecektir.

Bugün vaz'edeceğimiz esasatı kanuniye mevcudiyet ve istiklâlimizi kurtaracak olan Millet Meclisini ve Millî Hükümeti takviyeye matuf mânâ ve salâhiyeti zamin ve natık olmalıdır" [12].

Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Eylül 1920'de T.B.M.M.'ne verip 18 Eylül 1920'de Mecliste okunan ve siyasî, sosyal, idarî ve askerî yönden genel durumu belirten ve idarî teşkilâtı düzenliyen program, daha sonra 20 Ocak 1921 tarihli Anayasanın hazırlanmasına imkân vermiştir.

23 Nisan 1920'de açılan T.B.M.M., 20 Ocak 1921'e gelinceye kadar, anayasasız, ancak, 24 Nisan 1920'de kabul edilen devlet yönetimi ile ilgili genel esaslara uyarak, yazısız anayasa düzenine girmiştir.

b) 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanunu (Anayasa):

20 Ocak 1921'de T.B.M.M. tarafından kabul edilen ilk anayasa, biraz önce açıklandığı üzere T.B.M.M.'nin dokuz aylık bir faaliyetinden ve uzun

[12] Kemal Atatürk, Nutuk, C. II., s. 566-567.

Levent Sahverdi Arşivi

görüşmelerden sonra kabul edilmişti. İsmet İnönü'nün belirttiği gibi, "Dikkate değer ki Atatürk'ün biri 24 Nisan 1920, ikincisi 13 Eylül 1920 tarihli projeleri, ilk anayasa şeklini alıncaya kadar Birinci İnönü zaferi sonucunu beklemek gerekmiştir,, [13].

Yeni Anayasa, dağılan ve yok olan Osmanlı İmparatorluğu yerine yeni bir Devletin kuruluşunu, hukukî yönden öngörüyor ve bunu değerlendiriyordu. Yeni Anayasa, aynı zamanda millî hâkimiyeti esas kılan ve vatanın kaderine millî hâkimiyetin temsilcisi olarak Büyük Millet Meclisinin el koymasını mümkün kılan bir siyasî ve hukukî vesika olmakta idi.

20 Ocak 1921 tarihli Anayasa, Millî Mücadelenin çok dinamik, olağanüstü şartlarına uymakta, ruhunda ve mantığında kuvvetler birliği sistemi hâkim olmakta idi. Anayasaya göre, Türkiye'de bütün kuvvet ve yetkilerin kaynağı, millettir, milletin iradesidir. Millî iradeyi millet namına temsil eden tek yetkili organ, Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Millet adına bütün yetkileri kendinde toplıyan bu Meclis, hem yasama, hem de yürütme yetkisine sahipti. Kuvvetler birliğine dayanan Meclis Hükûmeti sistemi, Anayasa ile, bir anayasa kurumu olarak, Anayasa da yer almış oluyordu. Bu Anayasa ile, millî irade Meclis tarafından temsil edilmekte ve yürütülmektedir. Reissiz bir cumhuriyet kuran bu Anayasa ile, millî irade, tek bir merkezde toplanmakta, Meclis Reisi aynı zamanda yürütmenin başında olmaktadır. Ayrıca bir devlet başkanı olmadığından, Meclis Reisi, Devlet Başkanı görevi de görmekte idi.

Tahsin Bekir Balta'ya göre, devlet başkanı bulunmayan, vazifesi meclis adına başkanı tarafından görülen bu rejimi, Meclise bağlı hükûmet sistemini o günün ruh haleti içinde, Atatürk, padişahlıkla irtibatı önliyecek en uygun hal tarzı saydığı için istemişti [14]. Yine Tahsin Bekir Balta'ya göre, "böyle bir hal tarzını tavsiye ederken Atatürk aynı zamanda yeni rejimin yüksek yönetimini meclis başkanı seçilmek suretiyle daha kolaylıkla şahsen eline alabileceğini de şüphesiz düşünmüştür,, [15].

Meclis Hükûmeti sistemi ve kuvvetler birliği anlayışı ile yeni düzen, yeni rejim başarı sağlamış, Millî Mücadelenin ruhunu hazırlamış, saltanatın kaldırılmasına dayanak olmuş ve dolayısıyla Cumhuriyetin de ilânını sağlamıştır [16].

[13] İsmet İnönü, Ulus, 24.1.1960.
[14] Tahsin Bekir Balta, Türkiye'de Yürütme Kudreti, Ankara, 1960, s. 10.
[15] Ibid, s. 10, not 7.
[16] Ibid, s. 10-11.

Levent Şahverdi Arşivi

20 Ocak 1921 tarihli Anayasa'nın, Devletin siyasî rejimi ile ilgili temel hükümleri, 1, 2 ve 3 üncü maddelerde yer almakta idi:

"M. 1. Hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir,,.

"M. 2. İcra kudreti ve teşrî salâhiyeti, milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder,,.

"M. 3. Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükûmeti "Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" unvanını taşır[17].

Kabul edilen Anayasa metninde, 3 üncü maddesinde Osmanlı Devletinden ayrı ve farklı bir devlet, "Türkiye Devleti"nden bahsedilmektedir. Bu, İstanbuldan ayrı ve farklı bir devletin kuruluşunu resmen, Anayasa ile, bir kamu hukuku metni ile ilân etmektedir.

Ayrıca, "egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu" hükmü, Anayasanın birinci maddesinde yer almakta; böylece yeni kurulan Devletin siyasî rejiminin temel dayanağı da ifadesini bulmaktadır.

1921 Anayasası, Amasya Tamiminden itibaren gelişen, Millî Mücadele ruhuna resmî bir hüviyet vermiş, sonraki anayasa gelişmelerine de temel olmuştur.

1921 Anayasasına rağmen, henüz saltanat ve hilâfet meselesi çözümlenmemiş, üstü küllenmiş bir ateş gibi gizlenmişti.

Millî Mücadele yıllarında İstanbul Hükûmetinin millî kuvvetlere karşı cephe alışı, düşmanla işbirliği yapmış olması, Türk Ordusunun elde ettiği son zaferle, hilâfet ve saltanat müessesesini de çözümlemeyi gerekli kılmıştır. 26 Ağustos 1922'de Büyük Taarruz ve bunu izliyen günlerde kesin zafer, düşmanı barışa zorlamıştır. Mudanya Mütarekesi (Ateş-kes anlaşması), Türk askerî zaferinin ilk önemli siyasî başarısı olmuştur. Karşılıklı görüşmeler sonucu tarafsız bir ülkenin bir şehrinde Lozan (Lausanne)'da barış konferansı görüşmeleri için anlaşılmış, Avrupa Devletleri, zaferi kazanan Anadolu Hükûmeti ile İstanbul Hükûmetini barış konferansına davet etmişlerdir. Zafere ortak olmak istiyen İstanbul Hükûmetinin gayretleri Ankara'da sert tepki ile karşılanmıştır. Lozan'da Millî Mücadeleyi yapan ve onun şerefini taşıyan T.B.M.M. Hükûmeti mi, yoksa o'nun hayatî menfaatlerine karşı durmuş ihanetten geri kalmamış İstanbul Hükûmeti mi Türk Milletini temsil edecekti. Bir tarafta, Türk milleti ve onun, millet iradesi ile işbaşına gelen temsilcileri, diğer tarafta, halife ve sultan ve onun hükûmeti.

[17] A. Şeref Gözübüyük ve Suna Kili, Türk Anayasa Metinleri, Ankara, 1957, s. 85.

Levent Sahverdi Arşivi

Kayıtsız şartsız millete ait olan egemenlik, zafer sonrası bir dönemde, hiç de layık olmadığı bir durumda, sultan- halifeye bırakılamazdı. Millet bu hakkını, baş kaldırarak zorla almıştı.

Saltanatın kaldırılması hakkında kanun tasarısı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Karma Komisyonunda görüşülürken, hocaların hilâfetle saltanatın ayrılmıyacağı fikrini ileri sürerek engellemeye çalışmaları karşısında, Mustafa Kemal Paşa, tarihî önemi haiz konuşmasını yaparak, üyelerin dikkatini çekmiştir:

"Hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye, ilim icabıdır diye müzakereyle münakaşa ile verilmez. Hâkimiyet, saltanat, kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk Milletinin hâkimiyet ve saltanatına vâziülyed olmuşlardı (zorla el koymuşlardı). Bu tasallutlarını (sataşmalarını) altı asırdan beri idame eylemişlerdir. Şimdi de, Türk Milleti bu mütecavizlerin hadlerini ihtar ederek, hâkimiyet ve saltanatını isyan ederek kendi eline bilfiil almış bulunuyor. Bu bir emrivakidir. Mevzuubahis olan, millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmıyacak mıyız? meselesi değildir. Mesele zaten emrivaki olmuş bir hakikatı ifadeden ibarettir. Bu behemehal, olacaktır. Burada içtima edenler (toplananlar), Meclis ve herkes meseleyi tabiî görürse, fikrimce muvafik olur. Aksi takdirde, yine hakikat usulü dairesinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir" [18].

Mustafa Kemal Paşa'nın bu çok önemli ve tarihî konuşması sonunda, Karma Komisyonunda hazırlanan kanun tasarısı hemen kabul edilmiş ve ivedilikle Umumî Heyette görüşülerek 1 Kasım 1922'de kanunlaşmıştır. Böylece millî egemenliği ebedîleştiren ve milletin kendi hakkının ifadesi olan bu Kanunla Saltanat kaldırılmış ve Türk İnkılâbı da önemli bir gelişmesini sağlamıştır.

Tarihî kararın gerekçesi ve kanun metni millî hâkimiyetin değerini ortaya koyması bakımından gerekli görülmüştür:

"Birkaç asırdır Saray ve Babıâli'nin cehalet ve sefahatı yüzünden Devlet azîm felâketler içinde müthiş bir surette çalkalandıktan sonra nihayet tarihe intikal etmiş bulunduğu bir anda Osmanlı İmparatorluğunun müessisi ve sahibi hakikisi olan Türk Milleti Anadolu'da hem hariç düşmanlara karşı kıyam etmiş, hem de düşmanlarla birleşip millet aleyhine harekete geçmiş olan Saray ve Babıâli aleyhinde mücadeleye atılarak

[18] Kemal Atatürk, Nutuk, C. II, s. 690-691.

Levent Sahverdi Arşivi

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükûmet ve ordularını teşkil ederek düşmanla, Saray ve Babıâli ile fiilen ve müsellâhan ve malûm teşkilâtı şedide ve mahrumiyeti elîme içinde cidale girmiş bugünkü halâs gününe vasıl olmuştur. Türk Milleti Saray ve Babıâli'nin hıyanetini gördüğü zaman Teşkilâtı Esasiye Kanunu ısdar ederek onun birinci maddesiyle hâkimiyeti padişahdan alıp bizzat millete ve ikinci maddesiyle icraî ve teşrîî kuvvetleri yedi kudretine vermiştir. Yedinci madde ile de harp ilânı, sulh akdi gibi bütün hukuku hükümraniyi milletin nefsinde cem'etmiştir.

Binaenaleyh o zamandanberi eski Osmanlı İmparatorluğu tarihe intikal edip yerine yeni ve millî bir Türk Devleti, yine o zamandan beri padişahlık defolup yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi kaim olmuştur".

Türkiye Büyük Millet Meclisi bu gerekçeyi beyan eyledikten sonra, saltanatı ilga eden kararını vermiştir:

"Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile Türkiye halkı, hukuku hâkimiyet ve hükümranisini mümessili hakikisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti mâneviyesinde gayrikabili terk ve tecezzi ve ferag olmak üzere temsile bilfiil istimâle ve iradei milliyeye istinat etmeyen hiç bir kuvvet ve heyet tanımamağa karar verdiği cihetle misakı millî hudutları dahilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinden başka şekli hükûmet tanımaz. Binaenaleyh Türkiye halkı hâkimiyeti şahsiyeye müstenit olan İstanbul'daki hükûmeti de 16 Mart 1336 (1920)'dan itibaren ve ebediyen tarihe müntekil addeylemiştir.

Hilâfet, Hanedanı îli Osmana ait olup halifeliğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlâken erşed ve eslâh olanı intihap olunur".

Bu karar hilâfetle saltanatı, manevî güçle, cismanî (maddî) gücü birbirinden ayırıyor, şahsî hükümdarlık, saltanat yerine halk hükûmeti idaresini kuruyordu. Karar aynı zamanda, millî egemenlik teorisine de uygun olarak millet adına konuşacak yegâne makamın da, merciin de T.B.M.M. olduğunu ilân ediyordu.

Lozan'da imzalanan 24 Temmuz 1923 tarihli Barış Andlaşması ile Türk İnkılâbının bir evresi kapanmış, yeni bir dönem başlamıştı. Uygulanan siyasî rejimin, 23 Nisan 1920'den itibaren gelişmelere uygun, gerekli kıldığı devlet şeklini bulmak bir zaruret halini almıştı. Milli Mücadele devrinin zaruretlerinden ileri gelen Meclis Hükûmeti sistemi, artık işleyemediğinden ve hükûmet bunalımlarını da çözmeye elverişli olmadığından, Cumhuriyeti ilân etmek tarihî bir zorunluluktu.

Levent Şahverdi Arşivi

29 Ekim 1923 tarih ve 364 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun Bazı Mevadının (maddelerinin) Tavzihan (açıklık getirerek) Tadiline Dair Kanun'la 1, 2, 4, 10, 11, 12'nci maddeler değiştirilmiş ve eski 1. maddeye, son bir fıkra eklenerek, "Türkiye devletinin şekl-i hükûmeti Cumhuriyettir,, denilerek Cumhuriyet ilân olunmuştur.

Anayasa da yapılan değişiklikle, Cumhurbaşkanı Devlet Başkanı olarak adlandırılmakta, 12'nci maddede yapılan değişiklikle de, "Başvekil, Reisicumhur tarafından ve Meclis âzası arasından intihap olur" denilmekle, 1921 Anayasasından uzaklaşılmış ve parlamenter rejime doğru yönelinmiştir.

Prof. Dr. İlhan Arsel, cumhuriyetin ilânını millî egemenlik prensibinin tabiî bir sonucu saymaktadır: "Filhakika hâkimiyet-i milliye esasının tabiî ve tam bir şekilde tahakkuku ancak cumhurî idare ile mümkündür, zira cumhuriyette bütün hâkimiyet, daha doğrusu hâkimiyeti meydana getiren bütün kuvvetler (teşrîî, icraî ve adlî) milletin elindedir ve millet bu kuvvetleri istimal edecek organları intihap eder" [19].

"Atatürk, hâkimiyet tâbirini kullanırken onu hudutsuz ve en üstün bir kuvvet ve kudret olarak kabul etmiş ve T.B.M.M.'ni, Milletin yegâne temsilcisi olarak bu üstün kuvvet ve kudretle mücehhez kılmağı da saltanat ve hilâfeti yok etmek ve yerine cumhuriyet rejimini ikame edebilmek maksadiyle tek çare olarak görmüştür" [20].

Büyük Atatürk, "Hâkimiyet-i Milliye" esasını işlemekle ve onu yeni Türk Devletinin temel taşı yapmakla, yeni Devletin Devlet ve Hükûmet şeklini de tayin ve tesbit etmiş oluyor, Cumhuriyet rejiminin tohumunu atmış bulunuyordu. Gerçekten millî egemenlik esasının tabiî ve tam bir şekilde gerçekleşmesi ancak cumhuriyetle mümkündür.Cumhuriyette bütün egemenlik, daha doğrusu egemenliği gerçekleştiren bütün kuvvetler milletin elindedir ve millet bu kuvvetleri kullanacak organları seçer. Cumhuriyetin kurulması ile halk idaresi gerçekleşmiştir. Halk reâyâ olmaktan kurtulmuş, kendi kendini idare edecekleri seçmeye hazırlanan efendi olmuştur.

Atatürk bu hususu bir konuşmasında açıklamıştır: "İdare-i devleti, Cumhuriyetten bahsetmeksizin, hâkimiyet-i milliye esasatı dairesinde, her an Cumhuriyete doğru yürüyen şekilde temerküz ettirmeğe çalışıyorduk" [21].

[19] İlhan Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları, s. 43
[20] Ibid, s. 42.
[21] Enver Ziya Karal, Atatürk'ten Düşünceler, s. 39.

Levent Sahverdi Arşivi

Bundan sonra sıra halifeliğin kaldırılmasına geliyordu. Hilâfet ve Saltanat asırlarca beraber gitmiş, birbirinden ayrılmaz bir hale gelmişti. Ruhunu ve mevcudiyetinin hikmetini ortaçağlardan alan bu müessese yeni kurulan devlette devam edemezdi. 3 Mart 1924'de kabul edilen bir kanunla halifelik de kaldırıldı.

Yeni kurulan Devlete yeni bir şekil ve nitelik kazandıracak ve aynı zamanda gerçeklere cevap verecek yeni bir Anayasaya ihtiyaç vardı. 20 Nisan 1924'de yapılan Anayasa, millî egemenlikle ilgili esas umdeyi baş tacı yapmış ve prensip maddesi olarak değerlendirmiştir.

c) 20 Nisan 1924 Tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanunu:

20 Nisan 1924'de kabul edilen yeni Devletin ikinci Anayasası asıl adı ile Teşkilâtı Esasiye Kanunu, Millî Mücadelenin kazanılmasından, askerî ve siyasî yönden zafere ulaşılmasından ve barışa kavuşulmasından sonra, Cumhuriyetin de ilânı ile yeni bir devrin açılmasına ve istikrarlı bir düzenin kurulmasına imkân veren bir dönemin anayasasıdır. 20 Nisan 1924 tarihli Anayasa, tarihî bir gelişmenin sonucu olarak hazırlanan, toplumun gerçek ihtiyaçlarına cevap veren, millî hüviyeti çok bariz ve belirli bir anayasadır.

1924 Anayasasının dayandığı esaslar, ondan evvel yürürlükte olan 1921 tarihli Anayasanın dayandığı temel ilkelerden esinlenmiş; millî egemenlik, tek meclis ve kuvvetler birliği, meclisin üstünlüğü prensipleri, 1921 Anayasasından alınmış ve geliştirilmiştir. Ancak 1924 Anayasası, 1921 Anayasasından yumuşak kuvvetler ayırımına yer vermekle, parlamenter rejime geçişte 1921 Anayasasına göre bir adım daha ileri gitmiştir.

1924 Anayasası, "Hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir", "Türkiye Büyük Millet Meclisi milletin yegâne ve hakiki mümessili olup millet namına millî hâkimiyeti istimal eder", prensiplerini kabul ederek millet gerçeğine dayanarak, milleti tek söz sahibi saymıştır. Kayıtsız şartsız millet hakimiyeti fikrinden hareket eden Anayasanın siyasî sistemi, Devlet içinde, Büyük Millet Meclisi tarafından temsil olunan, tek kuvvet, tek meclis prensibine dayanmaktadır.

1924 Anayasasına göre egemenliğin sahibi millettir. Ancak egemenliği kullanma yetkisi ise, doğrudan doğruya demokrasi sisteminde olduğu gibi değil, temsilî hükûmet sisteminde olduğu gibi temsilciler eliyle kullanılmasını kabul etmiştir. Başka bir deyimle, Anayasa, millî egemenliğin temsil yolu ile, halkın itimat ettiği ve seçtiği kimseler vasıtasıyla kullanılmasını temel ilke olarak kabul etmiştir[22].

[22] Recaî G. Okandan, Hükümranlık Kudreti ve Buna Dahil Yetkiler Bakımından 20 Nisan 1924 Esas Teşkilât Kanununun Hususiyetleri, İ.H.F.M., C. XXVIII, Sayı 2, s. 324-325.

Levent Şahverdi Arşivi

1924 Anayasası meclis hükûmeti ile parlamenter hükûmet sistemi arasında bir köprü vazifesi görmüş, 1961 Anayasasının öngördüğü parlamenter rejime geçişte bir basamak teşkil etmiştir.

1924 Anayasası Mecliste görüşülmesi sırasında sözcü Celâl Nuri Bey, "Bütün hak milletindir. Hâkimiyet milletindir ve ona izafeten heyet-i celileniz tarafından idare olunur,, [23]demiştir.

1924 Anayasasının T.B.M.M.'nde görüşülmesi sırasında, Karesi milletvekili Ahmet Süreyya bey, hâkimiyetin kayıtsız şartsız millette olması ile "milletin uhdesindeki hâkimiyetin gayri kabili terk ve tecezzî bulunduğunu,, ifade etmiştir [24]. Bugünkü dildeki ifadesi ile, kayıtsız şartsız egemenliğin millete ait olması ile, egemenliğin terk edilemiyeceği, bölünemiyeceği dile getirilmiştir.

İzmir milletvekili Mahmut Esat (Bozkurt) beye göre, Kanunu Esasi (Anayasa) tasarısının, "en aziz umdesini, en mukaddes umdesini, hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir,, sözü teşkil etmektedir [25].

1924 Anayasası genel nitelikleriyle millî ruh ve ihtiyacın ifadesi, tarihî ve sosyal akışların bir sonucudur. Bu anayasa, ruhunu ve sistemini doğrudan doğruya memleketin ihtiyacından ve hayat gerçeklerinden almıştır. Anayasanın temelini teşkil eden, ruhunu ifade eden millî egemenlik prensibi, Türk Milletinin kader mücadelesinde haklarına sahip olmak için takip ettiği tutumu da açıkça dile getiren bir güç kaynağı olmuştur.

1921 Anayasasında, 1'inci maddede yer alan "Hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir,, hükmü, 1924 Anayasasında 3'üncü madde olarak yer almıştır. 1924 Anayasasının birinci maddesi ise, "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir,, hükmünü taşımaktadır. Millî egemenlik ilkesinin 1924 Anayasasının 3 üncü maddesinde yer alması, millî egemenliğe, 1921 Anayasasına göre daha az önem verilmesinden değil, millî egemenlik tabiî gelişmesinin cumhuriyet rejimi ile gerçekleşmesi ile, devletin siyasî hüviyetini ifade eden Cumhuriyetin Anayasa'da birinci madde olarak yer almasındandır.

1924 Anayasasında, T.B.M.M.'nin geniş yetkilerle donatılması ve yürütmeyi Meclise veren ve hükûmeti de Meclisin yürütme vasıtası gibi

[23] Şeref Gözübüyük ve Zekâi Sezgin, 1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri, Ankara, 1957, s. 102.

[24] Şeref Gözübüyük, ve Zekâi Sezgin, 1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri, Ankara, 1957, s. 102-103.

[25] Şeref Gözübüyük ve Zekâi Sezgin, 1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri, Ankara, 1957, s. 57.

Levent Şahverdi Arşivi

gösteren hükümlerin benimsenmesi, 1924 Anayasasını hazırlıyan İkinci Büyük Millet Meclisi üyelerinin büyük çoğunluğunun tekrar seçilen Birinci Meclis üyelerinden oluşmuş olmasıdır. İkinci Meclis böylece Millî Mücadele devrinin siyasî anlayışının mirasçısı olarak hareket etmiştir[26].

1924 Anayasası, ayrıca, 102'nci maddede öngörülen hükümlerin ışığı altında, kurucu teşriî salâhiyeti (yasama yetkisini) de T.B.M.M.'ne bırakmakla, bu kuruluşun Devlet organları içindeki yerini güçlendirmiştir. Anayasada yer alan bu hükümle, egemenliğin sahibi olan milletin doğrudan doğruya, referandum yolu ile değil de, kendi seçtiği milletvekillerine bu yetkiyi bırakmakla, millî egemenliğin münhasıran seçilen milletvekilleri vasıtasıyla kullanılacağını kabul etmiştir. Anayasaya göre, T.B.M.M.'nin yasama yetkisi yalnız adi kanunlara inhisar etmemekte aynı zamanda kurucu yasama yetkisine de şamil bulunmaktadır[27].

1924 Anayasasının bir diğer özelliği de, Anayasanın 8 inci maddesinde yer alan, "yargı hakkı, millet adına usul ve kanuna göre bağımsız mahkemeler tarafından kullanılır,, hükmüne rağmen, yargı gücünün bağımsız ve teminata kavuşmuş bir yargı teşkilâtına sahip olmaması nedeni ile hakikatte, yargı gücünü bağımsız saymak mümkün değildir[28]. Ord. Prof. Dr. Recaî Galip Okandan'a göre, "Anayasa hakikatte, kaza yetkisini, kaza görevini ve kaza organlarını milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisine ve ona vekâleten icra salâhiyetini kullanan icra organına tâbi kılmıştır. Daha umumî bir ifade ile, kaza yetkisi ve görevi de hakikatte, yine Anayasada yer olan hükümlerle, Büyük Millet Meclisinin salâhiyet sahasına ithal edilmiştir,,[29].

d) 9.7.1961 Tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası:

1921 ve 1924 Anayasalarının, resmî adı, Teşkilâtı Esasiye Kanunu olduğu halde, 1961 ve 1982 Anayasaları, Teşkilâtı Esasiye Kanunu yerine Anayasa deyimini kullanmıştır. Aslında bu kelimeler eş anlamlıdır. 1924 Teşkilâtı Esasiye Kanunu 10.1.1945 tarihinde 4695 sayılı Kanunla, bütün kelime ve tabirleri baştan aşağı değiştirilmiş, metinler öztürkçeleştirilmiştir. Böylece dilimize Teşkilâtı, Esasiye Kanunu yerine Anayasa terimi girmiş bulunmaktadır. Bu değişiklik daha sonra 24 Aralık 1952'de yapılan değişiklikle ortadan kaldırılmış, Anayasa 1945'teki şekline çevrilmiştir.

[26] Tahsin Bekir Balta, Türkiye'de Yürütme Kudreti, s. 12.

[27] Recaî G. Okandan, Hükümranlık Kudreti ve Buna Dahil Yetkiler Bakımından 20 Nisan 1340 Esas Teşkilât Kanununun Hususiyetleri, s. 328-329.

[28] Recaî G. Okandan, Hükümranlık Kudreti ve Buna Dahil Yetkiler Bakımından 20 Nisan 1340 Esas Teşkilât Kanununun Hususiyetleri, s. 334

[29] İbid. İdem.

Levent Sahverdi Arşivi

1921 ve 1924 Anayasaları gibi 1961 Anayasası da Türk İnkılâbının temel prensiplerinden olan millî egemenliğe gereken yeri vermiştir.

1961 Anayasasında, millî egemenlikle ilgili madde, 4 üncü madde olmuştur. Muhteva bakımından da önemli değişikliklere uğramıştır. Madde metni, 1921 ve 1924 Anayasasından pek farklıdır.

"Madde 4- Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletindir.

Millet, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır.

Egemenliğin kullanılması hiçbir suretle belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ, kaynağını Anayasadan almıyan bir devlet yetkisi kullanamaz."

Anayasanın, millî egemenlikle ilgili 4 üncü maddesinin birinci fıkrası, 1924 Anayasasından aynen alınmakta, ancak metne, "egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletinindir" denilerek "Türk" kelimesi eklenmektedir.

4 üncü maddenin ikinci fıkrası, 1924 Anayasasının 4 üncü maddesini teşkil eden, egemenliğin kullanlmasını münhasıran Türkiye Büyük Millet Meclisine bırakan hükümden farklı olarak, egemenliğin, Anayasasının koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanılacağını öngörmektedir.

Anayasada bu yeni hükmün yeralmasının sebebi, 1924 Anayasasında yer alan, egemenliğin münhasıran T.B.M.M. tarafından temsiline karşı bir tepkinin sonucudur.

Milli egemenliğin, T.B.M.M.'nce temsil olunduğu hakkındaki hüküm yanlış yorumlara yol açmış ve millî egemenlik ilkesinin özüne de aykırı olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca egemenlikten de devletin haiz olduğu yetkilerin tümü anlaşılması gerektiği de ifade edilmiştir [30].

1924 Anayasası, millete ait bulunan egemenlik hakkının münhasıran T.B.M.M. tarafından kullanılacağını ve T.B.M.M.'nin yasama ve yürütme yetkilerini kendisinde toplamış olduğunu ve Devletin en yüksek siyasî organı olduğunu hükme bağlamış bulunmaktadır. Buna karşılık 1961 Anayasası millî egemenliğin münhasıran T.B.M.M. tarafından değil fakat Anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanılacağını öngörmektedir.

Ord. Prof. Dr. Recaî G. Okandan'a göre, "Anayasa yetkili kıldığı organlar eliyle egemenliği kullanırken, bu kullanmanın sınırlarının neden

[30] Alp Kuran, T.C. Temsilciler Meclisi, Tutanak Dergisi, Kırkıncı Birleşim, 7.4.1961, C. II., s. 706-708; Siyasal Bilgiler Fakültesi İdarî İlimler Enstitüsü, Gerekçeli Anayasa Tasarısı ve Seçim sistemi, Ankara, 1961, s. 46.

Levent Şahverdi Arşivi

ibaret bulunduğunu da belirtmiştir. Anayasa'ya göre, bu organların, Anayasa'nın koyduğu esaslara göre, onlara uygun olarak bunların sınırları içinde kalarak, yetkilerini kullanmaları gerekir. O halde, Anayasa'ya göre egemenliğe giren yetkilerin, Anayasa'nın yetkili kıldığı organlar eliyle ve Anayasa'nın koyduğu esaslara göre kullanılması gibi bir sonuca varılmaktadır" [31]. Böylece millî egemenliğin kullanılması bakımından 1924 Anayasası ile 1961 Anayasası arasında esaslı fark vardır.

T.B.M.M.'nin dışında, Anayasanın koyduğu esaslara göre, millet egemenliğini kullanan yetkili organlar nelerdir? İlk hatıra gelen Anayasa Mahkemesidir. Ancak Anayasa Mahkemesi, uygulamada, aldığı kararlarla, bu yetkiyi aştığından, Anayasa mahkemesinin yetkisini öngören, Anayasanın 147 nci maddesi, 22.9.1971 tarihinde yayımlanan 1488 sayılı Kanunla değiştirilmesine sebeb olmuştur. Bu maddenin değiştirilmesine sebeb, gerekçede açıkca ifade edilmiştir.

Gerekçe, "Anayasa Mahkemesinin, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Anayasa vazıı olarak yaptığı Anayasa değişikliklerini denetlemesi söz konusu olamaz" demekte, ayrıca, Anayasanın 4 üncü maddesinin 3 üncü fıkrasını da zikrederek, "Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almıyan bir devlet yetkisi kullanamaz" hükmünü dile getirerek Anayasa Mahkemesinin sadece kanunlara ve içtüzüklere özgü denetleme yetkisini kullanabileceğini, Anayasanın kendisine tanımadığı bir devlet yetkisini kullanamıyacağını açıkca ifade etmiştir [32].

Anayasa Mahkemesi, 5 inci maddeye göre, yasama organı yerine geçemez, onun iradesi dışında kendisi hüküm koyamaz. Anayasa Mahkemesi, 18 Mayıs 1974 tarih ve 1803 sayılı, Cumhuriyetin ellinci yılı nedeniyle, "Bazı Suç ve Cezaların Affi Hakkında Kanunu" şekil yönünden iptal ederken, T.B.M.M.' nin iradesinin dışında, âdeta yeni bir hüküm koyarak söz konusu olan Af Kanunu'nun şumulünü genişletmiştir. Anayasa Mahkemesi bu kararı ile kendisine ait olmıyan bir yetkiyi kullanmıştır [33].

1961 Anayasası, 1924 Anayasasından farklı olarak, yargı gücünü güçlendirmiş, uygulama Anayanın bir temel hükmü olan hukuk devletini yargıç devletine dönüştürmüştür [34]. Bunun tabiî bir sonucu olarak da, millî egemenlik ilkesi geniş ölçüde zedelenmiştir.

[31] Recaî G. Okandan, Umumî Âmme Hukuku, s. 450-451.

[32] Gerekçe için bkz. Kâzım Öztürk, Son Değişiklikleriyle Gerekçeli Anayasa, Ankara, 1971, s. 293-295.

[33] Selçuk Özçelik, Anayasanın Yorumlanması Konusunda, İ.Ü.H.F.M., 1975, C. XLI, Sayı 3-4, s. 55-56.

[34] Hamza Eroğlu, İdare Hukuku, 3 üncü basım, Ankara, 1978, s. 48-50.

Levent Şahverdi Arşivi

1961 Anayasasının gerekçesinde de ifade edildiği üzere, "millî egemenlik" Türkiye Cumhuriyetinin temelinde varolan bir prensip, millet varlığının bir iradesi[35] olarak gösterilmiştir. Keza aynı gerekçede, "Egemenlikten maksat Devlet iktidarının sahibi veya kaynağı anlaşılmaktadır. Millî Mücadelenin siyasî felsefesi ve Anayasa geleneğimize göre, bu anlamdaki egemenliğin sahibi millettir. Millet bu iktidarını veya egemenliğini herhangi bir kişi veya zümre ile paylaşamamaktadır. Bu bakımdan, bu aidiyet kayıtsız ve şartsızdır. Bu hususu bütün açıklığı ile belirtmek için, 2 nci fıkranın birinci cümlesi egemenliğin kullanılmasının dahi belli bir kişiye, zümreye veya sosyal sınıfa bırakılamıyacağına işaret etmektedir[36].

Millî egemenliğin bir sınıfa bırakılamıyacağı konusunda bir soru üzerine açıklama yapan Anayasa Komisyonu sözcüsü Turan Güneş, bu hükmün anlamını değerlendirmiştir:

"Bu madde egemenliğin bir sınıfta tecelli etmesini doktrin olarak müdafaa eden, daha sarih bir ifade ile arzedeyim, proleterya diktatörlüğünü savunanlara karşı konulmuş olan bir hükümdür. Seçim olur, işte millî hâkimiyet tecellî etti, denir; fakat iktidarı alan idarenin rejimi proleterya diktatörlüğünü andıran bir rejim olursa Türk Anayasası bu rejimi kabul etmez. Binaenaleyh, sınıf kelimesinden kastedilen mâna budur. Yoksa, sınıfların menfaatleri gibi meselâ sosyalist partilerin doktrinleri, münakaşaları, maddenin anlamına girmez, ama bir sınıf adına iktidara el koymak isteyen partileri bu Anayasa Kanun dışı kabul etmekle kalmıyor, hudutlar dışına sürüyor"[37].

1961 Anayasasının lâfzı ve ruhu, açık ve belirli bir şekilde hiçbir sınıfın diğer bir sınıf üzerinde hakimiyet kurmasına, bir sınıfın diğeri aleyhine tercih edilmesine, proleterya diktatörlüğünün kurulmasına imkân ve fırsat vermiyecek şekilde kesindir. Egemenliğin bölünmezliği ve millete aidiyeti kadar, millî egemenliğin demokratik niteliği de bunu gerektirir.

4 üncü maddenin son cümlesi, Devlet yetkilerinin devredilmezliği fikrini kapsamaktadır. "Gerçekten, bir organın yetkilerinin kaynağı Anayasa olduğuna göre, yahut başka bir ifade ile her organın yetkileri Anayasa ile gösterilmiş bulunduğuna göre, bir organın kendisine ait

[35] Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu, Temsilciler Meclisi, s. Sayısı 35, s. 4

[36] Ibid, s. 10.

[37] Temsilciler Meclisi, Tutanak Dergisi, C. II., Kırkıncı Birleşim, 7.4.1961, s. 711.

Levent Şahverdi Arşivi

olmıyan bir yetkiyi kullanması Anayasada kaynağını bulamıyacak ve bu bakımdan da Anayasaya aykırı olacaktır[38].

Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı'ya göre, "Son cümle her organın yetkisini Anayasadan aldığını hükmederken, Devletin her şeyden önce bir hukuk devleti olduğunu bir kere daha teyit etmekte ve yetkilerin devrolunmasını önlemekle de, Devlet iktidarının bir ölçü dahilinde de olsa Devlet organlarından birinde toplanmasına mâni olmaktadır"[39].

e - 7.XI.1982 Tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası:

Anayasa Komisyonu, millî egemenlikle ilgili maddenin gerekçesinde, millî egemenlik ilkesini "İstiklâl Harbimizde, Atatürk'ün Esas Teşkilât Hukukumuzun vazgeçilmez bir ilkesi olarak koyduğu ve demokrasi rejiminin hukukî ifadesi olan bir kavramdır"[40] diye değerlendirmiştir.

Komisyon tarafından hazırlanan tasarının 5 inci maddesi, 1961 Anayasasının 4 üncü maddesini aynen almış ve ayrıca, "milletlerarası yetkileri bulunan kuruluşlara üyeliği öngören andlaşmalar hükümleri saklıdır" fıkrası maddeye eklenmiştir.

Tasarının birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarında önemsiz değişiklikler yapılmış, dördüncü fıkra ise Danışma Meclisinde yapılan görüşmeler sonucu metinden çıkarılmıştır[41].

1961 Anayasasının 4 üncü maddesi, 1982 Anayasasının 6 ıncı maddesi olarak metinde yerini almıştır.

Birinci fıkradaki değişiklik, 1961 Anayasanın 4 üncü maddesinin 1 inci fıkrası yerine 1924 Anayasasının, 3 üncü maddesinin aynen alınmasını öngörmektedir. Diğer değişiklikler ise ifade tarzı ile ilgilidir. Bu konuyu önergesi ile değerlendiren Prof. Dr. Utkan Kocatürk, Danışma Meclisi'nde bu değişikliğin gerekçesini şöyle ifade etmektedir: "Benim söylemek istediğim, hitabet kürsüsünün de arkasında bulunan Atatürk'ün ölmez sözünün hiçbir kelimesinin değiştirilmeksizin, "Egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir" şeklinde bu cümlenin tarihî bir hatıra olarak Anayasa'da tescil edilmeseydi ve ondan sonra gelen cümlenin, "Millet" değil, "Türk Milleti" diye başlaması idi. İkinci fıkrada, "Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette

[38] Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu, Temsilciler Meclisi s. Sayısı 35, s. 10.

[39] Orhan Aldıkaçtı, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, Ankara, 1970, s. 168.

[40] Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu, Danışma Meclisi, s. Sayısı: 166 ya 1 inci Ek, s. 6.

[41] Danışma Meclisi, Tutanak Dergisi, C. 8, Birleşim 130, 19.8.1982, s. 121.

Levent Sahverdi Arşivi

belli bir kişiye...." diyordu. Ben onu, "Hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz" şeklinde değiştirdim" [42].

Millî egemenlikle ilgili, tasarıda yer alan hükümler, Danışma Meclisinde, dikkatle incelenmiş ve münakaşa konusu olmuştur. Öncelikle belirtmek gerekirse, tasarının hükümlerine, 1961 Anayasasının da 4 üncü maddesinin ikinci fıkrasını teşkil eden, "Millet, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır" hükmüne, Anayasa Komisyonu üyesi Prof. Dr. Kemal Dal, karşı çıkmış, bunun yerine "Millet egemenliği, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yasama yetkisini T.B.M.M. yürütme yetkisini Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu, yargı yetkisini de bağımsız mahkemeler eliyle kullanır" fıkrasının yer almasını önermiştir [43].

Prof. Dr. Kemal Dal'ın, değişiklik önergesinin gerekçesi de şöyledir: "Anayasa Tasarısının 5 inci maddesinin 2 nci fıkrası, "egemenliği yetkili organlar eliyle kullanır" şeklindeki düzenlemesi özellikle yürütme alanında Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu dışındaki bütün organlara doğrudan doğruya Anayasadan kaynaklanan millet egemenliği kullanmak gibi bir yanılgıya düşmelerine neden olmaktadır. Aslında millet, egemenliğini üç fonksiyonu yerine getirmek için kullanır. Yasama fonksiyonu, bunu T.B.M.M. yapacaktır; yürütme fonksiyonu, bunu Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu yapacaktır; yargı fonksiyonu, bunu da bağımsız mahkemeler yapacaktır. Bunu açıkca ifade etmek dururken, devletin yürütme alanındaki, Anayasada yer alan idarî kuruluşlarına, Anayasadan kaynaklanan egemenlik yetkisi kullanıyor, şeklinde bir pay çıkarmalarına meydan verecek düzenleme sakıncalıdır.

Nitekim bu düzenleme dolayısıyla 1961 Anayasasında Anayasa ile kurulan idarî ve özerk kuruluşlar, "biz Anayasadan kaynaklanan egemenlik yetkisi kullanıyoruz" anlamında tutum ve davranışa girerek her biri kendine göre ayrı bir yetki egemenliği alanı yaratmaya gitmişlerdir. Bu sebeble hükûmeti pek işlerine karıştırmak istememişlerdir. Halbukî idarî kuruluşlar özerk de olsalar kamu hizmeti vermektedirler. Bu nedenle hükûmetin gözetim ve yönetimi altındadırlar. Öyle olması gerekir.

1961 Anayasasının bu düzenlemesi nedeni ile yürütmenin faaliyet alanındaki kuruluşların tutumu iktidar gücünün merkezleşmesi yerine

[42] Danışma Meclisi, Tutanak Dergisi, C. 8, Birleşim 130, 19.8.1982, s. 112.

[43] Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu, Danışma Meclisi, S. Sayısı, 166 ya 1 inci Ek, s. 82.

Levent Şahverdi Arşivi

dağılmasına neden olmuştur. Bütün bu sebeplerle egemenliği düzenleyen 5 inci maddenin 2 nci fıkrasına karşıyım" [44].

Tasarı, Danışma Meclisinde görüşülürken, Prof. Dr. Kemal Dal gibi, tasarının 5 inci maddesinin 2 nci fıkrası şiddetle tenkit konusu olmuştur.

Danışma Meclisi üyesi Turhan Güven, "61 Anayasasının 4 üncü maddesinde bir yandan "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" denilmekte, diğer taraftan "Millet egemenliğini yetkili organlar eliyle kullanır" denilerek devletin tekliği bozulmuş, millet iradesine yeni ortaklar alınmıştır.

Bunun sonunda bazı kurum ve kuruluşlar Anayasadan kaynaklanan egemenlik yetkisini kullanmaya başlamışlar ve çoğu kez bu kullanma devlete karşı olmuştur. Bu, Türkiye Cumhuriyetinin temeldeki birlik ve beraberliğini zedelemiş, ülke bunalımlara bu nedenle sürüklenmiştir. Devlet, sayın Evren'in 12 Eylül 1980 sabahı buyurdukları gibi, başlıca organlarıyla işlemez hale getirilmiştir. 1961'den sonra siyasî istikrarsızlığın, güçsüz iktidarların oluşmasına neden olan, Türkiye Büyük Millet Meclisince hâkimiyetin millet adına kullanılmasına ortak getiren, tekniği bozan bu hüküm, ne yazık ki, 1982 Tasarısına da aynen alınmıştır" [45].

Tasarının 5 inci maddesinin 2 nci fıkrası, fıkranın başına, "Millet" yerine, "Türk Milleti" denilerek ufak değişiklikle kabul edilmiştir.

Ancak dikkat edilmesi gereken bir husus, yetkisini Anayasadan alan organların, 1961 Anayasasından farklı olarak, yetkileri Anayasada açık ve belirli bir şekilde belirtilmiş, yasama organının yetkisine tecavüz önlenmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı kararnamesi ve Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin de serbestçe kullanılmasını sağlamak amacı ile "yetkili organlar" deyimine Anayasa da yer verilmiştir.

Anayasa Komisyonu adına yaptığı açıklamada, Prof. Dr. Kemal Dal T.B.M.M.'nin görev ve yetkileri ile ilgili düzenlemeleri şöyle dile getirmiştir:

"Herşeyden önce, 1924 Anayasasına baktığımız zaman şu ifade yer almaktadır: "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Türk Milletinin yegâne temsilcisidir". Gücünü Türkiye Büyük Millet Meclisi, kuruluşundan beri bu ifadeden almıştır. Türk Milletinin tek ve yegâne temsilcisi olmasından dolayı güçlüdür.

1924 Anayasasının bu prensibi, 1961 de ortadan kalkmıştır. 1961 de artık, Türkiye Büyük Millet Meclisi Türk Milletinin yegâne temsilcisi olma vasfını kaybetmiştir. Buna şahsen üzülüyoruz. 1961 Anayasasının getirmiş

[44] Ibid Idem.

[45] Danışma Meclisi, Tutanak Dergisi, C. 7, Birleşim 120, 4 Ağustos 1982, s. 40.

Levent Şahverdi Arşivi

olduğu çözüm, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, Türk Milletinden kaynaklanan gücünü ve ondan aldığı güce dayanarak meselelerin üzerine tam ve güçlü olarak gitmesini de bir bakıma önlemiştir. Ayrıca, ikinci bir organ sahibi olmuştur ve bu suretle belki yetkiler bu iki organ arasında taksim edilmek istenmişti; ama bunda da tam başarılı olmuştur denilemez.

1961 Anayasasının sisteminde, yasama ve yürütme arasında bir işbirliği, bir denge; yasamanın yürütmeye, yürütmenin yasama üzerine kullandığı, kullanacağı bir takım manivelâların bulunması, sözde Anayasadaki hükümlerle temin edilmeye çalışılmış ise de bu uygulama da işlememiştir.

Biz getirdiğimiz düzenlemelerle, bu tereddütleri ortadan kaldıracak birtakım çözümler getirmeye çalıştık. 1961 Anayasasının uygulanması döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi, bir takım engellemeler dolayısı ile zaman zaman asıl görevi olan kanun yapma yerine, kanun yapamaz hale gelmişti. Bütün bu engelleri ortadan kaldırmak suretiyle, Türkiye Büyük Millet Meclisini, tam yetkisini kullanacak bir Meclis haline getirmeye çalıştık" [46].

Görülüyor ki, millî egemenlikle ilgili 1961 Anayasasının 4 üncü maddesi ile 1982 Anayasasının 6 ncı maddesi arasında, muhteva ve yazılış bakımından önemli fark yoktur. Ancak yetkisini Anayasadan alan organların ve yasama organının yetkilerinin açık ve belirli bir şekilde Anayasada belirtilmiş olması, millî egemenlik ilkesinin 1982 Anayasası içinde rolünün daha belirgin bir hale gelmesine imkân vermiştir. Ayrıca millî egemenlik ilkesi, Anayasanın "Başlangıç" kısmında 5 inci fıkrada da yer almış bulunmaktadır: "Millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk milletine ait olduğu ve bunu millet adına kullanmağa yetkili bulunan hiçbir kişi ve kuruluşun, bu Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkamıyacağı."

1982 Anayasasının 176 ncı maddesinin ışığı altında, "Anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten başlangıç kısmı, Anayasa metnine dahildir", hükmü, millî egemenlik ilkesinin, devletin bütün faaliyetlerine de hakim olduğunu göstermektedir. Bu hükümle 1982 Anayasası, millî egemenlik ilkesini baş tacı etmiştir.

[46] Danışma Meclisi, Tutanak Dergisi, C. 7, Birleşim 127, 16.8.1982, s. 591.

Levent Şahverdi Arşivi

Sonuç:

Teoride, millî egemenlik prensibine bir takım tenkitler yöneltilmiştir.

a) Millî egemenlik teorisi, milleti hak sahibi bir şahıs saymaktadır. Bu ise faraziyeden başka bir şey değildir.

b) Millî irade ispatı imkânsız bir şeydir. Millî iradenin varlığı kabul edilse bile bu iradenin neden dolayı egemenliğe sahip olacağını, milletin yarıdan bir fazlasının yarıdan bir noksanı üzerinde neden dolayı emir ve kumanda etme hakkına sahip olacağını ifade etmek çok güçtür.

c) Millî egemenlik prensibi, demokratik hak ve hürriyetler için de ciddî bir tehlike teşkil etmektedir. Millî egemenlik prensibi, çoğunluğun iradesini millet iradesi olarak belirleyerek azınlığa hiçbir hak tanımamak yoluna gitmektedir[47].

Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'e göre, "Millî hakimiyet prensibini klasik şekli ile hukukî bakımdan mütalâa ve müdafaa etmek güçtür. Fakat bizce bu prensibin değeri hukukî olmaktan çok siyasidir. Ve memleketlerin siyasî hayatında toparlayıp sürükleyici bir fikir, bir (idée force) olmasındadır". Unutmamak gerekir ki, millî egemenlik prensibi bugün de, mutlak ve müstebit hükümdarlara, zümre diktatörlerine, totaliter rejimlere karşı koyabilecek en kuvvetli silâh olmak gücünü gösterebilmektedir. Bu prensip yaşanılan siyasî hayatta değerini ve gücünü hâlâ muhafaza etmektedir.

Milli egemenlik prensibi, demokrasinin bugün uygulanması mümkün olan yegâne şeklidir. Millî egemenlik prensibinin değerini hukukî mantıkla değil de, pratik zaruretlerle, bu zaruretler üzerinde düşünen akl-ı selimle ölçmek ve bu değeri ona göre takdir etmek gerekir.

Ayrıca millî eğemenlik, realitede yeri olmıyan bir faraziye değil, sosyolojik realiteyi ifade eden bir şeydir. Sosyolojik bakımdan, devletteki üstün iktidar tıpkı toplum hayatının üstün safhasını düzenliyen hukuk kaideleri gibi, sosyalliğin bir gereği olarak toplumun bünyesinden doğmaktadır[48].

Toplumsal gelişmelere paralel olarak hukuk tekniğindeki gelişmeler, millî egemenlik prensibinin bazı esaslarının, modern anayasa temayülleri ile bağdaşmasını gerekli kılmıştır. Hukuk devleti, bugün medenî toplumlarda kamu hukukunun bir temel kuralıdır. Gerçek demokrasiler, ancak hukuk devleti ile varlığını sürdürebilir. Millî egemenlik ilkesi ise bir yönü ile demokrasiyi, demokratik rejimi ifade eder. Öyle ise günün şartlarına uygun

[47] Hüseyin Nail Kubalı, Anayasa Hukuku Dersleri, İstanbul, 1969, s. 200-202.

[48] Ali Fuat Başgil, Esas Teşkilât Hukuku, s. 211-212.

Levent Sahverdi Arşivi

olarak modern toplum olmanın gereği, hukuk devleti ile millî egemenlik ilkesini bağdaştırmayı gerekli kılar. Anayasa Mahkemesinin yasama işlemlerini yargı yolu ile denetimini, Anayasalarda kuvvetler ayırımına yer verilmesini, millî egemenliğe ters düşen ilkeler olarak görmemek gerekir. Bu tür gelişmeler, millî egemenliği zayıflatacağına, millî egemenlikle bağdaştıracak şekilde, gelişmeye açık tutmak, millî egemenlik ilkesini kuvvetlendirecektir.

1982 Anayasa Tasarısını, Danışma Meclisinde takdim eden, Anayasa Komisyonu Başkanı Orhan Aldıkaçtı, ilk konuşmasında, millî egemenliğe değinerek, "Millî egemenlik ilkesi, demokrasi rejiminin temeli ve ruhu, teorik ifadesidir[49]" diyerek, 1982 Anayasası içinde bu ilkenin önemini, değerini ortaya koymuştur.

Millî egemenlik ilkesi, dün olduğu gibi, bugün de hem Anayasamızın bir temel direği, hem de devlet hayatımızın odak noktasıdır. Bütün devlet faaliyetlerinde, millî egemenliği değerlendirmek demokrasinin bir gereği olduğu kadar, Anayasanın kaçınılmaz bir emridir.

Millî egemenliğin bizim için değerini ortaya koyarken, millî egemenliğin, millî bir bayram olarak kutlandığını da gözönünde bulundurmak gerekir[50]. Millî egemenliğin bayram olarak kutlanması, herşeyden önce bir inanç ve bağlılık meselesidir.

Millî egemenlik, Türk Inkılâbının bir temel prensibidir. Millî Kurtuluşun parolası, millî zaferin sihirli değneği, millî birliğin yapıcı gücüdür.

Atatürk, millî egemenliği, Millî Mücadelenin daha başında savunmakla, herşeyden önce millî birliği sağlamayı amaç edinmiştir. Millî iradenin üstünlüğü ileri sürülerek, milletin kararına uyulması zorunluğu ortaya konmuştur.

Atatürk, millî egemenliği savunmakla yeni devletin kuruluşunu müjdelemiştir. Millî bir devlet, millet gerçeğine dayanan bir devlet millet iradesi ile kurulmuştur.

Millî egemenlikle monarşik devlet düzenini bağdaştırmak mümkün olmadığından Atatürk daha başından itibaren, Sultan-Halife iktidarının karşısında olmuş, başlangıçta bunu açıkça ilân etmemiş olsa bile, millî egemenliği savunarak, T.B.M.M.'nin kuruluşu ile bütün yetkilerin, T.B.M.M.'nde toplanmasını sağlamıştır. Atatürk, millî eğemenliği

[49] Danışma Meclisi, Tutanak Dergisi, C. 7., Birleşim 120, 4.8.1982, s. 15.
[50] 23.4.1921 Tarih ve 112 Sayılı Kanun.

Levent Sahverdi Arsivi

savunarak, o günün şartları altında, Meclis hükûmeti ve kuvvetler birliği sistemine yönelmiştir. Ancak barış sağlandıktan, Cumhuriyet ilân edildikten sonra yavaş yavaş parlâmenter sisteme geçilmiştir.

Atatürk, millî egemenlik ilkesini savunmakla demokrasiye yönelmiş ve en gelişmiş devlet şekli olan Cumhuriyeti hedef olarak seçmiştir.

Atatürk, millî egemenlik teorisini işlerken büyük bir beceri ve büyük bir bilgi gücü ile Türk gerçeğine cevap verecek şekilde bunu ele almış, başarıya ulaştırmış ve geliştirmiştir.

Türk siyasî hayatında ilk defa, millî egemenlik ilkesini, cesaretle ele alan ve savunan Atatürk olmuştur. Atatürk için millî egemenlik, bir değerdir, bir varlıktır. Türk milletinin varlığıdır: "Bütün cihan bilmelidir ki artık bu devletin ve bu milletin başında hiçbir kuvvet yoktur, hiçbir makam yoktur. Yalnız bir kuvvet vardır. O da millî egemenliktir. Yalnız bir makam vardır. O da milletin kalbi, vicdanı ve mevcudiyetidir" [51]. Aynı hususu bir diğer konuşmasında da şu sözlerle vurgulamıştır: "Yeni Türkiye Cumhuriyetinin yapısının ruhu millî egemenliktir. Milletin kayıtsız şartsız egemenliğidir" [52].

Hasan Âli Yücel'in deyimi ile, "Hâkimiyet milletindir. Kırk yıl, evet tam kırk yıl önce kanunlaştırılan bu iki kutsal kelime, millî hayatımızın temelidir. Beraberinde Millî Mücadele tarihini yürüten bu iki kelimeyi, "Egemenlik Ulusundur" diye özleştirebiliriz. Hâkimiyet milletindir. Cumhuriyet buna dayanır; hürriyet buna dayanır; demokrasinin besmelesi budur. Çünkü millet, egemen değilse, bu ve benzeri varlıklar yok olurlar" [53].

THE PRINCIPLE OF NATIONAL SOVEREIGNTY AND THE TURKISH CONSTITUTIONS

The author explains the significance of the concept of national sovereignty and how it served as the guiding principle of the War of Independence and of the new Turkish State. The author, furthermore, indicates the importance given to the principle of national sovereignty in the Turkish Constitutions of 1921, 1924, 1961 and 1982.

[51] Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, 3. basım, Ankara, 1984, s. 26.
[52] Ibid, s. 27.
[53] Hasan Âli Yücel, Hürriyet Gene Hürriyet, İstanbul, 1960, s. XVII.

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK'Ü ANARKEN *

Ord. Prof. Dr. SADİ IRMAK

Ben talihimin en büyük mazhariyeti olarak Mustafa Kemal'i yakından görüp tanımak ve anlamaya çalışmak mazhariyetine kavuşmuş bir fânîyim. Onunla ilk ve gıyabî tanışmamız, bir efsane şöhreti yaratan, fakat bir gerçekten ibaret olan Çanakkale'deki kahramanlığıdır.. Onu şahsen ilk görüşüm, 4 ağustos 1920'de Konya'da, öğrencisi bulunduğum -o zamanki adıyla- Mekteb-i Sultanî'yi ziyaret ettiği güne rastlar. Millî Mücadeleye atılırken ilk gelişidir bu Konya'ya.. Gelişini Kışladan haber verdiler. Ben de tabiî, ilk defa olarak, hayalimde muazzam bir yer tutan adamı, şahsen de görmek hasretiyle mektebime koştum.. Bir akşam üzeriydi.. Atatürk mektebi dolaştıktan sonra.. O zamanki âdet veçhile edebiyat mualliminin yazdığı bir metni bir talebe, yukarı sınıf talebelerinden birisi okur.. Bir arkadaş bunu okudu. Okurken dikkat ediyorum, yüzü açılıyordu Atatürk'ün.. Memnuniyet... Âdeta genç arkadaşımızı teşvik eden, onun güç işini kolaylaştırmak üzere bir şefkatin eseriydi bu.. Fakat arkadaşımızın sözleri, hocanın yazdığına uymak mecburiyetinde olduğu için, şöyle bir cümle geçti: "Seni tarih büyük padişahların hizasına koyacaktır!" O anda baktım, o pembe, o gülen, o teşvik eden yüz birdenbire çelikleşti. Arkadaş mutlâka dedik... Fakat mânasını anlamıyoruz.. Hocamız da bunu yazarken büyük bir kompliman yaptığı inancıyla elbette, bunu yapmıştı. Akşam Atatürk Vali'nin evinde ziyafete gidiyor ve orada biraz daha açılıyor: "Bu gençleri Padişahçı filan bu kadar bağlı yetiştirmeyin!" sözü, ilk defa olarak orada.. Zannediyorum tarihimizde de 4 Ağustos 1920 akşamı oluyor.

Sonra gel zaman, git zaman 1923 de, benim İstanbul Üniversitesi'nde talebe bulunduğum sırada bir ilân görüyoruz: "Avrupa'ya talebe gönderilecektir". Allah! Allah!. Daha Lozan yapılmış ama, tasdik olmamış... Memleket her köşesinden, bucağından kanıyor... Harabe içinde... Yunan tahrip etmiş.. Birinci Cihan Harbi'nin tahribatı devam ediyor... Tam bu sırada lüks gibi gelmesi düşünülebilen bir şey, Avrupa'ya talebe... Gidelim bari kaderimizi deneyelim.. İşte Necip Fazıl, Burhan Ümit'lerle beraber, o yüzelli kişi arasından onbir kişi seçilmişiz.. Nereye

* Bu konuşma 10 Kasım 1983 günü Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından tertiplenen "Atatürk'ü Anma Günü"nde yapılmıştır.

Levent Sahverdi Arşivi

gideceğimizi bize sordukları zaman, dedik ki: "Hükûmet nereyi isterse!" Bilhassa Atatürk acaba birşey ister mi?. Benim, nacizane adımın kenarına, "Berlin Üniversitesi'ne gitsin" diye yazmış. Artık başka yer hatıra gelebilir mi? Yola çıkacağım. O zaman uçak filan yok... Trene binmek üzere Sirkeci'ye gittim. Bir müvezzi benim adımı "Mahmut Sadi"yi filân arıyor.. Bir telgraf.. Atatürk'ten bir telgraf: "Sizi birer kıvılcım olarak gönderiyorum; alevler olarak geri dönmelisiniz!". Şimdi gel de haylazlık et, bakalım!

Gel zaman, git zaman İstanbul Üniversitesi'nde -Darülfünun o zamanki adı- bir ıslahat yapmak lâzım.. Fakat bu ıslahat, daha evvel de denenmiş yarım yamalak tedbirler değil! Kabil olduğu kadar, Atatürk'ün her işinde yaptığı gibi kökten bir ıslahat.. Bunun için de Prof. Malche getiriliyor. Ben de doçent'im, hocayım.. Prof. Malche'ın sorduğu sualler arasında iki karakteristik soru var: 1- "Dersinizin kitabını yazdınız mı?" 2- Batı dillerinde yayımlanmış araştırmanız var mı?". Gerçekçi sualler.. Adam elli sene kürsü işgal etmiş, fakat kitabı yok! İşte buna göre... Ve o büyük kütle... O muhterem tanıdığımız ve kendi janrlarında şöhret yapmış olan hocalarımızın pek büyük bir kısmı tasfiye edildi ve tasfiye işi şüphe yok ki Mustafa Kemal'in müsaadesiyle oldu. Ve bu tasfiye edilenler arasında huzuruna kabul ettiği, kendisiyle samimî görüştüğü arkadaşları da var.. İnkılâp ve memleket yararı söz konusu olduğu zaman şahsî dostluklar filân onun nazarında yok!

Gel zaman, git zaman kaderim daha iyi inkişaf etmiş olacak ki huzuruna girenler arasına, o mesut insanların arasına katılmak saadetine eriştim.. Huzur bir mefhum, bize mahsus.. Akşam saat dokuz civarında girilir ve sabahın beşine, altısına kadar huzurlarında kalınırdı. Ben Einstein'dan evvel zamanın izafiyetini Atatürk'ün yanında hissettim.. Dokuz'da gireriz, tâ ki bize izin verdiği zaman saate bakarız, saat beş olmuş.. İtimat ediniz, bu kadar saat gibi değil de sanki 10 dakika geçmiş gibi gelirdi.. Bir sohbet adamı.. Yapacağı telkinleri orda yapar, fakat bizlere de rahatça fikirlerimizi söyleme imkânı verir.

Bunlar arasından, zamanın darlığı dolayısıyla sadece ikisini anlatmakta fayda görüyorum. Bir akşam: "Benim hakikî misyonum, ne olarak düşünüyor sunuz?" diye bir sual açtı. Kahraman... Büyük Kumandan... Asker... Fakat: "Hayır!" diyor.. Bunları söylüyoruz sırasıyla... Bir yedi sekiz kişi varız huzurunda.. Hiçbirini beğenmiyor.. Ve nihayet kendisi: "Ayol ben öğretmenim!" diyor, "Hiçbiriniz söylemediniz!" Sonra dank ediyor benim kafama, hakikaten baş vasıflarından bir tanesi de

Levent Sahverdi Arşivi

öğretmen.. Çünkü Anadolu'ya geçtikten sonra Atatürk ekibi denen insanları yetiştiren O.. Hepimiz dahil ama, bilhassa kendisinin en yakın mesâi arkadaşları -ki bunların hepsine de büyük minnet borçluyuz- bir bakıma kendi talebeleridir bunlar... Zamanla bunları en yüksek mevkilere getirmiştir ve onlara tarihî roller oynatmıştır. Hakikaten büyük öğretmen...

Başka bir akşam: "Tarihte beni kiminle mukayese ediyorsunuz?" dedi. Tabiî bunu bir gurur gösterisi olarak değil, sadece bir sohbet vesilesiyle.. O akşam huzuruna ilk defa giren bir arkadaş, çok büyük bir iltifat ediyorum zannıyla: "Efendim, şüphe var mı?" dedi, "Napolyon!" Atatürk'ün kaşları çatıldı: "O, bir cânidir!" dedi. Hepimiz dona kaldık... Ve ilâve etti: "Çünkü, harpleri zafer kazanmak için yapan, kan döken bir adamdır. Harpler zafer şevki için kazanılmaz. Bir milletin hayatında vazgeçilmez bir unsur olduğu zaman harpler mukaddestir." O zaman birdenbire bende de bir hatıra canlandı, nakledeyim. İnönü zaferi kazanıldığı zaman, İsmet Paşa'ya çektiği telgraf: "Sen orada yalnız düşmanı değil, milletin tâli'-i makûsunu da yendin!" İşte harp, böyle olur.. Meşru harp, meşru zafer işte budur ve bunun gibisidir.

Atatürk memleketin her sahasına el atmıştır ve hür bir atmosfer, hür bir akademi yaratmıştır. Ve o akademiden geçenlere de ruhunun bir zerresini aşılamıştır. Bu hususta içimizde en talihli olan arkadaşımız, Âfet Hanımefendi hemşiremiz burdadırlar. Kendilerinden tabiî, enteresan hatıralar dinleyeceğimizi sanıyorum. Şu var ki, bütün teferruat gibi görünen bu küçük hatıralar, zamanla insana mânasını daha iyi anlatıyor.. Yaşlar ilerledikçe, tecrübeler, müşahedeler arttıkça.. O zaman belki çok ehemmiyet vermediğimiz işaretleri, zamanla büyük bir anlam kazanmaktadır. Bu defalık bu kadarla yetinmenizi rica ediyorum. Teşekkür ederim.

REMEMBERING ATATÜRK

The author recounts several reminiscences of Atatürk.

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRKİYE'NİN KURULUŞ YILLARINDA BİR YABANCI GAZETECİNİN ANKARA YOLCULUĞU VE ATATÜRK'LE GÖRÜŞMESİ

Çeviren: Prof. Dr. ERGUN ÖZBUDUN

"The Saturday Evening Post" dergisi yazarlarından İsaac F. Marcosson 1923 Temmuz ayında Ankara'ya gelmiş ve Mustafa Kemal Paşa ile bir görüşme yapmıştır. Daha sonra adı geçen derginin 20 Ekim 1923 tarihli sayısında bu görüşme ile Anadolu seyahati izlenimlerini kaleme alan bir yazı yayımlamıştır. Yazarın -Lozan Antlaşması arifesinde- İstanbul'dan hareketle Mudanya-Bursa üzerinden Ankara'ya gelişi, Ankara'daki temasları ve Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesi, Türkiye'nin kuruluş yıllarındaki bir çok ilginç olayı da sergilemektedir. "Kemal Paşa" adını taşıyan bu uzun yazıdan -okuyucuların da ilgisini çekebilecek-- bazı bölümler sunuruyoruz.

Bir zamanlar Ankara, sadece kedileri ve keçileriyle ünlüydü. Bugün, Anadolu'nun uzak tepelerindeki bu eski, hantal şehrin, dünya çapında başka bir önemi var. O, sadece yeniden kurulmuş Türk Devletinin başkenti ve dolayısıyla bütün çağdaş demokrasi deneyimlerinin en renklisinin merkezi değil, aynı zamanda Dünya Savaşının acı sonuçlarının ortaya çıkardığı birçok önemli şahsiyet arasında sivrilen -tam unvanıyla- Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın da yaşadığı yer.

Savaş içinde doğmuş olan Türk Devletinin kritik bir saatinde, bu kişiyle Ankara'da konuştum. Lozan Konferansı dağılmak üzereydi. Savaş veya barış hâlâ boşlukta sallanıyordu. Daha dün Başvekil Rauf Bey bana şunları söyledi: "Eğer Müttefikler savaş istiyorlarsa, istediklerini elde edebilirler". Hava, gerginlik ve belirsizlik doluydu. Sıkıntılı çevrenin üzerinde, kendisini görmek için bu kadar yol gittiğim şefin tâviz vermez varlığı dolaşıyordu. Hükûmetin kendisi gibi, olaylar da onun etrafında dönüp duruyordu.

Seyahatin güçlüğü, çevrenin çetin ve dramatik karakteri açısından Anadolu, bir yıl önce Sun Yat-sen'i görmek için yaptığım Güney Çin cephesi gezisini çok andırıyordu. Onunla Kemal arasında belli bir benzerlik vardır. Her ikisi de, bir çeşit ilhamla dolu liderlerdir.Her ikisinde de, yıkılmış imparatorlukların yan ürünü olan o alevli bağımsızlık ideali mevcuttur. Paralellik burada sona eriyor. Kemal, kan ve demirden bir insan, bir doğu Bismarck'ı; sebatkâr, acımasız, yenilmez. Oysa Sun Yat-sen, rüya ve hülya içinde, kaderin ebedî oyuncağı; atasözündeki kedinin ne kadar çok canı varsa, onun da o kadar çok siyasal hüviyeti -hattâ ekleyebilirim ki, o kadar çok hükûmeti- var.

Levent Sahverdi Arsivi

Türkiye Türklerindir

Bu kişiler ne kadar farklıysa, arkalarındaki milletler de o kadar farklı. Çarpıcı bir karşıtlık da burada. Çin, bencil amaçların bitmek bilmez çatışması ve liderlik yokluğu yüzünden, inanılmaz denilebilecek bir siyasal kaos içinde çalkalanırken; Türkiye, uzun ve kanlı tarihinde ilk defa, belirli sınırlara, gerçek bir vatana ve Müslüman dünyasının kaderine şekil verebilecek -bu arada Amerika'nın Yakın Doğudaki ticarî özlemlerini de etkileyebilecek- bir milliyetçi hedefe sahip, homojen bir millet olarak ortaya çıktı. Yeni slogan, "Türkiye, Türklerindir". Bütün bu hayret verici evrimin aracı ve ilham kaynağı Kemal Paşadır; 1919'da Türkiye'nin, yenilgi ve iflâs sonucu, olabileceği kadar düşkün olduğu hatırlanırsa, bu neredeyse bir mucizedir.

Türkiye gezimin gerçek hedefi oydu. Parlayan cami ve minareleriyle perişanlık içindeki haşmetine rağmen hâlâ şehirlerin kraliçesi olan İstanbul'un kendine özgü câzibesi vardı ama, Haliç kıyılarına vardığım andan itibaren benim ilgim Ankara'da toplanmıştı.

Bu tutkunun gerçekleştirilebilmesi için güç bir zaman seçmiştim. Görünüşe göre, Lozan Konferansı çıkmaza girmişti; uzun zamandanberi beklenen barış, her zamankinden dana uzak görünüyordu. Savaş hali, hâlâ devam ediyordu. İşgal ordusu, sokaklara savaşçı bir renk ve hava verirken, büyük bir Müttefik donanması da ya Boğazda demirli duruyor veya Marmara denizinde atış tatbikatına çıkıyordu. Anadolu tepelerindeki başkente ulaşmak daha da güçleşmişti.

Her engel, sonu gelmez bürokratik bağlarla sürüp gidiyordu. Çabuk iş görmek isteyen bir Amerikalı için böyle bir kombinezon bir felâketti. Daha sonraki deneyimlerim, Kipling'in, Doğu ülkelerindeki enerjik bir Yankee'nin âkıbetini anlatan ünlü hikâyesindeki gerçeği doğruladı. Adamın mezar taşında şöyle yazılıydı: "Doğuyu acele ettirmeye çalışan ahmak, burada yatıyor."

Mizaçtan ve diğer şeylerden kaynaklanan bütün bu engellere ek olarak Türkler, Chester imtiyazının gerçekleştirilmesinin, kağıt üzerinde göründüğü kadar kolay olmayacağını anlamaya başlamışlardı ve bu da onları tedirgin ediyordu. Ankara'ya gidiş izin alabilmiş en son sivil, vesikasını -vizenin Türkçe adı- alabilmek için, İstanbul'da yedi hafta beklemek zorunda kalmıştı. Diğer iki üç kişi ise, dört haftalık meraklı ve sonuçsuz bekleyişten sonra, öfkeyle ülkelerine dönmüşlerdi. Başarı ümidi parlak değildi.

İstanbul'daki ilk günümde, Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Mark L. Bristol'e saygı ziyaretinde bulunduğumda, kendisinden Ankara'ya

Levent Şahverdi Arşivi

gidebilmem için yardım istedim. Bana hemen, o zamanlar Ankara'nın İstanbul'daki baş temsilcisi olan Dr. Adnan Beye bir takdim mektubu verdi; bütün izin belgeleri ondan geçiyordu.

Dışişleri Bakanlığının bulunduğu ve Türk tarihin pek çok uğursuz olayına sahne olan ünlü Bâbıâli'de kendisini görmeye gittim. Kızıl Sultan Abdülhamid'in kirli âletleri ve işbirlikçileri, günlerini burada geçirmişlerdi. Yapının, tarihteki zengin kardeşi Ayasofya Camii kadar heybetli olacağını umuyordum. Oysa, mimarî güzellikle en küçük ilgisi olmayan ve temizlenmeye şiddetle muhtaç, kirli, düzensiz yayılma gösteren, sarı bir bina karşıma çıktı.

Adnan Beyin şahsında ilk Türk müttefikimi buldum. Üstelik, kendisinin geniş ve cömert görüşlü, tecrübeli bir kişi olduğunu da keşfettim. Milliyetçi hareketin güç günlerinde Kemal'in ilk yardımcılarından biri oluşu nedeniyle, Ankara Hükûmetinin ilk başkan vekili olmuştu. Ayrıca, başka bir nedenden dolayı da şöhreti vardı; Türkiye'nin önde gelen kadın reformcusu ünlü Hâlide Hanımın kocasıydı.

Gidiş iznim için Ankara'ya hemen bir telgraf çekti. Somut olarak bu izin, İstanbul Polis Müdürlüğünce verilen bir belgede -yukarıda değinilen vesikada- ifadesini buluyordu. Dünya Savaşı günlerinde, sahibine cepheye gitme imkânını veren ve beyaz paso adı verilen bu belgeyi elde etmek güç bir işti. Şimdi anlayacaktım ki, peşinde koştuğum Ankara'yı ziyaret izniyle kıyaslandığında bu paso, halka dağıtılan el ilânları kadar kolay sağlanır birşeydi.

Adnan Bey, Ankara'dan yaklaşık üç gün içinde cevap alacağını söyledi. Anlıyordum ki, üç gün, Rusça *seichas* kelimesine benziyordu; bu kelime, sözlük anlamı olarak "hemen" demekti ama, kendi ülkelerindeki faaliyetler, daha doğrusu faaliyetsizlikler, hakkında kullanıldığı zaman genellikle "gelecek ay" anlamına geliyordu.

Bürokratik Güçlükler

Bir hafta geçtikten sonra Amerikan Elçiliği, Bâbıâli'den, müracaatıma bir cevap gelip gelmediğini sordu; hiçbir cevap gelmemişti. Birkaç gün sonra Türk memurları çılgına döndüler. İngiliz, Fransız ve İtalyan vatandaşları dışında hiçbir yabancının, Ankara'nın rızası olmadıkça İstanbul'a girip çıkamıyacakları hakkında bir emir çıkarılmıştı. Mevcut izin belgeleriyle Paris veya Londra'dan yola çıkmış kişiler, -ki içlerinde bazı Amerikalılar da vardı- Türk sınırında bekletiliyorlardı; oysa emir, onlar yola çıktıktan sonra çıkarılmıştı. Amiral Bristol'ün vaktinde ve ısrarlı çabaları sonucu, sınır

Levent Sahverdi Arşivi

yasağı Amerikalılar için kaldırıldı. Bir gün içinde Ankara, protesto ve başvuru telgraflarına boğulmuştu; ben de, kendi dilekçemin, yeni ve artan kargaşa içinde tümden kaybolmuş olacağını düşünüyordum.

Bu arada, İngilizce, Fransızca ve Almancayı akıcı şekilde konuşan Reşat Bey adında iyi, dürüst bir Türk gencini dragoman, yani kurye ve tercüman olarak sağlamıştım. Hiçbir yabancı, böyle bir yardımcı olmaksızın Ankara'ya gidemez; çünkü tek tük yerler dışında, Anadolu'da konuşulan tek dil Türkçedir. Aslında Reşat bey, Ankara'da bir yıl Amerikan konsolosluğu yaptıktan sonra daha yeni emekliye ayrılmış bulunan Robert Imbrie'den miras kalmıştı. Reşat Bey onun tercümanıydı. Imbrie ile yakın temasları sayesinde Amerikan âdetlerini öğrenmişti; gecikmeden dolayı duyduğum sabırsızlığı da gayet iyi anlıyordu. Onun da Ankara'da büyük etkisi vardı; benim için arkadaşlarına birkaç telgraf çekmişti.

İkinci haftanın sonunda Amiral Bristol, iznimin çabuklaştırılması için Adnan Bey'e kişisel bir müracaatta bulundu ve Bâbıâli'den Ankara'ya sert bir ikinci telgraf gitti. Tanıştığım diğer Türkler ve Amerikalılar da telgrafla başvurularını buna eklediler. Şüphesiz başka işlerim de vardı ama önümdeki zaman kısıtlıydı ve herşey bir yana, Kemal bu gezimin başlıca ödülüydü; onunla görüşmeye kararlıydım. Bu yüzden Temmuz başlarında Reşat Beyi, durumun ne olduğunu öğrenmek için Ankara'ya gönderdim. Ayın dördüncü gününün sabahında yola çıktı. Elçilikteki Bağımsızlık Günü töreninden otele döndüğümde, Reşat Bey'e hitaben Ankara'da hükümetteki arkadaşlarından birinden benim adresime gönderilmiş bir telgraf buldum; Ankara'ya gidiş iznimin, dokuz gün önce tellendiğini söylüyordu. Oysa önceki gün Bâbıâli Ankara'dan isteğim hakkında hâlâ ses çıkmamış olduğunu bildirmişti.

Araştırınca anladım ki, Polis Müdürlüğündeki bürokrasi yumağı içersinde önemli telgraf, bir kağıt yığınının altına atılmıştı; talebim üzerine başlatılan uzun bir arama, sabırsızlıkla beklenen mesajı ortaya çıkarana kadar da kimse, onun hakkında bir şey bilmiyordu. Bu, tipik bir Türk usûlüydü; tam Çin'in herhangi bir yerindeki bir resmî dairede vuku bulabilecek cinsten. Reşat Bey dönüp de durumu bana bildirmeden önce, vesika elime geçmişti ve harekete hazırlanıyordum.

Bu ilk adım güçtü ama, asıl seyahatin hemen her merhalesi de eşit derecede güçlüklerle doluydu. Gene resmî bir Türk kararnamesiyle başım derde girecekti.

Eğer bir Türk olsaydım normal şartlar altında, araba vapuruyla İstanbul'un hemen karşısında Boğazın karşı kıyısında olan ve çok tartışılmış

Levent Sahverdi Arsivi

Berlin-Bağdad Demiryolunun Anadolu bölümünün başlangıç noktasını teşkil eden Haydarpaşa'dan trene binebilir ve yaklaşık yirmiyedi saatte vasıta değiştirmeksizin Ankara'ya varabilirdim. Oysa, 250.000 kişiden hayli fazla olan tüm Türk Ordusu, İzmit'in ötesinde demiryolu boyunca seferber edilmişti. Hiçbir yabancıya bu seyahati yapma izni verilmiyordu. Nisbeten -"nisbeten"i bile bile söylüyorum- kolay olan bu demiryolu yolculuğu yerine yabancı, gemiyle Mudanya'ya sonra trenle Bursa'ya, daha sonra bütün gün otomobille Anadolu ovasını geçerek Karaköy'e gitmek, orada da Haydarpaşa trenini beklemek zorundaydı. Yirmiyedi saat yerine, benim de yaptığım bu yolculuk, tam ellibeş saat sürdü.

Parlak güneşli bir pazartesi sabahı İstanbul'dan Ankara'ya hareket ettim. Amiral Bristol, Yüzbaşı T.H. Robbins komutasındaki bir denizaltı avcı botu'nu emrime vermişti; böylece kalabalık ve hiç de temiz olmayan yolcu vapurundan kurtulabildik. Yanımda, Mütarekeden sonra Türkiye'deki ilk Amerikan Yüksek Komiseri olan ve şimdi de Ankara'da ticarî bir görevi bulunan Lewis Heck ve sadık Reşat Bey olduğu halde, Marmara denizini geçerek Mudanya yolculuğunu dört saatte yaptım ve öğleyin oraya vardım. 1922 Kasımına kadar Mudanya, Türkiye haritasında bir noktadan ibaretti. Yunan yenilgisinden sonra, İngiliz ve Türk Orduları Canakkale'de fiilî bir çatışmadan birkaç metre uzaktayken ve iki devlet arasında savaş kaçınılmaz görünürken, Türkiye'deki İngiliz Kuvvetleri Kumandanı General Sir Charles Harrington ve İsmet Paşa -Lozan'da Müttefik delegeleriyle böyle neşeli bir kovalamaca oynayan İsmet- burada buluştular ve birinci Lozan Konferansı'nın öncüsü olan ünlü mütarekeyi burada gerçekleştirdiler.

Madam Brotte ve Oteli

Köy, bir gece içinde üne kavuştu. Konferansın yapıldığı rıhtımın yanındaki küçük taş evde halen bir Türk ailesi oturuyor ve çocuklar evi doldurup taşırıyor.

Kırk millik Bursa yolculuğunu, günde iki kere sefer yapan oyuncak trenle yapacak yerde, Bursalı bir tüccarın yeni almış olduğu yepyeni bir Amerikan arabasıyla seyahat ettik; gelmesi telgrafla emredilmiş olan bu araba, limanda bizi bekliyordu. Tepeler, zeytin ağacı yığınlarından görünmüyordu; vadilerde ise bol bol tütün ve mısır yetişiyordu. Anadolu köylüsü, tutumlu ve çalışkan bir kişidir; herhalde daha Yunan askerî araçları gözden kaybolurken, yeniden inşa faaliyetine başlanmış olmalıdır.

Müezzinler minarelerden akşam namazı çağrısını yapmazdan çok önce Bursa'ya, hâlâ ticarî önemini koruyan Türkiye'nin eski başkentine vardım.

Levent Sahverdi Arşivi

Gece Hotel d'Anatolie'ye indik; orada İstanbul'a dönerken tekrar konaklayacağım güne kadar rahata ve lüksün her türlüsüne veda ettim.

Bu otel, Anadolu'nun ünlü kurumlarından biri. Sahibi, en az otelin kendisi kadar seçkin bir kişi olan Madam Brotte. Küçük şelâlenin şarkılı akışını dinlediğimiz güzel bahçesinde, hâlâ Fransız köylülerinin beyaz kepini giyen bu garip yaşlı hanım, hikâyesini bana anlattı. Fransa'nın Lyon şehrinde seksendört yıl önce doğmuş ve yirmibir yaşındayken bir ipek uzmanı olan babasıyla birlikte Anadolu'ya gelmişti. Bursa, Fransızlarca kurulmuş ve halen de büyük ölçüde işletilmekte bulunan Türk İpek endüstrisinin merkezidir. Madam, gelişinden az sonra otelin sahibiyle evlenmiş ve onun ölümünden sonra işletmeyi üstlenmişti. Savaşlar, çekilmeler, yıkımlar, üzerinde etkisini bırakmıştı ama, vakarlı tavrını korumaktaydı. Türkiye'de o kadar uzun zamandır yaşıyordu ki, Fransızcasına Türkçe kelimeler karıştırıyordu. Bu güzel kokulu çevrede onun konuşmalarını dinleyip, sunduğu mükemmel yemeği hatırladıkça, Fransa'da değil Anadolu'da olduğumu idrak etmekte güçlük çekiyordum.

Şunu da ekleyeyim ki, alkol bakımından Anadolu, kupkurudur. Madamın bir üzüntüsü, Türklerin şarap mahzenini mühürlemiş olmalarıydı; bu mühürlerin ne zaman kaldırılacağını bir Allah bir de Ankara bilirdi. Anadolu'da geçirdiğim sekiz gün içinde tek damla içki görmediğimi belirtmeye değer. Dünyada içki yasağının içkiyi gerçekten yasaklar göründüğü belki tek yer burası. İstanbul ise, daha sonra anlatılacak başka bir hikâye.

Madam Brotte'de sömürge yayılmasının başka bir kanıtını gördüm. Dünyayı, özellikle uzak ülkeleri dolaşırken şunun farkına varırsınız ki, belli ırklar, yabancı topraklara yerleştiklerinde belli kuralları izlerler. Bir İngilizin ilk yaptığı şey bir banka kurmaktır. İspanyol mutlaka bir kilise yapar, Fransız da bir kahve açar. Anadolu'da da durum böyledir.

Ertesi sabah samimî ihtiyar Fransız hanımefendiye biraz üzüntüyle veda ettim. Bizi Mudanya'dan getiren otomobille Karaköy'e bütün gün sürecek olan yolculuğa başladık. Bursa'nın eteklerinde Yunan felâketinin ilk gözle görülür işaretlerini gördüm. Yol kenarlarında terkedilmiş yüzlerce kamyon -Yunanlıların zorakî hediyeleri- vardı. Türkler bunları kaldırmak veya kurtarmak zahmetine bile girmemişlerdi. Kırlara açıldıkça, yıkılmış çiftlik evleri her tarafta göze çarpıyordu. Yunanlıların Ankara'yı zaptedeceğine içtenlikle inandıkları saldırı sırasında tüm köyler baştan aşağı yokedilmişti. Oysa, ilerlediklerinden çok daha hızlı olarak geri döndüler.

Levent Sahverdi Arşivi

Kağnı Yolculuğu

Gerçek Anadolu'daydık. Ses güzelliği bakımından ancak Mezopotamya ile yarışan bu tatlı isim, "güneşin doğduğu yer" demektir. Güneş, beşerî ve manevî tüm ileri atılımların hikâyelerinde geçen kişi ve olaylar üzerinde uzun zamandır parlamıştı; çünkü şimdi insanlığın beşiğinin kenarları diyebileceğimiz yerlerden geçiyorduk. Kitab-ı Mukaddes günlerinin muhteşem ve ölümsüz simaları bu ovalarda yürümüşlerdi. İskender ve Pompey'in orduları burada ordugâh kurmuş, ünlü Gordion düğümü burada kesilmişti. Gene zırhlı haçlılar, Kudüs'e giderken buralardan geçmişlerdi; sağımızdaki ve solumuzdaki yeşil tepelerin arasında Yakın Doğu medeniyeti doğmuştu.

Yerinde olarak Anadolu kağnı senfonisi adı verilmiş şeyle ilk temasım burada oldu. Türk çiftçisinin tek aracı öküz veya manda tarafından çekilen arabaların yağlanmamış tahta tekerleklerinden çıkan bu ses, belki dünyanın en acayip sesi. Tarsuslu Saul çağından bu yana, bu arabaların ne yapım şekli, ne de gürültüsü değişmiş. Gerçi korkunç gürültüyü işittiğinizde insana inanılmaz geliyor ama, yolları dolduran kağnı arabalarının sürücüleri için, yolculuk sırasında uyanık olmak, görgü kurallarına aykırı bir şey. Ancak gıcırtı durduğunda uyanıyorlar. Sessizlik, onların çalar saati. Yunanlılar Güneydeki önemli Türk limanlarını tıkadıkları zaman, Kemal'in bütün malzemeleri, Ankara'ya kadar iki yüz milden fazla bir mesafede bu arabalarla taşınmıştı.

Yolculuğa devam ettikçe memleket, gitgide Kuzey Fransa'nın savaştan sonraki görünümünü almaya başladı. Gülle çukurlarında hatmi çiçekleri büyümüştü; her tarafta, bir ev veya köyün kuru, katı harabesi, çevreye gözcülük ediyordu. Yunanlılarla Türklerin kanlı bir savaşa tutuştukları İnönü köyünden geçtik; tam güneş batarken de Karaköy'e vardık; burası, Türkiye'nin her tarafında görebileceğiniz, birkaç kahvehaneyle çevrili bir tren istasyonundan ibaretti. Türk ordularının bir birliği yakınlarda çadır kurmuştu. Kahvelerimizi içmeden önce, kağıtlarımızı polis incelemesine sunmamız gerekiyordu.

Bir saat sonra, o sabah Haydarpaşa'dan kalkmış olan tren vardı. Birinci mevki bir kompartımana kendimizi atarak, Ankara yolculuğumuzun son bölümüne başladık. Geceyarısı, bir zamanlar önemli bir kasaba olan ve Yunanlılarla Türklerin aylarca bir ölüm kalım savaşına tutuştukları Eskişehir'de bizi buldu. Türklerin 1921'deki çekilişinden sonra, kasaba Yunanlılarca yakılmıştı. Trene binip de sert koltuk -çünkü Türkiye'de Pulmanlar bilinmiyor- üzerinde biraz uyumaya çalıştığım anda,

Levent Sahverdi Arşivi

Anadolu'yu kaşındıran küçük seyyahlarla tanışmaya başladım. Bunlar, insanlara rahatsızlığın ne olduğunu gösteren küçük, inatçı tabiat rehberleridir.

Birkaç saattir etraf gitgide yalçınlaşmıştı. Sallanan mısırları ve şükran dolu yeşillikleriyle bereketli ovalar, çok geride kalmıştı. Durmadan tepelere tırmandıkça, zaman zaman Ankara keçisi sürülerı görüyorduk. Kasvetli, çıplak bir manzaraydı ama, gözle görülebilen bütün arazinin ve daha da ötesinin her santimi için dövüşülmüştü.

Ertesi sabah saat dokuzda, tembelce kıvrılan dar bir ırmağı geçtik. Diğer tarihî nehirlerin çoğu gibi önemsiz görünmekle beraber, bu nehir, Türk şarkılarında ve geleneğinde ölümsüzleşecek. Gelecek tüm yıllarda, pazarlarda rastlayacağınız ilginç hikâyeciler, onun kayalık kıyılarında olup bitenlerin destanını anlatacaklar. Bu önemsiz görünüşlü nehir, Yunan taarruzunun zirve noktasını teşkil eden ve Kemal Paşa'nın ordusunun son bir ümitle gayretini gösterdiği ünlü Sakarya'ydı. Nehri geçtiğimiz noktanın pek yakınında, Yunanlılar geri atılmış ve taarruzları kırılmıştı. Fransa için Marne, Italya için Piave neyse, yeni Türkiye için de Sakarya odur. O, ümit yıldızının doğduğu noktayı göstermektedir.

Daha ne olduğunu pek anlayamadan, kara bir duman örtüsü, bir şehrin değişmez ileri karakolu, uzakta göründü. Sonra, güneş ışığında dik ve beyaz duran tek tük cami ve minareler gördüm; az sonra Ankara'daydık. Demiryolu istasyonu şehrin eteklerinde olduğundan, kalacağım yere gitmek için, otomobille bir milden fazla yol almam gerekti.

Yolculuğun sıkıntılarına rağmen, trenden indiğimde bir çeşit heyecana kapıldığımı itiraf etmeliyim. Nihayet, belki de medeniyet tarihinde emsali olmayan bir başkentteydim. Önce Erzurum'da, sonra Sivas'taki geçici konaklamalardan sonra Kemalistler, hükûmetlerini, Anadolu demiryolunun bir yol başındaki bu bakımsız, harap, yarı yanmış köyde kurmuşlardı. Ankara, tarihsel ilişkilerden yoksun değildi; bir defa haçlılar burada konakladıkları gibi, korkunç Timurlenk de ünlü bir savaşta Sultan Bayezid'i yenip esir alarak Doğuya götürmüştü.

Ankara, Garip Başkent

Nerdeyse bir gecede nüfus, onbinden altmışbine çıkmıştı. Türk parlâmentosuna verilen adla Büyük Millet Meclisinin doğuşuyla birlikte, kabine, hükûmetin bütün üyeleri ve millî yönetimine katılan pek çok insan gelmişti. Yunanlıların geçen yıl yenilgiye uğratılışına kadar Ankara, aynı zamanda Türk Ordusunun genel karargâhı ve başlıca ikmal üssüydü.

Levent Sahverdi Arşivi

O zaman da, şimdi de Ankara, her Avrupa elçiliğinde geleceğine ilgi duyulan bir devletin başkentinden çok, ilk zenginlik dalgasını yaşamakta olan bir Batı madencilik kasabasına benziyordu. Her ev, hattâ oturulabilecek her delik, insanlarla dolup taşıyordu. Amerikan konsolosu Imbrie, bir yıl, hükûmetin kendisine tahsis ettiği bir yük vagonunda oturmak zorunda kalmış; üstelik, bu uyduruk evi elinden kaçırmamak için bütün gücüyle uğraşmaya mecbur olmuştu. Dükkânlar ilkeldi ve bir Avrupalının gidebileceği gibi sadece iki restoran vardı.

Bildiğimiz anlamda otel yoktu. Otele en yakın şey, Türkçe anlamı ev olan, sözde *han*'dı. Yolcuların konakladığı ortalama bir Türk köy hanı, ortada avlusu olan beyaz badanalı bir yapıdan ibarettir; kervan sürücüleri, geceleri, katırlarını veya develerini bu avluya bağlayıp yukarı katta yerde yatarlar. Hanın kendine özgü bir havası ve gözle daha iyi görülebilir başka şeyleri vardır.

Eğer yeni Türk hareketine can veren vatanseverlik duygusu hakkında şüpheniz varsa, Ankara'ya gitmeniz bunu dağıtmaya yeter. Tasvir edilmesi hemen hemen imkânsız bir konforsuzluğun içinde, çoğu bir zamanlar Londra, Paris, Berlin, Roma veya Viyana'nın lüks ve rahatlığında yaşamış eski elçiler olan yüksek memurların, sabırla günlük görevlerini yapmakta olduklarını görürsünüz.

Neyse ki ben, Ankara'ya gelen her ziyaretçinin kaderi olan bu maddî konforsuzluğa karşı bir tür sigortalanmıştım. Kemal'in konutundan sonra, oturulmaya elverişli hemen tek yer, Yakın Doğu Yardım Misyonu mensuplarının kullanımı için yenilenmiş, son zamanlarda da Chester İmtiyazı temsilcilerine satın alınmış binaydı. İstanbul'dan ayrılmadan önce, burada kalmak için izin almıştım ki, bu birçok yönden Allahın bir lûtfuydu. Bir mucize kabilinden, fakat daha önemlisi, yerleri ovdurup yatakları havalandırttığım üç yaşlı Ermeni hizmetkâr sayesinde, haşerat tozuna ihtiyacım olmadı. Gerçekte, bunları beraberimde İstanbul'a geri getirdim ve daha çekici başka mallarla değiştirdim.

Chester İmtiyazından söz ederken, Ankara'da daha yarım gün geçirir geçirmez içime doğan şu çarpıcı gerçeği hatırlıyorum. En fakir kundura boyacısına varıncaya kadar herkes, sadece bu imtiyaz hakkında bilgi sahibi olmakla kalmıyor, aynı zamanda onu, Türkiye'nin gelişmesi ve zenginleşmesi için şaşmaz bir ilâç sayıyor. Bir Türk köylüsüne bu imtiyazı sorun; size bunun, gelecek ay çiftliğinin kenarından bir demiryolu geçmesi demek olduğunu söyler. Chester imtiyazcılarının, bir ekonomik dönüşümü gerçekleştirebilecekleri yolunda, körcesine ve âdetâ insanın içine dokunan

Levent Sahverdi Arşivi

bir inanç var. Türkiye'nin her tarafında olduğu gibi Ankara'da da, Amerikalının şu anda en makbul yabancı oluşunun bir nedeni bu. Ancak Chester sorununun tümü, daha sonraki bir makalede ele alınacak.

Tercihin Sebepleri

Şimdiye kadar kendinize şu soruyu sormuş olmanız gerekir: Niçin Türkler, bu bakımsız kasabayı başkentleri olarak seçmişler? Cevap ilginç. İlki, savunma düşüncesi. Ankara, denizden iki yüz küsur mil uzaklıkta ve Yunanlıların ıstırapla keşfettikleri gibi, her istilâcı ordu ülkede yaşamak zorunda. Anî bir saldırı halinde bile, kaçış yolu sağlayan vahşi ve sarp geri bölgeleri var. Ama bu, sadece dış sebep.

Eğer konuştuğunuz Türk samimîyse, bu tecridin gerçek amacının, belki de hükûmet personelini dalaverelerden uzak tutmak olduğunu söyleyecektir. İstanbul'da memur, gayrımeşru resmî işlemlerin alışılagelmiş oyun alanındadır. Milliyetçi Hükûmet, bu geçiş döneminde işi şansa bırakmıyor. Ankara'yı seçen Kemal Paşa; bu tercihi, onun takdir gücü hakkında fikir veriyor.

Ankara'nın ana caddesi, kaldırımsız, düzensiz bir sokak; yakıcı güneş, sokağın bitmek bilmez toz ve gürültüsü üzerinde parlıyor. Bir ucunda, üzerinde beyaz yıldız ve hilâliyle kırmızı Türk bayrağı dalgalanan alçak, sıvalı bir bina var. Kemal'in kişiliğinden sonra, Türk Hükûmetinin ruhu sayılabilecek olan şey, burada yer alıyor. Büyük Millet Meclisinin çalışma yeri burası. Kemal Paşa burada Başkan seçilmiş, Lozan Andlaşması burada onaylanmış.

Büyük Millet Meclisinin bütün parlâmentolar arasında bir eşi yok; şu nedenle ki, aynı zamanda milletin yürütme gücünün de başı olan kendi başkanını seçmekle kalmıyor, fakat başbakan da dahil olmak üzere, hükûmetin bütün üyelerini de seçiyor. Bu usûle göre bir hükûmet, İngiltere veya Fransa'da olduğu gibi, başbakan güvenoyu alamadığı zaman düşmez. Eğer bir vekil istenmiyorsa, yasama organınca görevden alınır, yerine bir yenisi seçilir ve hükûmet işleri, kesintiye uğramaksızın devam eder. Meclis üyeleri, şüphesiz, halk tarafından seçilmişlerdir.

Bütün bunlar, konuya giriş niteliğinde. Artık Kemal'in sahasındaydım ve şimdi işim onu görmekti. Bir Çarşamba günü öğle vakti Ankara'ya varmış ve hemen Reşat Beyi, kendisine Amiral Bristol'dan bir takdim mektubu getirdiğim Başvekil Rauf Beye göndermiştim. Lozan'daki kriz nedeniyle kabine, hemen sürekli toplantı halindeydi ve onu ancak ertesi sabah saat dokuzda görebildim.

Levent Sahverdi Arşivi

Sıvalı, küçük, yetersiz döşenmiş, fakat baş sâkininin kişiliği sayesinde canlı bir bina olan Hariciye Vekâletinde kendisiyle üç saat geçirdim. Denizci bir Başbakan olan Rauf Bey -kendisi Türk Donanmasında amiraldi- bir denizcinin samimî, açıksözlü, sağlam tavırlarını taşıyordu. Üstelik, kabinenin İngilizce bilen tek üyesiydi; bana, 1903'te Beyaz Saray'da Roosevelt'i ziyaret ettiğini söyledi. İngilizlerin 1920'de Malta'ya sürdükleri ileri gelen Türklerden biriydi. Bana söylediğine göre sürgündeki tek tesellisi, denizci arkadaşlarından arasıra kendisine ulaşan *Saturday Evening Post*'tu. Bu dergileri o kadar etraflı okumuştu ki, onlardan uzun alıntılar yapıyordu. Benim General Smuts hakkındaki bir makalemle özellikle ilgilenmişti; Smuts'un self-determinasyon'la ilgili düşünceleri, yeni Türk politikasının şekillenmesine yardımcı olmuştu.

Ertesi gün öğleden sonra saat beşte Kemal Paşayı evinde görmek üzere randevuyu bana Rauf Bey aldı. İlk plâna göre, orada o akşam ikimiz birlikte yemek yiyecektik. Daha sonra bu değişmiş, çünkü Rauf Beyin sözleriyle "Gazinin kayınları kendisine misafir, ev kalabalık". 'Kayınlar' (*in-laws*) deyimini kullanmasından, Rauf Beyin Batı deyimlerine ne kadar çabuk adapte olduğunu görebilirsiniz.

Başvekilin Gazi'den söz etmesini açıklamak gerek. Genellikle Ankara halkı, Kemal'den Paşa olarak söz eder. Okumuş Türkler ise, onun için daima, daha sonraki unvanı olan Gazi unvanını kullanırlar; Meclisin oyuyla verilmiş olan bu unvan, Türkçede "fatih" anlamına geliyor. Fatih Mehmet'in İstanbul kapılarını çökertip Boğazda İslâmiyet çağını açtığı o tarihî 1453 gününden bu yana, bu azametli ünvan, sadece üç kişiye verilmiş. Biri, Plevne kahramanı Topal Osman Paşa; ikincisi, 90'ların sonlarına doğru Yunanlıları hezimete uğratan Muhtar Paşa; üçüncüsü de, Mustafa Kemal.

Ayın onüçü Cuma günüyle birlikte, Kemal'le uzun zamandır beklediğim mülâkat da geldi. Kendisi, Ankara'dan yaklaşık beş mil ötede bir çeşit yazlık yeri olan Çankaya'da, Türklerin villâ dedikleri bir köşkte oturuyordu. Ankara'da otomobil az olduğu için, bir nakliye aracıyla gitmek zorunda kaldım. Reşat Bey de benimle geldi ama, Kemal'le konuşmamızda hazır bulunmadı.

Gazi'nin Konutu

Kemal'in konutuna yaklaştıkça askerlere rastlamaya başladık; ilerledikçe, bunların sayıları arttı. Bu askerler, Kemal'in hayatını korumak için alınan birçok tedbirlerden biriydi; çünkü kendisi, her an kızgın bir

Levent Sahverdi Arşivi

Yunanlı veya Ermeni tarafından öldürülme tehlikesindeydi. Onu öldürmek için birkaç teşebbüste de bulunulmuş, bir seferinde yanındaki bir Türk subayı, suikastçı tarafından ağır yaralanmıştı.

Az sonra, yeşil bir tepe üzerinde, düzenli bir bahçe ve badem ağaçlarıyla çevrili, cephesi kırmızı, güzel bir beyaz taş bina göründü. Sağda daha küçük bir taş evcik vardı. Daha önce buraya gelmiş olan Reşat Bey, bunun Türk milletince Kemal'e hediye edilmiş ev olduğunu söyledi. O söylemeseydi de, nöbetçilerin sıklaşmasından bunu anlayabilirdim. Giriş kapısına vardığımızda bir çavuş bizi durdurup ne işimiz olduğunu sordu. Reşat Bey, adama, Gazi ile randevum olduğunu söyledi; o da, kartımı alıp içeri götürdü.

Çavuş birkaç dakika sonra dönerek bizi beraberinde küçük taş evciğe götürdü; Kemal burayı kabul odası olarak kullanıyordu. Burada, Gazi'nin kayınpederi olan Muammer Uşakî Beyi gördüm; kendisi, İzmir'in en zengin tüccarı, aynı zamanda New York ve New Orleans pamuk borsalarının ilk Türk üyesiydi. Amerika'yı sık sık ziyaret etmiş olduğundan İngilizce biliyordu. Kemal'in kabine toplantısında olduğunu ve beni az sonra göreceğini söyledi.

Kemal'in Çelik Gözleri

Tam Muammer Beyle Türkiye'nin ekonomik geleceği hakkında bir tartışmaya başlamıştım ki, Kemal'in yaveri, hâkî üniformalı, iyi giyimli genç bir teğmen içeri girerek, Gazi'nin beni görmeye hazır olduğunu söyledi. Onunla birlikte küçük bir avludan ve dar bir geçitten geçtik ve kendimi esas konutun kabul salonunda buldum. En makbul Avrupa stilinde döşenmişti. Bir köşede bir kuyruklu piyano vardı; onun karşısında, birçok ciltleri Fransızca bir sıra, dolu kitap rafı bulunuyordu; duvarlarda da başka hediye kılıçlar asılıydı.

Bitişik odada, geniş yuvarlak bir masa etrafında oturmuş, hızlı hızlı konuşan bir grup insan görüyordum. Bu, toplantı halindeki Türk kabinesiydi ve Lozan'dan gelen son telgrafları tartışıyorlardı; Hariciye Vekili ve kabinenin orada bulunmayan tek üyesi olan İsmet Paşa, bir gün önce, Chester İmtiyazı ve Türk dış borcları hakkındaki Türk ültimatomunu vermişti. Ekonomik savaşın âkıbeti, havadaydı.

Ben yaklaşınca Rauf Bey dışarı çıktı ve beni kabinenin toplandığı odaya götürdü. Grupla kısa bir tanışma oldu. Ama benim gözlerim tek bir kişinin üzerindeydi. O da, masanın başındaki yerinden kalkıp elini uzatarak bana doğru gelen uzun boylu kişiydi. Kemal'in sayısız resimlerini görmüş

Levent Sahverdi Arşivi

olduğumdan, görünüşüne âşinaydım. O, insanlara ve meclislere hâkim olacak tipteydi: Bir defa, hemen hemen 1.80'lik boyu, mükemmel göğsü, omuzları ve askerce tavrıyla insanı etkileyen fizik yapısıyla; sonra, bir insanda gördüğüm -ki ben, merhum J.P. Morgan, Kitchener ve Foch'la görüşmüştüm- en dikkate değer gözlerin esrarengiz kudretiyle. Kemal'in gözleri, çelik mavisi, sert, taş gibi, affetmez olduğu kadar nüfuz ediciydi.

Pek az kişi, Kemal'i gülerken görmüştür. Kendisiyle geçirdiğim ikibuçuk saat içinde hatları, ancak bir defa bir parça gevşer gibi oldu. Demir maskeli bir adama benziyordu; maske de, onun tabiî yüzüydü.

Onu üniformalı göreceğimi zannediyordum. Oysa, çizgili gri pantolon ve rugan ayakkabılarla siyah bir jaketataydan oluşan çok şık bir kıyafet içersindeydi. Kanat yaka ve mavili sarılı bir kravat taşıyordu.

Rauf Bey, kabine odasında beni Kemal'e takdim etti. Mûtad selâmlaşmaları Fransızca olarak teati ettikten sonra, şöyle dedi: "Belki, konuşmak için bitişik odaya geçip, kabineyi tartışmalarıyla başbaşa bıraksak daha iyi olur." Bunları söylerken bitişik salonu gösterdi. Rauf Bey sağımda, Kemal solumda, küçük bir masaya oturduk. Efendisinden daha az şık olmayan bir erkek hizmetkâr her zamanki gibi koyu Türk kahvelerini ve sigaraları getirdi. Mülâkat başladı.

Gazi, Fransızca ve Almanca bilmekle beraber, bir tercüman aracılığıyla Türkçe konuşmayı tercih ediyordu. Ben, gene sözde Fransızcamla, onunla tanışmaktan duyduğum büyük memnuniyeti ifade ettikten sonra, Rauf Bey araya girerek, büyük adamın kendi diliyle konuşmasının belki en iyisi olacağını söyledi. Bunda mutabık kalındı ve o andan itibaren Başvekil, tercümanlık yaptı.

Kemal, nasılsa, benim Ankara yolculuğumun başına gelen güçlükleri ve gecikmeleri işitmişti. Ankara gibi bir yerde yönetimin etrafını saran güçlükler içinde böyle şeylerin olabileceğini söyleyerek hemen özür diledi. Sonra şunları ekledi: "Geldiğinize çok memnun oldum. Biz, Amerikalıları Türkiye'de görmek istiyoruz; çünkü özlemlerimizi en iyi onlar anlayabilirler."

Sonra, dobra dobra, kısa ve açık ifadesiyle, âdetâ emir veren bir subay gibi, sordu: "Size ne söylememi istiyorsunuz?"

"İlkin" diye cevap verdim, "bana, Amerikan halkı için bir mesaj verebilir misiniz?"

Bu, metodik bir soruydu; çünkü onun Amerikalılara karşı dostça duyguları olduğunu ve böyle bir sorunun, konuşmanın akışını

Levent Sahverdi Arşivi

serbestleştireceğini biliyordum. Bu, az konuşan kişilerle mülâkat yaparken kullandığım ve konuşma dalgaları doğurmakta nadiren başarısız kalan bir manevraydı.

Washington İçin Takdir Duygusu

En ufak bir tereddüt geçirmeksizin -şunu da ekleyebilirim ki, bütün konuşma sırasında bir cevap için hiçbir zaman duraklamadı- şöyle dedi:

"Memnuniyetle. Birleşik Devletlerin ideali, bizim de idealimizdir. Büyük Millet Meclisinin 1920 Ocağında ilân ettiği Millî Misakımız, sizin Bağımsızlık Beyannamenize çok benzer. O, sadece, Türk ülkesinin istilâdan kurtulmasını ve kendi kaderimize hâkim olmamızı ister. Bağımsızlık, hepsi bu. O, halkımızın misakı, anayasasıdır ve ne pahasına olursa olsun, bu misakı korumaya kararlıyız.

Türkiye de, Amerika da, demokratik rejimlerdir. Gerçekten, şu andaki Türk Hükûmeti, dünyadaki en demokratik hükûmettir. Halkın mutlak egemenliğine dayanır ve onun temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi, yargı, yasama ve yürütme organıdır. Kardeş demokrasiler olarak, Türkiye ile Amerika arasında en sıkı ilişkiler olmalıdır.

Ekonomik ilişkiler alanında Türkiye ile Birleşik Devletler, her iki taraf için de en büyük yarar sağlayacak şekilde, birlikte çalışabilirler. Zengin ve çeşitli millî kaynaklarımızın, Amerikan sermayesi için çekici olması gerekir. Biz, gelişmemizde Amerikan yardımını memnuniyetle karşılarız; çünkü bütün başka ülkelerin sermayesinden farklı olarak Amerikan parası, Avrupa milletlerinin bizimle ilişkilerine can veren siyasal entrikalardan uzaktır. Başka bir ifadeyle Amerikan sermayesi, yatırılır yatırılmaz bayrağını çekmeye kalkmaz.

Amerika'ya olan inanç ve güvenimizin somut bir delilini, Chester İmtiyazını vermek suretiyle gösterdik. Gerçekten bu, Amerikan halkına bir teveccühtür.

Hayatım boyunca, Washington ve Lincoln'ün hayat ve eserlerinden ilham aldım. İlk onüç devletle yeni Türkiye arasında ilginç bir benzerlik vardır. Sizin atalarınız, İngiliz boyunduruğunu kaldırıp attı. Türkiye de, üzerindeki bütün rüşvet ve yiyicilikle birlikte taşıdığı eski imparatorluk boyunduruğunu, daha da kötüsü başka milletlerin bencil müdahalelerini kaldırıp attı. Biz şimdi, yeni bir milletin doğuşuna şahit olan bir doğum sürecinin içindeyiz. Amerikan yardımıyla amacımıza ulaşacağız."

Sonra, öne doğru eğilip, bütün mülâkat sırasında yaptığı tek hareketle şunları söyledi:

Levent Sahverdi Arsivi

"Biliyor musunuz, Washington ve Lincoln niçin beni daima etkilemişlerdir? Söyliyeyim size. Onlar, sadece Birleşik Devletlerin şerefi ve kurtuluşu için çalıştılar; oysa, öbür başkanların çoğu, öyle görünüyor ki, kendilerini tanrılaştırmaya çabaladılar. Kamu hizmetinin en yüksek şekli, bencil olmayan çabadır."

Bunun üzerine sordum: "Sizin için devlet yönetiminde ideal nedir? Başka bir deyişle, Pan-İslâmizm ve Pan-Turanizm fikirlerine hâlâ inanıyor musunuz?"

"Kısaca söyleyeyim" dedi. "Pan-İslâmizm, din ortaklığına dayanan bir federasyon demekti. Pan-Turanizm ise, ırka dayanan aynı çeşit bir çaba ve ihtiras ortaklığını temsil ediyordu. Her ikisi de yanlıştı. Pan-İslâmizm fikri, asırlar önce Viyana kapılarında, Türklerin Avrupa'da ulaştıkları en kuzey noktada öldü. Pan-Turanizm de, Doğu ovalarında mahvolup gitti.

Bu hareketlerin her ikisi de yanlıştı; çünkü, kuvvet ve emperyalizm anlamına gelen fetih fikrine dayanıyorlardı. Uzun yıllar emperyalizm, Avrupa'ya hâkim oldu. Ancak emperyalizm ölüme mahkûmdur. Bunun cevabını, Almanya'nın Avusturya'nın, Rusya'nın ve geçmişteki Türkiye'nin yıkılışında bulursunuz. Demokrasi, insan ırkının ümididir.

Bir Türkün ve savaş için yetişmiş benim gibi bir askerin böyle konuşması size garip gelebilir. Oysa, yeni Türkiye'nin temelindeki fikir aynen budur. Biz, zor kullanma, fetih istemiyoruz. Yalnız bırakılmamızı ve kendi ekonomik ve siyasal kaderimizi kendimizin tayin etmesine müsaade edilmesini istiyoruz. Yeni Türk demokrasisinin tüm yapısı, bunun üzerine kuruludur; şunu da ilâve edeyim ki, bu demokrasi, Amerikan düşüncesini temsil eder; şu farkla ki, siz kırksekiz devletsiniz, biz bir tek büyük devletiz.

Yüzlerce yıl boyunca Türk İmparatorluğu, Türklerin azınlıkta olduğu karmaşık bir insan yığınıydı. Daha başka sözde azınlıklarımız da vardı ve bunlar, sıkıntılarımızın büyük kısmının kaynağı olmuşlardı. Bu, ve eski fetih düşüncesi... Türkiye'nin gerilemesinin bir sebebi, bu güç yönetim işi yüzünden kendisini tüketmiş olmasıydı. Eski İmparatorluk çok büyüktü ve her an kendisini problemlere açık buluyordu.

Oysa, eski kuvvet, fetih ve yayılma fikri, Türkiye'de ebediyen ölmüştür. Eski İmparatorluğumuz, Osmanlıydı. Bu da, kuvvet ve zor demekti. Bu artık anlamını kaybetmiştir. Biz şimdi Türküz, yalnızca Türk. İşte bunun içindir ki, Woodrow Wilson'un gayet iyi ifade ettiği self-determinasyon idealine dayanan, Türklere ait bir Türkiye istiyoruz. Bu, milliyetçilik demektir ama, Avrupa'nın pek çok yerlerinde self-determinasyon'u engelleyen bencil türden bir milliyetçilik değil. Ne de keyfî gümrük

Levent Sahverdi Arşivi

duvarları ve sınırlar demek. Bizim milliyetçiliğimiz, ticarette açık kapıyı, ekonominin yeniden canlandırılmasını, bir vatanda beliren gerçek anlamda ülkesel bir vatanseverliği ifade eder. Kan ve fetihle dolu bunca yıldan sonra nihayet Türkler, bir anavatana kavuşmuşlardır. Bunun sınırları belirlenmiş, dert kaynağı olan azınlıklar dağıtılmıştır; işte bu sınırların içinde mevkiimizi korumak ve kendi kurtuluşumuz için çalışmak istiyoruz. Kendi evimizin efendileri olmak istiyoruz."

Kemal'in Yapıcı Programı

Gene bana doğru eğildi ve keskin, kesik kesik uslûbuyla şunları söyledi:

"Biliyor musunuz, Avrupa'da barışı ve yeniden inşayı engellemiş olan şey nedir? Sadece şu: Bir milletin diğerine müdahalesi. Daha önce bahsettiğim, haris, bencil milliyetçiliğin bir parçası. Bu, ekonominin yerine siyasetin geçmesi sonucunu doğurmuştur. Alman tamirat tazminatı kördüğümü, bunun yalnızca bir örneğidir. Küçük çaplı siyaset, dünyanın baş belâsıdır.

Bizim güçlükle kazandığımız Türk bağımsızlığını engellemeye çalışan, milliyetçiliğimizi kötüleyen, bunun doğu komşularımızı fethetme arzusunu maskeleyen bir kamuflajdan ibaret olduğunu söyleyen, ekonomiyi yönetecek yetenekte olmadığımızı ileri süren milletler var. Bakalım, göreceğiz.

Yeni Türkiye'nin ilk ve en önemli düşüncesi, siyasal değil, ekonomiktir. Biz, dünya üretiminin de, tüketiminin de bir parçası olmak istiyoruz."

"Birleşik Devletler, sizin bu yeni Türkiye'nize somut olarak ne gibi yardımlarda bulunabilir?" diye sordum.

Solumdaki sarışın dev, "birçok şeyler" dedi. "Türkiye, temelde bir tarım ülkesi. Başarı veya başarısızlığımız tarıma bağlı. Canlandırma programında başlıca üç faaliyet önde geliyor. Bunlar, tarım, ulaştırma ve sağlık; çünkü köylerimizdeki ölüm oranı, dehşet verecek kadar yüksek.

İlkin tarımı alalım. Birincisi, tarım okulları açmak ki bunda Amerika yardımcı olabilir, ikincisi traktör ve diğer modern tarım makinelerine yer vermek suretiyle, tamamen yeni bir tarım bilimi geliştirmek zorundayız. Pamuk gibi yeni ürünleri geliştirmemiz, tütün gibi eski ürünleri de yaygınlaştırmamız gerekiyor. İster karayolunda, ister çiftlikte olsun, motor bizim ilk yardımcımız olacaktır.

Ulaşım da aynı derecede hayatîdir. Dünya Savaşından önce Almanlar, Türkiye'nin ulaşımı için kapsayıcı bir plân hazırlamışlardı; ancak bu,

Levent Şahverdi Arşivi

ülkenin onlar tarafından ekonomik bakımdan sömürülmesi fikrine dayanıyordu. Almanlardan kurtulduğumuza memnunum; benim açımdan da, hiçbir zaman bu otoriteyi tekrar ele geçirebilecek değillerdir. Çok ihtiyaç duyduğumuz demiryollarımızı geliştirmek için gözlerimizi Amerika'ya çevirdik. Onlara Chester İmtiyazını vermemizin bir sebebi bu. Bu imtiyazın bizim için ne ifade ettiğini Amerikalıların anlayacaklarını ümid ediyorum. Bu, sadece yeterli bir ulaşım değil, aynı zamanda yeni limanların inşası ve millî kaynaklarımızın, özellikle petrolün işletilmesi ümididir.

Sağlık konusunda zaten, kabinemizin bir unsuru olarak, bir Sağlık Bakanlığı kurduk; çocuk ölümlerini önlemek için her türlü çaba gösterilecektir. Bu konuda da gene Amerika yardımcı olabilir.

Ekonomiden söz ederken, yeni Türkiye için hayatî önem taşıyan başka bir soruna da değineyim. Geçmişte Türkiye'nin trajedisi, büyük Avrupa devletlerinin, onun ticarî gelişmesi konusunda birbirlerine karşı olan bencil tutumlarıydı. Bu, büyük imtiyazlar koparma oyununun kaçınılmaz sonucuydu. Devletler, ahır yemliğindeki köpekler gibiydiler; kendi istediklerine ulaşamadıkları zaman, rakiplerini de bundan uzak tutmaya çalışıyorlardı. Yıllardır Çin'de olup bitenler de aynen böyledir; ancak onlar, Türkiye'yi Çin'e çeviremeyeceklerdir. John Hay tarafından ortaya atılmış bulunan, herkese açık kapı ve herkes için fırsat eşitliği üzerinde ısrar edeceğiz. Eğer Avrupa devletleri bu usûlden hoşlanmazlarsa, bunun dışında kalabilirler".

Bundan sonraki sorum şuydu: "Dünyanın bugünkü hastalığı için ilâcınız nedir?"

Hemen cevapladı: "Aptalca şüphe ve güvensizlik değil, akıllıca işbirliği".

"Milletler Cemiyeti bir çare mi?" diye devam ettim.

"Hem evet, hem hayır" dedi Kemal. "Cemiyetin hatası, bazı milletleri yönetmek, diğer milletleri de yönetilmek üzere ayırmış olmasıdır. Wilson'un self-determinasyon fikri, garip şekilde ortadan kalkmış görünüyor".

Kemal'e, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girmesine taraftar olup olmadığını sorduğumda, şu cevabı verdi:

"Şarta bağlı; ancak şu andaki işleyiş şekliyle Cemiyet, bir deneme niteliğini sürdürmektedir".

Şunu söylemekle bir sırrı açığa vurmuş olmuyorum ki, Kemal, Alman entrikası yüzünden ülkesine çok pahalıya mal olmuş bulunan Büyük Savaştan çok daha önceleri, İstanbul'daki Alman entrikalarına sürekli

Levent Sahverdi Arşivi

şekilde karşıydı. Almanlarla ilgili herşeye karşı şiddetli muhalefeti yüzünden, savaş sırasında hükûmetin kontrolunu Talât Paşa ile paylaşan Enver Paşa, onu ordu hizmetinde harcayıp kurtulmaya çalışmıştı. Oysa Enver, Kemal'in kariyerini sona erdirecek yerde, ona Türkiye'yi kurtarma ve kendisini millî kahraman yapma fırsatını vermişti.

Evrensel ilgi çeken bir konuda, Türk kadınının kurtuluşu konusunda Kemal'in kesin fikirleri var. Yalnız peçenin kesinlikle yasaklanmasına taraftar olmakla kalmıyor, kadının kamusal hayatın bir parçası olmasını da istiyor. Bu konudaki görüşleri şöyle:

"Kadınlarımız, eğitimde ve çalışmada erkeklere eşit olmalı. İslamiyetin en eski günlerinden beri, kadın bilginler, yazarlar, hatipler ve bunun gibi okul açıp ders veren kadınlar olmuştur. Hatta İslam Dini, kadınlara, kendilerini erkeklerle aynı derecede eğitmelerini emreder. Yunanlılarla olan savaşta Türk kadınları, cephedeki erkeklerin yerine geçerek evlerinde her türlü işi yapmış, hattâ ordunun ikmal ve mühimmat taşınması işini üstlenmişlerdir. Bu, gerçek bir sosyolojik prensibin, yani toplumu daha iyi ve daha güçlü kılmak için kadınların erkeklerle işbirliği etmesi gerektiği prensibinin bir sonucu olmuştur.

Türkiye'de kadınların hayatlarını tembellik ve aylaklık içinde geçirdikleri sanılmaktadır. Bu bir iftiradır. Büyük şehirler hariç, Türkiye'nin tümünde kadınlar, erkeklerle yanyana tarlalarda çalışmakta ve genel olarak millî çalışmaya katılmaktadırlar. Sadece büyük şehirlerde Türk kadınları kocalarınca kapatılmaktadır. Bu da, kadınlarımızın, dinin emrettiğinden daha fazla örtünüp kapanmalarından ileri gelmektedir. Gelenek, bu noktada fazla ileri gitmiştir."

Bütün mülâkat sırasında, sözlerini vurgulamak için öne doğru eğildiği iki an dışında Kemal, koltuğunda dimdik oturmuş ve sürekli olarak sigara içmişti. Bu taş gibi hatlarda en ufak bir yumuşama belirtisinin görüldüğü tek an, konuşmanın sonunda az çok kişisel nitelikte meseleleri tartışmaya başladığımız zamandı; kendisine, evlenmemiş olduğumu, çünkü çok seyahat ettiğimi ve hiçbir kadının böyle sonu gelmez bir faaliyete tahammül etmeyeceğini söyledim. Bunun üzerine, "Ben de, ancak son zamanlarda evlendim" dedi.

Bayan Kemal

Bu, doğal olarak, bizi Kemal'in hayatındaki romansa götürüyor. Bütün diğer demir adamlar gibi, onun da hassas bir noktası var; Bayan Kemal'e rastlayınca, onun nasıl olup da teslim olduğunu anladım. Tüm hikâyeyi ilk ağızdan ve aşağıdaki şekilde işittim:

Levent Sahverdi Arşivi

Mülâkatın ortasındayken hizmetkâr içeri girdi ve Kemal'in kulağına birşey fısıldadı. Kemal derhal döndü ve gururla "Bayan Kemal geliyor" dedi.

Birkaç saniye sonra, şimdiye kadar rastladığım en çekici Türk Kadını odaya girdi. Orta boylu, tam doğulu yüzlü ve parlak siyah gözlüydü. Her hareketi zerafetin ta kendisiydi.

Kemal, beni eşine Türkçe olarak takdim etti. Kendisine Fransızca hitap ettim ve mükemmel bir İngilizceyle cevap verdi; aslında, İngiliz aksanıyla konuşuyordu. Bunun sebebi de, okul hayatının bir kısmını İngiltere'de geçirmiş olmasıydı. Daha sonra Fransa'da okumuştu. Bayan Kemal hemen masanın yanındaki koltuğa oturdu ve eşiyle karşılıklı görüşmemi ilgiyle izledi.

Onun gelişinden az sonra Kemal, kabinenin hâlâ toplantı halinde olduğu bitişik odaya çağrıldı; onun yokluğu sırasında Bayan Kemal, bana hayat hikâyesini anlattı; bu, seçkin kocasının daha zahmetli kariyerinin hikâyesini, çekici şekilde tamamlıyordu.

Daha önce bahsetmiş olduğum gibi, babası, uzun yıllar Türkiye'nin ekonomik başkenti olan İzmir'in en zengin tüccarı. Kendi ismi Latife. Buna, Türkçede evli veya bekâr bayan anlamına gelebilecek "hanım" kelimesini eklemek gerek. Böylece, evlenmeden önceki ismi Latife Hanım'dı. Eğer şimdi tam evlilik ismini kullanırsa, Latife Gazi Mustafa Kemal Hanım olması gerekir.

Yunan Savaşının ilk günlerinde kâh Paris'te kâh Londra'daydı. 1921 güzünde, o zaman Yunanlıların elinde olan İzmir'e geri döndü; Yunanlılar babasını hapsetmişlerdi, daha sonra kendisini de Türk casusu olma iddiasıyla tutukladılar. Kapıda iki Yunan askerinin nöbetçiliğinde kendi evinde göz hapsine mahkûm oldu. Burada üç ay geçirdi.

Bir gün Yunan nöbetçileri ansızın ortadan kayboldular. Ortada, hızlı çekilişin telâş ve gürültüsü vardı; ertesi sabahın erken saatlerinde muzaffer Türkler İzmir'e girdiler. Birkaç gün sonra Kemal de gelip ordularının başında muzafferane İzmir'e girdi. Bundan sonrasını Lâtife Hanımın kendi saf kelimeleriyle anlatayım:

"Mustafa Kemal'le hiç tanışmamış olmakla beraber, onu İzmir'deki ikameti sırasında bizim misafirimiz olmaya davet ettim. Cesaretini, vatanseverliğini ve liderliğini takdir ediyordum; davetimizi kabul etti. Memleketimizin yeniden inşası için ortak ideallerimiz olduğunu gördüm; daha sonra başka ortak şeylerimiz olduğunu da keşfettik. Çok geçmemişti ki, dostlarımızdan kırk elli kadarı eve çaya davet edildi. Müftü çağrıldı ve

Levent Sahverdi Arşivi

önceden hiçbir haber verme olmaksızın evlendik. Nikâh yüzüğümüzü daha sonra İsmet Paşa Lozan'dan getirdi."

Bayan Kemal, kocasından samimî takdir duygularıyla söz ediyordu: "O, sadece büyük bir vatansever ve asker değil, aynı zamanda bencilliği olmayan bir liderdir" dedi. "Kurduğu hükûmet sistemi, onsuz da işleyebilir. O, kendisi için asla hiçbir şey istemez. Kendi kaderine hâkim Türkiye idealinin yürüyeceğine emin olsaydı, her zaman çekilmeye istekli olurdu."

"Ben onun bir çeşit sekreteri görevini görüyorum. Yabancı gazeteleri onun için okuyup tercüme ediyorum; dinlenmek istediği zaman piyano çalıyorum; biyografisini de yazmaya başladım."

"Eşinizin eğlenceleri nelerdir?" diye sordum.

"Müziği sever; okuyacak zaman bulduğu zaman eski çağ tarihiyle meşgul olur" dedi. Sonra ayaklarımızın dibinde yerde sıçrayıp duran üç cilveli köpek yavrusunu göstererek ilâve etti: "Ona bu küçük köpekleri de aldım; onları çok sevdi."

Oy Hakkından Önce Eğitim

Bayan Kemal'in, Türk kadınlarının geleceği konusunda kesin fikirleri var. Halide Hanım gibi o da, kadınların hürriyete kavuşmalarına kuvvetle inanıyor. Bu konuda şunları söyledi:

"Türk kadınları için eşit haklara inanıyorum; bu, oy verme ve Büyük Millet Meclisine seçilme hakkı demek. Ama şuna da inanıyorum ki, eğitim, oy hakkından ve kamu hizmetinden önce gelmeli. Cahil köylülerin sırtına oy hakkını yüklemek saçma olur. Uzun vâdede, kadınlar için kadınlarca yönetilen okullarımız olmalı. Bunun, yavaş bir süreç olması kaçınılmaz. Peçenin kaldırılmasına taraftarım.

Kitaplardan konuşmaya başladık. Bayan Kemal'in Longfellow'un büyük hayranı olmasına çok hayret ettim. Hayat İlâhisinin tümünü ezberden okudu. Keats, Shelley ve Byron'u ne kadar iyi bildiğini görmek de, benim için aynı derecede ilginçti.

Bu esnada Kemal döndü ve mülâkatımız, bıraktığımız yerden tekrar başladı. Bitirdiğimizde akşam oluyordu ve gitmek zamanı gelmişti. Gazi'nin Ankara'da ele geçirdiğim bir fotoğrafını yanımda getirmiştim. 1920'nin ilk günlerinde çekilmişti. Baktığında, düşünceli şekilde, "bu bana gençliğimi hatırlatıyor" dedi. Fotoğrafı imzaladı ve isteğim üzerine iki başka resmini daha verdi.

Levent Sahverdi Arşivi

Veda edildi ve ayrıldım. Gece olmaktayken Ankara'ya geri döndüm; aralıklarla süvari nöbetçilerince selâmlandım, zira karanlıkta Kemal'in güvenlik tedbirleri artırılıyordu; durgun havada borazan sesleri yansırken, güçlü ve hükmedici bir şahsiyetle, insanlar arasında eşi olmayan bir liderle tanışmış olduğumu idrak ettim.

Bundan sonra yapılması gereken şey, Kemal'in şu ana kadarki hayli kısa ve dolu hayatını anlatmak. O, bir küçük devlet memurunun oğlu ve kırküç yıl önce o zaman Türk Bayrağı altında olan Selânik'te doğmuş.

Kemal'in kaderinde ordu vardı; yaşı gelince, Manastır'daki askerî okula girdi. Orduda iken çalışma arkadaşlarını, askerliğe karşı duyduğu gerçek aşkla etkiledi. Şimdi olduğu gibi, o zaman da bir milliyetçiydi. O günlerde bu, sapık bir düşünce sayılıyordu; çünkü Türkiye, din ve devletin kontrolünü saltanatta birleştiren çürümüş bir yönetimin pençesindeydi. Başka bir deyişle, sultan sadece hükümdar değil, aynı zamanda ulu halife olarak dinin de savunucusuydu.

Kemal'in eski askerlik günlerinden bir arkadaşının bana İstanbul'da söylediğine göre, 1908 İhtilâlini ve 1909 karşı ihtilâlini yapmış olan ve Enver Paşa'nın egemenliğinde bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti İktidarının zirvesindeyken, Türkiye'nin gelecekteki kurtarıcısı şunları söylemişti: "Bu politikacılar başarısız kalmaya mahkûmdurlar; çünkü ülkeyi değil, bir sınıfı temsil ediyorlar. Sadece siyasî saiklerle hareket ediyorlar. Birgün Türkiye'nin kurtuluşuna yardım edeceğim." Napolyon gibi o da, kendisinin kaderin gönderdiği bir insan olduğuna inanıyordu; sonraki başarıları da bu eski inancını doğrulamıştı.

Kemal Çanakkale'de

Türkiye'de zeki subayların siyasetteki istikballerinin parlak olduğu bir dönemde Kemal'in mesleğine bağlı kalmış olması da ilginçtir. Trablus'ta İtalyanlara karşı savaşmakla birlikte, orduda isim yapmaya başlaması, ancak Dünya Savaşıyla olmuştur.

Almanlara antipatisi dolayısıyla, şüphesiz, Türkiye'nin mihver devletleri yanında savaşa girmesine karşıydı. Bu yüzden derhal Enver Paşa'nın düşmanlığını çekti ve savaş yılları sırasında bu husumet daha da had noktaya ulaştı. Enver onu her yoldan küçümsemeye çalıştıysa da o, işten atılamıyacak derecede iyi bir askerdi. Bir ara, o zamanlar veliaht olan müstakbel Sultan VI. Mehmet'e Almanya'ya yaptığı resmî ziyarette refakat etmek üzere, geçici olarak cepheden ayrıldı.

Levent Sahverdi Arşivi

Çanakkale savaşları öncesinde Kemal, piyade albayıydı. İngilizlerle Fransızların kötü bahtlı çıkarmalarını yapmalarından önce bile, kendisine Gelibolu'da bir komuta mevkii verilmişti. Kısa zaman sonra tümgeneralliğe yükseltildi -bu ona paşa unvanı kazandırdı- ve 19'uncu Tümenin komutasını üstlendi. Liman Von Sanders gözden düşdüğünde, yarımadadaki en yüksek rütbeli Türk subaylarından biri oldu.

Çoğu kimse, Çanakkale Seferinin, büyük ölçüde Kemal'in süratli karar verişi sayesinde başarısızlığa uğratıldığını bilmez. Avustralyalıların Anzak Plajına tarihî saldırılarını yaptıkları gün Kemal, tümenin en iyi alayına Anzak adı verilen Avusturalyalıların saldırmak üzere olduğu tepelerde tam teçhizatlı olarak manevra yapma emrini vermişti. Çıkarmanın yapıldığı ve kıyıdaki Türk birliklerinin yenilgiye uğradığı haberi kendisine ilk ulaştığında, bir yandan da bu hareketin sadece bir aldatmaca olduğu bildiriliyor ve buna karşı sadece bir tabur ayırması isteniyordu.

Kemal, ateşin niteliğinden ve ilerlemenin yönünden, bunun bir aldatmaca değil, ciddî bir saldırı olduğunu anladı. Teşebbüsü ele alarak derhal, geçit resmindeki her üç tabura, önceden kararlaştırılmış manevralarına girişmelerini emretti. Bunları, ikinci alayın tümü ile, Kemal'in bizzat yerleştirdiği ve yönettiği bir dağ bataryası izledi. Kemal, diğer tümenin komutanı ile daha ihtiyatlı üstlerini de işe sokmuş ve böylece durumu kurtarmıştı.

Dünya Savaşının sonunda Türkiye bitkin bir haldeydi. İngiliz Donanması Boğazdaydı; Sultan ve danışmanları da, Müttefiklerin elinde oyuncaktı. 1918'de Mondros Mütarekesi İmzalanıp Türkler teslim olduğunda Kemal, kahramanca bir mücadeleden sonra Türklerin ardçı kuvvetlerini kurtardığı Filistin'den daha yeni dönmüştü. Bundan sonra, Küçük Asya'da arta kalan Türk kuvvetlerine umumî müfettiş tayin edildi.

1919 Mayısında Yunanlılar, uzun zamandır göz diktikleri İzmir'i işgal ettiler. Bu akılsızca eylem hemen tamamen Lloyd George'un eseriydi ve İngiliz Başbakanı o zaman anlamamışsa da, kendisini iktidardan düşüren olaylar zincirinin ilk halkası buydu.

Bu olay, nasıl Yunanlıların nihaî felâketinin ve Lloyd George'un nihaî düşüşünün başlangıcını ifade ediyorsa, aynı zamanda da Kemal'in büyük anının geldiğini anlatıyor. Yunanlıların İzmir'i işgalleri ve iradelerini vahşice hâkim kılmak istemeleri, sanki Türkiye'deki yeni milliyetçilik ateşini başlatan kıvılcım oldu.

Uzaklarda Erzurum'un ötesinde Kemal, terhis etmek ve silâhsızlandırmak üzere gönderildiği ordunun kalıntılarıyla beraberdi.

Levent Şahverdi Arşivi

İzmir ve civarındaki Yunan tecavüzlerinin haberi ve İstanbul'da birçok arkadaşlarının İngilizlerce sürülmesinin hikâyesi oraya ulaştığında; hareket zamanının geldiğini anladı. Terhis ve silahsızlandırma yerine, silâh ve gönüllüler için çağrıda bulundu; bunlarla ülkesini mutlaka yokedeceğine inandığı saldırıya karşı direnecekti. Programı Türkiye'nin yabancı hakimiyetinden kurtulması olan bir karşı hükûmet örgütlendirmeye başladı. Kendisi hareketin başı ve cephesi olduğundan, taraftarlarına Kemalist denilmeye başlandı. Bu yeni milliyetçi hareketin ilk merkezi, Erzurum'du. Sonra Sivas'a, 1920 başlarında da Ankara'ya nakledildi.

Bu arada İstanbul'daki Padişah hükûmeti, Müttefiklerin zoruyla, Kemal'e kesin dönüş emri göndermişti. Bunu reddedince kanun-dışı ilân edilerek ölüme mahkûm edildi. Bu, sadece onun artan şöhretini daha da yaygınlaştırdı.

Kemal'in görevi iki yönlüydü: Bir aşama, "Yunanlıları kovma" biçiminde sloganlaşmıştı; diğeri, Milliyetçi Hükûmeti geliştirmekti. her iki özlem de gerçekleştirildi. Bunlar, bir yandan askerî liderlik deha ve stratejisini, öte yandan da güçlü ve örgütlendirici devlet adamlığını gerektiriyordu. Kemal, bütün bu gerekli nitelikleri kendisinde toplamıştı.

Bu iki yıllık savaşın hikâyesini burada anlatacak yerimiz yok: Yunanlıların, Sakarya Nehrine, yani Ankara'nın kırk mil yakınına kadar gelmeleri, Kemal Paşa ve onun kadar zeki olan İsmet Paşa (kendisi meslekten bir diplomat değil bir askerdir) tarafından istilâcıların nasıl denize döküldükleri... Bu hikâye çoz kez anlatılmıştır.

Türkiye'nin Yeni Anayasası

Bizi burada en çok ilgilendiren şey, Ankara'nın güçlük ve rahatsızlıkları içerisinde ve bizimki hariç bütün yabancı eller ona düşmanca kalkmışken Kemal'in kurduğu hükûmet sistemidir. Bu, gerçekten, etkileyici bir demokrasi serüvenidir. Teknik bakımdan böyle adlandırılmamakla beraber, pratik açıdan tam anlamıyla bir cumhuriyettir.

1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisince kabul edilen Millî Misak'a göre Türkler, Amerikan Bağımsızlık Beyannamesinin paralelindedir. Misak, diğer hususlar arasında şunu da ilân etmiştir ki, "hayatımızın ve varolmaya devam edebilmemizin temel şartı, millî ve ekonomik gelişmemizin araçlarını sağlama konusunda, bütün diğer ülkeler gibi, tam bir bağımsızlık ve hürriyete sahip olmamızdır."

Yeni Türk Anayasası, Temel Kanun adı verilen kanunda ifadesini bulmaktadır. Bu kanun, milletin egemenliğinin millette olduğunu ve halk

Levent Sahverdi Arşivi

tarafından seçilen Büyük Millet Meclisince kullanılacağını belirtmektedir. Savaş ve barış yetkisi, sadece bu meclise aittir. Meclis kendi başkanını kendi seçer (halen Kemal Paşa'nın işgal ettiği mevki); başkan, devletin en yüksek görevlisidir. Daha önce işaret ettiğim gibi, meclis kabine üyelerini de seçer.

Türkiye'nin geçmiş tarihini düşündüğünüzde, bu yeniliklerden çok daha önemlisi, din ve devletin mutlak ayrılığıdır. Sultan sorunu bitmiştir.

Kişisel Nitelikler

Kemal'in alelâde bir insan olmadığını şimdiye kadar anlamış olmanız gerekir. Kişiyi ve yöntemini incelediğinizde, onun hayret verici başarısının gerisinde iki niteliğin yattığını farkedersiniz. Biri, demir bir iradenin emrinde yürüyen şaşmaz bir gaye; öbürü, kamuoyuna karşı derin saygısı. Gerçi halkı ona tapmaktadır ama, o başlangıçtan itibaren attığı her adımda halkına danışmıştır. Bir öneride bulunmak istediği zaman kütlelere gitmekte ve halka görüşünü açıklamaktadır. Büyük Millet Meclisiyle olan ilişkileri de aynı niteliktedir.

Giyim ve muaşeret âdâbı konusunda çok titiz olmasına rağmen, bütün hayatına dolambaçsız bir basitlik hakimdir. İlerleyen Yunanlılara karşı Türklerin son mukavemetini yönetmek için cepheye giderken arkasında bıraktığı tek belge, o zaman Büyük Millet Meclisinin Başkan Vekili olan Dr. Adnan Bey'e yazdığı şu kısa nottu:

"Büyük Millet Meclisi Başkan Vekiline: Ben cepheye gidiyorum. Yokluğum sırasında işlerimle meşgul olmanızı rica ederim."

MUSTAFA KEMAL
Büyük Millet Meclisi Başkanı

Enver Paşa'nın başarısızlığıyla Kemal Paşa'nın başarısını karşılaştırırsanız, bunların strateji yönünden ne kadar farklı olduklarını görebilirsiniz. Enver, amacını gerçekleştirmek için dosdoğru gider; bir duvara çarptığı zaman onu yıkmaya çalışırdı. Sonunda yenik düştü. Kemal ise, bir engelle karşılaştığı zaman, onu aşana kadar sabırla bekler; genellikle de amaçlarına ulaşır. Şimdi sözünü ettiğim sabır, askerî kariyerinin zirvesini teşkil eden Sakarya'da ona büyük hizmet etmiştir.

Şu an için Kemal, halkının neredeyse çılgınca sevgisiyle birlikte, kendi başarı dizisinin onu getirdiği başdöndürücü yükseklikte emniyet içinde bulunuyor. Geçen Ağustosun ondördünde yeniden Büyük Millet Meclisi Başkanlığına seçildi. Ona verilmeyen tek bir oy vardı; o da İsmet Paşa'ya verilmişti ve Kemal'in seçkin arkadaşını bu şekilde onore etmiş olduğu sanılıyordu.

Levent Sahverdi Arşivi

Bu arada, sıkıntıları başlayacaktır. Halen, Müdafaa-i Hukuk Partisi olarak adlandırılan partinin hakimidir (aslında, bu partinin ta kendisidir); şimdi Halk Partisi olan bu partinin karşısında bir muhalefet hemen hemen yok gibidir. Ancak zamanla başka bir kanat mutlaka belirecek ve kaçınılmaz siyasal bölünme ortaya çıkacaktır.

Daha yakın ödev, bu ateşli ekonomik ve siyasal self-determinasyon formülünü, yeni Türkiye'nin bu Magna Charta'sını, kesin ve pratik realiteye tercüme etmektir. Gürültü, patırtı bitmiş, barış imzalanmıştır. Şimdi savaşın yaralarının sarılması gerekmektedir. Dolayısıyla, Kemal'in millî lider olarak gerçek sınavı, oniki yıllık nerdeyse kesintisiz savaşın getirdiği harabiyetten, düzen ve refah elde edebilmektedir.

Savaş meydanındaki ve toplum hayatındaki hayret verici başarısını, ekonomik kurtarıcı olarak da tekrarlayıp tekrarlayamıyacağını görmek için beklemek gerekir. Kader onun için ne saklıyorsa saklasın, o çoktan çağının tarihine kendisini büyük harflerle yazmıştır.

A FOREIGN JOURNALIST'S VISIT TO ANKARA DURING THE EARLY YEARS OF MODERN TURKEY AND HIS INTERWIEW WITH ATATÜRK

The author presents selected passages from a long article on an interview with Atatürk by Isaac F. Marcosson which appeared in the Saturday Evening Post dated 20th October 1923, which he believes to be of interest to Turkish readers.

Levent Sahverdi Arşivi

DEVLET ADAMI ATATÜRK

MEHMET ÖZGÜNEŞ

Liderler vardır, çağlarının eğilimlerini sezerler, toplumların o dönemdeki arzularının gerçekleşmesi için toplumla bütünleşirler. Gayretleri ufuklarda görülebilen hedefler içindir.

Liderler vardır, nazarları ufukların çok ötesine taşar. Görülebilenle, olabilenle yetinmezler. Olması gerekeni sezerler. Toplumları kişiliklerinden kaynaklanan cazibe ile ufukların çok ötesindeki hedeflere doğru koştururlar. Etkileri milletleri, çağları aşar, bütün insanlığı içine alan coğrafî ve tarihî bir genişlik ve derinlik kazanır.

Atatürk ikinci tip bir devlet adamı idi.

Çoklarının herşeyin bittiğini sandığı, ümitsizlik selinde boğulmak üzere olduğu bir dönemde o, çağları aşan bir sezişle, bütün mazlum milletlere seslendi. Onun (Ya İstiklâl Ya Ölüm) diye adlandırdığı davası, kısa zamanda ülke sınırlarını aşmış, bütün mazlum milletlerde istiklâl aşkını uyandırmıştır.

Sürekli savaşlarla bütün kaynakları tüketilmiş, silâhları elinden alınmış, yurdu yer yer işgal edilmiş bir milleti "Bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili" olan düşmanlara karşı savaşa sürmek ve başarı kazanmak, birçokları tarafından sonucu önceden belli bir macera olarak görülmüştü.

Halbuki, milletinin bütün meziyetlerini savaş alanlarında yakından tanımış bulunan, çeşitli düşman güçleri tam bir realistlikle değerlendiren Atatürk'ün kararı, inançlı ve dâhi bir devlet adamının kararı idi. Bu kararın temel felsefesini o, "Türk İstikbalinin Evlâtlarına" hitabında şöyle açıklamaktadır:

"Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin. Bu imkân ve şerait çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin

Levent Sahverdi Arşivi

dahilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hatta hıyanet içinde bulunabilirler. Hatta bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini müstevlilerin siyasî emelleri ile tevhit edebilirler. Millet fakr ü zaruret içinde harap ve bitap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur."

Bu düşünce ve davranış, Atatürk inkılâplarının da temeli olmuş, onu daima başarıya götürmüştür.

İstiklâl ve cumhuriyetin ancak çağdaşlaşma ile yaşayabileceğini çok iyi bilen Atatürk, milletini 'muasır medeniyet seviyesine' yükseltmek için, bazılarının Kemalizm olarak adlandırdıkları inkılâpları başlattı. Toplumun gelişmesini ve ilerlemesini önleyen bütün bağları kopardı, bütün engelleri yıktı. Burada onun devlet adamlığı dehasını bir kez daha görüyoruz. İnkılâplarını gerçekleştirirken, değişmesi gerekenleri değiştirecek cesareti, korunması gerekenleri koruyacak gücü daima bulabilmiştir. O, sistemini hayaller üzerine değil, gerçekler üzerine kurmuştur. Atatürkçülüğün çağdaşları olan Nazizm ve Faşizm arkalarında milletleri için ıstırap ve felâket bırakırken, Atatürkün bir imparatorluğun harabeleri üzerinde, uygar, çağcıl ve dinamik bir devlet oluşturmasının sırrı burada aranmalıdır. O, Türkiye Cumhuriyetini sağlam, gerçekçi ve evrensel temeller üzerine oturtmuştur. Bu temelleri ana hatları ile olsun incelemekte faydalar vardır:

Gelişmekte olan bütün milletlere ilham kaynağı olmakta devam eden Atatürk inkılâplarının, diğer bir deyimle Atatürk Yolunun, temelinde bilimsellik vardır. Atatürk Yolunu bilimden uzaklaştırmak, katı kalıplar içinde dondurmak, bir "Atatürk Skolâstiği" oluşturmak, onun tarihî kişiliği ile de, düşünce sistemi ile de bağdaştırılamaz. "Hayatta En Hakikî Mürşit İlimdir" sözü, Atatürkçü düşünce ve davranışın temel ilkesidir.

Atatürk Yolunu oluşturan temel ilkelerden bir de Lâik Cumhuriyet ilkesidir. Bağımsızlık ve millî egemenlik genç cumhuriyetin karakteri olmuş, daima titizlikle korunmuştur. Kişi ya da zümre egemenlği, düşünce ve davranışta asla yer bulamamıştır. Politikayı dinin, dini politikanın etkisi dışında tutan, fertlere mutlâk bir vicdan özgürlüğü sağlayan lâiklik hiç şüphesiz geniş bir tolerans atmosferi içinde gelişebilir. Toplumda lâik düzenin yerleşmesi, fertlerde tolerans duygusunun gelişmesine bağlıdır. Fertleri hoşgörüden yoksun bir toplumda lâik bir düzenin yerleşmesi epeyce zordur. Bu sebeple, hoşgörü sahibi yurtdaşlar yetiştirmek, eğitim sistemimizin amaçlarından biri olmalıdır.

Levent Sahverdi Arşivi

Türk Milletine mensup olma şuuruna ve ona hizmet etme aşkına dayanan Türk Milliyetçiliği, Atatürk Yolunun meş'alesidir. Atatürkün milliyetçilik anlayışı, milletimizi insanlık âleminin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak daima yüceltmeyi amaçlar. Atatürk Milliyetçiliği, halkçı bir milliyetçiliktir. Onun milliyetçiliğinde şövenlik veya ırkçılık, lâikliğinde dinsizlik ya da din düşmanlığı, ilimcilğinde ruhsuzluk arayanlar hoşuna yorulurlar. Atatürk dine değil, din sömürüsüne karşı idi.

Atatürk Yolunu evrenselleştiren ilkelerden biri "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesidir. İnsanlığın ancak barış içinde mutlu olabileceğini, muharebe meydanlarının muzaffer komutanı Mustafa Kemalden daha iyi hiçbir kimse bilemezdi. Bu sebeple Yurtta sulh, cihanda sulh ilkesi ile elini bütün cihana uzattı. Hayatı boyunca dünya barışı için çalıştı.

Atatürk'ün barışçılığı insan sevgisinden kaynklanıyordu. O, barışın ancak bütün insanlığı, hatta canlı ve cansız bütün âlemi içine alan bir sevgi atmosferi içinde doğacağını ve gelişeceğini çok iyi biliyordu. Ölümünde kendisi için söylenen "İnsanlık İdealinin Âşık ve Mümtaz Siması" sözü onun insanlık sevgisinin veciz bir ifadesidir.

Atatürkü evrenselleştiren, onu çağının üstüne çıkaran bu konuyu biraz daha derinleştirmekte faydalar vardır. Gerçekten, sevginin bulunduğu yerde barış, barışın bulunduğu yerde huzur ve mutluluk vardır. Basit bir gözlemle dahi, kâinatın nizamını iki büyük gücün sağladığı anlaşılır. Cansız âlemde cazibe gücü, canlı âlemde sevgi gücü. Yıldızlar, gezegenler ve bütün makro âlemde cazibe gücü olmasaydı, akıllara durgunluk veren o şaşmaz nizam ne olurdu? Durum mikro âlem için de aynıdır. Cisimler içinde moleküller, moleküller içinde atomlar, atomlar içinde protonlar, nötronlar, elektronlar arasındaki cazibe gücü bir anda yok olsa, madde âlemi ne hale gelirdi?

Madde âleminde cazibe gücü ne ise, canlı âlemde sevgi gücü odur. Anneler yavrularını komşular komşuları, insanlar insanları sevmese nasıl bir dünyada yaşardık?

Yurtta sulh, cihanda sulh ilkesi üzerindeki çalışmaların geliştirilmesinde ve dünya ölçüsünde yaygınlaştırılmasında faydalar vardır.

Muharebe meydanlarının yenilgi bilmeyen dahi komutanı, Kuvayı Milliye ruhunun yüce mimarı, insanlık idealinin aşık ve mümtaz siması... Bunların hepsi doğru. Fakat Atatürk herşeyden önce emsalsiz bir devlet adamıdır. Çok sağlam temeller üzerine kurduğu Türkiye Cumhuriyeti bunun en güçlü kanıtı ve onu ebedileştiren en büyük abidedir.

ATATÜRK AS A STATESMAN

The article deals with Atatürk's qualities statesmanship.

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK - ATATÜRKÇÜLÜK

VEHBİ TANFER

Bugüne kadar Atatürk-Atatürkçülük üzerine mevcudu birhayli kabarık olan yerli ve yabancı birçok bilim adamı, kalem sahibi tarafından çok şeyler söylenmiş ve yazılmıştır. Bundan sonra da söylenecek ve yazılacak.

Ne var ki; bu yazılan ve söylenenleri büyük bir dikkat süzgecinden geçirecek olursak, bunların tek yanlı olarak inceledikleri, Atatürk-Atatürkçülüğü kendi görüş ve düşüncelerine göre, kendi karakter ve yetenekleri ölçüsünde yorumlamaya çalıştıkları görülmektedir.

Atatürk-Atatürkçülüğün ne olduğunu anlamak ve kavrayabilmek için herşeyden önce O büyük insanın fikir ve düşüncelerini, ilkelerini ve Türk İnkılâbının felsefesini anlayabilmekle ancak bir sonuca varabiliriz. Atatürk'ün felsefesinin ne olduğunun anlaşılması için de O'nun yaşantısının derinliklerine inmek zorunludur.

Atatürk-Atatürkçülüğü anlamak için, ciltler dolusu eserleri incelemeye ansiklopediler karıştırmaya gerek yoktur. Çünkü, O kendi kişiliğini kendi kalemiyle ve bütün gerçek anlamıyla 1927'de söylemiş olduğu Büyük Nutku ile, söylev ve demeçleriyle ortaya koymuştur. Bunları dikkatli bir mercekten geçirerek incelersek Atatürk-Atatürkçülüğün ne olduğunun anlamı açık ve seçik olarak ortaya çıkmış olur.

Atatürk'ün tarihî hazinesi, Büyük Nutku, söylev ve demeçleridir. Bunlar, bugünün ve yarının kuşaklarına ışık tutacak ve yollarını aydınlatacak en büyük kaynaklardır.

Atatürk, Türk vatanının ve milletinin üzerine kara bulutların toplandığı en ümitsiz günlerde Çanakkale'de, Anafartalar'da bir sabah yıldızı gibi doğmuş, Samsun'da da bir güneş gibi doğarak kara bulutları dağıtmış, Sevr Antlaşmasıyla da tarihten silinmek istenen Türk milletini Osmanlı İmparatorluğunun enkazı altından kurtarıp Kurtuluş Savaşını zaferle sonuçlandırmıştır.

Atatürk yeni bir devlet, yeni bir Cumhuriyet kurmuş, ulusumuza yeni bir hayat tarzı getirmiş ve ulusumuzun önüne uygarlığa giden sonsuz ufuklar açmıştır. Atatürk'ün yaptığı işleri anlayabilmek için, Osmanlı İmparatorluğunun son askerî, siyasî, iktisadî ve sosyal durumunun incelenip

Levent Sahverdi Arşivi

bilinmesi ve hangi koşullar altında neler yaptığının mukayese edilmesiyle ancak yapılan ve başarıya ulaşan işlerin boyutları, zorluğu ve nasıl korunması ve yaşatılması gerçeği ortaya çıkar.

Türk milletine damgasını vuran ve çağına yön veren Atatürk'ün gücü ve etkinliği her geçen gün daha çok hissedilmektedir. Zira Atatürk, herşeyden evvel evrensel bir fikir ve düşünce ve aksiyon adamı idi.

Atatürk, Türk İnkılâbının mimarı olarak evrensel fikir ve düşüncelerinin değeri, insanlık haysiyetine gösterdiği derin saygı ile, ulusların barış içinde yaşaması özlemi, Türk tarihinin sınırlarını aşarak "İnsanlık idealinin aşık ve mümtaz siması" niteliğini gerçekten kazanmıştır.

Atatürk, Millî Mücadele savaşı ile yakın ve ortadoğu'da hatta Asya ve Afrika kıtalarında tutsak olan milletleri, tutsaklıktan kurtarıp bağımsızlık yolunu göstermekle kalmamış, uygar bir toplum olarak yaşamanın gereği olan sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda ilerlemeleri için onlara da ışık tutmuştur.

Atatürk, istiklâl ve hürriyet aşkının sembolü ve bayraktarı olmuştur.

Atatürk, artık uzak yarınların insanıdır. Bizler için ve bizlerden sonra gelecek kuşaklar için de canlı bir fikir ve canlı bir düşünüş tarzıdır.

İşte, bu fikir ve düşünüş tarzına gönülden inanmak ve onun gereklerini yerine getirmek bizi Atatürkçülüğe götürür.

Atatürkçülük hakkında bir yargıya varmak için, bütüncül davranmak, ilkelerini ve Türk İnkılâbını birarada değerlendirmek gerekir. Çelişkilere düşmemek ve eksik yorumlara sürüklenmemek için tüm söylediklerinin ve yaptıklarının bilimsel ayırımlarla belirli bir düzen içinde ele alınması zorunludur.

—Atatürkçülük, Atatürk'ün işaret ettiği hedefler, ilkeler ve Türk İnkılâbı ile bir bütündür.

Cumhuriyetin ilânından O'nun ebediyete göçüsüne kadar söylediklerinin ve yaptıklarının tümünü birden kapsayan İlkelere biz şimdi Atatürkçülük diyoruz.

Atatürk tarafından ortaya konulmuş olan bu altı ilke denilebilir ki; aynı zamanda Atatürk'çülüğün ana çizgileridir. O'nun ilkeleri her açıdan çağdaşlaşmaya yönelen bir bütünü oluşturur. Çağdaşlaşma ise; sürekli bir eylemdir. Her varış yeni bir atılımı zorunlu kılar.

O'nun amacı ve hedefi: Memleketimizi en mamur, müreffeh ve mesut etmek ve millî kültürümüzü çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarmaktır. Atatürk, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmamız gereğini daha 1923 yılında

Levent Sahverdi Arşivi

Fransız gazetecilerinden Maurice Pernot (Moris Perno)'ya "Memleketimizi çağdaşlaştırmak istiyoruz. Bütün çabamız Türkiye'de çağdaş, böylece batılı bir hükümet yaratmaktır. Uygarlığa, girmek isteyip de batıya yönelmemiş millet hangisidir?" [1] sözleriyle açıkça ifade etmiştir.

Batılılaşma, bazı değişik görüş sahiplerinin yersiz kuşkuya kapılmasını gerektiren bir kavram değildir. Bu, gerçek anlamda çağdaş dünya uygarlığına katılmak ve yaşam tarzını uygarlığın gereklerine uydurarak çağdaş uluslar arasında yer almaktır. Atatürk, bu hususdaki düşüncesini de şöylece vurgulamıştır: "Memleketler çeşitlidir, fakat uygarlık birdir ve bir ulusun ilerlemesi için de bu tek uygarlığa katılması gerekir" [2].

Bu hedeflere ulaşabilmek için, içteki olaylar kadar dıştaki olaylara da dikkat etmiş ve bu hususta politik, stratejik esaslar meydana getirmiştir.

Atatürk, uygarlığa giden yolu aydınlatmak üzere akıl dışı birtakım hurafeler, çağdışı inanç ve itikatlar yerine pozitif ilim meşalesini tutuşturmuştur. O'na göre: "Dünyada herşey için, uygarlık için, yaşama için, başarı için en gerçek yol göstericisi ilimdir, fendir. Bilim ve fennin dışında yol gösterici aramak gaflettir, celahettir, dalâlettir [3].

Bu sözler aynı zamanda millet sorunlarının çözümünde en önemli unsur olan pozitif bilimin de, fennin de gereğini kanıtlamaktadır.

Çağdaş uygarlığa pozitif bilim meşalesinin aydınlattığı yolda ilerlerken dayandığı yegâne gücün de Türk milletinin yüksek yeteneği, iyiye, güzele ve yeniye aşina oluşundan kaynaklandığından şüphe yoktur.

Atatürk diyordu ki: "Millî varlığımızın temelini millî şuurda ve millî birlikte görmekteyiz" [4]. "Millî şuurun ayakta kalabilmesi ve uyanık bulunması için dil ve tarih uğrunda çalışmaya mecburuz" [5]. Bu sözler O'nun bütünleştirici ve birleştirici niteliği'nin açık kanıtlarıdır.

— Atatürkçülük, Atatürk aşkının batı uygarlığına ulaşma çabasının bayraklaşmış adıdır.

— Atatürkçülük, Atatürk İlkelerini ve Türk İnkılâbını her ne pahasına olursa olsun, sonsuza, dek korumak ve yaşatmaktır.

— Atatürkçülük demek, yurdunu, ulusunu canından daha çok sevmek demektir.

[1] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, cilt: III, s. 68.
[2] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, cilt: III, s. 67.
[3] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, cilt: III, s. 71.
[4] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, cilt: I, s. 387.
[5] Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Utkan Kocatürk, s. 111.

Levent Sahverdi Arşivi

Atatürkçülük, şahsi çıkarlarımızı memleket ve millet çıkarları üstünde görmemek ve düşünmemektir.

—Atatürkçülük gücünü gerçekçi, atılımcı ve sürekli oluşumdan almaktadır. Bu bakımdan sonsuza dek yaşayacak olan sürekli bir atılım ve ilerleme yoludur.

—Atatürkçülük hiçbir zaman dondurulamaz. Çünkü, Atatürkçülük doktrine bağlı değildir. Kendisi: "Doktrin istemem, donar kalırız. Biz yürüyüş halindeyiz". demişti[6]. Çünkü, insanlığa doktrinler değil, ancak bilimsel araştırmalar yol gösterir.

—Atatürkçülük ulusumuzu çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarmak demektir. Uygarlık ise, duran değil, sürekli bir akış halindedir. Uygarlığın kendine özgü mantığı, hep yükselmek, hep ileriye, iyiye, yeniye gitmektir. Bu ise, şaşmaz ve değişmez bir yöntemdir.

—Atatürkçülük, hep yeni atılımlar, yeni yeni girişimler bekler. O'nu devri geçmiş bir düşünce, işlevini tamamlamış bir ideal olarak gördüğümüz an Atatürkçülükten uzaklaşmış oluruz.

Atatürkçülük süreklidir; çünkü Atatürkçülüğün belli bir süresi ve belirli bir yaşı da yoktur.

Atatürkçülük bizlerden öncekilere görevler yüklemişti; şimdi de bu görevleri yapmak ve başarıya ulaştırmak bizlere düşmektedir. Bizlerden sonra da aynı görevleri gelecek kuşaklar devralacak, aklın ve bilimin yol göstericiliğinde Türk ulusunun çağdaşlaşma yolunda ilerlemesine çalışmak ulusal görevleri olacaktır.

—Atatürkçülük ulusumuzun bütün yaşamını kapsayan ülkü ve ilkeler bütünüdür.

—Atatürkçülük akılcı ve bilimseldir. Atatürkçülüğün belli başlı niteliklerinden birisi de sorunlara akılcı ve bilimsel yaklaşımlarla çözüm aramayı istemesidir.

Atatürkçülük bir ülkü yolu olarak ilkokuldan itibaren ders kitaplarına geçirilmeli, gençlerimiz bu amaca göre eğitilmelidir. Düne kadar buna gereğince eğinilmediği için bazı çevreler kendilerine göre yorumlar yaparak Atatürk-Atatürkçülüğü yanlış bir yönde anlatmaya çalışmışlardır. Fakat bunlar hedeflerine ulaşamadılar ve ulaşamayacaklardır. Çünkü, düşüncesi düşüncemizdir, yolu yolumuzdur.

ATATÜRK AND ATATÜRKISM

The author presents the general principles of Atatürkism stressing that it is a modern, logical and scientific system of thought.

[6] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yön (Haftalık Gazete), sayı: 47, 1962, s. 12-14.

Levent Sahverdi Arşivi

İSMET İNÖNÜ İLE BİR KONUŞMA

Prof. Dr. UTKAN KOCATÜRK

Aşağıdaki konuşma 9 Mayıs 1973 günü saat 18.00-20.00 arasında Pembe Köşk'te İsmet İnönü ile yapılmış olup, görüşmede Prof. Dr. Afet İnan da hazır bulunmuştu. İsmet İnönü'nün, Atatürk, Millî Mücadele ve yakın tarihimizle ilgili soruları cevapladığı bu önemli konuşma, ses makinasıyla da tespit edilmişti. Ses bantından, bu konuşmayı ilk defa yazı halinde yayımlıyoruz.

Utkan Kocatürk —Paşam, birinci gelişiniz bu şekilde halledilmiş oluyor. Ocak ayında gelmiş oluyorsunuz, Şubatın son yarısında İstanbul'a dönmüş oluyorsunuz [1].

İsmet İnönü —Bir buçuk aya yakın.

Utkan Kocatürk —Bir buçuk aya yakın bir zaman Ankara'da kalmış oluyorsunuz.. Paşam, bu İstanbul'a dönüşünüz sebebi?

İsmet İnönü —İstanbul'a dönüşüm sebebi..

Utkan Kocatürk —Çünkü bir daha geliyorsunuz, Nisan ayında bir daha Ankara'ya geliyorsunuz. Temelli geliş... Şimdi, bu dönüşünüzün sebebi nedir? Yani niçin İstanbul'a döndünüz?

İsmet İnönü —Şimdi, Atatürk yazmıştır bunu [2].

[1] Bu konuşma yapıldığı zaman, İsmet İnönü'nün Millî Mücadele'de Ankara'ya ilk geliş tarihini Ocak 1920'nin ilk haftası, İstanbul'a dönüş tarihini ise Şubat 1920'nin ikinci yarısı, hatta sonları olarak düşünmüştük. İsmet İnönü de bu hususa kesinlik kazandıracak bir belge veya kaydın kendisinde bulunmadığını, sunduğumuz bilgilerin ışığında Ankara'da kalış süresinin bir buçuk aya yakın olduğunu söylemişti. Daha sonraki araştırmalarımızda İsmet İnönü'nün Ankara'ya ilk geliş tarihinin 20 Ocak 1920, Ankara'dan ayrılış tarihinin ise 10 Şubat 1920 olduğunu belgesel olarak belirlemiş bulunuyoruz. Bu tesbite göre İsmet İnönü Ankara'ya ilk gelişinde 20 Ocak 1920-10 Şubat 1920 arasını kapsamak üzere 20 gün kalmıştır. Bk. Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, s. 129, 134, T.T.K. yayını, 1983.

[2] Atatürk bu hususta Nutuk'ta şunları söylemektedir: "3 Mart 1920 tarihli, münderecatı fevkalâde calib-i dikkat bir şifre aldım. Bu şifre, İstanbul'dan, İsmet Paşa'dan geliyordu. İsmet Paşa, ben Ankara'ya muvasalattan sonra, Ankara'ya yanıma gelmişti. Beraber çalışıyorduk. Fakat Cemal Paşadan sonra, Harbiye Nezareti makamına Fevzi Paşa Hazretleri geldi. Müşarünileyhin suret-i mahsusada talebi üzerine ve bilhassa mühim bir maksatla, kendisini mevzubahis tarihten birkaç gün evvel İstanbul'a göndermiştim.

Mühim olarak mütalaa ettiğimiz, şu idi: Yunanlılar taarruza hazırlanıyorlar. Buna karşı mâkul olan, bütün kuvvetleri seferber ederek muntazam bir harbe girmekti. Bahusus, Fevzi Paşa Hazretleri, bu lüzum ve zorunluluğu takdir etmekte idi.

Levent Sahverdi Arşivi

Utkan Kocatürk —Nutuk'ta var.

İsmet İnönü —Nutuk'ta var, İstanbul'da çalışsın diye gönderdim, diyor. Fevzi Paşa çağırdı beni... O da..

Utkan Kocatürk —Harbiye Nazırı olmuştu [3].

İsmet İnönü —Harbiye Nazırı idi. Harbiye Nazırı olarak çağırdı beni. Görüştük Atatürk'le, Atatürk gitmemi münasip gördü.

Utkan Kocatürk —Onun üzerine İstanbul'a döndünüz?

İsmet İnönü —İstanbul'a döndüm. Ve Atatürk'le temasta olarak kaldım.

Utkan Kocatürk —Çünkü İstanbul'dan da Atatürk'e mektubunuz var efendim. Dönüyorsunuz, 3 Mart 1920 tarihinde Atatürk'e bir mektup gönderiyorsunuz.

İsmet İnönü —Kaç tarihinde?

Utkan Kocatürk —3 Mart 1920. Nutuk'ta da var. Şubatta İstanbul'a dönüyorsunuz, 3 Mart'ta Atatürk'e...

İsmet İnönü —Ne diyorum mektupta?

Utkan Kocatürk —İstanbul durumunu anlatıyorsunuz.. Kuva-yi Milliye aleyhindeki faaliyetlerden bahsediyorsunuz. Atatürk, Nutuk'ta "Çok dikkati çekici bir mektubunu aldım" şeklinde yazıyor. Ondan sonra efendim, ikinci gelişiniz var. Bu Nisan 1920'e rastlıyor. Şimdi, ben bir şey soracağım. İkinci gelişinizde, Celâlettin Arif var, Meclis Reisi, beraber mi geldiniz Ankara'ya? Yani beraber aynı günde mi geldiniz? Yoksa Celâlettin Arif başka günde, siz başka günde mi geldiniz? [4].

İsmet İnönü —Şimdi, Ankara'ya ikinci gelişim, Atatürk'ün beni daveti üzerine oldu. Saffet Arıkan bana tebliğ etti. O tebliğ eder etmez, o gün çıktım... Üsküdar'da askerî bir teşkilât vardı. Orada yattım o gece.. Ertesi sabah asker elbisesi ile karadan yola çıktım.

Utkan Kocatürk —Saffet Bey yanınızda...

İsmet İnönü —Saffet Bey'le beraber.. Üsküdar'da bir askerî merkezdi orası...

İşte bu hazırlığı yapmak üzere İsmet Paşa'nın İstanbul'da bulunması ve hattâ Erkân-ı Harbiye Riyasetine resmen getirilerek temin-i mesaisi, çok nafi olacak idi. Bu maksatla, İstanbul'a gitmesine lüzum görmüştüm (Nutuk, cilt: I, s. 393).

[3] Fevzi Çakmak 3 Şubat 1920 tarihinde Harbiye Nazırlığına getirilmiştir.

[4] Tüm kronolojik kaynaklar -bu konuşma yapıldığı ana kadar- Celâlettin Arif ve İsmet İnönü'nün Ankara'ya geliş tarihlerini ayrı günlerde göstermekte idiler. Soru, bu konuya açıklık getirmek amacıyla sorulmuştur.

Levent Sahverdi Arşivi

Afet İnan —Yalnız, Saffet Bey sizin Erkân-ı Harbiniz mi idi o zaman? Saffet Bey'in vazifesi ne idi?

İsmet İnönü —Saffet Bey'e haber vermişlerdi.

Afet İnan —Ama vazifeli değil mi idi hiçbir suretle?

İsmet İnönü —Saffet Bey bir yerde çalışıyordu. Saffet Bey'e Atatürk tebliğ etti emri, Saffet geldi bana söyledi. Beraber kalktık, Üsküdar'a geldik... Orada... bir askerî karargâh vardı. O karargâh'ta kaldım. O karargah'ta sivil elbisemi değiştirdim, bir asker elbisesi giydim, beraber Saffet'le yola çıktık biz, asker arkadaşların refakatinde...

Afet İnan —Celâlettin Arif?

İsmet İnönü —Celâlettin Arif Bey başkanlığında İstanbul'dan giden bir heyete yolda rastgeldik biz. İzmit civarında, Sakarya'dan geçerken rastgeldik, yolda katıldık... Yolda buluştuk...

Utkan Kocatürk —Ankara'ya aynı günde mi geldiniz?

İsmet İnönü —Ondan sonra beraber geldik.

Utkan Kocatürk —Aynı günde geldiniz... Şimdi Paşam, burada bir tarih hatası var kaynaklarda. Sizin Ankara'ya ikinci gelişinizi bütün kaynaklar, ansiklopediler de dahil olmak üzere, Türk Ansiklopedisi, İslâm Ansiklopedisi 9 Nisan 1920 olarak gösteriyorlar[5]. Bu tarih nerden kaynaklanmış belli değil! Halbuki bizim bulduğumuz vesikalar, sizin Celâlettin Arif'le beraber 3 Nisan 1920'de.....

İsmet İnönü —Celâlettin Arif ne vakit gelmiş?

Utkan Kocatürk —Celâlettin Arif 3 Nisan 1920'de gelmiş. Çünkü Celâlettin Arif Ankara'ya gelince Kâzım Karabekir'e telgraf çekmiş. Telgrafın tarihi: 3 Nisan 1920.. Kâzım Karabekir'e diyor ki: "Bugün Ankara'ya geldim. Erzurum'daki ahaliye bildirin". Şimdi elimizde böyle

[5] İsmet İnönü'nün ikinci defa Ankara'ya gelişini 9 Nisan 1920 göstermekle yanılgıya düşen kaynaklar: Türk Ansiklopedisi, İnönü maddesi, s. 156; İslâm Ansiklopedisi, Atatürk Maddesi, s. 744; Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Gotthard Jaeschke, s. 97; Ankara'nın İlk Günleri, Yunus Nadi, s. 103, İsmet İnönü, Faik Reşit Unat, s. 15; Tek Adam, Şevket Süreyya Aydemir, cilt: II, s. 232; İkinci Adam, Şevket Süreyya Aydemir, cilt: I, s. 138.

Levent Sahverdi Arşivi

bir vesika var[6]. Bir de Heyet-i Temsiliye, Celâlettin Arif ve sizin gelişinizi Kâzım Karabekir'e yine telgrafla bildirmiş, o telgrafın tarihi de 4 Nisan 1920. Orda diyor ki efendim, 4/5 Nisan 1920 tarihli telgraf: "..Dün Meclis-i Mebusan Reisi Celâlettin Arif Bey'le beraber Miralay İsmet Bey ve bazı güzide erkân-ı harp zabitleri de gelmiş, parlak merasim yapılmıştır[7]. Bu iki telgrafa göre sizin...

İsmet İnönü —Celâlettin Arif Bey beraberinde..

Utkan Kocatürk —Beraberinde 3 Nisan 1920'de Ankara'da olduğunuz anlaşılıyor.

İsmet İnönü —Tamam. O'nunla beraber geldik buraya.

Utkan Kocatürk —Sayın Paşam, biz sizin Ankara'ya geliş tarihinizi 3 Nisan 1920 olarak tesbit etmekle, bugüne kadar yazılmış bütün kaynaklardaki 9 Nisan 1920 tarihini suya düşürmüş oluyoruz. Yanlıştır bu tarih...

İsmet İnönü —Dün geldiler diyen, kim?

Utkan Kocatürk —Dün geldiler diyen, Heyet-i Temsiliye'nin telgrafı.

İsmet İnönü —Yâni Atatürk'ün telgrafı.

Utkan Kocatürk —Atatürk'ün telgrafı. Öbürü de Celâlettin Arif'in. "Ben bugün geldim" diyor.

İsmet İnönü —O da 3 Nisan 1920...

Utkan Kocatürk —Evet, o da 3 Nisan 1920.

Afet İnan —Yalnız Paşam, hangi yoldan geldiniz?... Bolu üzerinden mi geldiniz?... Neyle geldiniz?..

İsmet İnönü —Bolu'dan geldik.

Utkan Kocatürk —Paşam, sizi Atatürk karşılamış. Kitapların yazdığı, o gün sizi Atatürk karşılamış. Bu karşılanış sahnesine dair

[6] 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine.

İstanbul'a ve şahsıma karşı vukubulan taarruzlardan tahlis-i nefs ile hukuk-u milletin müdafaası zımnında bugün Ankara'ya muvasalat eylediğimi lütfen Erzurum ahali-i muhteremesine bildirmenizi istirham eylerim. 3.4.1920.

(Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, s. 562)

Meclis-i Mebusan Reisi
Celâlettin Arif

[7] 4/5 Nisan 1920 tarihli, Heyet-i Temsiliye'den Kâzım Karabekir'e gelen telgrafın özeti: "Geyve'den itibaren İstanbul'dan kaçabilenler trenle geliyorlar. Oniki mebusla beş güzide ümera-yı askeriye ve Halide Edip Hanım 2 Nisan'da Ankara'ya gelmişler, merasimle karşılanmışlardır. Dün Meclis-i Mebusan Reisi Celâlettin Arif Beyle beraber Miralay İsmet Bey ve bazı güzide erkân-ı harp zabitleri de gelmiş, parlak merasim yapılmıştır (Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz. s. 566).

Levent Sahverdi Arsivi

birkaç şey söyler misiniz? Otomobille mi geldiniz Ankara'ya, nasıl oldu?..

İsmet İnönü —Hayır, yolda at bulduk, atla geldik. Bolu'dan itibaren, daha Bolu'ya gelmeden bize at buldular, at ile geliyorduk...

Utkan Kocatürk —Yani siz de atın üstündesiniz, Celâlettin Arif de atın üstünde, arkadaşlar da atın üstünde...

İsmet İnönü —Hep atın üstündeyiz.. At ile geldik Ankara'ya biz... Geldik, asker elbisesi ile idik. Onları karşılamağa çıkmışlar... Atatürk beni arıyor... "..İsmet nerde?" diyor...

Utkan Kocatürk —Geleceğinizden haberi var mı idi o ekip içinde?

İsmet İnönü —Tabiî biliyor, ordan çıktığımızı biliyor; ama onunla birleştiğimizi, yolda karşılaştığımızı... ondan haberi yok... Duymuş olacak "..İsmet nerde?" diyor.. O kalabalık arasında buldu, gördü beni..

Afet İnan —Yalnız, yeri neresi Paşam, yeri neresi?

İsmet İnönü —Ankara'da zannediyorum, Ankara'da buluştuk. Ondan sonra beraber Karargâhına gittik onun, Ziraat Mektebine[8]..

Afet İnan —O da mı at ile idi?

Utkan Kocatürk —Ne ile gittiniz efendim? Paşa'nın, Mustafa Kemal Paşa'nın otomobili vardı değil mi?

İsmet İnönü —Zannediyorum onun otomobili vardı, onunla geldik. Otomobili yahut arabası..

Afet İnan —Araba da olabilir...

İsmet İnönü —Şimdi, Ankara'da otomobil hikâyesi şudur: Bir çürük, eski otomobil varmış Ankara'da onu bulmuşlar, Atatürk'e vermişlerdi. Heyet-i Temsiliye'de iken Atatürk... Bir otomobil vardı, o da Atatürk'ün bindiği vakti geçmiş bir araba...

Utkan Kocatürk —Başka yok mu idi Ankarada araba?

Afet İnan —Sivas'tan geldiği araba?.. Sivastan gelirken bindiği araba?.. Sivas'tan gelirken bindiği bir araba var...

İsmet İnönü —Otomobil? Onu bilmiyorum ben.

[8] Mustafa Kemal Paşa, 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelişini takiben -Heyet-i Temsiliye üyeleri ve maiyetiyle beraber- Ziraat Mektebi olarak yaptırılan binaya yerleşmişti ve burayı karargâh olarak kullanıyordu. Bu bina bugün Meteoroloji Genel Müdürlüğü olarak kullanılmaktadır.

Levent Sahverdi Arşivi

Afet İnan —Ama işte buraya geldiği zaman...

İsmet İnönü —Benim bildiğim bir otomobili var... İzzet Paşa Heyeti geldi sonra [9]. Onlar güzel bir otomobil ile gelmişlerdi Ankara'ya. O otomobili Atatürk, Garp Cephesi Kumandanı idim, bana verdi. Biz, kendisine tahsisini istedik. Kendi arabası fena idi, onda bulunsun istiyorduk. O, daha ziyade bana lâzımdır diye, Garp Cephesi Kumandanına verdi.

Afet İnan —Çok enteresan..

İsmet İnönü —Ve uzun müddet, muharebenin nihayetine kadar, ben aldım o otomobili, o otomobil'de bitirdim.

Utkan Kocatürk —Şimdi Paşam, Mondros Mütarekesini takiben İstanbul'da idiniz.

İsmet İnönü —Evet..

Utkan Kocatürk —Atatürk de Adana'dan döndü, İstanbul'a geldi. 13 Kasım 1918'dir gelişi. Şimdi, İstanbul'da bir takım temaslar yaparken, kendi hatıralarında da, Süleymaniye'de sizin evinize geldiğini ve sizinle görüştüğünü söylüyor. Memleket durumunu beraber gözden geçirdiğinizi söylüyor [10]. Şimdi, benim aklıma şöyle bir

[9] Dahiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa başkanlığındaki Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın da dahil olduğu İstanbul Heyeti, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere 3 Aralık 1920 günü İstanbul'dan hareketle 4 Aralık 1920'de Bilecik'e gelmişti. Mustafa Kemal Paşa da 3 Aralık 1920'de Ankara'dan hareketle 5 Aralık 1920 tarihinde Bilecik'e gelmiş ve aynı gün İzzet Paşa Heyetiyle birkaç saat süren bir görüşme yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa görüşmeden sonra Heyet'in İstanbul'a dönüşüne müsaade edilmiyeceğini, beraber Ankara'ya gidileceğini bildirmiştir. Bu suretle İzzet Paşa başkanlığındaki İstanbul Heyeti 6 Aralık 1920 günü Ankara'ya getirilmiştir.Mustafa Kemal Paşa'nın amacı Ahmet İzzet ve Salih Paşalara Ankara'daki gerçek durumu gösterek onlardan millî hükûmet hizmetinde istifade etmek idi. Heyet Ankara'da iki ay kadar kalmışsa da kendilerinde böyle bir eğilim görülmediğinden istekleri üzerine İstanbul'a dönmelerine izin verildi. Bu izin sonucu İzzet Paşa başkanlığındaki heyet 19 Mart 1921 günü Ankara'dan İstanbul'a dönmüştür.

[10] Atatürk, hatıralarında bu hususta şunları söylemektedir: Şimdi size mahrem bir buluşmadan bahsedeyim. Süleymaniye sokaklarından birinde hoş bir ev... Buraya vakitsiz ve teklifsiz gitmiştim. Kim olduğumuzu bilmeksizin bizi evin içinde gören hizmetiçi kız:

"— Ne istiyorsunuz, Beyefendi hazır değil!" diyordu.

Kızcağıza: "Hele bizi misafir odasına al, bir taraftan Beyefendi de hazır olur!" dedim. Odaya girdik. Hizmetçi kıza fazla bir şey söylemeğe lüzum kalmadan ev sahibi Beyefendi güler yüzü ile içeri girdi:

— Ne haber.. Ne haber.. Bu ne baskın?

Kimdi, tahmin ediyor musunuz: İsmet Bey!

— Vaktim dar, sana hikâyeyi kısaca söyliyeyim, dedim. Ve her şeyi anlattım:

— Ben yerleşinceye kadar sen de bana yardım edeceksin ve iş başladığı vakit yanıma geleceksin!

Levent Sahverdi Arşivi

şey geliyor: O günlerde bir vazife veriliyor Atatürk'e... 3. Ordu Müfettişliği ile Anadolu'ya geçecek, Karargâhı kuruluyor. Siz de Atatürk'le temas halindesiniz, evinize geliyor... Atatürk'ün bu Karargâhına sizin de iştirakınız, Atatürk'le beraber, görüşüldü mü aranızda? Konuşuldu mu? Yahut size, hususî bir vazife ile "Şimdilik burda kal!" şeklinde... Yani merakımız bu....

İsmet İnönü —Atatürk'le, benim beraber gelmemi konuştuk. Beraber, konuştuk.. "Burda kal!" dedi, "Lâzım olduğu zaman çağırırım!" tarzında. Nutkunda da böyle yazıyor. O tarza kaldım ben İstanbul'da.

Afet İnan —Paşam, bu vesile ile ben bir şey sorayım. Hani şu, şimdi ortaya çıkarıyorlar, yok Padişah atlarını satmış da.. para vermiş de.. git böyle birşey yap demiş diye... yazılar var. Atatürk'e güya öyle söylemiş diye.. Şimdi ben Harp Tarihi'nde bir takım vesikalar, -neşir de ettiler bazılarını- buldum... Karargâhını -14 kişi midir?- tesbit ettikten sonra, filan filan gelecek beraber diye, bir yazı yazıyor, o talimatnameyi aldıktan sonra.. Ki üzerinde tashihler var yeşil kalemle... Onu derdi ki işte, ben kendim yazdırdım, derdi. Hatıratında da öyle ya.. Diyor ki: "Gideceğim, fakat seferî addedeceksiniz benim Karargâhımı. Seferî ve üç aylık da maaşlarımı verdikten sonra hemen hareket edeceğim!" diyor...

İsmet İnönü —Evet..

Afet İnan —Şimdi, buna karşı cevap yok... fakat hareket ediyor... Ben, son zamanlarda Harp Tarihi'nde aynı kâğıdın arkasında bir vesika buldum. Ki verilmiş bu kendisine Hükûmet tarafından...

İsmet İnönü —Verilmiş, diyor...

Afet İnan —E.. verilmiş ki hareket etmiş... Seferî addedilmesini istiyor. Seferî olunca, daha fazla maaş alırlarmış...

İsmet İnönü —Belki, evet... öyle....

Afet İnan —Ve üç aylık istiyor... Üç aylık verirseniz hareket ederim, diyor... Şimdi onun için, yani Padişahın böyle hususî para vermesi falan mevzubahis değil!

Veda etmek üzere ayağa kalktım, ellerimi tuttu:

—Biraz daha konuşsaydık, dedi.

İstanbul'da kaldığım kadar benimle mümkün olduğu kadar az alâkalı görünmesini de rica ettim. (Atatürk'ün Hâtıraları (1914-1919), Falih Rıfkı Atay, 1965, s. 113).

Levent Sahverdi Arşivi

İsmet İnönü —Hayır! Hiç mevzubahis değil... Şimdi Atatürk İstanbul'a geldiği zaman, görüştüğümüz zaman İstanbul'da... İstanbul idaresinin, Padişah idaresinin, -çok temas etmişti- hiçbir ümit olmadığı kanaatinde idi. Yani hiçbir insan yok bunların içinde kanaatinde idi. Bakalım ne yapacağız?.. Böyle çıktı yola...

Utkan Kocatürk —Şimdi Paşam, Atatürk'ün İstanbul'dan bir vazife ile çıktığı mâlûm. 9. yahut 3. Ordu Müfettişliği vazifesiyle çıkıyor. Şimdi, bir kısmına göre, yani bir kısım tahlillere göre, Hükûmet tarafından İstanbul'dan uzaklaştırılmak üzere gönderildi Atatürk. Diğer bir görüşe göre Samsun'a, yani Anadolu'ya çıkmak istiyordu, bizzat bu vazifeyi kendisine, arkadaşları vasıtasıyla, kendisi yarattı. Yani Anadolu'ya çıkmak için... Cevat Paşa var, Cevat Çobanlı.. vs. yakın arkadaşları ile temas ederek, böyle bir vazifeyi kendisine verdirtti ve Anadolu'ya çıkmak için böyle bir yolu seçti. Böyle de bir düşünce olabilir... Şimdi siz, bu görüşlerden hangisine katılabilirsiniz? Yani Atatürk'ün Anadolu'ya gidişi, bizzat İstanbul'dan uzaklaştırılmak gayesiyle mi vuku bulmuştur?..

İsmet İnönü —Hem İstanbul'dan uzaklaştırılmak gayesi var, hem de Doğu asayişi gittikçe karışır bir hale geliyor, zahiren onlara hâkim olacak bir Ordu Kumandanı gönderiyorlar...

Utkan Kocatürk —Ve bu Ordu Kumandanı gönderirlerken, Atatürk'e inanmış durumdalar mı? Yani Atatürk'ün yapacağı icraatın İstanbul Hükûmeti adına olacağına inanmış durumdalar mı?

İsmet İnönü —Atatürk'ün yapacağı işlerden İstanbul Hükûmetinin haberi yok! Ama Atatürk'ten istifade etmek fikrinde İstanbul Hükûmeti âzası arasında ihtilâf olabilir... Bir kısmı, yani vazife verirsek, gönderirsek, orada çalışır, biz de ondan kurtulmuş oluruz...

Utkan Kocatürk —Bir kısmı bu düşüncede olabilir...

İsmet İnönü —Böyle düşünmüş olabilir... Galip ihtimal budur. Çünkü Atatürk İstanbul'da iken, İstanbul Hükûmeti için hakikaten bir baş derdi halinde idi. Herkesle görüşüyor, herşeye karışıyor, memleketin tehlikeye gittiğini

Levent Sahverdi Arşivi

söylüyor, ne tedbir düşünüyorlar, ne yapacaklar, bunların hepsi ile hergün uğraşıyor.

Utkan Kocatürk —Yani uzaklaşsın diye İstanbul'dan, bir vazife mi buldular?

İsmet İnönü —Bu tarzda iken, Doğu Anadolu'da, asayiş de bahis konusu... Hem orduya hâkimiyet, hem asayiş, bu da bahis konusu. O zaman, bunun arıyorlar ağzını vazife kabul eder mi, diye... Kabul ediyor. Bunu uzaklaştırmak istiyorlar İstanbul'dan. Benim intibam bu.

Utkan Kocatürk —Şimdi Paşam, bir de şöyle bir hadise var. Daha Mondros Mütarekesi imzalanmadan evvel İzzet Paşa Kabinesi kurulurken Atatürk, Ahmet İzzet Paşa'ya telgraf çekiyor [11]. Gerekirse diyor, Kabine'de bana da vazife verin. Kendisi bir vekâlet istiyor, nazırlık istiyor.

İsmet İnönü —Millî Müdafaa Vekilliğini istiyordu. Harbiye Nazırlığını kendisine vereceklerini ümit ediyordu.

Utkan Kocatürk —Ne gibi düşüncelerle böyle bir vazifeyi istemiş olabilir Atatürk?

İsmet İnönü —Mütareke'nin neticelerini, uğrayacağı müşkülâtı sezmiş olmakla yalnız! Harbiye Nazırı olursa, memleketin müdafaası işi için, orada mümkün olan hazırlığı yapar. Yani iş nihayet, memleket müdafaasına müncer olabilir sezisi Atatürk'te en evvel doğmuştu. Böyle kabul etmek lâzım.

Utkan Kocatürk —Şimdi Paşam, bir sual daha sorayım. Millî Mücadele başladıktan sonra İstanbul Hükûmeti evvelâ Atatürk'ü idama mahkûm ediyor, Divan-ı Harp kararı var hakkında [12]. Arkadan Fevzi Paşa'yı, Çakmak'ı idama mahkûm ediyor [13] ve nihayet 1920 Haziran ayında

[11] Mustafa Kemal Paşa, Padişah Vahdettin'e iletilmek üzere -mahrem kaydıyla- başyaver Naci (Eldeniz) Bey'e bir mektup yazmış ve bu mektup başyaver tarafından Vahdettin'e verilmiştir (Hikmet Bayur, Atatürk Hayatı ve Eseri, 1963, s. 164) Mustafa Kemal Paşa aynı anlamda bir telgrafı da doğrudan doğruya Ahmet İzzet Paşa'ya çekmiştir (Ahmet Bedevî Kuran, Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele, 1956, s. 607).

[12] Mustafa Kemal Paşa, 11 Mayıs 1920 tarihinde İstanbul Divan-ı Harbi tarafından idama mahkûm edilmiş, bu karar 24 Mayıs 1920 tarihinde Vahdettin tarafından onaylanmıştır (Beraberinde Divan-ı Harb kararıyla idama mahkûm edilenler: Ali Fuat Paşa, Kara Vasıf, Ahmet (Alfred) Rüstem, Adnan (Adıvar), Halide Edip (Adıvar) v.s.)

[13] Fevzi Çakmak, 24 Mayıs 1920 tarihinde İstanbul Divan-ı Harbi tarafından idama mahkum edilmiş, bu karar 27 Mayıs 1920 tarihinde Vahdettin tarafından onaylanmıştır.

Levent Sahverdi Arşivi

İSMET İNÖNÜ (1884 - 1973)

-Bu fotoğraf ilk defa yayımlanmaktadır-

Levent Sahverdi Arşivi
Levent Sahverdi Arşivi

uzak zannediliyor... Şimdi beriki vazifeden düşmüş, Karabekir de onu tebliğ etmeğe geliyor gibi bir vaziyet, tahmin var.. Geliyor Karabekir, selâm veriyor, "Ben ve ordum emrinizdeyiz!" diyor. "Ben ve kıtaatım sizin emrinizdeyiz, ne emrederseniz onu yapacağız!" diyor, istifa etmiş Atatürk'e... Oturuyorlar, canciğer konuşuyorlar. Nasıl olacak?.. Memleket tehlikeye gidiyor, her taraftan tehlike var, çok çalışmak, uğraşmak lâzım. Karabekir'in vazifesi var, orada duruyor, bırakmamak lâzım onu.. Atatürk, ondan sonra, uğraşacağım ben, diyor. Ve yardımcı oluyorlar bütün işlerinde... Kongreler yaparken, dolaşırken, gerek şahsî emniyeti, gerek fikirlerinin yürümesi.. bunlar için Karabekir, sonra Fuat Paşa, bunlar yardımcı oluyorlar.

Afet İnan —Ama, işte sorduğumuz Paşam... İstanbul Hükûmeti sizlere karşı bu kadar çetin davranıyor da ona karşı niye yapmıyor?..

İsmet İnönü —Bu kadar teferruatını bilen yok.. Biz üçümüz, Atatürk'ün doğrudan doğruya karargâhını teşkil ediyoruz. Bizi başka türlü tasavvur etmeye imkân yok..

Utkan Kocatürk —Sizin durumunuz açık, cephe almışınız. Zaten İstanbul'dan kaçarak gelmişiniz...

İsmet İnönü —Gelmişizdir, benim için bir şey yok.. Fevzi Paşa'nın vaziyeti, Harbiye Nazırı idi, ordan çekilmiş.. geldi. Ama Fevzi Paşa da ayrıldıktan sonra, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra, son derece dikkatli idi. Eskiden Hükûmette bulunmuş Harbiye Nazırı olarak.. ondan sonra davet edilmiş, mehil istemiş, tetkik ediyorum demiş, karar verdikten sonra çıktı geldi, Fevzi Paşa.. [15] İşte İstanbul Hükûmetinin takdiri.. Söylüyorsunuz da meselâ diğer daha bazı insanlar var idama mahkûm olmuş...

Utkan Kocatürk —Ali Fuat Paşa var.. Geniş bir liste var idama mahkûm olanlar hakkında. Ali Fuat Paşa var..

İsmet İnönü —Ali Fuat Paşa var mı?

[15] Fevzi Çakmak, 19 Nisan 1920 gecesi İstanbul'dan ayrılmış ve 27 Nisan 1920 günü Ankara'ya gelerek Mustafa Kemal Paşa tarafından karşılanmıştır.

Levent Sahverdi Arşivi

Utkan Kocatürk —Var tabiî, babası var Ali Fuat Paşa'nın, Mustafa Fazıl Paşa... Bunlar hep idama mahkûm edilenler arasında..

Afet İnan —11 Mayıs 1920 kararı.

İsmet İnönü —Benimle beraber?

Afet İnan —Siz Haziranda!

Utkan Kocatürk —Birkaç liste var efendim, yani bir Atatürk'le beraber olanların listesi var.. Sonra da Fevzi Paşa ile beraber olanların.. Yani bir iki ay ara ile böyle bir kaç liste, idama mahkûm olanların listeleri neşredilmiş...

İsmet İnönü —Hepsi bir listede değil demek? Evvelâ yalnız Atatürk'ün..

Utkan Kocatürk —Evvelâ yalnız Atatürk.. Ondan sonra Fevzi Paşa, o duyuluyor.. Üçüncü olarak da Haziran ayında sizin idam kararınız var..

İsmet İnönü —Sonra diğerleri?

Utkan Kocatürk —Sonra da peyderpey... Yani meşhurlar artık bitiyor.. Diğerleri başlıyor.. Böyle bir durum var..

Afet İnan —Ama işte Karabekir'in idam kararı yok?

İsmet İnönü —Ne öğrenmek istiyordun şimdi? Karabekir'e vesaireye niçin yok?

Utkan Kocatürk —Hah.. bunu merak ediyoruz yani?..

Afet İnan —Ne geri çağrılıyor...

İsmet İnönü —Bunun sebebi eskiden Atatürk'ten uzak olduğu zannolunan o zannın devam etmesine verilebilir... Şeydir adam, ne yapsın demişlerdir orda falan.. Kim bilir nedir?..

Utkan Kocatürk —Meselâ şimdi, Kâzım Karabekir'e güveniyorlar... Atatürk istifa ettikten sonra Ordu Müfettişliğinden, Ordu Müfettiş Vekilliği Kâzım Karabekir'e veriliyor[16].

İsmet İnönü —Tamam.

Utkan Kocatürk —Yani Atatürk'ten boşalan yeri, İstanbul Hükûmeti, onu tayin suretiyle dolduruyor. Demek ki, sizin dediğiniz böyle bir zan, bu tutumda rol oynamış olabilir..

İsmet İnönü —Vekilliği İstanbul Hükûmeti mi veriyor?

Utkan Kocatürk —Tabiî, İstanbul Hükûmeti veriyor.

[16] Atatürk'ün askerlikten ve resmî görevinden istifası üzerine Üçüncü Ordu Müfettiş Vekilliğine İstanbul Hükûmeti tarafından 20 Temmuz 1919'da -XV. Kolordu Komutanlığı da uhdesinde kalmak üzere- ek görevle Kâzım Karabekir tayin edilmiştir.

Levent Sahverdi Arşivi

İsmet İnönü —O da geliyor, orda: "Ben ve ordum emrinizdeyiz!" diyor. Bu safhayı ya biliyor, ya bilmiyor İstanbul Hükûmeti.. Herhalde bilmiyor..

Utkan Kocatürk —Bilmiyor, muhakkak bilmiyor.. Bilse, olmaz.

İsmet İnönü —Bilmiyor.. Zaten Atatürk hayret içinde kalmıştı. "Böyle yaptı!" dedi "Karabekir". "Mükemmel birşey!" dedi. Sonra, Karabekir'e, "İsmet burdadır" diye telgraf çekti kendisi [17]. İşte o günlerde o... Bana anlattı... Ondan sonra, ben Ankara'ya geldikten sonra Karabekir de tebrik etti beni, "Aman yetiştin, geldin!" diye [18].

Utkan Kocatürk —Sayın Paşam, başlangıçta Millî Mücadeleye karşı çekingen davranan bazı kimselerin, daha sonra Anadolu'ya geçerek Atatürk'le beraber aşkla çalıştıklarını görüyoruz.. Bunların başlangıçtaki bu tutumları, Anadolu'daki gerçek havayı bilmemek dolayısıyla bir kabahat sayılabilir mi? Yani, bilmiyorlar havayı...

İsmet İnönü —Hiç! hiç! İtimat etmiyorlar.. Herkes.. Yani Atatürk'ün bu geniş yürekliliğini gösterir. Ayrılmışlar.. İstanbul Hükûmeti ile mücadele ediyorlar, bir kısım insanlar İstanbul Hükûmeti ile beraber çalışıyor... Onlar Hükûmette çalışmışken, Hükûmetten ayrıldıktan sonra onlarla beraber kaynaşıp bir cephede beraber çalışmak, Atatürk'ün kuvvetlenmek için, bütün arkadaşları bir araya getirmek için gayretinin misali olarak söylenebilir. Nitekim sorudan da anlaşıldı, İşte Atatürk, devrimlere, büyük ıslahata başladığı zaman, eski arkadaşları beraber olsunlar ve Atatürk'ü aşırı

[17] Ankara'dan samimî selâmlar göndererek gözlerinden öperim.
20.1.1920 Miralay İsmet — Mustafa Kemal
(Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, s. 426)

[18] Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine ve İsmet Beye
Ankara'dan gelen samimî selâmları pek azîm meserretle karşılarım. İsmet Bey, Rauf Bey'in yerine geldi ise sevincim daha azîm olacaktır. Arz-ı tazimat eylerim.
21.1.1920 Kâzım Karabekir
Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı:
İsmet Bey, en nazik ve mühim bir devreye girdiğimizi nazar-ı dikkate alarak bizi kıymettar mesaisinden müstefid etmek ve bu devrenin inkişafına kadar Heyet-i Temsiliye'de bulunmak üzere gelmiştir. Cümleten gözlerinizden öperiz.
(Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, s. 426) Mustafa Kemal

Levent Sahverdi Arşivi

hareketlerden alıkoymağa çalışsınlar.. Böyle bir fikirle başladı... Terakkiperver Fırkası'nın falan esası böyle bir fikirden başlar. Biraraya gelelim, Atatürk aşırı bir takım şeyler yapıyor, daha ne yapacağı belli değil, bunlara karşı bir mukabil kuvvet, kontur pua [19] olsun diye bir teşebbüs...

Utkan Kocatürk —Düşündüler?..

İsmet İnönü —Teşebbüs.. Bu teşebbüsü tahakkuk ettirmek için Fevzi Paşa ve İnönü, böyle bir tertibe girmedi. Yani hatıralarım var, şey etmiyorum ben..

Utkan Kocatürk —Hayır şimdi Paşam, birçok hadisenin içinde bulundunuz. Yani tekzip veya teyit etmek kudretindesiniz..

İsmet İnönü —Hayır! Bir çok insanların şeyinde.. kimsenin aleyhinde bulunmak istemiyorum.. Gitmiş olanların... Hatta Atatürk'le dargın olarak ayrılmış olanları bile, Atatürk'ten ayrıldıktan sonra tekrar cemiyete sokmak için gayret sarfettim. Onun için yazamıyorum, hatırat yazmama bir büyük mâni de bu benim! Nasıl inkişaf etti, her birinde ne tekâmül oldu, aramızda ne ihtilâflar oldu, bilinmesinde fayda görmüyorum. Ve Millî Mücadele'nin dar zamanlarında hizmet etmiş olan insanların değerleri, hakları olan ölçüde mahfuz kalsın, istiyorum. Bunun için fazla tafsilâta giremiyorum.

AN INTERVIEW WITH İSMET İNÖNÜ

The article presents the text of an interview held in 1973 with İnönü on Atatürk, the War of Independence and recent Turkish history.

[19] contre-poids (kontur pua): karşı denge.

Levent Sahverdi Arşivi

Türk Kadınının Siyasî Haklarını
kazanışının 50. yıldönümü nedeniyle

ATATÜRK VE KADIN HAKLARI *

"Bir uygarlığın seviyesini ölçmek isterseniz, derhal kadınlarının hayatına bakınız. Stuart Mill"

BURHAN GÖKSEL

Atatürk İnkılâbı ve Kadın Hakları Konusuna Genel Bakış:

"Atatürk İnkılâbı"nın, Türkiye'yi her konuda yeniliklerin yaratıldığı, yepyeni bir çağa ulaştırdığı gerçektir. Atatürk İnkılâbının birer parçası olan her inkılâp, sosyal bünyemizde kökten değişmelerin kaynağı olmuştur. Kötü olan, geri olan her kurum, her inanış ve davranış atılmış ve onun yerine en iyisi, en iyisi, en doğrusu, en çağdaşı ve uygar olanı oturtulmuştur. Aslında Atatürk'e göre "İnkılâp" deyiminin tarifi de budur.

Atatürk İnkılâbı, derinlemesine incelendiği zaman, yapılan değişikliklerin en fazlasının "Türk Kadını"na düştüğü görülür. Ancak, bu konunun değerlendirilmesi, yalnızca Türk tarihinin akışı ve Türk sosyal bünyesinin içinde yapıldığı takdirde onun gerçek kıymetini ve seviyesini lâyıkiyle anlamaya imkân bulunamaz.

Yaşadığımız dünyada toplumlar "gelişmiş, az gelişmiş veya gelişmekte" gibi sınıflara bölünmektedir. Bunların her birinde kadının durumu ve toplumun sosyal bünyesindeki yeri başka başkadır. Diğer toplumlarda kadının yeri ve hakları Türk kadınınki ile birlikte değerlendirildiği zaman, "Atatürk İnkılâbını ve Atatürk'ü Türk Milleti'nin en tutucu insanının bile daha iyi tanıması, takdir etmesi ve hatta kafası ve gönlündeki yersiz düşünce ve duyguları uzaklaştırması mümkündür.

Böyle bir ölçme ve kıyaslama sonuçlarının yalnız kendi kamuoyumuza duyurulması ile yetinmeyip bütün dünyaya iletilmesi, anlatılması lâzımdır. İşte Türk kadınının siyasî haklarının verilmesinin 50. yıldönümü bize bu millî vazifeyi yapabilmemiz için en iyi şansı ve fırsatı vermektedir.

* Bu yazı, yazarın "Yaşadığımız yüzyılda Türk kadınının yeri" adlı -yayımlanmamış- araştırmasının bazı bölümlerinin özeti olarak hazırlanmıştır.

Levent Sahverdi Arşivi

Türk kadınına verilen hakların gerçek seviyesini yalnız yaşadığımız çağın toplumları ile birlikte değerlendirmek de bize doğruyu tam olarak veremez. Onu ancak insanlık tarihi içerisinde çok gerilerden gelerek incelediğimiz takdirde tam ve görkemli şekliyle canlandırmış oluruz.

Bu çok yönlü tetkiklerin sonunda da, Türk kadınının "Atatürk İnkılâbı"nın kendisine getirdiklerinin sahibi olmasını bildiği, Atatürk'ün "İnkılâpçılık" ilkesi ile iyi değerlendirdiği ve kullandığı kanısına varırız. Kadınımız böylece ve yalnız bu inkılâba lâyık olmakla kalmamış, kuvvetli ve müşfik bir ana, gerçek bir eğitimci ve nihayet yurduna karşı sorumluluklarını yerine getirmede erkeğinin en güçlü ve emin destek ve ortağı olma niteliklerini de yeni kuşaklara aktarmada büyük bir hüner göstermiştir.

Toplumumuzun yarısı kadındır. Bir millette kadının ulaştığı seviye ne ise o milletin seviyesi de odur. Bizi tanımak, değerlendirmek, hakkımızda çeşitli alanlarda karar vermek isteyen dış âlem elbette ki evvelâ, Stuart Mill'in dediği gibi kadınımıza bakacaktır.

Çoğu zaman, başka milletlerin bizi yanlış tanıdıklarından, hatta hakkımızda iyi olmayan duygular taşıdıklarından, daha açık bir deyimle sevilmediğimizden yakınırız, üzülürüz.

Uzun bir hayat tecrübesi, özellikle başka ülkelerdeki izlenimlerim bana önce Türk kadınını ve onun haklarını, sosyal seviyesini gerçek düzeyi ile tanıtamadığımız kanısını vermektedir. Aslında buna "yanlış tanımak" da diyebiliriz. Halbuki bu hatayı düzeltmek, Türk kadınının ve diğer bir deyimle de "Atatürk İnkılâbı"nı ve Türkiye'yi tanıtmak için çıkan pek çok fırsatı kullanmakla buna mani olabilirdik.

Büyük Atatürk'ün yarattığı muhteşem inkılâbın tek ve ana gayesi ve uygulamalardaki stratejisinin asıl fikri "Milletimizi batı uygarlığı seviyesinin üzerine çıkarmak" olduğunu biliyoruz. O, bu amaçla girişiği bir seri operasyonda, gerçekleştirdiği bütün inkılâplarda daima önceliği Türk kadınına verdiği görülür. Kadınımızın kültür seviyesini yükseltmeyi, evinin içinde ve dışında sahip olması gereken ve lâyık olduğu bütün haklarını kendisine teslim etmeyi ve onun her yönüyle çağdaşı olduğu başka ülkeler kadınlarının da üzerinde görmeyi arzuladığı bir gerçektir.

Atatürk'ün yaşamı boyunca üzerinde durduğu, incelediği, daima geliştirici değişmeler yaptığı "Kadın Hakları", yeni ve milletlerarası ifadesiyle "Kadın Hakları ve Statüsü" konusu insanın doğuşundan bu yana üzerinde pek çok durulmuş bir mevzudur.

Levent Sahverdi Arşivi

19. yüzyıl sonuna kadar, her düzeydeki insan topluluğunda "kadın ve erkek eşitliği" yani kadın hakları konusu üzerinde tartışmalar ve ilmî çalışmalar pek belirgin değildir. Olanlar da yereldir. 20. yüzyılda ise, teknikteki terakkiler özellikle iletişim vasıtalarındaki gelişmeler ve insanlığın geçirdiği dünya harpleri konuyu daha yaygın ve daha şumullü hale getirmekle kalmamış, onu "milletlerarası" ortama da sokmuştur. Önceleri konu daha ziyade kadın düşünürlerin, yazarların, sosyal bilimcilerin tartışma ve mücadele mevzuu iken süratle genişlemiş, genelleşmiş, böylece de kişisel çabaları yavaş yavaş birleştiren kurum ve dernek gibi kuruluşlarda ele alınmaya başlanılmıştır. Resmî sıfatı olmayan kadın kuruluşları (N.G.O. - None Government Organization)'nın her tarafta ve her gün daha kuvvetlendiği, sert mücadelelerin ve hatta bu uğurda ölümlerin bile olduğu görülmüştür. Daha sonra kendi ülkelerinde birleşen, federe hale gelen kadın kuruluşlarının, kendi ülkeleri içerisindeki çabalarını, millî sınırlar dışına çıkararak, diğer ülkelerdeki aynı yola başkoyan insanlarla, teşekküllerle işbirliği yaparak güçlerini artırmaya başladıkları dönem gelir.

Birleşmiş Milletler Döneminde Kadın Hakları ve Statüsü

İkinci Cihan Savaşının sonuna doğru, 24 Ekim 1945 de, bizim de kurucuları arasında bulunduğumuz, "Birleşmiş Milletler" Teşkilâtı kurulur. Teşkilâtın çalışmasını düzenliyen "Antlaşma-Charter" [1] 10 Aralık 1948 de kabul edilir (Okullarımızda Birleşmiş Milletler Anayasası diye öğretilmektedir) Birleşmiş Milletler Antlaşmasının daha ilk maddelerinde "cinsiyet ayırımı gözetilmemesi" işaret edilir. Gerek bu milletlerarası belge ve gerekse daha sonra yayımlanan "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi" [2] kadın hakları (Statüsü) mevzuunu artık millî olmaktan çıkarır. Ulusların müşterek malı, derdi konusu haline getirir ve Birleşmiş Milletler çatısı altına sokar.

Uzun yıllar gerilerden -Kişisel manevî bir sebeble- başlayan araştırmalarım boyunca, kadın hakları ve statüsü mevzuu hakkında Birleşmiş Milletler Teşkilâtının kuruluşundan itibaren, adedi pek çok olan, gerek genel kurul ve gerek tali ihtisas komisyonlarında yapılan tartışmaları, alınan kararları okudukça duygulanırım ve gözlerim yaşarır. Satırlar arasında adeta Atatürk'ümüzü görürüm. Sanki o toplumlarda meşhur ve

[1] Charter of the United Nations and Statue of the International Court of Justice. (Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Milletlerarası Adalet Divanı Statüsü). United Nations. Newyork.

[2] Universal Declaration of Human Rights. United Nations. Newyork. (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi)

Levent Sahverdi Arşivi

tipik pozlarıyla ayağa kalkmış bir elinde sigarası ve bir eli cebinde keskin bakışları ile kadın hakları konusu üzerinde yapılması gerekenleri dikte eder gibi gelir bana. Bu hassasiyetimin hoş görülmesini diliyorum. "Tarih boyunca dünyada kadın nedir? Türk'te kadın nedir? (İslâmiyetten evvel ve sonra) ve nihayet Atatürk'te kadın nedir?" konularına eğilip de hele bu alanda Atatürk'ü iyi tanıyabildikten sonra, bugünün dünyasında konuyu en bilimsel şekilde inceliyenlerin uzun tartışmalar sonunda vardıkları sonuçlarla mukayese edebilen her Türk'ün hatta her insanın bu duyguya, bu ruh haletine kapılmaması imkânsızdır.

Birleşmiş Milletler, önce bir kavram karışmasını önlemek için konuya tek bir ad vermiştir. "Kadın Hakları ve Statüsü". Artık bizim de bu mevzu üzerinde çalışırken bu resmî terimde birleşmemiz lâzımdır. [3] [4] [5] [6]

Artık "Kadın Hakları ve Statüsü" mevzuu genişlemesine bir bilim dalıdır. Artık yalnız resmî olmayan kuruluşlar (N.G.O.) ve onların federatif çalışmalarının da ötesinde devletçe, devletlerin resmî kademelerince koordine edilen ve üniversite çevrelerince araştırmalar yapılan bir bilim konusudur.

Birleşmiş Milletlerin dünya barışı ve birliği için ön planda tuttuğu bu konu her yıl çeşitli komisyonlarda ve genel kurulda veya dünyanın çeşitli yerlerinde yapılan kongre, seminer ve konferanslarda etraflıca incelenir. Kadını ve kadının hakkını dünya çapında korumak için kararlar alınır. Üye devletler bu kararları yakından takip ederler. Gerekenleri uygar bir dünyada yaşamıya hak kazanmış toplum görünebilmek için yasalar haline getirirler, uygulamaya korlar ve bu faaliyetlerini büyük bir gösterişle ilan ederek kendilerini, kendi uygarlık düzeylerini tanıtmaya çalışırlar.

Birleşmiş Milletler, bu faaliyetlerini daha yoğun ve çekici hale getirmek, işlerlik kazandırmak maksadıyla 1975 yılını "Uluslararası Dünya Kadın Yılı" olarak kabul etmiş ve Meksika Devlet Merkezi New Mexico şehrinde bütün dünya milletlerinin katılmasıyla 19 Haziran - 2 Temmuz 1975 arasında "1975 Milletlerarası Dünya Kadın Yılı Konferansı" ile daha

[3] Bakınız: Law and Statüs Women in international Sym. Columbia Human Rihgt Rev., 1977.

[4] Dr. Romy Medeiros de Fonaca. Law and the Status of Women. Edited by the Humea Rihgts Law Review, Columbia University School of Low, 1977.

[5] Doçent Dr. Ülker Gürkan, "Ev Kadınlarının Hak ve Sorumlulukları", 1975.

[6] Muslih Fer "50 Yılda Türk Kadını", Türkiye Üniversiteli Kadınlar Derneğinde açık oturum konuşması. Ayyıldız Matbaası Ankara.

Levent Sahverdi Arşivi

ileri ve canlı çalışmalara yönelmiştir[7]. Bu konferansa 133 ülkeden beşbine yakın delege ve izleyici katılmıştır. Bizim delegelerimizin de katıldığı konferans çalışmaları sonunda 219 paragraflı bir "Dünya Eylem Planı" kabul edilerek yayınlanmıştır. Bu plana göre, gelecek 10 yılda (1975-1985) üye devletlerin "Kadın Hakları ve Statüsü" konusunda yapmaları gereken hususlar teferruatıyla gösterilmiştir[8] .

Yine bu kararlar arasında 1985 yılında İkinci Büyük Konferansın toplanması, bu 10 yıllık dönem ortasında 1980 de toplanacak bir konferansla 5 yılda yapılanların incelenmesi de bulunmakta idi. Nitekim bu amaçla "Birleşmiş Milletler Kadın Hakları ve Statüsü Komisyonu" Şubat 1980 de Kopenhag'da genel bir konferans düzenlenmiştir. Bu konferans da çalışmaları sonunda 217 maddelik bir beyanname neşretmiştir[9 10 11]

Gerek 1975 deki New Mexico Konferansında, gerekse 1980 Konferansı tutanakları, alınan kararları, yayınlanan bildirileri dikkatle incelersek Dünya Devletlerindeki kadın hakları ve statüsü için varılan hedefler ve gelecek için beklenenlerin çoğunun büyük ve rahmetli Atatürk tarafından 1938'in gerilerinde Türk kadınına lâyık gördüğü, gerçekleştirmek için çaba harcandığı meseleleri içerdiği veya ona yaklaştığını görürüz.

Yukarıda sözünü ettiğim "Kadın 10 Yılı" sonunda yapılması gereken "1985 İkinci Milletlerarası Dünya Kadın Konferansı"nın Afrika'da Kenya Devletinin Merkezi Nairobi'de 12-26 Temmuz 1985 tarihinde yapılması kararı alınmıştır[12].

Bu makalede amacımız Birleşmiş Milletler Teşkilâtının, velevki "Kadın Hakları ve Statüsü" konusunda olsun faaliyetlerini size anlatmak değildir. Ama, nasıl ki endüstricinin, tüccarın, imalâtçının malını, ürününü tanıtmak için panayırlar, özellikle milletlerarası fuarlar büyük imkânlar veren bir pazarlama ve tanıtma sahası ise, günümüz dünyasında sosyal ve siyasî faaliyetlerin sergilenme, tanıtılma, anlatılma ve inandırma, yani bir

[7] Emel Doğramacı. Meksika'da Kadınlar Yılı Konferansı. Makale. Milliyet Gazetesi, 17 Ağustos 1975.

[8] Meeting in Mexico, World Conferernce of İnternational Women's Year 197[illegible]. United Nations. N.Y.

[9] World Conference of the United Nations Decade For Women. Equality, Development and Peace United Nations. A/Coup. 94/19.

[10] Report Of the World Conference Of The United Nations Decade For Women: Equality. Development And Peace. Copenhagon. 14 to 30 July 1980. U.N. Newyork. 1980.

[11] Ka-De-Fe (Kadın Dernekleri Federasyonu) Dergisi. Haziran 1981 - Sayı: 18.

[12] Decade Note. Convention on the Elimanations of Deseriminations Against Women. 4 April 1984. Un (Vienna).

Levent Sahverdi Arşivi

kelime ile propaganda alanı da bu gibi milletlerarası çalışmalardır. Bu faaliyetlere katılanların ülkelerinin başarılarını, gayretlerini başkalarına tanıtabilmek için çok ciddi hazırlıklar yaptıkları toplantıları dikkatli ve bir sistemli izledikleri ve bu yolda büyük emekler ve masraflar harcadıkları bilinmektedir. Meselâ, 1980 Kopenhag ara toplantısına 145 ülkeden 1326 delege katılmıştır. Bunların arasında dünyaca tanınmış çeşitli meslek dallarının ünlüleri vardır. Siyaset ve bilim otoriteleri vardır. Konferansa katılan milletler kendi kadın hak ve statülerini tanıtabilmek için broşür, kitap olarak 3 milyon sayfadan fazla dağıtım yapmışlardır.

İncelemelerimin bana verdiği kanaata göre, bu toplantıları, konferanslara katılan ülkelerin hepsinden çok ve hepsinden fazla bizim değerlendirmemiz lâzımdır. Atatürk İnkılâbını, bilhassa Atatürk'ün Türk Kadın Hakları ve Statüsünde yaptıklarını elbirliği ile bu çok elverişli ortamlarda tanıtma, sergileme ve inandırma vazifesini yapmalıyız.

5 Aralık 1984 bizim için çok büyük bir hareketin 50. yıldönümüdür. Türk kadınına seçme ve seçilme hakkının bundan daha 50 yıl evvel verildiğini ve bunu sağlayan Atatürk'ün bu alanda da nice büyük ve ileri görüşlü bir inkılâpçı olduğunu Türk milletinin uygarlık düzeyinin, genellikle zannedildiği gibi, gerilerde değil aksine çok ilerilerde bulunduğunu bilene ve bilmeyene anlatmak için önümüze gelen bu fırsatı iyi kullanmalıyız. Kişi, dernek, federasyon ve nihayet parlamento ve hükûmet kademeleri bu konuda süratle elele verip hazırlanmalıdır. Bu kongrelere katılan devlet ve delege adedinin fazlalığı dikkate alınarak, genel kurulda her ülkenin temsilcisine ancak 15 dakikalık konuşma şansı verilebilmektedir. İşte bu konuşmayı yapacak sözcümüzün -ki mutlaka kadın olmalıdır- öylesine süzülerek seçilmesi lâzımdır. Bu sözcümüz yine öyle hazırlanmalıdır ki, bu kısacık 15 dakika bize 15 seneleri, 15 yüzyılları kazandırabilsin.

Tüm tanıtıcı basın ve yayın organlarını, Atatürk inkılâbını ve Türkiye'nin davalarını (Meselâ Yunanlılar, Rumlar bu vesilelerle mutlaka Kıbrıs konusunu, Ermeniler de kendi davalarını sergilemeye hazırdırlar) iyice anlatacak gibi en azından İngilizce, Fransızca, Rusca, Arapça ve Çince hazırlanmış en değerli tanıtma eserleri kabil olduğu kadar fazla miktarda -Şahsen bu gibi topluluklara katılanların bu tür yayınları kapıştıklarına şahit olduklarına inanıyorum- zamanında ve yerinde hazır bulundurulmalıdır.

Atatürk kadın hakları ve stütüsü konusunu sadece millî bir mesele olarak görmemiştir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra onu süratle milletlerarası alana götüren ilk insan Atatürk'tür. Yukarıda sözünü ettiğim

Levent Şahverdi Arşivi

milletlerarası ilişki ve çalışmaların hemen hemen ilki Türkiye'de yapılmıştır. Atatürk 22 Nisan 1935 de İstanbul'da Beylerbeyi Sarayında "Milletlerarası Kadın Kongresi"nin toplanması için imkânlar hazırlar, kongreyi himayesine alır. Dünya çapında ünlü kadınların ve yazarların toplanmasına da vesile olan kongreye gönderdiği telgrafta "Siyasî ve içtimaî hakların kadın tarafından kullanılmasının, beşeriyetin saadeti ve prestiji bakımından elzem olduğuna eminim" der. Bu vesile ile Türk kadınlığının, Dünya kadınlarıyla ilişkilerinin alacağı şekli de "Türk kadınının Dünya kadınlığına elini vererek dünya barış ve güveni için çalışacağına emin olabilirsiniz" sözleriyle tayin ve tesbit eder[13].

Türk kadın hakları ve statüsünün tarihî gelişme seyri Orta Asya'da İslâmiyetten evvel ve daha sonra da İslâm dinine girdikten sonraki yıllarda ilginç bir yol takip eder. Anadolu'ya yerleşmemizden sonra komşularımızla ve daha ileri yıllarda da Avrupa ile temasa gelişimizin konu üzerindeki etkileri de enteresandır. Yazı başlığımızın çerçevesi içinde kalabilmek için bu alandaki çalışmalarımı buraya geçirmek yerine derinlemesine araştırma yapmak isteyenlere yararlı olacak, bazı kitap isimlerini vermekle yetineceğim [14] [15] [16] [17] [18] [19] [20] [21].

Atatürk ve Türk Kadın Hakları konusunda Atatürk dönemine girmeden evvel bu dönemin gerisinde Türk Kadın Hakları konusunda özellikle 20. yüzyılın başı ve İkinci Meşrutiyetten sonra batılı ve çağdaş anlamda filiz halinde fikirler ve bazı uygulamaların bulunduğunu belirtmek lâzımdır. Ama hepsi çok sınırlıdır. Konuya değinmek istiyenler de yeterince cesur olamazlar.

İlk kadın derneğimizin 1908 de kurulduğu, kadınımızın ev dışında çalışma hayıtına ancak biçki yurtlarında Birinci Cihan Savaşında girdiği, cephedeki erkeklerden boşalan yerlerde posta telgrafta iş aldığı, Türk kız çocuğuna okuma hak ve mecburiyetini veren "Tedrisat-ı İptidaiye Nizamnamesi" nin 1913 de kabul olunduğu, kızlarımızın yüksek öğrenime

[13] Utkan Kocatürk. "Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri" Turhan Kitabevi, s. 99.

[14] Kemal Savcı, "Cumhuriyetin 50. Yılında Kadın" Ankara 1973.

[15] Tezer Taşkıran, "Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları" Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1973.

[16] Enver Ziya Karal "Atatürk'ten Düşünceler" T.T.K. Basımevi, 1956.

[17] Afet İnan, "Atatürk ve Kadın Haklarının Kazanılması", İstanbul, 1969.

[18] Hamza Eroğlu, "Türk İnkılâp Tarihi", İstanbul 1982.

[19] Samiha Ayverdi, "İbrahim Efendi Konağı" İstanbul Fetih Derneği.

[20] Lady Montague, "Şark Mektupları" Ahmet Refik, 1933.

[21] Mukaddere Taşçıoğlu, "Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri"

Levent Sahverdi Arşivi

ilk adımı ancak 1914 de attığı, evlenme konusunda devletin hukuksal karışmasına imkân veren "Aile Hukuku Beyannamesi"nin 1917 de çıkarıldığı dikkate alınırsa Atatürk dönemine bu alanda çok kısır olarak gireceğimizi anlamış oluruz.

Atatürk Döneminde Türk Kadın Hakları ve Statüsünde İnkılâp (Cumhuriyette Türk Kadını)

Türk tarihinde sosyal en büyük değişmeler ve hızlı gelişmelerin Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının 19 Mayıs 1919 da Samsun'a çıkmasıyla başladığı hepimizin ve dünya tarihçilerinin kabul ettiği bir hakikattir.

Türk İstiklâl Savaşı; sadece bir memleketin çeşitli bölgelerine başka başka düşman ordularının yaptıkları işgallerde ve bazı iç hareketlerde ülkeyi kurtarmak için girişilmiş bir seri askerî operasyonlar topluluğu değildir. Ulusların tarihinde büyük savaşlar olmuştur, üstün düşmanlarla harb eden ve muzaffer olan ordular vardır. Ama bu hareketlerin hepsi sadece birer askerî operasyondur.

Toplumların tarihinde, yönetimde ve sosyal hayatta değişiklikler, inkılâplar yapılmıştır. Bunlardan bazıları kanlı, hem de çok kanlı olmuştur. Sonuçta galip gelen inkılâpçının dayandığı sosyal felsefe ne ise onun gerekleri yerine getirilmiştir.

Cemiyetlerin yaşam düzeninde ekonomi büyük etkendir. Uygulanan ekonominin temel sistemlerindeki değişmeler topluma yeni bir yön verir, sosyal hareketlerle de birleşerek yeni bir düzen kurulur.

Bizim İstiklâl Savaşımız ve Atatürk İnkılâbı bu değişik yönlü işleri birleştiren bir hareketler topluluğu veya kompleksidir. Dikkat olunursa görülür ki, Mustafa Kemal Paşa'nın eyleminde "Evvelâ askerî alanda düşmanı yenelim, sonra saltanatı yıkalım, ekonomimizi düzeltelim daha sonra da rejimimizi değiştirir inkılâbımızın bölümleri olan sosyal reformları da ele alırız" gibi bir sıralama görülemez. O, hepsine birden ve uygun ölçülerde el atar. İşte bu davranış, bu tutum Atatürk'ün liderlik vasfının diğer bütün liderlerden değişik temel farkıdır. Buna bazı örnekler verebiliriz.

Yunanlılar 20 Temmuz 1921'de Eskişehir'den doğuya yani Sakarya istikametinde hareket geçmişlerdir. Ünlü Sakarya Savaşlarının kokusu gelmektedir. O Sakarya Savaşı ki, hazırlık safhası ve uygulama dönemi ile Mustafa Kemal için de, Türkiye için de bir "hayat memat" veya "yaşam, ölüm" mücadelesidir.

Levent Sahverdi Arsivi

Ülke ve millet işte böylesine karmaşık, ciddi ve buhranlı bir dönemi yaşarken, sanki tamamen normal bir barış havası içindeymişcesine Mustafa Kemal Türkiye'deki öğretmen kuruluşlarının temsilcilerini Ankara'ya çağırır. Bugünkü Millî Eğitim Şûrası anlamına gelen Türkiye Muallimler Kongresini toplar. Tarih 16 Temmuz 1921 dir. Hazırladığı "Eğitim ve Öğretim Reformu" planını burada sergiler, tartışır ve kararlar haline getirir. Geleceğin Türkiye'sinin kız ve erkek çocuklarına, kadın ve erkek tüm insanına verilmesi gereken millî terbiyenin, eğitim ve öğretimin esaslarını tesbit eder. Böylece bu ilk kongre dolayısıyla Türk kadın haklarının gelecekte alacağı şekli (statüyü) de Millî Eğitime yaslanmış olarak ilk kez tayin eder[22 23].

Atatürk Türk kadın hakları üzerinde yeniliklere el attığı zaman, karşısında tam ve koyu bir taassubun bulunduğunu ve kadına verilecek haklar için en sert tepkileri gösterecek bir kitlenin var olduğunu bilmektedir. Böyle bir ortamda ve mücadele hayatının en kritik devresinde bile eyleme geçmek cesaretini gösterir. Meselâ; elde Osmanlılardan kalma bir Seçim Kanunu vardır. Bu yasa ve Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuz 20 bin nüfusa bir milletvekili seçilmesini emreder. İstiklâl Savaşı sürmektedir. Erkeklerin çoğu cephede askerdir. İstenir ki, kadınlar da vatandaş sayılsın, bu rakamın içine girmiş olsunlar. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne kanun teklifi getirilir[24].

Görüşmelerde Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey'in önerisi kızılca kıyameti koparır. Halbuki tasarı "Kadına Seçim Hakkı Verilmesi" değildir, sadece kadının Türk vatandaşı sayılması önerisidir.

İşte böyle bir toplulukta ve çok kısa bir zaman süresi içinde "Kadın İnkılâbı"nın doğuşu ilginçtir ve değerlendirilmesi çok güç bir atılımdır.

Diğer taraftan Mustafa Kemal ülkenin muhtelif yerlerindeki gezileri sırasında, özellikle kadınlara ve öğretmenlere hitabeder. Kadın hakları konusu üzerinde görüşlerini açık bir dille kamu oyuna duyurmaktan çekinmez.

Bugün Türk kadınının sahibi olduğu için çok övündüğümüz "Atatürk Kadın İnkılâbı" nı Atatürk'ün konuşmalarında ortaya koyduğu ilkelere göre ayrı başlıklar altında incelemeyi yararlı buluyorum:

[22] Mukaddere Taşçıoğlu, Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri.

[23] Burhan Göksel, "Atatürk ve Türk Çocuğunun Eğitim ve Öğretimi", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 71, Ağustos 1973.

[24] Afet İnan, "Atatürk ve Kadın Haklarının Kazanılması", İstanbul, 1969.

Levent Şahverdi Arşivi

I. Atatürk'ün "Kadın ve Türk Kadın Hakları" anlayışı:

Atatürk'ün kendine özgü bir kadın anlayışı vardır. Bugün Dünya aydınlarının birleştiği ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtının yaymağa çalıştığı ileri düzeydeki görüşe daha o zaman sahip bulunmaktadır[25].

1923 de İzmir'deki konuşmasında şöyle der: "Şuna inanmak lâzımdır ki, dünya üzerinde gördüğümüz herşey kadının eseridir".

Mustafa Kemal'in Türk kadını hakkındaki anıları çok gerçekçidir. Kuşkusuz ki, eylemleri de bu görüşlere yaslanmaktadır. Ancak konuya giriş noktası çok dikkat çekicidir. Ondaki Türk kadını için yerleşmiş olan en kuvvetli fikrin "Türk kadınının dünya kamuoyunda yanlış hem de çok yanlış tanıtıldığı" meselesi olduğu anlaşılıyor. Eylemlerinin planlanma ve uygulanmasında bu acı gerçeğin verdiği duygu ve görüşlerin büyük etken olduğunu görmekteyiz. O, bu yanlış imajı değiştirme mücadelesiyle beraber, Türk kadınının bilim, ahlâk, sosyal konularda gelişmesi ve ekonomik hayatta hemen erkeğinin yanısıra eşit koşullarda yer almasını istemektedir. Bunu gerçekleştirecektir. Atatürk'ün seri halde inkılâplar yaptığı bu dönemde Türk kadın hakları üzerindeki görüşlerini ifade eden ilginç konuşmaları da olmuştur. 1923 de der ki:

"Bizim sosyal toplumumuzun başarısızlığının sebebi kadınlara karşı gösterdiğimiz ilgisizlikten ileri gelmektedir. Yaşamak demek faaliyet demektir. Bundan dolayı bir sosyal toplumun bir organı faaliyette bulunurken diğer bir organı işlemezse bu sosyal toplum felçlidir".

Ekim 1925 de şöyle der:

"Türk kadını dünyanın en münevver, en faziletli ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır siklette değil, ahlâkda, fazilette ağır, vakur bir kadın olmalıdır. Türk kadınının vazifesi, Türk'ü zihniyetiyle, pazusuyla muhafaza ve müdafaaya kadir nesiller yetiştirmektir. Milletin menbaı, hayat-ı içtimaiyesinin (Sosyal yaşamının) esası olan kadın ancak faziletkâr olursa vazifesini ifa edebilir. Herhalde kadın çok yüksek olmalıdır. Burada, Fikret merhumun cümlece malûm olan bir sözünü hatırlatırım: "Elbette sefil olursa kadın, alçalır beşer".

Yine Mayıs 1925 de der ki: "Kadın denilen varlık bizatihi (kendisi) yüksek bir varlıktır. Onun yoksulluğu olamaz. Kadına yoksul demek onun bağrından kopup gelen bütün beşeriyetin yoksulluğu demektir. Eğer beşeriyet bu hâlde ise, kadına yoksul demek reva görülebilir (yakıştırılabilir)."

[25] Utkan Kocatürk, "Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri", s. 94-99.

Levent Sahverdi Arşivi

"Hakikat bu mudur? Eğer kadın dünyada çalışan, muvaffak olan, zengin olan, maddî ve manevî zengin insanlar yetiştirmiş ise ona yoksul sıfatı verilebilir mi? Verenler varsa onlara nankör denilse doğru olmaz mı? Türkiye anlamınca kadın bütün Türk tarihinde olduğu gibi bugün de en muhterem mevkide, herşeyin üstünde yüksek ve şerefli bir mevcudiyettir" [26].

Atatürk de bir Türk anasının eseridir. Bir Türk kadının çocuğu olarak dünyaya gelmiş olmaktan daima övünç duyar. Ama O'nun Türk kadını ile yakından ve elele, içiçe işbirliği yapması, çalışması İstiklâl Savaşında olmuştur. Türk kadını için gerçek yargılara bu mücadelenin içinde geniş kapsamı ile ulaşmıştır. Bu nedenle öncelikle İstiklâl Savaşımızdaki kadın hareketlerine bakmak çok isabetli olur.

2. İstiklâl Savaşımız ve Türk Kadını:

İstiklâl Savaşımız, stratejilerin deyimi ile bir "Topyekûn savaş"dır. Bu savaş doktrininin dünya orduları için örnek olan ilk uygulamasıdır. Dünya üzerinde kadın, erkek, çoluk çocuk, yaşlı ve genç bütün insan gücü ile topluca yönetilen, bütün ekonomik kaynakların bir elden kullanıldığı bir modern savaştır. Topyekûn savaş kadın ve erkeği bir düzeyde görür ve kullanır. İkinci Dünya Savaşı ve daha sonraki mahallî savaşlar hep böyle uygulanmıştır. İşte Atatürk'ün yönettiği İstiklâl Savaşımız bu tür savaşların ilki ve örneğidir.

Gazi Mustafa Kemal, İstiklâl Savaşını yönetirken güç aldığı ve yaslandığı Türk kadınını ve Türk anasını hiç unutmamış, vefa duygusunu daima belirtmiştir. 21 Mart 1923 de Konya'da Kızılay'ın kadın kollarına şöyle hitap eder:

"Dünyanın hiç bir yerinde, hiç bir milletinde Anadolu köylü kadınının fevkında kadın mesaisi zikretmek imkânı yoktur. Erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat menbalarını kadınlarımız işletmiştir. Memleketin esbab-ı mevcudiyetini (varlığının nedenlerini) hazırlıyan kadınlarımız olmuş ve kadınlarımız olmaktadır. Kimse inkâr edemez ki, bu harpte ve ondan evvelki harplerde milletin kabiliyet-i hayatiyesini (yaşam yeteneğini) tutan hep kadınlarımızdır. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odun, kereste getiren, mahsulâtı (ürünleri) pazara götürerek paraya kalbeden (çeviren), aile ocaklarının dumanını tüttüren, bütün bunlarla beraber sırtıyla, kağnısıyla, kucağındaki yavrusuyla, yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak soğuk demeyip cephenin mühimmatını taşıyan hep onlar, hep o ulvî ve

[26] Enver Ziya Karal, "Atatürk'ten Düşünceler", 1956.

Levent Sahverdi Arşivi

fedakâr, o ilahî Anadolu kadınları olmuştur. Binaenaleyh hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı şükran ve minnetle ebediyen taziz ve takdis edelim.

Kadınlarımızın bu fedakârlığına kadınlarımızın bu kadar hizmetine erkeklerden hiçbir yerde geri kalmayan ehliyetlerine rağmen, düşmanlarımız ve Türk kadının ruhunu bilmeyen sathi nazarlar kadınlarımıza bazı isnadatta bulunmaktadır. Kadınlarımızın hayatı atılane (tembelce) yaşadıklarını, ilm ile irfan ile münasebetleri bulunmadığını, hayat-ı medeniye (uygar yaşam) ve hayat-ı içtimaiye (sosyal yaşam) ile alakâdar olmadıklarını, kadınlarımızın herşeyden mahrum kaldıklarını, onların Türk erkekleri tarafından, hayattan dünyadan, insanlıktan kâr-u kisb'den (çalışıp kazanmaktan) uzak tutulduğunu söyleyenler vardır. Fakat hakikat-i hâl (gerçek durum) böyle midir? Şüphesiz ki, Türk kadınını bu surette görmek Türk kadınını görmemektir... İşte ilk tashih edilecek hata ve ilk ilân edilecek hakikat buradadır.

Daha selâmetle, daha dürüst olarak gideceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınını mesaimizde müşterek kılmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınını ilmî, ahlakî, içtimaî, ve iktisadî hayatta erkeğin şeriki (iş arkadaşı), muavin ve müzahiri yapmak yoludur".

Bu sözler yalnız bir gönül borcu ve minnetin belirtisi değildir. Geçmişimizden gelen, kadın erkek ayrıcalığının da yok edilmesi kararının kesin ifadesidir. Atatürk yalnız bu sözlerle değil, yaşamı boyunca övdüğü ve övündüğü Türk kadınının İstiklâl Savaşında yaptıklarından bazı örnekleri tarih sayfalarından buraya aktarmakta yarar vardır. Türk kadını Türk silâhlı kuvvetlerinde hizmete elindeki silahla ve gönüllü olarak, döğüşerek ve kan dökerek, şehitler vererek girmiş ve analık göreviyle beraber bu vazifesini de en sert koşullar içerisinde başarmıştır.

Cephe gerisindeki bütün cephane, yaralı ve hasta, ikmal maddelerinin taşınması Türk kadınının sırtına ve kağnısına yüklenir. Ulus Meydanındaki kadın heykeli işte bu Türk kadınının simgesidir.

Bu geri hizmetlerin dışında elinde silahı cephelerde milis (Gerilla) savaşı yapan pek çok bacımız, anamız vardır. 1919 da Yunanlılar Aydın'a girerken bir anne tüfeğini kapar, ileri atılır. Bu davranışı pek çok erkek ve kadın takip eder. Ayşe, Emine ve Seher isimli savaşcılar tarihe geçmiş gerçek Türk kadın savaşcılarıdır.

Güney cephesinde bir müfrezede döğüşen Tayyar Rahmiye, Fransızlara karşı savaşırken şehit düşer. Gördesli Makbule 1921 de

Levent Sahverdi Arşivi

evlendiğinin ertesi günü kocası ile beraber bir çete kurarlar, dağa çıkarlar. Makbule de Yunanlılarla savaşırken şahâdete erer. İzmit Cephesinde takım kumandanı Erzurumlu Fatma'yı da görürüz. Hele Büyük Millet Meclisi tutanaklarına geçen ve kendisine İstiklâl madalyası ve tuğgeneral rütbesi verilmesi teklif edilen bir Nezahat kızımız vardır. Onun öyküsünü Millet Meclisi'nin 30 Ocak 1921 tarihindeki tutanaklara göre kısaca almadan geçemiyeceğim [27].

Bursa Milletvekili Emin Bey şöyle bir önerge vermiştir:

"Çeşitli harp cephelerinde özellikle Gördes ve İnönü meydan muharebelerinde çarpışmalara katılmış ve her an erlere bazen subaylara bile gayret veren 70. Alay Kumandanı Hafız Halid Bey'in kızı Nezahat Hanım'a ilk İstiklâl Madalyasının verilmesini ve bu teklifin umumî heyetin tasdikine arzedilmesini rica ederim... Efendim! Bu Nezahat hanım denilen küçük hanım sekiz yaşında öksüz kalmış, babasının da başka kimsesi olmadığı için Umumî Harp'te çeşitli cephelerde bu çocuk babasının kucağında büyümüştür... Bu çocuk kendi eliyle yüzden fazla düşman öldürmüştür. Ne zaman bir erin, bir subayın sarsıldığını görürse hemen yanına koşar (Haydi beraber çarpışalım) der. Babasında ufak bir çekinme görse (Aman baba hiç üzülme, annem öldü, ama seni de vururlarsa ben yetim kalmam, bana millet bakar) diyerek teşvik eder. Bu çocuk herhalde mükafatlandırılmalıdır. İlk kez İstiklâl madalyasını bu çocuğa verirsek büyük bir kadirşinaslık gösteririz. Şunu arzedeyim, bütün askerlerimiz ona Türk Jean d'Arc'ı adını vermişlerdir."

Daha sonra yapılan tartışmalarda Nezahat'ın kahramanlığı kabul edilmiş olmasına rağmen 12 yaşında olması, bahusus bir kız olması sebebiyle ne madalya, ne askerî rütbe verilmemiş, sadece "Büyüdüğü zaman ceyizini sağlıyacak bir hediye takdimi" ne karar alınmıştır.

1919 da başlayan Millî Mücadelemizde kadınlarımızın canla başla nasıl savaştıklarına, kan döktüklerine, nasıl gazi ve şehit olduklarına dair sadece birkaç örnek vermiş bulunuyoruz. Dünya askerî tarihi incelenirse bu biçimde ve ölçüde cephelerde erkeği ile beraber döğüşen kadın savaşçılara ilk defa bizim tarihimizde rastlanır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Türk kadınına Türk ordusu saflarında resmen ve üniformalı olarak yer veren ilk generaldir, ilk askerdir. Bu konuda da bir yaratıcıdır.

[27] Tezer Taşkıran, "Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları", Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1973.

Levent Sahverdi Arşivi

İstiklâl Savaşında kendisiyle fikir arkadaşlığı yapan, karargâhında vazife alan Halide Edip Adıvar'a askerliğin ilk basamaktaki rütbesini "Onbaşı" lığı tevcih eder. Bu olay da silahlı kuvvetlerimiz için çok tarihseldir. Türk kadınının askerliği ve ordu bünyesinde hizmeti bir Atatürk direktifi ve ilkesidir.

1930 da İzmir Kız Öğretmen Okulu'nda, kendi karşısında "kadın, erkek eşitliği" üzerinde görüşme yapılırken kızlarımızın askerlik görevi üzerinde şu sözleri söyler:

"Bugün için Türk kadınının askerlik yapması söz konusu olmasa bile, bütün kızlarımızın vatan ve milletin yüksek menfaatlerini her suret ve vasıta ile müdafaa ve muhafaza edebilecek kabiliyette yetiştirilmelerinin millî terbiyede esas olması, kız çocuklarımızın buna göre bedenî ve fikrî ve hissî terbiyeye tabiî tutulması lâzımdır" [28].

Bu direktiften sonra kız öğrencilere de o sırada orta ve yüksek öğretimde okutulan "Askerliğe Hazırlık dersleri" mecburî ders olur. Erkek arkadaşları gibi bu derslerin dışında silahlı eğitime ve yaz kamplarına katılırlar. İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra, savaşan bütün ordularda görülen silahlı kadın kuruluşlarının temel fikri de böylece Atatürk'e aittir. Fakat 1935 de İstanbul'da yapılan "Dünya Kadınlar Kongresi"nde, Dünya basın temsilcilerinin "Türk kadın hakları" konusunda sorularını cevaplandırır. Tanınmış bir Avrupalı kadın yazarı kendisine yönelttiği "Anladığımıza göre Türk kadınının bir çok hakları verilmiştir. Bunu görmekten memnunuz. Acaba bu kadın-erkek eşitliğini askerlik konusuna kadar getirecek misiniz?" sorusunu şöyle cevaplar:

"Ben aslında Türk erkeklerinin de savaş yapmalarına taraftar değilim. Yurdumuzun da, cihanın da barış içinde yaşaması, siyasetimizin mihveridir. Ancak Türkiye'nin savunması söz konusu olursa, kadınlarımızın da erkeklerin yanında yeniden daha bilinçli ve tümüyle yer alacaklarına emin olmalısınız. İstiklâl Savaşımız bunun en yakın misalidir" [29].

III. Atatürk'ün kadının eğitim ve öğretimi ile kültürünün gelişmesi üzerindeki görüşleri ve bu konudaki eylemleri:

Atatürk'ün yaptığı inkılâpta öncelik verdiği konu, kuşkusuz ki millî eğitimdir. Ancak Millî Eğitim derken kız, erkek Türk çocuğunu birbirinden ayırmayı hiç düşünmez [30]. Mart 1922 de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni

[28] Mustafa Baydar, "Atatürk ve Devrimlerimiz", İş Bankası Yayını, 1974.
[29] İslâm Ansiklopedisi, 10. Cüz, M.E.B., 1960.
[30] Vasfi Bingöl, "Atatürk'ün Millî Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrukları", T.D.K. 1970.

Levent Sahverdi Arşivi

açış söylevinde: "Kadınlarımızın aynı öğretim derecelerinden geçerek yetiştirilmelerine önem verilmesi" nden bahseder.

Ağustos 1924'de yine şöyle konuşur: "Erkek ve kız çocuklarımızın aynı surette bütün tahsil derecelerindeki talim ve terbiyelerinin amelî olması mühimdir"

Atatürk, Türk kadınını yetiştirip ev dışı hayata çıkarmaya çalışırken onun en önemli görevinin "analık" olduğunu da unutmaz. Kızlarımızın yetişmesinde din faktörünün engel olamıyacağına inanmaktadır. Der ki: "Düşmanlarımız bizi dinin tesiri altında kalmış olmakla itham ve tevekkuf ve inhitatımızı (alçalmamızı) buna atfediyorlar. Bu hatadır. Bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir... Kadın ve erkek ilm ü irfanı aramak ve nerede bulursa oraya gitmek ve onunla mücehhez olmak mecburiyetindedir.... Türk hayat-ı içtimaiyesinde kadınlar ilmen, irfanen ve diğer hususlarda erkeklerden kat'iyyen geri kalmamışlardır."

Bu sözler ve görüşler, Türk kadınının toplumsal yaşamını kökünden değiştirerek Türkiye'de kendisine lâyık olan yeri alabilmesi için genel bir direktiftir[31]. Türk kızına böylece bütün okulların, bütün mesleklerin kapıları erkek çocuklarla aynı koşullarda açılmaktadır.

Atatürk, işin fikrî hazırlığını tamamladıktan sonra hemen yasalaştırma dönemine girer. Türk kız ve erkek çocuklarının bir arada ve çağdaş biçimde eğitimini ve sosyal alandaki pek çok inkılâplara da imkân sağlayan 3 Mart 1924 gün ve 430 sayılı "Tevhid-i Tedrisat" (Öğretimin Birleştirilmesi) kanununu çıkarır[32 33].

Diğer taraftan Türk kızlarına da öğretim eşitliğinin sağlanabilmesi için 20 Nisan 1924'de Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 87. maddesi değiştirilerek "İlköğretim zorunluğu" getirilir.

Mustafa Kemal, çok eski yıllardan beri alfabemizin zorluğunu ve değiştirilmesini düşünmektedir. Arap harfleri ile büyük kitlemizi okutmağa imkân bulunmayacağını bilir ve yazı inkılâbını getirir. Böylece okutulmaya olanak bulamayan Türk kadını da ışığa kavuşur[34].

[31] Şükûfe Nihal Başar, "Atatürk ve Türk Kadını", (Makale) İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını, 1961.

[32] İslâm Ansiklopedisi, 10. Cüz. M.E.B., 1960.

[33] Cumhuriyetin 50. Yılında Maarifimiz, M.E.B., 1973.

[34] Zeynep Korkmaz, "Cumhuriyet Döneminde Türk Dili", Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974.

Levent Sahverdi Arşivi

1927'de genel nüfusumuz 13 milyon 648 bin 70 kişidir. Bunun % 51,9 u kadındır. Okuma yazma oranımız ise erkeklerin % 8,25 ine karşı, kadınların % 3,6 dır. Halkımızın % 89,2 si kara cahildir. Yine alfabemizin kabul edildiği 1928-1929 yılında Türkiye'de sadece 6895 ilkokul vardır. Atatürk'ün, kadınlığın eğitim konusunda, bu gerilikleri dikkate alarak yaptığı konuşmalarında dört esas üzerinde durduğu görülmektedir: [35]

1) Kadın-erkek öğretim ve eğitimi eşit olmalıdır.

2) Kadının en önemli vazifesi analıktır.

3) Kadın toplum hayatının her yönünde yer almalıdır.

4) Kadın analık hizmetini ve toplumdaki görevini iyi yapabilmek için çok sağlam bilgilerle cihazlanmalı ve faziletli olmalıdır.

Bu temel ilkelerin işlerliği ile 1923'de ilkokullarımızda 63 bin kız öğrencimiz varken, 1970 de 2 milyonu bulmuştur. Orta okullarda aynı yıllarda rakamlar 1128 den 200 bine ulaşmıştır. Liselerimizde 1923'de sadece 166 olan kız öğrenci adedi 1970 de 64 bine yükselmiştir. Üniversiteye gelince, 1923'de 168 rakamı 1970 de 16 bine yükselmiştir.

İstanbul Üniversitesi'nde karma eğitimin başarısı çeşitli düzeydeki okulların artırılması, özellikle alfabenin değiştirilmesi, millet mekteplerindeki okuma seferberliğinin ciddiyetle yürütülmesi hareketleri Türk kadınının fikren değişmesine ve çeşitli mesleklere giren kadınlarımızın çoğalmasına ve dolayısıyla da Türk kadınının kendisine güveninin artmasına sebeb olmuştur.

IV. Türk kadınının siyaset alanındaki eylemleri ve siyasî haklarının verilmesi:

İstiklâl Savaşı boyunca cephede döğüşen, cephe gerisinde sırtında cephane taşıyan Türk kadının bu davranışları dışında memleketin kurtuluşu yolunda mitinglere katılmak, dernekler kurmak ve yabancı devletlerin dikkatlerini çekici bildiriler yayınlamak suretiyle yaptığı pek çok siyasî hareketler mevcuttur [36].

Türk kadınının, "Seçme ve seçilme hakkı" konusuna ilk defa teması, 1926 yılında Trabzon Türk Ocağı'nda Süreyya Hulusi adında bir hanımın verdiği konferansta konuya değinmesi ile başlar [37].

[35] Tezer Taşkıran, "Atatürk ve Kadın Eğitimi" (Konferans) Bkz. Nevin Korucuoğlu, "Türkiye'de Kadın Yılı Kongresi", Ayyıldız Matbaası, 1978.

[36] İnci Enginün, Müjgan Cunbur, Cahide Özdemir, "Millî Mücadele'de Türk Kadını", Ankara 1983.

[37] Gülgün Polat, "Atatürk ve Kadın Hakları", Ankara 1983.

Levent Şahverdi Arşivi

1927 de İstanbul'da Kadınlar Birliği kendi tüzüğüne "Kadına siyasî haklar sağlamak için çalışılacağı" yolundaki maddeyi ekler. Bu yeni fikirler Büyük Millet Meclisi'nde tartışmalara bile sebeb olur. Buna rağmen orada da ortam hazırlanmaktadır ve 20 Mart 1930 tarihinde çıkan "Belediye Kanunu" ile kadınlarımızın seçim konusuna fiilen katılması sağlanır.

Atatürk, seçim ve siyasî hayatta Türk kadınının yasal biçimde ilk adımını atmasını sağladıktan sonra manevî kızı Öğretmen Afet İnan'a (Sayın Prof. Dr. Afet İnan) Türk Ocağı'nda bir konferans verdirir. Amacı Türk kadınını "daha büyük ve asıl hedefe" ulaştırmak için zemini hazırlamaktır.

1975 yılında, Türk Kadınları Kültür Derneği'nde bir konferansını dinlediğimiz eski İzmir Milletvekili Perihan Arıburun'dan bu konudaki bir anısını Türk kadınının hak ve statüsündeki gelişme ile çok ilgili bulduğumdan özet halinde sunmayı uygun buldum:

1934 yılında bir gün Çankaya Köşkü'nden kendisine ve annesi Makbule Eldeniz'e (Atatürk'ün hocası merhum Naci Eldeniz Paşa'nın eşi) telefon mesajı gelir. Belli bir günde Ankara Türk Ocağı'na gelmeleri istenir. O gün Ocak salonunda Ankara'nın bütün aydın kadınlarının biraraya getirildiğini görürler. Bu kapalı salon toplantısında seçkin konuşmacılar Türk kadınına da milletvekili seçilme hakkının verilmesini isteyen hararetli konuşmalar yaparlar. Sonunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne kadar bir gösteri yürüyüşü yapılmasına karar verilir ve hemen uygulamaya geçilir.

Aydın bir kadın topluluğunun Meclis önünde yüksek sesle konuşmalarını çalışma odasında bulunan ve olayı hiç bilmiyen (!) Atatürk haber alır. Çevresindeki milletvekillerine "Bakın bakalım hanımlarımız ne istiyorlar? Bana da bilgi getirin" der. Gidip konuyu inceliyen mebusların telaşlı halleri karşısında Atatürk: "Arkadaşlar! Kadınlarımız Meclis'te görev isteğinde haklıdırlar. Hemen kanun tasarısı için çalışmalara başlayınız" direktifini verir. Çalışmalar başlar, önce Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 10 ve 11. maddeleri değiştirilir. 5 Aralık 1934 de kabul edilen bu değişiklikle kadınlarımıza milletvekili olmak için seçme ve seçilme hakkı tanınır. İşte 50. yılını kutladığımız ve Türk kadınının Türk erkeği ile tam mânası ile eşit düzeye gelmesi sağlanmış olur. Olay, dünya çapında yankılar yaratır. Bir çok ileri ulusun kadını bundan örnek alma çabasına koyulur.

Yenilenen genel seçimlerden sonra 1 Mart 1935 tarihinde ilk kadın milletvekillerimiz Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kendilerine ayrılan yerlerine otururlar [38].

[38] Rauf İnan, "Tarihte, Köyde, Kentte Türk Kadını", T.T.K.'unda Konferans 5 Aralık 1980.

Levent Sahverdi Arşivi

İlk kez bu görevi alan öncülerin Türk tarihinde özel bir değeri vardır. Onları isimleri ile hatırlamak vazifemizdir:

Mebrure Gönen (Afyon), Şekibe İnsal (Bursa), Huriye Öniz (Diyarbakır), Doktor Fatma Memik (Edirne), Nakiye Elgün (Erzurum), Fakihe Öymen (İstanbul), Ferruh Gürgüp (Kayseri), Bediz Morova (Konya), Mihre Bektaş (Malatya), Meliha Ulaş (Samsun), Fatma Naiman (Seyhan), Sabiha Görkay (Sivas), Seniha Hızal (Trabzon).

Kadınlarımız, o zamandan bu yana bir çok ülkelerden daha evvel sahip olduğu bu kutsal ve pek şerefli hakkını kifayetle kullanmaktadır. Ancak, genel nüfus oranımızla ölçülmeyecek kadar az rakamlarla Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girilmiş olması, üzerinde durulacak üzücü bir olaydır. Meselâ, 1935 seçiminde 18 milletvekili hanımımız vardı. Bu rakamlar 1939 da 16, 1943 de 16, 1946 da 9, 1950 de 3, ondan sonraki dönemlerde de sıra ile 4, 8, 3, 8 dir. Kurucu Meclis'te 4, 1961 de 3, 1965 de 8, 1969 da 5, Danışma Meclisi'nde 4 ve nihayet 1983 seçiminde de 12. Böylece 1935 den beri parlamentomuza ancak 123 kadın parlamenter girmiş bulunmaktadır. Diğer taraftan seçime katılmada Türk kadını erkeğe nazaran çok daha ilgilidir. İstatistiklere göre, yapılan seçimlerde oy verme oranı erkeğe nazaran çok daha ilgilidir. İstatistiklere göre, yapılan seçimlerde oy verme oranı kadınlar lehinedir. Meselâ, 1954 seçiminde katılanların % 47, 84'ü erkek iken % 52,16 sı kadındır. 1963 de nisbetler yine hemen hemen aynı düzeydedir. Kadının seçim hakkı gibi, erkekle eşitlik davasında ve daha önemlisi de temel insan hakları arasında başta gelen bu hakkı, Türk kadınına bazı ileri Avrupa ülkelerinden hemen hemen yarım yüzyıl önce verilmiş olması çok önemli bir olaydır. Ancak, binlerce övgü ile karşıladığımız bu asil hakkın, yeteri kadar kullanılmaması ve dünya kamuoyuna tanıtılmaması bizim için üzücü bir keyfiyettir. Bunu gidermek için her Türk insanının elinden geleni yapması büyük bir millî vazife ve Atatürk emridir.

V. Aile hukuku ve evlilik müessesesi:

Türk âilesi ve âilede kadının hukuku konusu da Atatürk tarafından baştan itibaren ele alınmış bir mevzudur. 1925'de İnebolu'da halkla yaptığı konuşmada "Âilenin karı ve kocadan kurulduğunu, bu iki üyenin eşit şartlarla yuvalarını yürütmeleri gerektiği" inancını anlatır.

Atatürk, Türk vatandaşının, Türk âilesinin sosyal hakları ve birbirleriyle ilişkilerinin uygar ülkelerle bir düzeye getirilmesi gerekliliğine inanmaktadır. O zamana kadar islâm esaslarına dayanan ve tek hukuk

Levent Şahverdi Arşivi

kaynağımız olan "Mecelle" nin yerine geçecek yeni "Türk Medenî Kanunu"nu hazırlatır ve kabul ettirir (17 Şubat 1926).

Yeni kanun çok kadınlı evliliği yasaklamak, Türk kadınına evinin tek kadını ve anası olmak, boşanmada eşitlik sağlamakdan başlıyan bir çok medenî hakları da getirmiş olur.

VI. Türk kadınının sosyal yaşamında Atatürk Döneminin etkileri:

Atatürk, 21 Mart 1923 de Konyalı kadınlarımıza yaptığı ve daha önce aldığımız konuşmasında, kadınlarımızın geniş kitlesinin "Aslında sosyal hayatta erkekle beraber olduğu, eskiden beri savaş, tarım, geçim sahasında aynı hizada çalışıp uğraştığı"nı kabul etmekte, bundan sonraki safhada da daha büyük atılımlarıyla iş hayatında, ilim, sanat ve kültür hayatında tamamen erkekle ortak olmayı öngörmektedir.

Atatürk'ün, Türk İnkılâbı'nın planlanması ve uygulanmasında kadına özel bir güvencesi vardır. Meselâ, erkekleri uygar milletler kayafetine sokabilmek için özel bir kanun çıkartır (25 Kasım 1341 tarih ve 671 sayılı Şapka Giyilmesi Hakkında Kanun).

Kadınlarımızın kıyafeti ile şahsen çok ilgilidir. Çevresindeki hanımları Batı modasına göre giyinmeyi teşvik etmekle yetinir. Erkeklere olduğu gibi kadınlar için kıyafet konusunda bir yasa çıkarılmasına gereksinme duymaz. Soranlara der ki: "Kadınlarımız bu işi kendi kendilerine yapacaklardır". Ve böyle olmuştur.

Atatürk'ün çocuğu olmamıştı, yetenekli bulduğu bazı memleket çocuklarını evlât edinmişti. Bunların iyi yetişmelerini, özellikle yeni Türk inkılâplarının tanıtılmasında vazife almalarına çok önem verirdi. Bunlardan "Afet" isimli manevî kızını üniversite kariyerinde yetiştiren ve bizlere bir "Prof. Dr. Afet İnan" hazırlayan kendisidir.

Yine manevî kızlarından Sabiha'ya "Gökçen" soyadını verdiği zaman o henüz bir öğrencidir ve havacılıkla ilgisi yoktur. 1935'de Türk Kuşu Teşkilâtı kurulduğu zaman Gökçen'i önce sivil havacılık sahasına yöneltir. Sabiha Gökçen kısa zaman sonra ilk Türk kızı olarak planörcü, paraşütçü ve sivil pilot brövelerini almıştır.

Sabiha Gökçen daha sonra Hava Kuvvetlerimizin pilotlarının yetiştirildiği Eskişehir Hava Okulu'nda eğitim ve öğretim görür. Tıpkı bir erkek hava subayının geçirdiği eğitim ve öğretimi başarıyla tamamlar *.

* Sabiha Gökçen'le aynı sınıfta eğitim görmek onuruna eriştiğim için, O'nun üstün niteliklerinin yakın şahidiyim.

Levent Sahverdi Arşivi

Böylece dünyanın ilk kadın savaş pilotu Türkiye'de yetiştirilmiştir. Mezun olduktan sonra 1938 de Dersim Harekâtı'na da katılarak Askerî Hava Harekâtı'na katılan ilk kadının bir Türk kadını olması gibi haklı bir üne sahip olur [39].

Gençlik yıllarımızın en heyecanlı anıları arasında, Keriman Halis isimli bir Türk kızının, Türk güzeli olarak katıldığı milletlerarası yarışmada "Dünya güzeli" seçilmesi olayı vardır. Bu basit gibi görülen hareketin arkasında yine Atatürk'ü görürüz. Keriman Halis'in Avrupa dönüşü, Simplon Expresi ile Türk hudutlarına girdiği zaman eline, kendisine "Ece Keriman Halis" diye hitabeden Atatürk'ün tebrik mesajı verildiğini ve sınırdan itibaren yapılan samimî ve içten karşılama törenlerini hatırlamaktayız. Atatürk'ün, mesajının bir bölümünde Türk kadınının güzelliği konusunda şunları söylediğini görüyoruz:

"... Şunu ilâve edeyim ki, Türk ırkının, dünyanın en güzel ırkı olduğunu tarihî olarak bildiğim için, Türk kızlarından birinin Dünya güzeli seçilmiş olmasını çok tabiî buldum"

Yukarıda parça parça verdiğim kısa örneklerde Atatürk'ün bir tek amacı vardı: "Türk kadını değerlidir. Uygar düzeye yükselmiştir. Sosyal hayatta yetişmiştir. Ama onu dünya yanlış tanımaktadır. Türk kadınının başardığı bütün eylemlerde olduğu gibi bu yanlış tanıma keyfiyeti ile mücadelede de galip gelmek lâzımdır.

VII. Atatürk döneminin "Kadın Hakları" yönünden kazandırdıkları:

19 Mayıs 1919 dan ölümüne kadar Atatürk İnkılâbı ile gerçekleşen ve değişen Kadın Hakları, Türk kadınına yepyeni ve çok modern bir statü getirmiş bulunmaktadır. Bu dönemde başarılan işleri şöylece özetleyebiliriz:

1) İstanbul'da aydın kadınlarımız Millî Mücadeleyi desteklemek için savaşın başında mitinglerde erkeklerle beraber ve bazen yalnız olarak aktif görev almışlardır.

2) İstiklâl Savaşında, Cephe Harekâtında da geniş çapta ve fiilen silah kullanarak katılmışlar, döğüşmüşler, şehit ve gaziler arasında yer almışlardır. Bu suretle kadının savaşçılık gücü ve savaşın yürümesinde etkisi bakımından 20. yüzyıl dünya kadınlarına, Türk kadını öncülük yapmıştır.

3) Sivas ve Erzurum Kongreleri safhasında kadın derneklerimiz de siyasî mücadeleye katılmışlardır. Böylece siyasî hayata fiilen girilmiş, bunu

[39] Sabiha Gökçen, "Atatürk'ün İzinde Bir Ömür Böyle Geçti", Oktay Verel, Türk Hava Kurumu Yayını, 1982.

Levent Sahverdi Arsivi

Belediye Seçimlerine katılma ve milletvekili seçme, seçilme safhası izlenmiştir.

4) İstanbul'da kızlarımız üniversitede erkeklerle beraber okuma eylemini kendileri başarmıştır. Bu hareketle kadınlarımızın eğitim ve öğretim olanakları artırılmıştır. Daha sonra Anayasa'da yapılan değişme ve kızlara da okuma zorunluğu getirilmesi ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılması gibi olaylar Türk kadınının uygar milletler düzeyinde eğitim ve öğretime ulaşmasını sağlamıştır.

5) Anadolu'da, kızlar için okullar ilk kez bu dönemde açılmaya başlanmıştır. Bundan sonra kızlarımızın meslek kadını olarak yetişme çabaları da artmıştır. Türk kadınına bütün iş ve meslekler kapılarını erkeklerle eşit koşullarla açmışlardır.

6) Medenî Kanun çıkarılmış, kadın, erkek eşitliği sosyal ve hukuksal alanlarda bir hizaya getirilmiştir. Bu konuda da Atatürk Kadın İnkılâbı yalnız Doğu'ya değil, Batı ülkelerine de örnek olmuştur.

7) Kadınlarımızın giyim ve sosyal yaşama koşullarında hızlı değişmeler ve gelişmeler kaydedilmiştir.

8) "Kadın" konusunda yazarlarımız, düşünürlerimiz çoğaldığı gibi kadın yazarlarımızın da birdenbire arttığı görülür.

9) Bütün bu çeşitli gelişmeler "Türk anası"nın daha iyi yetişmesini ve bilgili hale gelmesini sağlamış, dolayısıyla yeni Türk kuşaklarının daha bilinçli, sıhhatli ve erdemli yetişmesine imkânlar doğmuştur.

Sonuç:

Atatürk, yalnız bir başkumandan, yalnız bir toplumun yapısını kökünden değiştiren ve onu çağdaşlaştıran bir inkılâpçı ve lider değildir. O aynı zamanda birçok konularda da özel felsefe ve görüş sahibi bir düşünürdür, bilimcidir.

Sizlere yazımın baş tarafında belirttiğim 1980 li yıllarda dünya milletlerinin bir araya geldiği Birleşmiş Milletler camiasında "Kadın Hakları ve Statüsü" adıyla tartışılan bazı esaslara bağlanıp, kuruluşa dahil devletler tarafından benimsenmesi ve yasalar haline getirilmesi lüzumu ilân edilen birçok meseleleri, Büyük Atatürk'ün ölümünden yıllar evvel ve daha doğrusu 19 Mayıs 1919'dan itibaren öngörmüş, konuşmuş, anlatmış, inandırmış ve en önemlilerini de Anayasa ve diğer kanunlarımızın bünyesine sokmuş olduğunu anlıyoruz.

Bugün, bu uğurda birçok ileri ülkelerde bile mücadeleler sürmekte, masraflar yapılmakta ve emekler harcanmaktadır. Bütün bunların taşıdığı

Levent Sahverdi Arşivi

fikirleri, işlevleri ve doktrinleri bize hazır ve oluşmuş biçimde Atatürk'ün miras olarak bırakmış olduğunu görüyoruz.

Bunun böyle olmasından haklı olarak iftihar ediyoruz, gururlanıyoruz ve O'nu övüyoruz. Ama yaşadığımız bu dünyada çağdaşımız olan kaç insan bütün bunları bilebilmektedir?

Atatürk'ümüzün övülmeye ihtiyacı olmadığı tabiîdir. Lâkin O'nun eserlerini aynen uygulamak ve bununla da kalmayıp dünyaya tanıtmak bizlerin borcudur ve temel vazifedir.

Çok gerilerden —kaderin sevki ile— başlayan Türk kadın hakları ve statüsü konusundaki inceleme ve çalışmalarımda, dış gezilerimde, bu vazifeyi lâyıkiyle yaptığımızı, Türk kadınının sahip olduğu hakları ve onun uygarlık seviyesine yeterince dünyaya tanıtabildiğimize inanamıyorum. Aksine ise çok defa şahit olmak hayatımın en acı anılarıdır.

5 Aralık 1985'de "Türk Kadınına Siyasî Haklarının Verilmesi"nin bu yıl 50. Yıldönümüne ulaşmamız bizim için büyük bir şereftir ve nimettir. Bu olayı Türkiye'de kutlamak vazifemizdir. Ama bu büyük hadiseyi bütün dünyaya tanıtmak ise daha büyük vazifedir.

Önümüzde 1985 Temmuzunda Nairobi'de yapılacak olan "Birleşmiş Milletler Kadın için eşitlik, gelişme ve barış on yılı. Bu alanda yapılanların gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi Dünya Konferansı" fırsatını da iyi kullanalım. Ekseriya geç davranmalarımızı, formalite meseleleri yüzünden buralara en kuvvetli elemanlarımızla katılsak bile, toplantılarda almamız icap eden yeri alamamaktayız. (Maalesef 1975 de Meksika'da yapılan birinci konferansta da böyle olmuş, değerli temsilcilerimiz çok güç şartlarla varlıklarını kabul ettirebilmişlerdir)

1985 de Nairobi'de yapılacak İkinci Dünya Konferansını, daha evvel sözünü ettiğim ön çalışmalara, seminer ve konferanslara -mevcudiyetlerine çok inandığım- kadın aydınlarımızdan seçkin temsilcilerimizle ve zamanında katılmalıyız. Bütün bu çalışmalarda katılma işlerinin hükûmet düzeyinde koordin edilmesi büyük bir ihtiyaçtır.

Milletlerarası bu gibi alanlar bizler için Atatürk'ün sesini, anlayışını ve yaptığı büyük inkılâbı duyurmak bakımından en olumlu şansları verecektir.

Eğer bu mümkün olursa ve bundan sonraki benzerleri de dediğim biçimde ele alınır ve takip edilir ve kuvvetli ekiplerle katılırsak, dünya milletlerinin bizi tanımamalarından doğduğu bir realite olan "büyük yalnızlığımız"dan sıyrılırız. Kıbrıs, Ermeni terörü, Avrupa'daki işçi

Levent Sahverdi Arşivi

meseleleri ve milletlerarası ekonomik alandaki pek çok problemlerimiz kolayca çözülebilir.

Ben en içten duygularımla bu tarzdaki davranışlarımızda, Büyük Atatürk'ün aziz ruhunun yine bize destek olacağına ve çok şâd olacağına inanıyorum.

ATATÜRK AND WOMEN'S RIGHTS

After giving a survey of the development of the concept of women's rights, the author focuses on women's rights in Turkish society giving particular emphasis to Atatürk's accomplishments in this field. It is argued that this wide-sweeping development played an important role in raising Turkish society to the level of contemporary civilized nations.

Levent Sahverdi Arsivi

MUSTAFA KEMAL VE "İTTİHAT VE TERAKKİ"

BEKİR TÜNAY

Bu yazının maksadı; Avrupa'da gelişmeye başlayan hürriyet cereyanları ve milliyetçilik hareketleri ile parçalanma arifesindeki Osmanlı İmparatorluğunu kurtarma çabaları...

Her çareyi meşrutiyetin ilânı'nında arayışın zorladığı kuruluşlar...

Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni oluşturan düşünceler... Bu oluşta Mustafa Kemal'in girişimleri, fikirleri, görüşleri...

... Ve nihayet, İttihat ve Terakki'nin 23 Temmuz 1908 Meşrutiyet İdaresi'ni yeniden kurma hareketinde, seçkin ve aydın genç subaylar arasında Mustafa Kemal'in etkin rolü ile unutturulma çabaları üzerinde, yeteri ve gereği gibi durmak...

1876 da Osmanlı İmparatorluğu

İmparatorluk üç kıta üzerinde oturan bir coğrafyaya sahip. 11.827.170 kilometrekare üzerinde 64.343.000 nüfus... Doğuda, Kafkasya, Güneyde; Irak, Suriye, Filistin Hicaz, Mısır, Girit, Kıbrıs ile Ege Denizi Adaları, Afrikanın kuzey kıyılarını dolduran Libya, Tunus, Cezayir, Balkanlarda; Trakya, Bulgaristan, Sırbistan, Arnavutluk, Karadağ, Romanya "Eflak-Buğdan",

Karadeniz, Marmara, Ege Denizi, Kızıl Deniz birer Türk Denizi. Adriyatik, Basra Körfezi kıyıları ile Akdeniz kıyılarının dörtte üçü Türk Toprakları...

Irkların, Dinlerin, mezheplerin her çeşidi...

İmparatorluğu kuran, geliştiren, yöneten Türklerdir. Zaman zaman öteki unsurlardan yararlanılır.

Böyle bir oluşta, ne din, ne kültür, ne de inanç birliği sağlanmaz. Bütün bunlara rağmen 1771 yılına kadar dünyanın birinci devletidir. 1876 da ise, beşincidir. Bu tarihlerde bağımsız devlet sayısı 58 dir [1].

Osmanlı İmparatorluğunda ayaklanmalar başlamıştır. Bunda milliyetçilik fikirleri kadar, hatta daha da öteye, dış güçler müessir olmaktadır. İstenen, zengin kaynaklara sahip olan İmparatorluğun parçalanmasıdır,

[1] Yılmaz Öztuna, Bir Darbenin Anatomisi, s. 4, 5.

Levent Sahverdi Arşivi

çökertilmesidir. Başta Rusya ve İngiltere olmak üzere çıkarcı devletlerin paylaşmalarıdır. Daha doğrusu yağma'dır...

İmparatorluk siyasi, iktisadi gidişiyle bunu hazırlamaktaydı. Saraydaki israf, yöneticideki rüşvet ve kayırma ise, tuzu biberi oluyordu. Böyle bir gidişe yegâne çare meşrutiyet olarak görülmekte idi.

Gerçek şu ki; koca bir imparatorluk isyanlarla çatırdıyordu. Sarsıla sarsıla parçalanıyor. Kopa kopa küçülüyor. Zayıflayarak da güçsüzleşiyordu. Buna rağmen, önemli girişimler yok değildi. Kuleli Vak'ası gibi ihtilâl teşebbüslerinden, Avrupa'ya kaçan vatanseverlerin çabalarına ve Padişah Abdülaziz'in hal darbesi'ne kadar bir yığın girişimler oluyordu.

Yıl 1876. Abdülhamit Padişahtır. Birinci meşrutiyet ilân edilir. Anayasa yürürlüğe konur. Arkasından Ruslarla 1877-1878 savaşı başlar. Ağır yenilgi. Ayastofanos anlaşması... Telâfisi mümkün olamayacak kopmalar...

Halkta bezginlik... Tedirginlik... Aydında çaba. Gizli gizli konuşmalar... Çare ve tedbir arayışları... Dıştan içi etkileme çabaları. Gençlerde uyanış. Ve nihayet 1889 yılı.

Gizli Teşkilât

Meşrutiyetin ilânı ile açılan Meclis 1878 Şubatında kapatılmıştır. İstibdad'a kapılar aralanmıştır. Yeniden meşrutiyet'e dönme çabaları başlamıştır. Gizli teşekküller devri açılmıştır. 21 Mayıs 1889 da istibdad'ı yıkmak ve meşrutiyeti ilân etmek amacı ile Tıp Mektebi talebeleri "İttihad-ı Osmani Cemiyeti"ni kurmuşlardır [2]. Cemiyete üye kaydı yemin'le. Faaliyet gizli... "İttihad-ı Osmani Cemiyeti" uzun istihale ve keşmekeşlerden ve faaliyet merkezi "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" adı altında, vatan dışında bir yerde, Paris'te işe giriştikten sonra meşrutî idareyi kurmanın güçlükleri karşısında ne yapacağını şaşırmış bir duruma düştü... [3].

"...Avrupa'da da neşriyat yapmak ve daha önce kaçmış olanları da Cemiyete almaya karar veriyor. Bunlardan Doktor Nazım Bey Paris'te bulunan Ahmet Rıza Beyi cemiyete almaya memur ediliyor. Ahmet Rıza Bey Cemiyetin adına, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti denmesini teklif ediyor. İstanbul'daki Merkez de bunu kabul ediyor. Bu suretle, İttihad-ı Osmani Cemiyeti, bu yeni adı taşıyor". [4]

[2] Kurucular: Ohrili İbrahim Tema, Arapkirli Abdullah Cevdet, Kafkasyalı Mehmet Reşit, Diyarbakırlı İshak Sükûti, Bakülü Hüseyinzade Ali.

[3] Faik Reşit Unat, Belleten XXVI Cilt s. 239.

[4] Kazım Karabekir, İttihat ve Terakki Cemiyeti s. 465.

Levent Sahverdi Arşivi

Mustafa Kemal'in İhtilâl Çabaları

"1904 Aralık ayında Harp Akademisi'ni bitirdik. Kurmay Yüzbaşı olarak diploma aldık... Mustafa Kemal ve tayinlerini bekleyen bir kaç arkadaş Sirkeci'de bir pansiyon kiraladılar. Arasıra bu pansiyonda toplanıyor, memleket meseleleri üzerinde konuşuyorduk. Başlıca konumuz rejim meselesi idi. Memleketin kurtuluşu için meşrutî bir idare kurulması şarttı. Hükümdarı meşrutî idareye ancak ordu zorlayabilirdi. Arkadaşlar gidecekleri yerlerde bunu telkin etmeliydiler. Ve gizli birer teşkilât kurmalıydılar... Mustafa Kemal yine tekrar ediyordu. Bizim için en müsait iklim Makedonya". [5].

Fakat olayların akışı, kısa bir süre için de olsa onu, Harp Okulundaki Zabitan Tevkifhanesine gönderir. "Mustafa Kemal Lider idi. Benden bir hafta, on gün sonra serbest bırakıldı." [6]

5 Şubat 1905 de, Beşinci Ordu'ya tayin edilir.

"Mustafa Kemal, ben, Müfit Kırşehir ve bazı mümtaz yüzbaşılar İstanbul Limanından kalkan bir Nemse Vapuru ile Beyrut'a hareket ettik. Mustafa Kemal, bizim için hayat yeni başlıyor" [7] diyordu.

Mustafa Kemal Şam'da

Aklı, fikri milletin ve memleket'in geleceğinde. İki düşüncesi var. Biri istibdat... Öteki, hürriyet. Ve de koca bir imparatorluğun sonu...

Bu düşünceyle, Şam da siyasi çabalara başlar. Yakın arkadaşlar da bulur. Bu arada siyasi çabalarından dolayı sürülmüş bir tıp talebesi ile tanışır. O, hürriyet mücadelesine burada da devam etmiş. Ancak, teşkilât da bir başarı sağlayamamış olan Mustafa Beyi [8] kendine ve fikirlerine yakın bulur. "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurarlar. Şam'dan sonra, Beyrut ve Yafa'da Cemiyetin şubelerini açarlar. İşler ağır yürümektedir. Aslında bu çabaların başarı ile sürdürüleceği yer, Mustafa Kemal'e göre Makedonya'dır.

Bir kolayını bulur. Selanik'e gider. Bu gidiş, Selanik'teki çabalar ve dönüş gerçekten çok sıkıntılı olur. Fakat Selanik'te yoğun ve üzücü çabaların sonu olumludur. Vatan ve Hürriyet Cemiyeti orada da kurulur. Güçlükle, Selanik Askeri Rüştiyesi öğretmenlerinden Bursalı Hakkı

[5] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk s. 70-72.
[6] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk s. 78.
[7] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk s. 86.
[8] Cumhuriyet Devri Milletvekili Mustafa Cantürk

Levent Şahverdi Arşivi

Baha'nın evinde bir gece toplantısı tertip edilir. Bu toplantıda; Mustafa Kemal, Ömer Naci, Hüsrev Sami Kızıldoğan, Hakkı Baha ve Mustafa Necip bulunurlar[9].

"Mustafa Kemal için hayatta müşkül ve gayri mümkün yoktur diyen" Hüsrev Sami Kızıldoğan, o gece toplantısını Mustafa Kemal'in şöyle açtığını yazar:

"...Arkadaşlar, Memleketin yaşadığı vahim anları size söylemeye lüzum görmüyorum. Bunu cümleniz müdriksiniz. Bu bedbaht memlekete karşı mühim vazifelerimiz vardır. Onu kurtarmak yegâne hedefimizdir. Bu gün Makedonyayı ve tekmil Rumeli Kıtasını vatan camiasından ayırmak istiyorlar. Memlekete ecnebi nüfuz ve hakimiyeti kısmen ve fiilen girmiştir. Padişah zevk ve saltanatına düşkün, her zilleti irtikâp edecek menfur bir şahsiyettir. Millet zulüm ve istibdad altında mahvoluyor. Hürriyet olmayan bir memlekette ölüm ve izmihlâl vardır. Her terakkinin ve kurtuluşun anası hürriyettir. Tarih bugün biz evlatlarına bazı büyük vazifeler tahmil ediyor. Ben Suriye'de bir cemiyet kurdum. İstibdad ile mücadeleye başladık. Buraya, bu cemiyetin esasını kurmaya geldim. Şimdilik gizli çalışmak ve teşkilatı taazzuv ettirmek zaruridir. Sizden fedakârlıklar bekliyorum. Kahhâr bir istibdad'a karşı ancak ihtilâl ile cevap vermek ve köhneleşmiş olan çürük idareyi yıkmak, milleti hakim kılmak. Hülasa; vatanı kurtarmak için sizleri vazifeye davet ediyorum". [10]

Bunun üzerine, Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı Ömer Naci: "..Mustafa Kemal! Arkandayız. Seni takip edeceğiz. Ölümler, cellatlar, işkenceler bile bizi bu azmimizden çevirmeyecektir. Hürriyet verilmez. O ancak alınır. Zulüm ve istibdad altında inleyen bu masum ve biçare milleti kurtaracağız. Yaşasın hürriyet ve ihtilâl" [11] karşılığını verir. Yeniden söz alan Mustafa Kemal; "..Arkadaşlar! gerçi bizden evvel bir çok teşebbüsler yapılmıştır. Fakat onlar muvaffak olamadılar. Çünkü, teşkilâtsız işe başladılar. Biz kuracağımız teşkilât ile bir gün ve behemehal muvaffak olacağız. Vatanı, milleti kurtaracağız". [12]

Böylece, "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti" Selânik'te kurulur. Cemiyetin hızla geliştiğini söyleyen Hüsrev Sami Kızıldoğan "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti, vatanın her köşesinde dalbudak sardı. Memleketin en kıymetli, en

[9] Hüsrev Sami Kızıldoğan, Belleten I. Cilt s. 619.

[10] Hüsrev Sami Kızıldoğan, Belleten I. cilt s. 622.

[11] Hüsrev Sami Kızıldoğan, Belleten I. cilt s. 622.

[12] Hüsrev Sami Kızıldoğan, Belleten I. cilt s. 622.

Levent Sahverdi Arşivi

fedakâr evlâtlarını sinesine aldı. Bazı küçük gruplar da buna iltihak etti" [13] der.

Mustafa Kemal Suriye'deki görevine döner. Bu gidiş ve dönüşte gerçeği bütün acılığı ile tadar. Ama gerçekler ona acı tecrübeler kazandırmıştır. Bir takım üzücü, düşündürücü olaylardan dersler çıkarmıştır. Bunların sonucu olarak da: "Bir defa daha karar verdim ki günün değil, yarının adamı olmak lâzımdır" [14] der...

Şam'a topçu stajına gitmeden önce Beyrut'da arkadaşlarına: "...Dava yıkılmak üzere bulunan bir imparatorluktan, önce bir Türk Devleti çıkarmaktır" [15] diyecektir...

Bir süre sonra 3.ncü Ordu'ya tayin edilir. Ordu Karargâhı Manastır'dadır. Fakat Mustafa Kemal, Selanik'te bulunan daha üst komutanlığa alınır. Vatan ve Hürriyet Cemiyetindeki arkadaşlarını arar. Arkadaşları, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleştiklerini söylerler. Çok üzülür. Bu konuda çeşitli görüşler vardır.

Belleten'e "Vatan ve Hürriyet" başlıkla bir yazı yazan Profesör Afet İnan, Mustafa Kemal'in staj yaptığı alaya ait bir olayı anlattıktan sonra; Mustafa Kemal Suriye'de mümkün olanı yaptıktan sonra Makedonya'ya geçiyor. Şam'daki eserini Makedonya'da da kuruyor. Evrensel ve tarihî işin, 1908 İnkılabı'nın esasını Şam'da Doktor Mustafa'nın evinde aramak lâzım gelir" [16] demektedir.

Bu ifadeden Vatan ve Hürriyet Cemiyeti mensuplarının Ali Fuat Cebesoy'un "..Selanik'e geldikten kısa bir müddet sonra Rahmi Beyin dostları ile tanıştım. Bunların arasında, Talât, İttihat ve Terakki Partisi liderlerinden, Mithat Şükrü, partinin genel sekreterlerinden Necmettin Molla ve sair vardır.

...Mustafa Kemal'in daha okul sıralarında iken telkinlerde bulunduğu arkadaşların ve bilâhare Suriye'den kaçarak Selanik'te bir şubesini kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti üyelerinin, İttihat ve Terakki'ye geçtiklerini anladım" [17] dedikten sonra, Mustafa Kemal Şam'da iken Paris'teki Cemiyet Merkezi liderlerinden doktor Nazım'ın yetkili olarak Selanik'e geldiğini, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti mensupları ile konuşarak onları: "...Tarihte İttihat ve Terakki Cemiyetinin yeri var. Memleket dışında bir

[13] Hüsrev Sami Kızıldoğan, Belleten I. Cilt s. 622.
[14] Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam I. Cilt s. 102.
[15] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım, Atatürk s. 108.
[16] Afet İnan, Belleten I. Cilt s. 289-298.
[17] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk s. 103.

Levent Sahverdi Arsivi

hayli neşriyat yaparak kendisini tanıtmıştır. Bu ad altında toplanır çalışırsak daha iyi netice alırız. İki ayrı cemiyet maksat ve gayeleri bir de olsa ayrılık manzarası ifade eder" [18]. diyerek, ikna ettiğini yazar.

Oysa, aynı konuya değinen Hüsrev Sami Kızıldoğan, Selanik'te cereyan eden bazı takip olaylarına değinerek, kendisi ile Ömer Naci'nin hemen Selanik'ten uzaklaşmalarını, Avrupa'ya kaçmalarını, Talât Beyin teklif ettiğini söyler. Cemiyetin henüz harekete geçecek kadar kuvvetli olmadığını, sarayın gidişten haberdar olduğunu, memleketten derhal ayrılmamız gereğini ileri sürdüğünü belirtir. Sonra da gecikmenin tevkif ile sonuçlanacağını açıklar. Hüsrev Sami Kızıldoğan 1907 yılı Mart ayında Paris'e ulaştıklarını, orada iki grupla temasa geldiklerini, Ahmet Rıza grubunun kendilerine uygun göründüğünü söyler. Bazı şartlarla birleşmeyi kabul ettiklerini açıklar. Uzun görüşmeler sonunda Ahmet Rıza'nın teklif ettiği isim değişikliği ile birleşme gerçekleşir. Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin Terakki ve İttihat adını aldığını işaretler ve "...Bu isim değişmesi 10 Temmuz 1908 tarihine yakın bir zamanda vaki olmuştur. 1908 İnkılabı'nda hakiki rolü yapan kuvvet, sonradan aldıkları Terakki ve İttihat namı altında çalışan Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin öz evlâtları idi" [19] hükmünü getirir.

Yine aynı konuya değinen Faik Reşit Unat; 23 temmuz 1908'de II. Abdülhamid'i Meşrutiyet İdaresi yeniden kurmaya zorlayan hareketin kaynağı olan, Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin Selanik de müsait bir faaliyet sahası bulmasında ve bilhassa Ordunun seçkin ve aydın subaylarının azimli ve cesur davranışlarına dayanmasına imkân hazırlayanlar arasında Mustafa Kemal'in önemli rolü üzerinde, belki de politikacı rakiplerinin tesiriyle olacak, gereği gibi durulmamıştır" [20] diyerek konuya daha da açıklık kazandırmaktadır.

Yazar, 13 Mayıs 1889 da genç tıbbiyelilerin kurduğu İttihad-ı Osmani Cemiyetinin değişik isim ve namlarla Paris'te Osmanlı İttihat ve Terakki şeklinde kurulduğunu açıklar. "Dışardan yapılan gizli telkinlerle, teşviklerle ve zaman zaman verilen müphem talimatlarla bu işi başaramayacakları bir gerçekti" dedikten sonra "Teşkilâtlanmış bir silâhlı kuvvete dayanmak zaruri idi... İşte bu kuvvetten faydalanma ve onunla işbirliği yapma imkânını , herkesten önce Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal'e borçlu bulunmaktadırlar" [21] der.

[18] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk s. 113.
[19] H. Sami Kızıldoğan, Belleten I. Cilt s. 623-625.
[20] Faik Reşit Unat, Belleten XXVI Cilt. s. 239.
[21] Faik Reşit Unat, Belleten XXVI Cilt. s. 239.

Levent Sahverdi Arşivi

Aslında, o devirde, İttihat ve Terakki ileri gelenleri tarafından Mustafa Kemal hep dışarda bırakılmak istenmiştir. Hiç rolü yokmuş gibi geçiştirilmiştir. Unutturulmak yolu tutulmuştur. Bunu, bu kısa araştırmamızda görmek mümkündür. Nitekim, Kâzım Karabekir İttihat ve Terakki adlı kitabında: "...Bu aralık Mustafa Kemal Bey, Atatürk de Selanik'te Ordu Erkân-ı Harbiyesine, Fethi Beyin yanına nakletmiş olduğundan, Fethi Beyin rehberliği ile o da Cemiyete alınmıştır" [22] demektedir. Daha ileri sayfalarda göreceğimiz üzere, Mustafa Kemal'i bu küçümseme, bazı tarihî hakikatleri inkâra kadar vardırılmıştır.

Vakit Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman, Mustafa Kemal'in, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti kuruluşunu anlattıktan sonra, kendisine:

"...Selanik'e geldiğimde bizim Hürriyet Cemiyeti'nin Terakki ve İttihat namını aldığını duydum. Doktor Nazım Bey, Paris'ten Selanik'e gelmiş, Terakki ve İttihat Cemiyetinin tarihte yeri vardır. O nam altında çalışırsa daha iyi tesir eder." [23] diyerek arkadaşlarını ikna etmiş. Cemiyette o nam altında çalışmakta devam etti.

Bu konuyu enine boyuna inceleyen Faik Reşit Unat çeşitli kaynakları kıymetlendirdikten sonra; "..Akabe harekâtının 11 Aralık 1905 ile 1 Ekim 1906 arasında cereyan ettiği, Mustafa Kemal Beyin 14 Kasım 1906'da topçu stajı yapmak üzere Şam'a döndüğünü" belirterek "..Mustafa Kemal'in hiç değilse 1906 Ekiminden üç-dört ay önce Selanik'te bulunmuş ve teşebbüsü yapmış olması gerekmektedir. 27 Eylül 1907 de Doktor Nazım ile yapılan anlaşmaya kadar Osmanlı Hürriyet Cemiyeti adını muhafaza eden teşekkülün kuruluşu da, kat'i gün söylenememekle beraber Temmuz 1906 içerisindedir". diyor. Sonra da: "..Eylül 1906 içinde katıldığı kendisi tarfından noktalanan Enver Paşanın bizzat kaleminden çıkmış hatıralarına bakılınca, 10 kişi arasındaki anlaşma Mustafa Kemal'in teşebbüsünün bir devamı olduğunda şüphe bulunmadığına, 1906 Temmuzundan daha önceki bir tarihte yapılmış olmak ve Mustafa Kemal'in 1906 ilkbahar aylarında-muhtemelen Nisan-Mayıs- Selanik'e gelmiş olduğunu kabul etmek doğru olur, düşüncesindeyim" [24] kanaatına varmaktadır.

İncelemesini sürdüren Unat, bir tesadüf eseri eline geçmiş olan, beş ciltlik "Yeni Usul Talim-i Kıraat" adlı kitabın 5 inci cildinde yer alan bir makale de: "...5 inci Ordudan nakleden bir Erkân-ı Harp Zabiti, Mekteb-i

[22] Kâzım Karabekir, İttihat ve Terakki s. 257 (Dip notu).

[23] Faik Reşit Unat, Belleten XXVI Cilt s. 342.

[24] Faik Reşit Unat, Belleten XXVI Cilt s. 344-345.

Levent Sahverdi Arşivi

Tıbbiyeden tardedilmiş, kalebentliğe mahkum edilmiş, Şam'da ticaretle iştigale başlamış biriyle buluşarak bir Hürriyet Cemiyeti teşkiline karar verdiler. Bu cemiyete Selanik'te bir şube ihdasına çalıştılar. Sınıf arkadaşlarından bazı gençlerle, şimdi birer mevk-i mübeccel-ihraz eden zevat-ı âliyeden bazılarıyla görüşüp nihayet bir cemiyetin esasını kurdular." [25] şeklinde ifadede bulunulduğunu yazmaktadır. General Kâzım Karabekir: "Bu Cemiyet ilk önce, Selanik'te 1906 Eylülünde Osmanlı Hürriyet Cemiyeti adı ile teşekkül etmiş ve Manastırda da bir şube açmıştır. Ertesi yıl adını Paris'teki Cemiyetle birlik olarak Terakki ve İttihad'a değiştirmiş ve 1908 Temmuzunda Meşrutiyet'in ilânından sonra da ilk kurulan cemiyetin adı olan İttihat ve Terakki'yi kabul ederek siyasi faaliyete girmiş" [26] demekte ve daha sonraki sayfalarda:

"...Selanik'te, 8-10 arkadaş ve başlarında yüzünü belki de gördüğüm fakat onun beni yakından takip ettiğine, dinlediğine hiç şüphe etmediğim Talât Bey adında bir zat vardır. Bunlar dört yıldır başlayıp bırakmak üzere bazı teşebbüslere girişmişlerdir. Selanik'den başka hiç bir yerde teşkilâtı yoktur. Hatta Selanik dahi eski teşebbüsler gibi, bu sefer de işten vazgeçmiş, temsili kalmıştır. Benim ısrarımla Manastıra teşkilât salâhiyeti verdiler." [27]

Çok ince noktalara kadar inerek bir toplantı yaparlar. Tarih, 29 Ağustos 1906 dır. Bu toplantıda Talât Bey:

"Sultan Hamid'in 18 Ağustos 1906 da ağır hastalığını ve ölümünde dahi Hürriyet ilân olunmazsa, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devletini paylaşma tehlikesi karşısında kalacağımızı, bunun için yer yer adı ne olursa olsun cemiyetler teşkil olunarak hazır bulunmaktan başka çaremiz kalmadığı hakkındaki Şurayı Ümmet Gazetesi'nin yazdığı makaleleri okuyor. Bu teklifi arkadaşları kabul ediyor. Hemen o gün toplanmaya karar veriyorlar. Fakat 70 kişiden yalnız 10'u bu toplantıya geliyor. 10 kişi ile kurmayı teklif ediyor ve karar altına alınıyor." [28]

"Nihayet, 1 Eylül 1906 Cuma gecesi, Talât, Rahmi, Mithat Şükrü ve İsmail Canbolat ikinci defa toplanıyorlar. Hilâl adı ile ilk Selanik Merkezini kuruyorlar. Bilâhare Eylül 1906'da Ömer Naci Beyin evinde toplanıyorlar. Hilâl yerine Osmanlı Hürriyet Cemiyeti adını kabul ediyorlar" [29]

[25] Faik Reşit Unat, Belleten XXVI cilt. s. 346, 347.
[26] Kâzım Karabekir, İttihat ve Terakki s. 131.
[27] Kâzım Karabekir, İttihat ve Terakki s. 164.
[28] Kâzım Karabekir, İttihat ve Terakki s. 175 (Dip notu).
[29] Kâzım Karabekir, İttihat ve Terakki s. 176.

Levent Şahverdi Arşivi

Kurucuların ad ve numaralarını [30] açıkladıktan sonra: "Burada İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tarihi için mühim bir hakikati de kaydediyorum. O da, Mustafa Kemal Beyin (Erkân-ı Harp Kolağası Atatürk) Cemiyetle münasebetidir. Terakki ve İttihat namını aldıktan bir hayli zaman sonra 1324 (1908) Şubatında Cemiyet'e Fethi Beyin (Merhum Okyar) delâleti ile girmiş ve 322 numarayı almıştır.

...Suriye'de 1906 teşrinevvelinde Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni teşkil etmiş Selânik'e gelerek orada da bir şube açmış. İşbu şube de sonra kendisine Terakki ve İttihat ismini vermiş... 1931 de basılmış olan tarihin III üncü cildinin 141 inci sayfasındaki yazılar hakikata uygun değildir" [31] demektedir. Yazının sonunda bu gerçek dışı beyana değinilecektir.

Mustafa Kemal'in Selanik'teki Çabaları

Selanik'te İttihat ve Terakkiye ait çabalar yoğun. Genç subaylar, kurmaylar, Cemiyetle yakından ilgili. İmparatorluğun kötü gidişine çare aranmakta. Çıkar yol, İhtilâl olarak görülmekte. Abdülhamid'in istibdadına son vermek, Meşrutiyeti ilân etmek yegâne çare sanılmaktadır. Bu yüzden, Selanik çok hareketli. Hemen her yerde bu konu görüşülmektedir. Nitekim, başta Mustafa Kemal olmak üzere genç subaylar, cesaretle, hemen herşeyi açıkça söylemekteydiler. Hem de, yer ve zaman aramaksızın. Bunu Makedonya'daki bir yabancı ajans şöyle belirlemektedir: "İnkılâp hareketini hemen tüm subaylar kavramış durumda. Gerek kendi aralarında, gerekse yabancılarla konuşurken, şimdiki yöneticiyi, hiç çekinmeden, sert bir biçimde eleştiriyorlar. Türkiye'yi felâkete sürükleyen yöneticilerden memnuniyetsizliklerini açıkça belirtiyorlar. Temsilî yönetim isteminde bulunuyorlar. Garnizon bulunan taşra kentlerinin çoğunda, aydın subaylar, polis gözetimi ve sansür engeline rağmen, politik çevrelerle ve yurt dışındaki Jön Türk yöneticileri ile canlı bir ilişki içindeler. Bir takım ayrıcalıklara sahip olan buralardaki yabancı posta servisleri, gerek inkılâpçı yayınların, gerekse her türden dış kaynaklı haber ve yazıların dağıtılmasını önemli ölçüde kolaylaştırıyorlar." [32]

Mustafa Kemal de bu sorunlar üzerinde ciddiyetle ve büyük bir dikkatle durmaktadır. Sık sık, arkadaşı Ali Fuat Cebesoy ile buluşur. Ona iç ve dış durumu değerlendirir. İttihat ve Terakkiyi eleştirir. Amaçları

[30] Kâzım Karabekir, İttihat ve Terakki s. 178.

[31] Kâzım Karabekir, İttihat ve Terakki s. 179 (Dip notu).

[32] Yuriy Aşatoviç Petrosyan, Sovyet Gözüyle Jön Türkler s. 303. Grajdanskiy Ajansı'nda bulunan Petryayef.

Levent Sahverdi Arşivi

üzerinde durur. "...Meşrutiyetin ilânı yeter çare olamaz. Cemiyetin bir siyasi parti haline gelerek hükümeti, meşrutiyetin ilânından sonra, ele alması lâzımdır. Parti önceden bu vazifesini hazırlamış ve ne yapacağını programlaştırmış olmalıdır. Aksi taktirde, ikinci meşrutiyet de birincisinin akıbetine uğrar.

Öyle ise ne yapmalıdır?

Meşrutiyet köhneleşmiş ve insicamını kaybetmiş olan Osmanlı İmparatorluğunun gövdesi üzerine değil, Türk çoğunluğunun yaşadığı kısım üzerinde oturtulmak, düşmanlarının, yani büyük devletlerin yapacağı bir tasfiye yerine ihtilâl idaresi kendi başına bir Türk Devleti kurmalıdır" [33] der.

Mustafa Kemal, bu düşüncelerini, yalnız arkadaşlarına değil, cesaretle ve pervasızca her yerde söylüyordu. Kafasındaki istifham ise, ihtilâl yaklaştıkça büyüyordu. Ona göre; ihtilâli ordu yapacaktı. Anayasanın yürürlüğe girmesi için, padişahı yine ordu zorlayacaktı. Orduyu bu işe ihtilâlci genç subaylar sevk edecekti. O halde lider kimdi? Ya da kim olacaktı?

Yine bu konuların heyecanla konuşulduğu bir akşam, söz İran olaylarına gelir. "İran'da hürriyet mücadelesine atılanlar, büyük başarı kazanmışlardı. Muzaffereddin Şah, Parlâmentoyu açmak zorunda kalmıştı. Anayasa ilân edilmişti. Girit'de Venizelos aynı dava için ortaya atılmıştı." Ali Fethi Bey, bizde neden böyle adamlar çıkmaz, diyerek hiddetlenir. Mustafa Kemal düşüncelidir. Arkadaşlarından biri ona: "Ben senin ne düşündüğünü biliyorum. Neden ben çıkmayayım?" diyorsun. Mustafa Kemal: "Evet öyle düşünüyorum. Neden, neden bir Mustafa Kemal çıkmasın?" [34]. der

Ona göre bütün sorun, İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenlerinin, gelecek için bir programlama ve planlama yapmamalarından ileri geliyordu. Bu yüzden de fikirleri, düşünceleri bir türlü arkadaşlarına uymuyordu. Ne ihtilâlin amacı, ne ihtilâl sonrasında, ne yapılacağı noktasında ittihatcılar'la hemfikir değildi.

Bir yabancı yazar: "..O, politik bakımdan hareketli bir çağda doğmuştu. Kızıl Sultana, müstebit İkinci Abdülhamid'e karşı muhalefet, yurt içindeki ve dışındaki sürgünler arasında pek faaldi. Genç subaylar arasında muhalefet grupları oluşuyordu. Bu grupların en başında Jön

[33] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk s. 114.

[34] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk s. 120-121.

Levent Sahverdi Arşivi

Türkler geliyordu. Mustafa Kemal gibi Avrupa aydınlarının ve politika yazarlarının yapıtlarını da gizlice okuyan vatansever, genç bir askerin bu harekete katılması gayet doğaldı. Bununla beraber, O, Genç Türkler'in bir Osmanlı Ulusu konseptine baştan itibaren inanmıyordu. Tarihinde göstermiş olduğu gibi, haklı olarak bunda bir çelişki görülüyordu. Çünkü çok uluslu toplum ilkesi; ulus bilincinin oluşması ve ulusların özgürlük savaşları karşısında eskimiş, modası geçmiş bir ilkeydi. Fakat, o günlerde, Türk'ten ulus olarak söz eden kimdi. Türkler bile ulus sözünü ağızlarına alamıyorlardı. Böylece, sözcülerini kişisel hırslar peşinde koşar, güvenilmez kişiler olarak gördüğü Genç Türkler hareketi içinde bir başarı sağlayamadı." [35]

İşin gerçeğini Mustafa Kemal'in arkadaşlarından farklı yaratılmış olmasında aramak daha doğru olur, kanısındayım. Nitekim, bu hususu onu uzaktan ve yakından tanımış olanlar da itiraf etmişlerdir. Mustafa Kemal, dünyanın ve Osmanlı İmparatorluğunun durumunu değerlendirmekte farklıydı. Gidişata bakış açısı ile farklıydı. Olayları teşhis etmesi, ayırması, değerlendirmesi ve ileriyi görmesi ile farklıydı.

Mustafa Kemal ile bol bol konuştuklarını belirten arkadaşı Ali Fethi Okyar: "...Mustafa Kemal'in yüksek meziyetlerini, fikrî seviyesini sezmek imkânlarını" [36] Selanik'te bulduğunu söyler.

Daha ileri sayfalarda göreceğimiz üzere, onu daima rakip sayan Enver Paşa bile: "Orduyu Mustafa Kemal'den başkası idare edemez" [37] demişti.

Orgeneral Asım Gündüz, hatıralarında: "Gerek Harbiye'de, gerek Harp Akademisi'nde bir şey dikkatimi çekmişti. Doğu illerinden ve Anadoludan gelen arkadaşlar, İstanbullular gibi yalnız dersleriyle meşguldüler. Sadece Manastır İdadisinden gelen arkadaşlarımız daha çok uyanık, daha çok batıya dönüktüler. Onlar, derslerinin dışında memleket meselelerini de tartışıyorlar, bu konularda fikirler ileri sürüyorlardı. Mustafa Kemal de bunlardandı." [38]

Orgeneral Fahrettin Altay "On Yıl Savaşı ve Sonrası" adlı hatıralarında, İstanbul'da Genelkurmay Seferberlik Dairesinde görevli bulunduğunu, mesai arkadaşı binbaşı Sadullah Beyin kendisine: "...Enver şüphe yok ki büyük adamdır. Lâkin baş olacak kudrette ondan üstün

[35] Askeri Tarih Bülteni Sayı 16, s. 107.
[36] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk s. 118-119.
[37] Celal Bayar, Ben de Yazdım s. 21.
[38] Asım Gündüz, Hatıralarım s. 13.

Levent Sahverdi Arşivi

Mustafa Kemal vardır. Ben her ikisini de çok yakından tanırım... Onda öyle bir enerji vardır ki, manialar onun karşısında dümdüz olur" [39].

Mustafa Kemal, daha Akademi sıralarında iken, Ali Fuat Cebesoy'un babası İsmail Fazıl Paşa tarafından çok takdir edilir. Arkadaşı olan Osman Nizami Paşaya onu tanıtır. Paşa, Mustafa Kemal'e bir takım sorular sorar. Sonra da: "Mustafa Kemal Efendi oğlum, görüyorum ki, İsmail Fazıl Paşa seni takdir etme hususunda yanılmamış. Şimdi, ben de onunla hemfikirim. Sen bizler gibi, yalnız erkân-ı harp zabiti olarak normal bir hayata atılmayacaksın. Keskin zekân ve yüksek kabiliyetin memleketin geleceği üzerinde müessir olacaktır. Bu sözlerimi bir kompliman olarak alma. Sende memleketin başına gelen büyük adamların daha gençliklerinde gösterdikleri müstesna kabiliyet ve zekâ emareleri görmekteyim" [40]

Talât Paşa ise, üç büyük cilt tutan Gurbet Hatıraları'nda, çok açık bir dille onu övmektedir. Daha sonraki sayfalarda onunla konuşmalarını göreceğiz. Bu bölümü daha çok uzatmak istemiyorum.

Falih Rıfkı Atay, Mustafa Kemal'in daha 5 inci Ordu'da iken, Selanik'e gitmeden önce arkadaşlarına: "Asıl mesele yıkılmak üzere bulunan imparatorluktan bir Türk Devleti çıkarmaktır" [41] der. Sonra da:

"..Mustafa Kemal acı ve sert tenkitçi olduğu kadar açık konuşucu idi. Daha o zaman, 1907 de arkadaşlarına şu fikrini söylemekten çekinmemiştir: "Köhneleşen ve hayatiyetini kaybeden Osmanlı İmparatorluğu gövdesi üzerine devlet oturtulamaz. Ancak, Türk çoğunluğu toprağı üzerine oturtulabilir. Büyük devletlere bir likidasyon yaptırmaktan ise ihtilâl idaresi bunu kendisi yapmalıdır.

Meşrutiyet, hürriyetleri gerçekleştirince bütün milliyet davaları ortaya çıkacaktı. Avrupa Türkiyesinde, Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan, Karadağ ve Selanik'e inmek isteyen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile çevrilmiştik. Sırp, Yunan ve Bulgar azınlıkları bizim topraklarda idi. Hepsi birer parça koparark anavatan saydıkları topraklara katılmak isteyeceklerdi. Tek, devlete bağlı olanlar Türklerdi. Onlarda yoksul ve zayıf idiler. Araplara da ayrılma fikri aşılanmıştı. İmparatorluğun paylaşılmasına çoktan karar verilmiş idi. Yalnız biz Türkler ezilecektik. İmparatorluğun yıkıntıları altında biz kalacaktık. Hıristiyanlar ayrılacaklar, Türkler ve Araplar ayrı ayrı devletlerin sömürgeleri olacaklardı. Millî bir sınırlama

[39] Fahrettin Altay, 10 Yıl Savaş ve Sonrası, s. 10.
[40] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk s. 37.
[41] Falih Rıfkı Atay, Çankaya s. 47.

Levent Sahverdi Arşivi

gerekti. Avrupa yakasında, batı ve doğu Trakya bizde kalmalıydı. Edirne vilâyetinin kuzey sınırları genişlemeli, Arnavutluk bağımsız olmalı, Avusturya, Macaristan, Bulgaristan ve Yunanistan İstanbul'da bir konferansa çağrılmalı idi. Dava milliyet prensibi'ne göre çözülmeli, Anadolu kıyılarına yakın Adalar bizim olmalı, yabancılara kalan Avrupa Türkiyesi toprakları ile bize kalanlar arasında nüfus değişimi yapılmalı, Anadolu güneyinde ise Hatay-Halep-Musul bizde kalmak üzere gerisi Araplara bırakılmalı idi.

İttihat ve Terakki ise, tam bir kayıtsızlık içerisindedir. İleriyi gören yok. Hiç kimse toprak fedakârlığı istemez. Mustafa Kemal gibi düşünmek vatan hainliğidir" [42]

Aynı konuyu inceleyen A. Fuat Cebesoy ise: "...Mustafa Kemal'in bu sözlerinden çıkan mâna şu idi. Osmanlı İmparatorluğunun tasviyesi işi, Türkün aleyhinde olarak düşmanlarımıza bırakılmamalıdır. Bir ihtilâl sonunda iş başına geleceği anlaşılan Meşrutiyetçilerin kuracağı idare cesur bir kararla tasfiye işini kendisi yapmalıdır. Selâmet yolu budur" [43].

Ülkenin içerisinde bulunduğu durum bundan daha güzel nasıl değerlendirilebilirdi? Mustafa Kemal'in bu ve benzeri cesur ve gerçekçi çıkışları İttihat ve Terakki'deki arkadaşlarına hoş görünmüyordu. Böylece ihtilâf da başlamış oluyordu.

İkinci Meşrutiyet

23 Temmuz 1908 de İkinci Meşrutiyet ilân edilir. Meşrutiyetin her şeyi halledeceğini sananlar, 1876 Anayasasını da yürürlüğe koydururlar.

Mustafa Kemal düşüncelerinde haklıdır. Sonrası planlanmayan programlanmayan bir hareket yapılmıştır. Devlet kendi düzeni ve yapısı içerisindedir. Osmanlılık geçer akçe olarak görülmektedir.

Ali Fethi Bey: "Evet; Uğrunda bunca emek vermiş, hatta başka ülkelere nispetle, mahdut da olsa kan dökülmüş, fakat her şeyden önce vatanın içinde bulunduğu binbir dertten kurtuluş çaresi olarak benimsediği meşrutiyeti ilân etmiştik" [44] diyor. Sonra da: "...İstanbul'un ne diyeceğini merak ederken, Umum Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa, İttihat ve Terakki Selanik Merkezi Reisi olduğunu bildiği manyasîzade Refik Beyi, özel olarak çağırttı. Sultan Hamidin, bizim ilk beyannameleri sokaklara yapıştırdığımız ve Merkez olarak bölgeye meşrutiyetin ilân edildiğini telgrafla bildirdiğimiz

[42] Falih Rıfkı Atay, Çankaya s. 48-49.
[43] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk s. 116.
[44] Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam, s. 24.

Levent Şahverdi Arşivi

saatte, aynı kararı aldığını haber verdi. O anda hep beraber olduğumuz ve daha sonra vatanın kaderinde söz sahibi olacak Enver, Mustafa Kemal, Cemal, Kâzım Karabekir ve diğer arkadaşlar derin bir oh!.. çektik..."

Fakat, her nedense, bir gün sonra yapılan toplantıda Mustafa Kemal'i görmüyoruz. Gerçekten seveni ile kıskananı ve korkanı ile Mustafa Kemal'den kaçtıkları apaçık. Kendi aralarındaki toplantı için Ali Fethi Okyar: "...Ertesi günü, Mithat Şükrü, Talât, Cavit, Rahmi, Tahsin Beylerin de katılmasıyla, İttihat ve Terakki'nin takip edeceği yol üzerinde görüştük. Talât, Cavit, Rahmi, Cemal, Hafız Hakkı Beylerin İstanbul'a gönderilmesini kararlaştırdık. Talât şu teklifte bulundu.

"Cemiyet mes'uliyeti omuzlamalıdır. Artık, halkın itimat ve itibarını temsil eden bir siyasi mevcudiyet olarak resmen sahneye çıkmalıyız. Evvela, cemiyetin merkezinin Selanik olduğunu ve bütün muhaberelerin bu merkezle yapılacağını, direktiflerin sadece merkezden verileceğini tamim edelim. Muhatap biz olduğumuzu hükümete bildirelim" [45]

Bu anda, Selanik Hürriyet naraları ile inliyor. Bir bayram havası yaşanıyor. Herşey olduğu sanılan Meşrutiyet kutlanıyor. Sadece Mustafa Kemal: "...Hürriyet ilân edildi. Peki, şimdi ne olacak? [46] diyordu. Demekte de haklıydı. Gerçekten İttihat ve Terakki liderleri tereddüt içindeydiler. Bir taraftan meşrutiyetin ilânında emeği geçmiş genç subayların taşkınlığı, öte yandan kolay kazancın getirdiği şaşkınlık ordudaki disiplini silip götürmüştü. "Ne İttihat ve Terakki Cemiyeti subaylara ve ne de subaylar Cemiyete söz geçiremez oldular. Genel Merkez insiyatifi kaybetti. Talât Paşa bir gün bize: Vallahi ben de şaşırdım kaldım. Suyun durulmasını bekliyoruz" [47] demişti.

Akıp giden olaylardan en çok hüzün duyan Mustafa Kemal ise Ordu muhakkak ve derhal siyasetten çekilmelidir. Aksi taktirde bir kudret olmak vasfını kaybedecektir. Bu ise, memleket için bir felâket olacaktır." [48].

Prof. Sadi Irmak: "İttihat ve Terakki önce iktidarı almayıp Merkez-i umumi aracılığı ile sorumsuz bir durumda kalmaya ve perde arkasından etki yapmayı seçti. Bu nokta, Mustafa Kemal'in direktiflerine aykırı idi. O, İttihatçılara iki şey tavsiye etmişti: 1. Ordu siyasetten çekilmeli. 2. Parti hükümet sorumluluğunu almalı." [49]

[45] Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam, s. 24-26.
[46] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk s. 134.
[47] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk s. 134-135.
[48] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk s. 135.
[49] Sadi Irmak, Atatürk ve Türkiyede Çağdaşlaşma Atılımları s. 39.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal cesurdur. Haklıdır. Haklılığın verdiği cesaretle çok ağır tenkitlere devam etmektedir. Bu konuşmalar cemiyet ileri gelenlerince duyulmakta, bilinmektedir. Hatta bir gün Enver Bey Hafiz Hakkı Beye:

"Mustafa Kemal fazla ileri gidiyor" diyecek, arkasından da "Bir Çare düşünülmesini.." [50] teklif edecektir. Bir akşam da, Ali Fethi, Nuri Conker, Ali Fuat Cebesoy beraber bulundukları zaman Ali Fethi Okyar: "..Mustafa Kemal'in fikirlerini kabul etme ve ona hak vermekle beraber, şiddetli tenkitlerinden, şimdilik vazgeçmesini söyledi. Mustafa Kemal, üzgün olarak, "Bunu senden beklemiyordum" cevabını verdi. Sonra da, "Fuat! memleket meçhul bir akıbete doğru sürükleniyor" dedi.

"Evet, Mustafa Kemal'in hakkı vardı. Memleket meçhul bir akıbete doğru sürükleniyordu. Ne yazık ki, ihtilâli başarmak için orduya dayanan ittihatçı liderler, iktidarlarını devam ettirebilmek için de ordunun siyasi faaliyetine ihtiyaç duyuyorlardı." [51]

Mustafa Kemal yine yakınarak: "...İşte söylediklerimiz birer birer çıkıyor. Eğer ihtilâl öncesi, ihtilâl sonrası için elimizde bir plan ve bu planı tatbik edebilecek bir lider olsaydı, bu vaziyete düşmezdik" diyordu. Kurulan Hükümeti gördükten sonra da: "...Bunlar mı, demişti, bunlar mı, bu kabine mi, uğrunda bu kadar yıl mücadele ettiğimiz meşrutiyet inkılâbını tamamlayacaklar" [52]

Mustafa Kemal, bunları devamlı olarak anlatmamış mıydı? "Dur hele Bakalım"lar birbirini kovalamamış mıydı? Hakikati görmek için daima beklemek mi gerekti? Her olayı mutlak yaşayarak mı öğrenecektik? Bu güne kadar yitiklerimizin baş sebebi böyle düşünmelerimiz değilmiydi. Neden ileriyi gören, düşünen, yapılacağı gösteren bir Mustafa Kemal itiliyor, uzaklaştırılıyordu?

Şimdi hep meşrutiyet üzerine yazılıp çiziliyor.

Ali Fethi Bey, Teşkilâtın iki ay içinde, her yerde şubeler açtığını belirterek, Türkten gayrisinin bu konuda çabaları olmadıklarını Talât Beye açıklayarak: "Onları Türklüğe bağlamanın zamanı da fırsatları da heder olmuş. Şimdi hepsi kendi ırk, din, milliyet ve cinsi için didiniyor. Bu da bizlerin sırtından yapıyor. Biliyorum amma elden ne gelir? Sabredeceğiz ve hakikati görerek kendimize geleceğiz. Dur hele bakalım. Şu köprüleri geçelim. Bizden önce onlar bizi terk edecek" [53] demişti.

[50] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk s. 135.
[51] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk s. 136, 137.
[52] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk s. 136, 137.
[53] Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam s. 28.

Levent Sahverdi Arşivi

Basında ise Hüseyin Cahit: "...Hükümette ve hükümetin gidişinde hiç bir değişiklik göze çarpmıyordu. Bakanlar değişmemişti. Sarayın, halkın nefretini çekmiş bütün ileri gelenleri yerli yerinde duruyordu. Yalnız, nerede ise, istemeye istemeye bir genel af duyulmuştu." [54] diyor. Sonra da: "...Bu nasıl bir inkılâptır ki, inkılâbı gerçekleştirenler ortada yoktu" hükmünü veriyor. Meşrutiyet düzeninin ilk dakikadan başlayarak sakat doğduduğunu söylüyor. Ve "Meşrutiyet olunca iç yönetim makinesi bir tılsım etkisi ile hemen düzelecek. Yabancı devletlerin baskısından da kurtulacak... Ve de İngiltere, Meşrutiyetle yönetilen Türkiye'nin yanında olacak." [55] Sonra da "...O zaman egemen olan safça düşünceler" diyecek, başka türlü düşünemedikleri için onları: "...Dar, sık, karanlık bir çevre içinde kendi kendilerine yetişmişlerdi. Batıyı pek uzaktan, şöyle böyle seçiyorlar" [56] şeklinde niteleyecektir. Daha sonraki sayfalarda da "Aslında sonradan anlaşıldığına göre, Derneğin büyük, temelli bir örgütü ve hazırlığı yoktu. "...Meşrutiyetten sonrasını düşünmemişlerdi. Meşrutiyet bir kez gerçekleşince bir tılsım etkisiyle, işlerin kendiliğinden düzelivereceği duygusu belki sürüp gitmişti [57]. hükmünü verecektir.

Durum apaçık göründüğü üzere, Mustafa Kemal'in bütün düşündükleri su yüzüne çıkmıştı. İhtilâl, sadece, bir Osmanlı Hareketi idi. Devlet kendi yapısı içerisinde kalmıştı. Değişen bir şey de yoktu.

Aslında, İttihat ve Terakkicilerin, ihtilâl sonrası, bir hazırlığı, bir programı olmadığı bütün açıklığı ile ortadadır. Onlar ancak bir fikir etrafında "Osmanlılık fikri" etrafında toplanarak meşrutiyet'in ilânını düşünüyorlardı. Nitekim, Cemal Paşa: "...Esasen Selanik'te teşekkül etmiş olan İttihat ve Terakki gizli cemiyetinin dahilî siyaset programı Mithat Paşa Kanun-u Esasisi'nin meriyetinin iadesi idi. Bu Kanun-u Esasi'nin temeli de Osmanlı mülkünde Osmanlı İdaresi camiası ve tevsii mezuniyet esaslarının tatbiki idi" [58] demektedir.

Hatıralarının devamında ise: "...Bizi, Türk siyaseti yapmış olmakla itham edenlere gayet kat'i bir lisanla bildiririm ki, biz Türk siyaseti değil, Osmanlı camiası siyaseti yaptık" [59]

Aslında Mustafa Kemal de bunun doğru olmadığını söylemekteydi. Yamalı bir bohça halindeki Osmanlı İmpatorluğu'nun, her gün bir parça

[54] Hüseyin Cahit Yalçın, Siyasal Anılar s. 19.
[55] Hüseyin Cahit Yalçın, Siyasal Anılar s. 21.
[56] Hüseyin Cahit Yalçın, Siyasal Anılar s. 21.
[57] Hüseyin Cahit Yalçın, Siyasal Anılar s. 24-25.
[58] Cemal Paşa, Hatıralar s. 415.
[59] Cemal Paşa, Hatıralar s. 417.

Levent Sahverdi Arşivi

daha küçülerek yıkıldığı ortada idi. Bunu çıkarcı devletlerin yıkmalarını beklemeden, büyük kısmı Türk olan bölgeler üzerinde "Bir Türk Devleti kurmak", Mustafa Kemal'in temel görüşü idi. Bu görüşü, dolaylı da olsa, Cemal Paşa şöyle ifade etmekteydi: "...Hülasa, üç-dört ay devam eden daimi çalışma ve müzakerelere rağmen hiç bir milletin siyasi ihtilâl komitelerini İttihat ve Terakki Cemiyeti içine almaya muvaffak olamamıştık. Çünkü, onların maksatları ile bizim maksadımız arasında pek esaslı farklar vardı.

Onlar istiyorlardı ki, şimdiye kadar bir çok tehlikeye maruz olarak, gizlice yaptıkları bağımsızlık teşviklerini bundan sonra açıkca yapsınlar ve maksatlarına daha çabuk kavuşsunlar. Biz istiyorduk ki, Osmanlı Hükümeti nasıl bir bütün, Osmanlı milletlerinin birleşmesinden husule gelmiş hükümet ise, İttihat ve Terakki Cemiyeti de bütün Osmanlı milletlerinin eski ihtilâl cemiyetlerinden mürekkep bir cemiyet haline gelsin." [60]

Ama neye yaradı. Sadece, Mustafa Kemal'in Selanik'ten uzaklaştırılmasına sebep oldu. Bir kulp da buldular. İttihat ve Terakki'nin temsilcisi olarak Trablusgarp'a gönderdiler. Görevi ise, oradaki isyanı bastırmaktır.

Bir Hintli yazar olan Feroz Ahmad: değerli araştırmasında: "Cemiyetin yaptığı ihtilâlden en güçlü grup olarak çıktığı halde, siyasal gücü otomatik olarak tekeline almak garantisine sahip olmadığını ortaya koymaktadır" [61] der. Ve "...Yekpare bir siyasal kuruluş olmayan Cemiyet, kendi içindeki hizipleşme ve çatışmalar yüzünden, görünüşte olsun birleşmiş bir bütün niteliğini kazanamamakta, dolayısıyla da iktidara sahip çıkamamaktaydı." [62]

"...Durum, cemiyetin isterse hemen iktidara geçebileceğini göstermekteydi. Padişahın geleneksel otoritesi yıkılırken, İttihat ve Terakki'nin hem gizli cemiyetlere özgü bir mistiği vardı, hem de ihtilâli başarı ile sonuçlandırmasından ötürü itibarı artmıştı." [63]

Görüşlerine devam eden yazar: "İttihatçıların, bürokrasinin üst kademelerine çıkmak için gerekli tecrübe ve toplumsal geçmişten yoksun oluşlarıydı" dedikten sonra: "...Cemiyetin iktidara geçmesini engelleyen başka nedenler de vardı. Bunlardan biri merkezin, ülke çapında bir örgüte sahip olmamaları... Yerel idareyi devralmaya hazır olmadıkları...

[60] Cemal Paşa, Hatıralar s. 421.
[61] Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki s. 11
[62] Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki s. 12
[63] Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki s. 41

Levent Sahverdi Arşivi

İktidar Babıâlinin eline geçiyor. Cemiyet, imparatorluğun yönetiminde faal bir görev alamadan Meşrutiyetin bekçisi rolünü oynamayı sürdürüyordu" [64]

Kazım Karabekir ise, uzun uzun teşkilâttan yakınır. Gelişmenin yavaş yürüdüğünü belirtir. Gecikmenin zararlarını dile getirir. Manastır, Üçüncü Ordu bölgesinde merkezler teşekkül ettiğini Talât Paşaya anlattıktan sonra Paşa: "... İstanbul, Edirne, İzmir gibi mühim yerlerde ve Anadoluda henüz teşkilât yapamadıklarını" söyler.

"Sizin İstanbul ve mümkünse Edirne merkezlerini teşkil etmek gibi çok tehlikeli bir işi üzerine almanız bize büyük kuvvet verdi" der. Sonra da, İstanbul'a gittiğinden ve fakat teşkilât kuramadığından yakınır. İstanbul'da kurulacak cemiyetin Sarayca çabuk duyulabileceğini işaret ederek "Yakalanırsan Saray etini cımbızla yolar" der.

Kâzım Karabekir: "O halde ben Manastıra döneyim" deyince Talât Paşa: "Bu nasıl olur? İrade-i Seniye ile İstanbul'a, Harbiye Mektebine muallim gidiyorsun. Selanik'e geliyorsun. Sonra, vazgeçtim. Manastıra dönüyorum, diyorsun. Derhal seni tevkif ile muhafaza altında İstanbul'a götürürler."

"Öyle şey yok. Ben Manastır'a dönünce derhal harekete geçeriz. Manastır, Resne, Ohri merkezlerinden "Hürriyet istiyoruz" diye Padişah'a telgraflar yağdırmaya ve istibdad taraftarlarını da yok etmeye başlarız. İstanbul inat ederse, Cihan Seraskeri [65] kumandasında Hürriyet Ordusu olarak da yola çıkarız." Talât Paşa: "sakın biz daha bu gibi işlere Selanik'te dahi hazır değiliz" [66]

Gerçek şu ki, ne teşkilât olarak, ne fikir olarak, ne de kadro olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetime hazırdı. Nitekim, Talât Paşa da Gurbet Hatıraları'nda sık sık "yeni devirleri yeni insanlar temsil edebilir. Hiç bir devir, mazide denenmiş insanların omuzları üzerinde yükselemez" diyecek, ayrıca, bir çok yerde de: "...Kabahat de, gaflet de bizim. Fikriyatçıları, prensipleri programı, muhtevanın kadrosu ve müesseseleri olmadan iktidara gelinir mi?" [67]

Hüseyin Cahit Yalçın ise: "1908 yılında Türkiye'de bir yurdunu sevenler, yurtlarını kurtarma için uğrunda yaşamlarını vermeyi göze alanlar

[64] Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki s. 45-50
[65] Enver Paşa'yı kastediyor.
[66] Kâzım Karabekir, İttihat ve Terakki s. 251-252.
[67] Talât Paşa'nın Gurbet Hatıraları Cilt II s. 708

Levent Sahverdi Arşivi

derneği vardı. Ama bir ülkeyi yönetmek için gereken bilgiyi ve deneyi taşıyan örgüt yoktu" [68]

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ateşli savunucusu olan yazar: "...Meşrutiyetin biz Türkler'de ve Türk gazetecilerinde ilk yarattığı sonuç, Türklüğü boğmak ve Osmanlılığı yaratmak olmuştu. Osmanlı sözü, hiçbir zaman, zorbalık devrinde bile , meşrutiyetten sonraki kadar değer bulmamıştı...

"...Meşrutiyet gelir gelmez, olaylar bizi Türk olduğumuzu unutmuş görünmeye götürdü. Kullandığımız biricik sözcük, Osmanlı, oldu." [69]

Sadrazam Sait Halim Paşa da, "Buhranlarımız" adlı kitabında, yer yer İttihat ve Terakki Cemiyetinden söz etmektedir. Özellikle gerçek sorumluların kimler olduğu konusuna acı, acı değinerek: "...Temmuz İnkılâbı 93 Kanun-u Esasi'si adına yapıldı. İnkılâpçıların Padişahtan istedikleri ve aldıkları, bu kanunun tamamen ve derhal tatbikinden başka bir şey değildi. İşte vakaların garip bir tekerrürü olmak üzere Kanun-u Esasi bu şekilde yeniden canlandı. Kuvvetli hasmından intikamını aldığı gibi, memleketleri için bir selâmet ve ilerleme devri açmak isteyenlere de kendisini kabul ettirdi.

"...Kaderin cilvesi olarak, milletin vekilleri, istibdadın vekilleri tarafından düşünülmüş ve ortaya konmuş olan şeyi benimsediler. Fakat yeni müceddidlerimiz Kanun-u Esasi'yi kâfi derecede hürriyetperver bulamadılar. Ümit etmedikleri bir başarı elde etmenin ve istediklerinden fazla iktidara sahip olmanın verdiği neşe ile onu da değiştirmeye kalkıştılar. Böyle bir iş için, bilgileri çok noksandı. Bu eksikliği de garp memleketlerine yaptıkları seyahatler sırasında gördüklerine veya okuyabildikleri kitaplardan gelişi güzel toplamış oldukları, iyi-kötü bir takım hürriyet nazariyelerine dayanarak gidermek istediler. Böylece, tecrübesiz ve mağrur elleriyle 93 Kanun-u Esasisini değiştirmeye kalkıştılar." [70]

Aynı konuya değinen, Şeyhülislâm Cemâlettin Efendi de Siyasi Hatıralarında: "...Cemiyetin ileri gelen kimseleri ise, üstünlüğü kendilerinde görme duygu ve düşüncesiyle, bütün işlerin tanzimine salâhiyetli olduklarına inanarak, her şeyden önce nüfuzlarını kuvvetlendirme gailesine düşüp gittikçe şiddet kullanmaya başladılar. Nihayet, Kanunun zahiri şekli korunmakla beraber, devlet işleri kuvvetlinin ve galibin arzuladığı gibi

[68] Hüseyin Cahit Yalçın, Siyasal Anılar s. 36-37

[69] Hüseyin Cahit Yalçın, Siyasal Anılar s. 39.

[70] Sait Halim Paşa, Buhranlarımız s. 48-49-71.

Levent Sahverdi Arşivi

yürütülmeğe başlandı. İlk önceleri tecrübesizlik de buna katılınca idarede ve siyasette bir çok hatalar meydana geldi." [71]

Gazeteci ve yazar Ecvet Güresin de: "...Aslında bu, teokratik ve monarşik temele oturmuş bir devlette mutlakiyetin törpülenmesi, Anayasa Düzeni'ne girilmesiydi. Gerçekten meşrutiyet geniş sınırlı değildi. Şu varki, bu dar sınırlar içinde öylesine sınırsız, hatta hukuk kuralları ile bile çatışan bir siyasi özgürlük anlayışı da geldi ki, müesseseler birbirleriyle sürtüşmeye başladı. ... Meşrutiyet ilânında baş rolü oynayan İttihat ve Terakki Cemiyetinin bu dönemdeki tereddütlü tutumu hem düşündürücüdür, hem de o zamanki anlayışı göstermesi bakımından ilgi çekicidir" [72] demektedir.

Mustafa Kemal Yeniden Selanik'te

Trablusgarp'taki isyanı kısa zamanda bastıran Mustafa Kemal Selanik'e döner. Trablusgarp'ta devlet hakimiyetini yeniden sağlamıştır. Girişimlerinden, her zamanki gibi büyük dersler almıştır. Kendine güveni daha da artmıştır.

Selanik'teki gidişte bir değişiklik görmez. İşlerin gerek içeride ve gerekse dışarıda, daha da kötüye gittiğini görür. Etkili bir harekette bulunamamanın bütün acılarını çeker. Kızgın ve tedirgindir. "İttihat ve Terakki yöneticileri bu tedirgin adamı toplantılarına çağırmamayı tercih ediyorlardı" [73].

Bu sıralarda, ülkenin içinde bulunduğu durumu F. Rıfkı Atay şu şekilde anlatmaktadır:"Meşrutiyet ilân olunduktan sonra, Mustafa Kemal'in bütün korktukları çıktı. İttihat ve Terakki Orduya dayanan bir gizli komite niteliğinde kalıp devlet idaresini Sait ve Kamil Paşalar gibi eski Osmanlı ihtiyarlarına bıraktı. Sanki seçimler olup Millet Meclisi toplanınca herşey, hemen yoluna girecekti. Aslında ise Adriyatik kıyılarından Fars Körfezine doğru bütün İmparatorluğun şeriatçı cahil müslüman halkı halifeye bağlı idi. Uyanık hıristiyan azınlıkların da İmparatorluğu parçalayarak kendilerinin saydıkları bölgelerle anavatanlarına katılmaktan başka düşündükleri yoktu. İttihatçıların fedaileri İstanbul'da ilk muhalifleri, polis korurluğu altında, öldürme yolunu tutmuşlardı. Mustafa Kemal'in düşündüğünün tam aksine ihtilâlciler halkı kazanmak için, çoktan kaybettiğimiz Girid'i Yunanistan'a vermemek; Bosna-Hersek'i Avusturya-Macaristan İmparatorluğundan geri almak, Bulgaristan'ın bağımsızlığını

[71] Şeyhülislam Cemalettin, Siyasi Hatıralarım s. 53-54.
[72] Ecvet Güresin, 31 Mart İsyanı, s. 15.
[73] Muvaffak İhsan Garan, Milletlerin Sevgilisi Mustafa Kemal s. 65.

Levent Sahverdi Arşivi

tanımak gibi bir irredantizm edebiyatı tutturmuşlardı. Ben okulda iken sokak gösterilerinde Budin, Budapeşte türküleri bile okuduğumuzu hatırlarım. Hürriyet türkülerinden birinin mısraı şu idi: "Alalım düşmandan eski yerleri!" Ordu politika batağı içindeydi. Teğmen yarbaya selâm vermez olmuştu" [74]

Bu sıralarda, İttihat ve Terakki, Selanik'te İkinci Kongre'sini yapar. Mustafa Kemal, Kongrede şu tezi ileri sürer: "Ordu mensupları Cemiyet içinde kaldıkça hem parti kuramayacağız, hem de ordumuz olmayacaktır.

"Mensuplarının pek çoğu Cemiyet azası olan 3 üncü Ordu, bu günün mânası ile modern bir ordu sayılamaz. Orduya dayanan Cemiyet de, millet bünyesinde kök salamamaktadır. Bunun için bir an evvel, Cemiyetin muhtaç olduğu zabitleri veyahut Cemiyette kalmak isteyen ordu mensuplarını, istifa suretiyle ordudan çıkaralım. Bundan sonra zabitlerin ve ordu mensuplarının herhangi bir siyasi cemiyete girmelerine mani olmak için kanunî hükümler koyalım" [75]

Konuyu çok iyi değerlendiren Harp Akademileri Komutanlığı: "Atatürk'ün bu görüşlerini İttihat ve Terakki mensupları dikkate almamışlardır. Onlar, hem hükümet ve hem de orduyu birlikte yönetmek istemişlerdir. Bu tutumun sonucu olarak gerek Balkan ve gerekse Birinci Dünya Harbi'nde hem orduyu, hem de devleti perişan etmişlerdir" fikrini ileri sürmektedir." [76]

Artık, İttihat ve Terakki'de ne hükümet, ne ordu, ne de millet için etkili olamayan Mustafa Kemal tamamen orduya döner. İttihat ve Terakki'nin II. Kongresinde savunduğu fikirlere sadakat göstererek kendisini mesleki çalışmalara verir.

İttihat Ve Terakki'ye Karşı İlk Ayaklanma

Tarihimizde 31 Mart vakası (13 Nisan) adıyla geçen ayaklanma şeriata dayanıyordu. Bu olayın arkasında "İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti" vardı. Bu cemiyet "Osmanlıcılık ülküsü üzerine kurulacak bir birliğe karşı koymaktaydı. Ülkenin şeriatla idare edilmesine taraftardı. Ancak, İslâmî bir ülkü benimseyen bir birliğe katılmayı düşünebiliyordu" İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti [77] gerek İttihat ve Terakki Cemiyetinin, gerekse

[74] Falih Rıfkı Atay, Çankaya s. 55-56.

[75] Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam I. Cilt s. 160-161

[76] Harp Akademileri Komutanlığı, Atatürk'ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri, s. 74.

[77] Tarık Zafer Tunaya, Siyasi Partiler Bildiri ve Program s. 270-271.

Levent Sahverdi Arşivi

Osmanlı Ahrar Fırkası"nın benimsediği batıcı ıslahat'a karşıydı" [78] "İnsanların yaptığı kanunlara değil Kuran'a dayanıyordu" [79]

31 Mart vakası'nı bir karşı ihtilâl olarak niteleyen Feroz Ahmad: "...Bu olayın kaynağı tamamen dinsel olarak nitelenmiş, siyasal önemi, hemen hemen kaybolmuştur. İlham kaynağı gerçekten yalın kat dinsel tutuculuk olan bir isyanın böylesine dizginlenmiş olması ve kolayca bastırılması kuşku vericidir. İsyancılar yalnızca Cemiyet üyelerinin peşine düşmüşler ve aynı dikkatle yalnız ittihatçı basının gazetelerini yağma etmişlerdi" [80]

"...Din, 1908 Temmuzundan beri süregelen siyasal mücadelede bir araç olarak kullanılmıştır. Osmanlı toplumunda her zaman için önemli bir rol oynamış olan din, bu kez de Cemiyete karşı bir silâh olarak kullanılmıştır" [81]

Ecvet Güresin ise: "...İsyanın meydana gelişinde dolaylı olarak İttihat ve Terakkinin tutumunun etkisi yok değildir" dedikten sonra: "Kendisine fazla bir şey getirmeyen aydından zaten kopmuş olan halkı gerici, tutucu zümre kolayca kendi tarafına çekebilmiştir. İttihat ve Terakki ise kopukluğu giderecek hiç bir tedbir düşünmeden, 31 Mart'tan kısa süre sonra dış olayların da baskısı ile kolay yolu, diktatörlüğü seçmiş, Abdülhamit ile aynı paralele girivermiştir.

Nitekim İttihatçıların bu tutumuna daha o zaman teşhisi koyan Atatürk, Milli Kurtuluş Savaşı'nda, bütün çabasını halkla beraber olmağa, halkla birlikte savaşmağa harcayacaktır" [82]

Harp Akademilerinin yayımladığı eserde de: "1908 Meşrutiyetine karşı ilk ayaklanma 13 Nisan 1909 (31 Mart 1325)'da İstanbul'da olmuş ve Atatürk, bu ayaklanmayı bastıracak orduda görev almıştır. Bu sırada, Selanik'te 17. Redif Tümeni Kurmay Başkanıdır. 31 Mart olayı onu yakından ilgilendirmiştir. Kararlar, planlar ve örgütlenmelerde düşüncelerini kabul ettirmeyi başararak, harekâtın taktik ve stratejik planını hazırlayarak, İstanbul üzerine yürüyecek ilk kuvvetin kurmay başkanlığına getirilmiştir." [83]

Atatürk bu olayı, Cumhurbaşkanlığı sırasında şöyle anlatmıştır: "Bu olay üzerine Makedonya'dan giden kıtaların ve ilk dönemde Edirne'den

[78] Tarık Zafer Tunaya, Siyasi Partiler Bildiri ve Program s. 271.
[79] Tarık Zafer Tunaya, Siyasi Partiler Bildiri ve Program s. 261.
[80] Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki s. 82.
[81] Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki s. 82-83.
[82] Ecvet Güresin, 31 Mart İsyanı s. 95-96.
[83] Harp Akademileri Komutanlığı, Atatürk'ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri s. 77.

Levent Sahverdi Arşivi

bunlara katılan kuvvetlerin Kurmay Başkanı olarak İstanbul'a gittim. İlk komutan Hüsnü Paşa idi.

Hareket Ordusu adını ben buldum O zaman bunun anlamını kimse anlayamamıştı. Mesele şundan ibaretti. İstanbul'a hitaben bir bildiri yazmak gerekti. Bunu ben yazdım. Sonra sefirler için bir bildirge yazdık. Buna ne imza konulacağını düşündük. Bazı arkadaşlar hürriyet ordusu dediler. Halbuki bütün ordu hürriyet ordusu durumundaydı. Hareket halinde bulunan kuvvetlerin durumunu göstermek için, hürriyet ordusunun operasyon kuvvetleri denildi. Ben bu operasyon kelimesinin Türkçeye çevrilmesini uygun görerek Hareket Ordusu ifadesini kullandım" [84].

Sözü geçen bildiri özeti ve bildirge[85]:

Profesör Hikmet Bayur'a göre: "Atatürk'ün siyasi üslubunun ilk örneklerinden biri olan bu metin şunları göstermektedir. Mustafa Kemal, o zamandan beri, her işi ve her şerefi millete mal etmeyi, elindeki kuvvetin milletin buyruğu ile, onun adına iş gördüğünü söylemeyi ve kişisel övünmelerden sakınmayı benimsemiştir" [86].

İşte bu türlü düşünce ve davranışlardır ki, Mustafa Kemal'i her zaman ve her yerde "benim" diyenlerden ayırmıştır.

31 Mart İsyanını haber alan Selanik heyecanlı. İttihatçılar telaşlı. "Meşrutiyet mahvoldu." diyorlardı. Genç subaylar ise; "Meşrutiyet tehlikede. Silâh başına" [87] ifadeleriyle eserlerini koruma heyecanı ve telâşı içindeydiler.

Haber, Üçüncü Ordu Redif Tümeni Kumandanı Hüseyin Hüsnü Paşa'ya bir telgrafla ulaşır. Rahmi bey, kayınpederi Paşaya, İstanbul'dan Büyükada'dan: "Ailece sıhhatta" olduklarını bildiren bir telgraf çekmiştir. Gece yarısından sonra gelen telgrafı, Paşa, mânalı bulmuştur. Hemen kolağası Mustafa Kemal Beye gösterir. Fikrini sorar. Mustafa Kemal, o gece İstanbul'dan gelen bütün telgrafları gözden geçirdikten sonra Kumandanının sorusuna, kesin olarak: "İstanbul'da mühim hadiseler cereyan etmektedir. Yalnız Hürriyetin ilânını temin eden İttihat ve Terakki Cemiyeti değil, Meşrutiyet Rejimi de tehlikeye girmiştir. Vakit kaybetmeden, isyan ateşi etrafı sarmadan hemen İstanbul üzerine yürümeliyiz. Üçüncü Ordu bu işi başarmaya muktedirdir" cevabını verir.

[84] Harp Akademileri Komutanlığı, Atatürk'ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri, s. 77.

[85] Harp Akademileri Komutanlığı, Atatürk'ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri, s. 77-78; 281.

[86] Hikmet Bayur, Atatürk ve Eseri, s. 37.

[87] Celâl Bayar, Ben de yazdım, s. 212.

Levent Sahverdi Arşivi

Hüsnü paşa bu cevabı tasviple karşıladı. Mustafa Kemal de Ordudaki genç arkadaşları ile durumu görüştü. Hepsinden şeref sözü aldı" [88].

Kuvvetin süratle hazırlanarak yola çıktığını ve Halkalı Ziraat Okulu'nda kurulan karargâha yerleştiğini belirten Celâl Bayar, Mustafa Kemal'den dinlediği: "...İrticaı bastırmayı üzerine alacak askeri kuvvetimiz için bir isim düşündüm. Öyle bir isim olmasını istedim ki, çarpışan tarafların duygularına dokunmasın. Herkes bu ismi benimseyebilsin. Fransızca "mouvement" manasına gelen "Hareket" kelimesi aklıma geldi. Zaten yürüyüş halinde idik. Kuvvetlerimizin adı "Hareket Ordusu" [89] oldu, sözlerini nakletmekmedir.

31 Mart'ta, Hareket Ordusu'na gönüllü olarak katılan Rauf Orbay, Mustafa Kemal'i, ordu İstanbul kapılarına ulaştığı vakit, Mahmut Şevket Paşa'nın karargâhında tanımıştır. Bu tanışmada Mustafa Kemal 31 Mart Birinci Ordu ayaklanmasını şöyle anlatmaktadır: "İttihat ve Terakki Reisleri, Hükümet kuvvetini meşruluk prensiplerine aykırı olarak şahıslarında toplamışlar ve serbest seçimle gelen bir millet meclisi yerine asker kuvvetine dayanarak zor ve şiddet kulanmışlardır. Bu fikrimi ittihatçı arkadaşlarıma söyledim, durdum, fakat anlatamadım [90].

Hatıralarında, Hareket Ordusu'na geniş yer veren Talat Paşa: "...Geceleyin, Ali Fethi, Selanik Redif Fırkası Erkan-ı Harbi olan Mustafa Kemal ile geldi. İstanbul'daki hadiselerin aşırı mübalağalı ölçülerle Rumeli'ye yayılmasının mıntıkada yarattığı heyecan üzerinde durdular. Mustafa Kemal dedi ki: "Görüyorsunuz silâhını kapan yola düşüyor. Nizamî kuvvetler harekete geçmezlerse çok kan dökülür. Kumanda zinciri altında, derhal harekete geçilmelidir". Hareket ordusu tabir ve teşhisi Mustafa Kemal'indir. [91]

"...17/18 Nisan gecesi, 250 nefer ve 60 zabitle Küçük Çekmece'ye gelen ilk kuvvet'in başında Miralay Galip Bey ve Erkân-ı Harp Binbaşısı Mustafa Kemal Bey olduğu..." [92].

Bütün bunlardan sonra Hareket Ordusu, İstanbul'a girer. Bir süre sonra, belki de İttihatçıların yeni bir tertibi ile Mustafa Kemal tekrar Selanik'e döndürülmüştür.

31 Mart İsyanı üzerinde duran Şeyhülislâm Cemâlettin Efendi: "Geçici bile olsa, Hükümet idaresinin memlekette bir huzur ve asayiş

[88] Celâl Bayar, Ben de Yazdım s. 212-213.
[89] Celâl Bayar, Ben de Yazdım s. 213-214.
[90] Falih Rıfkı Atay, Çankaya s. 66.
[91] Cemal Kutay, Talât Paşanın Gurbet Hatıraları s. 574.
[92] Cemal Kutay, Talât Paşanın Gurbet Hatıraları s. 596-597.

Levent Şahverdi Arşivi

sağlayacağı ümit edilmekte ise de, her sahada alabildiğine artan hırs ve yeni fikirleri Osmanlı askerinin alışılagelmiş olan inanışları dışında verilen emirler, yapılan telkinler, aradan iki ay geçmeden 31 Mart hadisesi'ni meydana getirdi. Hareket Ordusu'nun da İstanbul'a gelmesi ve saltanatta meydana gelen değişiklik neticesi devletin idaresini İttihat ve Terakki, tamamen eline almış oldu." [93].

Olayların Akışı ve Mustafa Kemal

İttihat ve Terakki'nin Selanik'te yapılan ikinci Kongresi'nden sonra Mustafa Kemal tamamen orduya dönmüştür. Yalnız askerî alanda çabalarını yoğunlaştırmıştır. Eğitime yönelmiştir. Bilinen eserlerini de bu dönemde vermiştir.

Olaylar hazlı akmaktadır. 1911 de İtalyanlar, Trablusgarb'a saldırır. Devlet birşeyler yapmaktan acizder. İçlerinde Mustafa Kemal'in de bulunduğu bir avuç kahraman Trablusgarb'a savaşmak için gider. Mustafa Kemal orada büyük başarı sağlar [94].

Arkasından 1912 de Balkan Harbi başlar. Mustafa Kemal, öteki arkadaşlar ile bu savaşın ikinci dönemine yetişir. Bu konuya değinen Orgeneral Asım Gündüz: "Mustafa Kemal, Enver ve Fethi Beyler Balkan Savaşı'nın ikinci devresine yetiştiler. Fethi Bey ile Mustafa Kemal, Gelibolu'daki Kolorduya verilmişlerdi. Her üçü de Makedonya'dan birbirlerini tanıyorlardı. Enver atılgan, Mustafa Kemal temkinliydi. Enver Paşa Şarköy'de Bulgarlara karşı bir çıkarma planlamıştı.Plan gereğince Mustafa Kemal ve Fethi Bey harekete başladıkları halde, Enver Paşa Harekatını bir gün geciktirmişti. Bu yüzden Bulgarların bölgeden atılması da bir kaç gün gecikmişti. Bu olay, Mustafa Kemal ile Enver Paşa arasında ilk uyuşmazlığa ve dargınlığa sebep olmuştu. Zaten fikir ve düşünceleri ters düşmekteydi" [95].

Aslında bu ilk uyuşmazlık olmasa gerektir. Zira, Mustafa Kemal İttihatçıların lider kadrosu ile, hiç bir zaman hem fikir olamamıştır. Hatta, bu sonki Balkan Savaşı'nı da çok önce görmüş, neler yapılması gerektiğini apaçık belirtmiştir [96].

Bu hususta çok güzel değerlendirme yapan Harp Akademileri:

"Balkan Harbi başlangıç ve bütün acı sonuçları ile Atatürk'ün görüşlerini doğrulamıştır" dedikten sonra: "O, ordunun yakın bir harbe hazırlanması gerektiğini, askerlerin politikadan uzaklaşmasını, eğitime

[93] Şeyhülislâm Cemalettin Efendi, Siyasi Hatıralarım s. 49.

[94] Fahrettin Altay, 10 Yıl Savaşı ve Sonrası s. 60.

[95] Asım Gündüz, Hatıralarım s. 27.

[96] Silahlı Kuvvetler Dergisi Özel Sayı, s. 24.

Levent Sahverdi Arşivi

önem verilmesini, mevcut elverişsiz stratejik durumdan kurtulmak için bir toplanma stratejisi takip edilmesini istemesine rağmen bunların hiç biri yapılmamıştır. Sonuçta, politikacılık kumanda kadrosunu parçalamış, moral noksanı birlikleri başıboş kümeler haline getirmiş, stratejik hatalar ve tedbirsizlikler harbi kaybettirmiştir" [97].

Bundan sonraki olaylarda, daha çok, İttihat ve Terakkicilerin Mustafa Kemal'den kaçmaları, çekinmeleri, çekememezlikler ile kıskançlıkları görülmektedir. Bu görüşü benimseyen eserler vardır. Ancak konuyu uzatmaktan öteye hiç bir anlam taşımaz.

Yine de, şu kadarını belirtmekte yarar vardır. Uzunca süre, İttihat ve Terakki'nin Genel Sekreterliğini yürütmüş olan Mithat Şükrü Bleda: "Ben ikisi ile de arkadaştım" dedikten sonra, "Enveri bir anda meşhur eden, emrindeki Manastır Taburu'na mahallî milisler ekleyerek dağa çıkması, yani İsyan etmesi idi. Mustafa Kemal'in mizacında böyle bir tercih görememişimdir.

"...İlk gündenberi yakın arkadaştılar. İkisi de İttihat ve Terakki'nin asker kanadının kıdemlileri arasında idiler.

"Mustafa Kemal, askerlerin asker kaldıkça siyasetle uğraşmalarına, sarahatla karşı idi. İttihat ve Terakki'nin ikinci Kongresinde o kadar kuvvetli, mantıkî delillerle müdafaa etti, Ordunun ve memleketin selâmeti için öylesine ikna edici bir konuşma yaptı ki, ben, hitabet kudretini Ali Fethi hariç hiçbir başka asker arkadaşında görmedim. Enver o kadar sıkılgan idi ki, rahat konuşamazdı" [98].

Babıâli Baskını ve Sonrası

İmparatorluk devamlı toprak kaybediyordu. Balkan Harbi yenilgisi çok ağırdı. Büyük devletlerin baskısı arttıkça artıyordu. Edirne'nin terki konsuu ise, başlı başına bir sorundu. Bu arada, İttihat ve Terakkide itibarını yitirmekte idi. İttihatçılar, ne pahasına olursa olsun gidişata bir noktada hakim olmanın kesin zorunluluğuna inanıyorlardı.

Kabinenin ise, Zat-ı Şahane'den "başka çare kalmadığı" yolunda millete beyanname neşri isteyecekleri haberi de yaygındı. Bu durum karşısında, hükümeti hemen devirmek gerektiğini ileri süren Talât Paşa: "...Bu sebeple Enver, Cemal, Mithat Şükrü, Ömer Naci'ye; hiç kalabalığa gerek yok. Bunu nihayet on kişi ile deneyeceğiz, dedim" [99] der. Böylece, tarihte Babıâli Baskını olarak yer alan darbe, 23 Ocak'ta yapılır.

[97] Harp Akademileri Kumandanlığı, Atatürk'ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri s. 83.

[98] Cemal Kutay, Talât Paşanın Gurbet Hatıraları s. 1091.

[99] Cemal Kutay, Talât Paşanın Gurbet Hatıraları Cilt II s. 827.

Levent Sahverdi Arşivi

Baskından sonra İttihatçılar duruma hakim olurlar. Balkanlarda sulh imzalanır.

Talât Paşa: "...Ali Fethi Bey bana geldi. Sofya'ya sefir olarak gidebileceğini söyledi. Ataşemiliter olarak da, Mustafa Kemal'i istiyordu. Hariciye Nazırı Rifat Paşa, arzuyu memnuniyetle karşıladı. Harbiye Nazırı İzzet Paşa da tasvip etti.

Vedaya geldiğinde: "...Ordunun, bizim genç kadrosu Harbiye Nezaretine içimizden birisi olarak en muvaffak ve lâyık gördüğümüz Enver'i getirmek istiyor. "...Bazı muhallifler, gençliğini, kıdemini ve rütbesini ileri sürebilirler. Bu günün zaruretleri normal zamanların ölçüleri içinde mütalâa edilemez. Orduda gerekli ıslahat, bilhassa siyasetin haricinde kalabilmesi için cezrî tedbirler şart. Bu tedbirleri, İttihat ve Terakki olarak bizim almamız hem borcumuz, hem vazifemiz" [100].

Talât Paşa bu fikirlerin yeni olmadığına değinerek: "...İttihat ve Terakki"nin daha ikinci Kongresi'nde, başlarında Mustafa Kemal'in bulunduğu genç kurmayların teklifi olarak ruznameye girmiş, kabul edilmişti. Ordu, meşrutiyetin ilânından sonra fiilî siyasetten çekilecekti. Karar verilmiş olmasına rağmen buna muvaffak olamamıştık. Düşüncenin esası hadiselerin tasdikinde idi. Fakat aradan geçen dört sene boyunca ordu, öylesine politika içinde idi ki, sadece Harbiye Nazırlığı'na bu fikrin temsilcilerinden birisini getirerek başarılabileceğinden endişeli idim. Askerlerin çok hassas oldukları hiyerarşiyi zedeleyecek bir tedbir içinde muvaffakiyete erişilebileceğinden şüpheli idim. Ali Fethi'ye tezin asıl sahibi, Mustafa Kemal'i bana göndermesini istedim.

Mustafa Kemal, Enver'in Harbiye Nazırı olarak, üst kademe mesai arkadaşlarını kendisi dilediği gibi seçer ve tam serbestîye sahip olursa bu işi başarabileceğini söyledi. Enver'in rütbe ve kıdem vaziyetini hatırlattığım zaman da; bu çapta tedbirlerin istendiğinde formülü her zaman bulunabilir, dedi." [101]

Bu konuşmalarda da, açıkça görüldüğü üzere, Mustafa Kemal'e karşı güven olduğu kadar kuşku da var. Bugüne kadar, yakınları tarafından bile uzakta tutulan Mustafa Kemal'den tasvip alma gereği duyuluyor.

Mustafa Kemal'e gelince; o, zamanı avuçlarının içinde tutmasını ve yerinde kullanmasını bilen bir büyük insandır. Nerede, ne zaman, hangi şartlar altında ortaya atılacağını çok iyi değerlendirmesini, daima bilir.

[100] Cemal Kutay, Talât Paşanın Gurbet Hatıraları Cilt II s. 826.
[101] Cemal Kutay, Talât Paşanın Gurbet Hatıraları Cilt II s. 827.

Levent Sahverdi Arsivi

Netice

İttihat ve Terakki hakkındaki bir kısım belgeleri, görüşleri, fikir ve düşüncelerle yorumları kısa ve kalın çizgilerle işaret ettik. Gerçekten her yönü ile gizli kurulan ve faaliyetleri de gizli cereyan eden İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni ne kadar araştırsak, o kadar çok dersler çıkarabiliriz.

Nasıl başlayıp, nerede bittiği bile çelişkilerle dolu olan bu cemiyetin, istihale ede ede, İttihat ve Terakkiye dönüşmesi çok çeşitli görüşleri sergilemektedir. Biz, konumuz gereği, Mustafa Kemal ile ilgili olayları, çok kısa olarak ele aldık. Çeşitli görüşleri belirledik. Şimdi de kendi düşüncelerimizi sizi sıralamak istiyoruz.

Mustafa Kemal'in Meşrutiyet ve Hürriyet Mücadelelerinde aktif rol oynadığını görüyoruz. Yaratılışı, karakteri gereği kendisine hiçbir şeyi mal etmemesi yüzünden, çok olumlu düşünceleri, fikirleri, görüşleri ve teklifleri, birlikte yola çıktığı arkadaşları tarafından, türlü nedenlerle benimsenmemiştir.

Bize Göre Bu Nedenler

Mustafa Kemal çok zeki, üstün niteliklere sahiptir. Olayları çok önceden görebilme yeteneği güçlüdür. Korkunç denebilecek derecede seziş gücü vardır. Gidişatı, doğru, hızlı ve güvenilebilir biçimde değerlendirebilmektedir.

Dünya durumu, iç durumu kıymetlendirme gücü ile, doğru neticelere varma yeteneği, bütün arkadaşlarından farklı ve üstündür. Çok güzel işleyen bir düşünce sistemi ile son derece güçlü mantığını birlikte yürütme yeteneği hiç kimseye nasip olmayacak kadar kuvvetlidir.

Şüphesiz, kesinlikle gerçekçi, akılcı, bilimci, çağın gidişini apaçık görebilen medeniyetçi yeteneği ile de, en küçük davranış ve olaylardan en büyük dersi çıkarmada ustadır. Bunları zaman, yer ve duruma göre uygulamada çok beceriklidir. Daima, imkân ile imkânsızın sınırlarını çok dikkatli ve doğru çizmektedir. Onda, maceraya ve hayale asla yer yoktur.

İşte, bütün bunlar Mustafa Kemal'in birinci derecede, İttihat ve Terrakkiden itilmesi sebebi olabilir. Bunları, muhalif ve muarızları, gerçeklerin saptırılması veya unutturulması için yeterli bulabilirler. Elbette, genç yaşlarda, birbirlerine çok yakın yaşlarda, bu sayısız ve yüce nitelikler birer kıskançlık nedenini teşkil edebilirlerdi. Ettiler de..

Bir de, Mustafa Kemal'in geliş kökeninin, bunda rolü olduğunu kabul etmek gerekir. O, halktan geliyor. Her an halkın içindedir. Halkın fikirlerine daima kulak verir.

Levent Sahverdi Arşivi

Vatanperverlikte, milliyetçilikte biri ötekinden geri kalmayan insanlardır. Fakat, kişiler bir kez "ben" sevdasına kapılmaya görsün. Önce gerçekleri yitirirler. Sonra, büyüklük hastalığına tutulurlar. Çevrelerini beğenmezler, küçük görürler. Hırsları ideallerinden ileri geçer. İster istemez, ya çevreleri dağılır ya da kendileri çekilirler.

3-4 yıl ara ile birbirlerini takip eden, ya sınıf arkadaşı, ya da bir yıl ilerde bulunan bu genç kurmayların eserlerinde, hatıralarında, icraatlarında, yönetim usul ve anlayışlarında bunu görmek daima mümkündür.

Her şeyden önce Mustafa Kemal batı düşüncesine sahiptir. Bu düşünce iledir ki, milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ve onu aşma yolunu açmıştır. Nitekim, rahmetli Rauf Orbay: "Mustafa Kemal olmasaydı hiçbirimiz memleketi bugünkü aydınlık duruma getiremezdik" [102] demektedir.

Aralarındaki büyük fark; olanı-biteni ya kendilerine mal etmelerinde yahut da, mensubu bulundukları İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne vermelerindedir. Oysa Mustafa Kemal, herşeyden ve herkesten önce başarıları milletin başarısı olarak göstermektedir.

Konuyu bitirmeden önce, birkaç noktaya değinmekte yarar görürüz. Özellikle vatanperverliğine, kıymetli yardımlarına hiçbir şey diyemeyeceğiz, rahmetli Kâzım Karabekir Paşa'nın bir beyanına değinmek istiyorum: "...Burada İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tarihi için mühim bir hakikatı da kaydediyorum. O da, Mustafa Kemal Beyin -Erkân-ı Harp Kolağası, Atatürk- Cemiyetle münasebetidir. Terakki ve İttihat namını aldıktan hayli sonra ve 1324 (1908) Şubatında Cemiyete Fethi Beyin "Merhum Okyar" delâleti ile girmiş..." [103]

Oysa Yusuf Hikmet Bayur: "1905... Bu yıl içinde Ekimde Mustafa Kemal, Şam'da Vatan ve Hürriyet Cemiyetini kuracaktır." "...20.6.1907'de Kolağası olmuş olan Mustafa Kemal 13.10.1907 de Selanikte Maiyet-i Müşirî Erkanıharbiye'sine tayin edilmişti. Hem resmî ödevlerini görür, hem de İttihat ve Terakki içinde önemli çalışmalarda bulunurdu. Çok geçmeden Demiryolu Müfettişliği de ona verildiği için Selanik'ten Üsküb'e kadar, demiryolu boyunca teftişte bulunurken Cemiyet Teşkilatı'nı da tamamlamakta ve genişletmekte idi." [104] demektedir.

Kâzım Karabekir'in eserinde dip notu 31 de yazıldığı üzere; "...1931 de basılmış olan tarihin III. cildinin 141 inci sayfasındaki yazılar hakikate

[102] Asım Gündüz, Hatıralarım s. 239.
[103] Kâzım Karabekir, İttihat ve Terakki, Dip notu, s. 179.
[104] Y. Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi 3. Baskı I. cilt s. 196-215.

Levent Sahverdi Arşivi

uygun değildir." şeklindeki ifadesi aslında talihsiz bir beyandır. Zira, o devirde Mustafa Kemal yaşıyordu, sağdı. Böyle bir tarihî yanılgı varsa tartışılabilirdi. O zamanın basınında, Mustafa Kemal'e yapılan hücumlar az değildi. Basın tetkik edilince görülebilir. Kaldı ki daha 1922 yılında Vakit Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman Mustafa Kemal ile yaptığı bir röportaj'ı yayınlamıştı. Aynı konuya değinmişti. Buna karşı çıkılabilirdi. Mustafa Kemal için Türk ve yabancı kamuoyu, en büyük gerçekçi olduğunu yazıp dururken, böyle bir beyanın yapılması, elbette talihsizliktir.

Hilafı hakikat olduğu söylenen hususlar için dip notu: 9 dan 21 e ve 23 den 25 e kadar olan kısımların yeniden gözde geçirilmesi, gerçeği bütün çıplaklığı ile ortaya koyacaktır, sanırım.

Düşünülecek bir başka nokta da; İttihatçı liderlerin başında, kıdemi ile, temkini ile, sağlam düşünce biçimi ile ve otoritesi ile değerlendirilen Cemal Paşa'dır "Kendileri böyle nitelendiriyorlar." O halde neden Babıâli Baskını'ndan sonra Enver Paşa, Habiye Nazırı olarak düşünülür de, Cemal Paşa akla gelmez?

Kaynaklarını ve belgelerini dip notlarında gösterdiğimiz üzere, Mustafa Kemal'in görüşlerinin baştan sona kadar doğruluğu ortadadır. Ayrıca, İttihatçıların girişimlerinde, Teşkilat ve başarılarında, Mustafa Kemal'in Vatan ve Hürriyet'ten Terakki ve İttihad'a dönüşen Cemiyetin payı, gerçekten büyük olmuştur.

Nitekim, Yusuf Hikmet Bayur, 1908 yılındaki olayları anlatırken: "...Mustafa Kemal"in kurduğu esaslara göre teşkilâtlanan cemiyet çok yayılmıştır" dedikten sonra: "...Mustafa Kemal gibi bir kimsenin kenara atılmasında ve Osmanlı Devletinin kurtuluşu için, tek doğru yolu gösteren adam olmasına rağmen, ondan faydalanılmamak istenilmesinde kendisinin ordunun siyasetten ayrılması lüzumunda ayak diremesi gibi siyasal karşınlıklar kadar, onun dehasını kıskananların çalışmaları da önemli tesirde bulunmuştur."

"...Halbuki O, meşrutiyetin başlarında yükselebilirdi. Ancak kendi değersizliklerini içten içe sezen ve yalnız pek sıkı bir tekelcilikle mevki sahibi olabileceklerini anlayan komiteci takımı son dereceye kadar götürdükleri bir dayanışma ile onu kenarda tutmuşlardı." [105]

Oysa; Ordunun siyasetle uğraşması konusunda başa gelenler hiç dikkate alınmamış, hele ilerisi için doğacak kötülükler üzerinde hiç

[105] Y. Hikmet Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi, C. I, Ks. 1, s. 240.

Levent Sahverdi Arşivi

düşünülmemiştir. Aksine, daima bu hatalı yolda ısrar edilmiştir. Nitekim, Meclis'in 4 Mayıs 1912 günkü toplantısında şöyle bir karar verilmiştir:

"Bingazi Meb'usu Yusuf Şatvan beyin teklifi üzerine; İttihat ve Terakki Cemiyeti Erkân-ı Asliyesi'nden Enver, Fethi, Halil ve Aziz Beylerle Kumandan Neş'et Paşa'ya ve zevat-ı saireye bidayet-i harpten beri hîdemat-ı fevkalâde ibraz eden Mısır ve Tunus ahali-yi islâmiyesine Meclis namına beyan-ı takdirat olunması takarrür etti." [106]

"...Bu dört genç subaya, sırf İttihat ve Terakkiden yana propaganda etmek için, hiç gerekmediği bir yerde İttihat ve Terakki Cemiyeti Erkânı Asliyesinden..." denilirken Mustafa Kemal'den hiç söz edilmemesi gerçekten hazin değil mi? Kaldı ki, Trablus Savaşında gördüğü hizmetler, onlardan belki de daha çoktur. Herhalde, hiç de az değildir. [107]

Yusuf Hikmet Bayur'un anlattığına göre: "... Meclisin son toplantılarından biri sırasında, 15 Temmuzda, Sadrazam Sait Paşa, yine Trablus kahramanlarını anarken subaylardan yalnız Enver Beyin adını söyleyecek ve ötekilerin de adlarının söylenmesini isteyenlere kafa tutacaktır." [108].

Hiç şüphesiz İkinci Meşrutiyetin ilânından önce Mustafa Kemal'in teklif ve tavsiyelerine uyulsaydı, memleketin ve milletin kaderi dediğimiz şey çok daha başka olabilirdi. Akıp giden olaylar, bu konuda, hak vermektedir. İnsan, elinde olmayarak, "Keşke o devrin insanları Mustafa Kemal için daha çok konuşsalar ve daha çok yazsalardı" demek zorunda kalıyor.

Konuyu rahmetli orgeneral Asım Gündüz'le noktalıyorum: "...Öylesine âlicenap yürekli bir insan idi ki; bizlerin hatasını ve seviyesine erişememiş inancımızın muhasebesini bir gün düşünmedi. Hatta hatırlamaktan kaçındı. Benzer hadiselerde, milletin bağrından yeni Mustafa Kemaller çıkabilmesi için herşeyi milletin malı, nesillerin şerefi yaptı. Hiçbirisinde inhisarcılık göstermedi. Maddî, manevî neticeleri nefsinde toplamadı. Mustafa Kemal'in asıl örnek tarafı da budur." [109]

ATATÜRK AND THE UNION AND PROGRESS PARTY

Atatürk's unique intellectual contribution to and his role in the activities of the Union and Progress Party are dealt with and it is shown how he differed from the other members of the party and why he occupied a position far superior to them.

[106] Y. Hikmet Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi, C. II, Ks. 4, s. 248.
[107] Fahrettin Altay, 10 Yıl Savaş ve Sonrası, Dip not. 39 ve 94.
[108] Y. Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi C. II, s. 249.
[109] Asım Gündüz, Hatıralarım, s. 135.

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN EĞİTİM VE ÜNİVERSİTELERE BAKIŞ AÇISI

Doç. Dr. ÖZKAN İZGİ

Osmanlılar döneminden itibaren zaman zaman eğitim sistemimizin düzeltilmesi için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Hatta bu dönemde eğitimin içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulabilmesi için eğitim kurumlarında millî eğitim politikasının hâkim kılınması istenmiş ve bu tarihlere kadar Osmanlı toplumunda görülen "halk, medreseliler ve mektepliler" zümrelerinin birleşmedikçe hakiki bir millet olmamızın mümkün olamıyacağı cereyanı kuvvet kazanmağa başlamıştır.

18. yüzyılda, Batıyla olan temasların sonucu, III. Selim zamanında reform hareketleri başlamıştır. Reformlar ilk planda askerî alanda ele alınmış ve daha sonra tıp ve teknik alanlarda gerçekleştirilmeğe çalışılmıştır. Eğitim alanında III. Selim'den ziyade büyük ölçüde II. Mahmud döneminde ilk büyük eğitim reformları için adımlar atılmıştır. II. Mahmud, daha ziyade askerî ve sivil idarenin yeniden düzenlenmesinin zarureti karşısında ilk önce yüksek okul düzeyinde bu reformları yapmayı gerekli bulmuştur. Bu yüzden de 1834'te Mekteb-i Ulûm-i Harbiye adı altında bir askerî okul ve daha sonra da ticaret okulunu kurmuştur. Ayrıca III. Selim zamanında temeli atılan Deniz Harp Okulunu geliştirmiştir.

Tanzimat devrine girildiğinde, bu sefer, II. Mahmud'un öğretim sisteminde yapmak istediği reform hareketlerini yüksek okul düzeyinde başlatmış olmasının hatalı olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü, ilkokul düzeyinde öğrencilere verilen bilgilerin çok yetersiz olduğu görülmüştür. Dolayısıyla Tanzimatla beraber bu sefer eğitimdeki reform hareketleri en önce ilkokul seviyesine indirilmiştir. İlkokullarda iyi bir eğitim gören ve bilhassa Türk dilinin esaslarını öğrenen çocukların üst dereceli okullara yollanmaları isteniyordu. Bu yüzden ilkokullarda okuma yazma, hesap ve İslâm dininin temelleri okutulacak ve bu dersler için yeni kitaplar yazılacaktı. Liselerde ise Arapça ve Farsça'nın yanında, Türkçe, din bilgisi, Osmanlı Tarihi, coğrafya, aritmetik ve geometri dersleri müfredat programına alınmıştı [1].

[1] Berthold Spuler, "Tanzimat ve Atatürk Devirlerinde Türk Öğretim Sistemleri ve Mukayeseleri, "*Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri* (10-14 Aralık 1973, İstanbul), İstanbul, 1975, s. 432.

Levent Sahverdi Arşivi

İlk ve orta öğretimde yapılan, yapılmağa çalışılan bu reformların da yerine oturmadığı, çok kısa bir zaman sonra ortaya çıkmıştır. Bunun yegâne sebebi de bu dersleri talebeye verecek olan hocaların yeterli olmamalarıydı. Bu sebepten dolayı bu sefer öğretmen yetiştiren bir okulun (Dar-ül-muallimîn) açılması işi gerçekleştirildi ki bu öğretmen okullarından 1908 yılına kadar 31 adet kurulmuştur. Öğretmen okullarının açılışından çok kısa bir süre sonra bir üniversitenin (Dar ül-fünûn) kurulması işi ele alındı. Kurulan bu üniversiteye ancak 1914 yılında kız öğrencilerin kabul edildiğini görmekteyiz.

III. Selim zamanından itibaren başlıyan eğitim reformlarını yürütebilmek için bir kanuna, bu işle meşgul olan bir müesseseye sahip olunmasının zarureti çok kısa bir zaman sonra ortaya çıktı. Bundan dolayı da 1846 yılında Genel Eğitim Komisyonu kuruldu. Aynı zamanda en üst seviyede bu işleri koordine edecek Eğitim Bakanlığı 1857 yılında kurulmuştur. bu tarihten sonra pek çok okul çeşitli gayelerin gerçekleştirilmesi için açılmıştır.

Uzun yıllardan sonra büyük gelişme gösteren eğitim sistemine Mithat Paşa tarafından ortaya atılan ve desteklenen 2 Eylül 1869 tarihli kanun, bir devamlılık getirmiştir. Bu kanunda doğruya devletin gözetiminde kurulan okullarla, yine doğrudan bir dinî cemaatçe kurulup devlet tarafından dolaylı yönden gözetime tâbi tutulan okullar arasındaki farklılıklar belirtilmiştir [2]. Bu kanunun, özellikle malî yönden dolayı bütün hükümleri gerçekleşme safhasına konulamamıştır. Ama tepkileri ve etkileri uzun zaman geçerli kalmış ve Türk eğitim sistemine Atatürk'ün büyük inkılâplarına kadar yön vermiştir [3].

Eğitim sisteminde yeni bir gelişmenin 1909 tarihinden itibaren Genç Türkler tarafından ortaya atıldığını ve uygulanmağa çalışıldığını görüyoruz. Genç Türkler dinî ve özel okul ayrımını kaldırmamışlar, fakat bilhassa Türkçeyi ve Türk kültürünü çok daha geniş bir alanda, Türk olmayan azınlıklarınki de dahil olmak üzere tüm okullarda yerleştirme yoluna gitmişlerdir. Fakat Osmanlı İmparatorluğunun karşı karşıya kaldığı Trablus, Balkan ve I. Dünya savaşları bu yapılması düşünülen yeniliklerin gerçekleştirilmesine engel olmuştur.

Atatürk'ün başlattığı ve yeni bir Türk devletinin kurulmasına yol açan Millî Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında Türk toplumunda bu eğitim

[2] Spuler, *aynı eser*, s., 433.
[3] Spuler, *aynı eser*, s., 435.

Levent Sahverdi Arşivi

reformları hareketleri durmamış ve Türk toplumunun daha ileri bir seviyeye gelebilmesi için eğitim bir rehber olarak alınmıştır. Atatürk'ün eğitime verdiği önemin pek çok sebepleri arasında ilk planda ekonomik ve kültürel yönden yeni Türk devletinin kurulmasını arzu etmesi yer almaktadır. Atatürk'ün eğitimdeki ilk amacı, ilkokuldan üniversiteye kadar her öğretim basamağında toplumumuza, millî gerçeklerimize ve ihtiyaçlarımıza uygun yön ve yolların bulunmasıdır. Bundan dolayıdır ki ilk önce kısa bir süre içinde cahilliği ortadan kaldırmak, bütün yurtta okur-yazar oranını arttırmak için planların yapılmasını istemiştir. Eğitimde bu amaçlara ulaşılması için daima elle tutulabilir gerçekleri ortaya koymuştur[4]. Bunun için de eğitim ve öğretim birliğini sağlamaya, eğitimin bir plan dahilinde yapılmasına, eğitim programlarının ülke gerçeklerine göre hazırlanmasına, kültür merkezlerinin kurulmasına büyük gayret sarfetmiş olduğunu görmekteyiz.

Atatürk, eğitim ve sosyal politika arasında çok sıkı bağ olduğunu, eğitimin kültürümüz üzerinde önemli tesirleri olabileceğini, eğitimin yalnız kültürün yaygınlaşmasında değil, aynı zamanda kültürün yenileşmesinde de çok mühim bir vasıta olabileceğini görmüştür. Bu yüzdendir ki, daha Kurtuluş Savaşı yıllarında 16 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da toplanan Maarif Kongresi'nde bu düşüncelerini şöyle açıklamıştır: "Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarih-i tedenniyatında en mühim bir âmil olduğu kanaatındayım. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından ve evsaf-ı fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kasdediyorum. Çünkü deha-yı millîmizin inkişaf-ı tamı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Lâlettâyin bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muhrip neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür (Haraset-i fikriye) zeminle mütenasiptir. O zemin, milletin seciyesidir.

Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara bilhassa mevcudiyeti ile, hakkı ile, birliği ile tearuz eden bilûmum yabancı anasırla mücadele lüzumunu ve efkâr-ı milliyeyi kemal-i istiğrak ile her mukabil fikre karşı şiddetle ve fedakârane müdafaa zarureti telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün kuva-yı ruhiyesine bu evsaf ve kabiliyetin zerki mühimdir. Daimî ve müthiş bir cidal şeklinde tebarüz eden hayat-ı akvamın felsefesi, müstakil ve

[4] Rauf İnan, "Eğitim ve Öğretimde Kemalizm (Atatürkçülük, Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri (10-14 Aralık 1973, İstanbul), İstanbul, 1975, s., 449.

Levent Sahverdi Arşivi

mesut kalmak isteyen her millet için bu evsaf-ı kemali şiddetle talep etmektedir.

İstikbal için hazırlanan evlâd-ı vatana, hiçbir müşkül karşısında serfüru etmiyerek kemal-i sabır ve metanetle çalışmalarını ve tahsildeki çocuklarımızın ebeveynine de yavrularının ikmal-i tahsil için her fedakârlığı ihtiyardan çekinmemelerini tavsiye ederim. Büyük tehlikeler önünde uyanan milletlerin ne kadar sebatkâr oldukları tarihen müsbettir. Silâhiyle olduğu gibi dimağiyle de mücadele mecburiyetinde olan milletimizin, birincisinde gösterdiği kudreti ikincisinde de göstereceğine aslâ şüphem yoktur. Milletimizin saf seciyesi istidat ile mâlidir." [5] Atatürk bu açıklamalarıyla, yeni nesli şekillendirmek için rehber olarak kabul ettiği eğitimin aynı zamanda sosyal bir politikanın, eğitim politikasının şekillenmesinde de rolü olacağını düşünmüştür [6]. İşte bu yüzdendir ki 1 Mart 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açarken yaptığı konuşmada bunu vurgulamıştır: "Hükümetin en feyizli ve en mühim vazifesi maarif umurudur. Bu umurda muvaffak olabilmek için öyle bir program takip etmeye mecburuz ki, o program milletimizin bugünkü haliyle, içtimaî, hayatî ihtiyacıyla, muhitin şeraitiyle ve asrın icabatıyla tamamen mütenasip ve mütevafık olsun. Bunun için muazzam ve fakat hayalî ve muğlak mütalaalardan tamamen tecerrüt ederek hakikate nazar-ı nazifle bakmak ve el ile temas eylemek lâzımdır." "Asırlardan beri milletimizi idare eden hükümetler tâmim-i maarif arzusunu izhar edegelmişlerdir. Ancak bu rızalarına vusul için şarkı ve garbı taklitten kurtulamadıklarından, netice milletin cehilden kurtulamamasına müncer olmuştur. Bu hazin hakikat karşısında, bizim takibe mecbur olduğumuz maarif siyasetimizin esas çizgileri şöyle olmalıdır: Demiştim ki, bu memleketin sahib-i aslisi ve heyet-i içtimaiyemizin unsur-ı esasisi köylüdür. İşte, bu köylüdür ki, bugüne kadar nur-ı maariften mahrum bırakılmıştır. Binaenaleyh, bizim takip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli, evvelâ mevcut cehli izale etmektir. Bu fikrimi bir kaç kelime ile tavzih etmek için diyebilirim ki, alettlâk umum köylüye okumak, yazmak ve vatanını, milletini dünyasını tanıtacak kadar coğrafî, tarihî ve ahlakî malûmat vermek ve dört işlemi öğretmek maarif programımızın ilk hedefidir. Bir taraftan izale-i cehle uğraşırken bir taraftan da memleket evladını hayat-ı içtimaiye ve iktisadiyede fiilen müessir ve müsmir kılabilmek için elzem olan iptidai malûmatı amelî bir tarzda vermek

[5] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt II, Ankara, 1959, s. 16.

[6] Rıza Kardaş, "Atatürk'ün Millî Eğitim Politikası," "Atatürk'ün Milliyetçilik ve Devletçilik Anlayışı" Semineri, (14 Mart 1981 Ankara), Ayrı basım, s. 5.

Levent Sahverdi Arsivi

usul-ü maarifimizin esasını teşkil etmelidir. Milletimizin inkişaf-ı dehası ve bu sayede lâyık olduğu mertebe-i medeniyete ulaşması bittabi âli meslekler erbabını yetiştirmekle ve millî harsımızı yükseltmekle kabildir. Bu ilk ve son iki tahsil kademesi arasında, orta tahsilin de zorunluğu tabiidir. Orta tahsilin gayesi memleketin muhtaç olduğu muhtelif hizmet ve san'at erbabını yetiştirmek ve tahsil-i âliye namzet hazırlamaktır. Orta tahsilde dahi terbiye ve talim usulünün amelî ve tatbikî olması esasına riayet şarttır. Kadınlarımızın da aynı derece-i tahsilden geçerek, yetişmelerine atf-ı ehemmiyet olunacaktır." [7]. Atatürk aynı zamanda yukarıdaki sözleriyle takip etmek istediği eğitim politikasının ana hedeflerini de çizmiş oluyordu. Cumhuriyetimizin ilk yıllarından itibaren eğitimimizin gayesini şöyle özetleyebiliriz:

a) Cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, lâik ve inkılâpçı vatandaşlar yetiştirmek,

b) İlk öğretimi genelleştirerek bütün vatandaşlara okuma-yazma öğretmek,

c) Türk milletini medeniyet safında en ileriye götürmek ve yeni nesilleri Türk olma gururuna eriştirmek. Atatürk'ün bir taraftan cehaleti ortadan kaldırma, bir yandan kalkınma için gerekli insan unsurunu yetiştirme, bir yandan da millî kültürü yükseltme ana hedeflerine yönelen gerçekçi, akılcı, ilimci ve milliyetçi bir eğitim siteminden yana olduğunu görüyoruz.

Atatürk şimdiye kadar yapılan eğitimin bünyemize yabancı olduğunu vurgulamış ve millî dil, millî tarih, millî san'at, yani millî kültürün gelişmesine uygun düşmediğini söylemiştir. Bu sebeple de çağın gereklerine ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte değildir. Yine geleneksel eğitimin ve yöntemlerinin, yaratıcılığı engelleyici olması ve ezberciliğe dayanması, yapıcı ve yaratıcı yeni nesillerin yetişmesini sağlamaktan uzak kalmıştır. Şu halde eğitimin Türk milletine etkili olabilmesi için ne yapılmalıdır? İşte bu sorunun cevabını yine Atatürk'ün sözlerinden gayet açık bir şekilde öğrenebiliyoruz: "Bir milleti duçar olduğu herhangi bir felâketten kurtarmakta, bir milleti irşat etmekte, ricalinin haiz olduğu büyük ehemmiyet gayrikabili inkârdır. Hatta diyebiliriz ki, bugünü görmek; millet ricalinin iffet ve namusu, gayret-i milliye-i vatanperveranesi ve bilhassa menafi-i istihkar hisleri sayesinde müyesser olmuştur. Fakat bugün vasıl olduğumuz nokta, halâs-ı hakikî noktası değildir. Bu fikrimi

[7] *Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri,* İstanbul, 1939, s. 7.

Levent Sahverdi Arşivi

izah edeyim: Bir milletin maruz-u felâket olması demek, o milletin hasta, marîz olması demektir... Binaenaleyh halâs, heyet-i içtimaiyedeki marazı teşrih ve tedavi etmekle elde edilir. Marazın tedavisi ilmî ve fennî bir tarzda olursa şifabahş olur. Yoksa bilâkis maraz müzmin olur ve gayrikabil-i tedavi bir hale gelir. Bir heyet-i içtimaiyenin marazı ne olabilir? Milleti millet yapan, ilerletip yükselten kuvvetler vardır: Fikir kuvvetleri ve içtimaî kuvvetler...

Fikirler, mânasız, mantıksız safsatalarla mâli olursa, o fikirler marîzdir. Kezâlik hayat-ı içtimaiye akıl ve mantıktan âri, bifaide ve muzir birtakım akideler ve an'anelerle meşbû olursa meflûç olur.

Evvelâ fikir ve içtimaiyat kuvvetlerinin menbalarını tathirden başlamak lâzımdır. Memleketi, milleti kurtarmak isteyenler için, hamiyet, hüsnüniyet, fedakârlık elzem olan evsaftandır... Fakat bir heyet-i içtimaiyedeki marazı görmek, onu tedavi etmek, heyet-i içtimaiyeyi asrın icabatına göre terakki ettirebilmek için, bu evsaf kâfi gelmez; bu evsafın yanında ilim ve fen lâzımdır. İlim ve fen teşebbüsatının merkez-i faaliyeti ise mekteptir. Binaenaleyh mektep lâzımdır. Mektep namını hep beraber hürmetle, tâzimle zikredelim. Mektep genç dimağlara, insanlığa hürmeti, millet ve memlekete muhabbeti, şerefi istiklâli öğretir... İstiklâl tehlikeye düştüğü zaman onu kurtarmak için takibi muvafık olan en salim yolu belletir... Memleket ve milleti kurtarmağa çalışanların aynı zamanda mesleklerinde birer namuskâr mütehassıs ve birer âlim olmaları lâzımdır. Bunu temin eden mekteptir. Ancak bu tarzda her türlü teşebbüsatın mantıkî neticelere ulaşması mümkün olur.

Hanımlar, Beyler; Memleketimizin en mâmur, en lâtif, en güzel yerlerini üç buçuk sene kirli ayaklarıyla çiğneyen düşmanı mağlûp eden zaferin sırrı nerededir, bilir misiniz? Orduların sevk ve idaresinde ilim ve fen düsturlarını rehber ittihaz etmektedir. Milletimizi yetiştirmek için asıl olan mekteplerimizin, darülfünunlarımızın teessüsünde aynı mesleği takip edeceğiz. Evet, milletimizin siyasî, içtimaî hayatında, milletimizin fikrî terbiyesinde de rehberimiz ilim ve fen olacaktır. Mektep sayesinde, mektebin vereceği ilim ve fen sayesindedir ki Türk milleti, Türk sanatı, iktisadiyatı, Türk şiir ve edebiyatı, bütün bedayiiyle inkişaf eder.

... Görülüyor ki, en mühim ve feyizli vazifelerimiz maarif işleridir. maarif işlerinde behemehal muzaffer olmak lâzımdır. Bir milletin halâs-ı hakikisi ancak bu suretle olur. Bu zaferin temini için hepimizin yekcan ve yekfikir olarak esaslı bir program üzerinde çalışması lâzımdır. Bence bu programın esaslı noktaları ikidir:

Levent Sahverdi Arşivi

1. Hayat-ı içtimaiyemizin ihtiyaca tetabuk etmesi.
2. İcabat-ı asriyeye tevafuk etmesidir.

Gözlerimizi kapayıp mücerret yaşadığımızı farzedemeyiz. Memleketimizi bir çenber içine alıp cihan ile alâkasız yaşayamayız... Bilâkis müterakki, mütemeddin bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her ferd-i milletin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur.

... Kat'iyen bilmeliyiz ki, iki parça halinde yaşayan, milletler zayıftır, marîzdir. Çocuklarımıza ve gençlerimize vereceğimiz tahsilin hududu ne olursa olsun, onlara esaslı olarak şunları öğreteceğiz:

1. Milletine
2. Türkiye Devletine,
3. Türkiye Büyük Millet Meclisine,

Düşman olanlarla mücadele lüzumu! Efradı bu mücadele esbap ve vesaitiyle mücehhez olmayan milletler için hakk-ı beka yoktur. Mücadele lâzımdır..." [8].

Yukarıda gördüğümüz gibi, Atatürk eğitimin millileştirilmesinden yanadır; ancak bu millileşmenin çağdaş bir eğitimle el ele gidişini de öngörmektedir.

Atatürk, yeni eğitim sistemini ortaya koyarken ve eski sistemin birtakım aksaklıklarından söz ederken, bu işin kimin tarafından yapılabileceğini bir başka deyişle, eğitimin en iyi şekilde yapılabilmesi için mutlaka bir eğitim ordusuna ihtiyaç duyulduğunu ve bu ordunun da öğretmenler olduğunu görmüş ve kendilerine pek çok görevler ve mesuliyetler vermiştir. Atatürk 24 Mart 1923 tarihinde Kütahya'da öğretmenlerle yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: "Muhterem muallime Hanımlar ve Muallim Beyler, biz iki ordudan birincisine, vatanı çiğnemeğe gelen düşman karşısında kan akıtan birinci orduya, bütün dünya bilir ve bütün dünya şahit oldu ki, pek mükemmelen malikiz. Vatanın dört sene evvel düştüğü büyük felâketten sonra yoktan var olan bu ordu vatanı yok etmeğe gelen düşmanı vatanın harim-i ismetinde boğup mahvetti. Yalnız işimiz, yalnız bu orduya malikiyetle bitmiş, gayemiz yalnız bu ordunun zaferiyle hitama ermiş değildir. Bir millet irfan ordusuna malik olmadıkça, muharebe meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin o zaferlerin payidar neticeler vermesi ancak irfan ordusuyla kaimdir. Bu ikinci

[8] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt II, s. 43-45.

Levent Sahverdi Arşivi

ordu olmadan birinci ordunun semeratı uful eder. Milletimizi hakiki saadet ve selâmete isal etmek istiyorsak ve milletimize emin ve müstefîz bir âti bahşeylemek istiyorsak, bizi ölümden kurtaran ve hayata götüren bugünkü şekl-i idaremizin ebediyetini istiyorsak, bir an evvel büyük, mükemmel, nurlu bir irfan ordusuna malik olmak zaruretinde bulunduğumuzu inkâr edemeyiz.

... Arkadaşlar, asker ordusuyla irfan ordusu arasındaki müşabehet ve mutabakatı arzetmiş olmak için şunu da ilâve edeyim: Kıymetli bir eserde ordunun ruhu, heyet-i zabitan ve kumanda heyetidir, deniliyor. Hakikaten böyledir. Bir ordunun kıymeti zabitan ve kumanda heyetinin kıymeti ile ölçülür. Siz muallime hanımlar ve muallim beyler, sizler de irfan ordusunun zabitan ve kumanda heyetisiniz. Sizin ordunuzun kıymeti de sizlerin kıymetinizle ölçülecektir. İstiklâl mücadelesinde, üç dört senedir, düşmanı topraklarımızda mahvetmek için, yaptığımız harpte ordunun ruhu olan zabitan ve kumanda heyet ve erkânı kıymetlerinin yüksekliğini nasıl ibraz ve ispat etmişse, bundan sonra yapacağımız nur ve inkılâp mücadelesinin, milletimize bir karanlık gibi çöken cehl-i umumiyi mağlup ve makhur etmek harbinde dahi irfan ordusunun ruhu olan siz muallime hanımlar ve muallim beylerin aynı kabiliyeti ihsas ve irae edeceğinize eminim..." [9].

Atatürk, eğitim sistemimizin millîleşmesinden yana olmakla beraber 22 Eylül 1924 tarihinde Samsun İstiklâl Ticaret Mektebinde öğretmenlere yaptığı konuşmada "Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakikî mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalâlettir. Yalnız; ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanla takip eylemek şarttır. Bin, ikibin, binlerce sene evvelki ilim ve fen lisanının çizdiği düsturları, şu kadar bin sene sonra bugün aynen tatbike kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir. Çok mesut bir his ile anlıyorum ki, muhataplarım bu hakikatlara nüfuz etmişlerdir. Mes'udiyetim yükseliyor. Şununla ki, muhataplarım taht-ı talim ve terbiyelerinde bulunan yeni nesli de hakikatin nurlariyle tulûuna müessir, âmir olacak surette yetiştireceklerini vaad etmişlerdir. Bu, cümlemiz için iftihara şayan bir noktadır..." [10] demekle ilim ve teknik bakımdan diğer ülkelerin eğitim alanında tatbik ettikleri metot ve yollardan faydalanılmasını şart görmüştür.

[9] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt II, s. 163.
[10] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt II, s. 194.

Levent Sahverdi Arşivi

Atatürk döneminde, bilindiği gibi yurdumuza davet edilen yabancı eğitimcilerin fikir ve raporlarından da faydalanılmıştır. Bilhassa üniversitelerimize verilecek yeni düzenlemelerde bu kişilerin rolleri çok büyük olmuştur. Eğitimde üniversitelerin rolünün de çok büyük olduğuna çeşitli konuşmalarıyla değinen Atatürk, üniversitelerimizin gelişmesinin, gerçek bir üniversite haline gelebilmesinin, milletimizin gelişmesinde, olgunlaşmasında ve medeniyet alanında ilerlemesinde kesin bir faktör olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayısıdır ki, bugün için yegâne bilim üreten müessese olan üniversitelerimizde bütün imkânlar seferber edilerek bilim adamı yetiştirilmesine hız verilmelidir. Bu mevzuda Atatürk 1 Mart 1923 tarihinde Meclisin dördüncü toplanma yılını açarken yaptığı konuşmada şöyle diyor: "... Memleketin darülfünun ve serbest meslekler hayatında takip edeceği yolu en asrî bir zihniyetle idrak eden iyi bir darülfünun heyetine ve bir hayli meslek ve fikir adamlarına malik olduğumuzu kemal-i şükran ile anabiliriz.

Darülfünun, istiklâl-i tabiîsi dâhilinde serbest mesleklere verdiği istikameti gittikçe daha mükemmel bir hale îsal edecek vesait-i mâneviyeye maliktir..." [11].

Atatürk yine üniversitelere verdiği önemi şu konuşmalarıyla ortaya koymaktadır: "Arkadaşlar, üniversite tesisine verdiğimiz ehemmiyeti beyan etmek isterim. Yarım tedbirlerin kısır olduğuna şüphe yoktur. Bütün işlerimizde olduğu gibi maarifte ve kurulan üniversitede de radikal tedbirlerle yürümek katî kararımızdır." [12]

"... İşaret ettiğim umdeleri, Türk gençliğinin dimağında ve Türk milletinin şuurunda daima canlı bir halde tutmak, üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca vazifedir.

Bunun için memleketi şimdilik üç büyük kültür bölgesi halinde mütalâa ederek; garp bölgesi için, İstanbul üniversitesinde başlanmış olan ıslahat programını daha radikal bir tarzda tatbik ederek cumhuriyete cidden modern bir üniversite kazandırmak; merkez bölgesi için Ankara Üniversitesini az zamanda kurmak lâzımdır. Ve Doğu bölgesi için, Van Gölü sahillerinin en güzel bir yerinde, her şubeden ilkokullarıyla ve nihayet üniversitesiyle modern bir kültür şehri yaratmak yolunda, şimdiden fiiliyata geçilmelidir..." [13]

[11] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,* Cilt I, s. 297.
[12] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,* Cilt I, s. 374.
[13] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,* Cilt I, s. 401.

Levent Sahverdi Arşivi

Sonuç olarak diyebiliriz ki ekonomik yönden güçlü bir Türkiye hepimizin ortak dileğidir. Ancak bütün bu faaliyetlerin yanında sosyal ilimleri ve özellikle tarihimizi ve edebiyatımızı ihmal ettiğimizde, Atatürk'ün istediği çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmamız mümkün değildir. Her bakımdan kuvvetli bir Türkiye Cumhuriyeti olmamızı istiyorsak, Ulu Önder Atatürk'ün işaret ettiği gibi, önce millî birliğimizi kuvvetlendirmenin başlıca yolu olan eğitime ve kendi kültürümüze sıkı sıkıya bağlı olmağa önem vermeliyiz.

ATATÜRK'S VIEWS ON EDUCATION AND THE UNIVERSITIES

This article deals with the innovations introduced by Atatürk in the Turkish educational system. Selected passages from his speeches illustrate the importance he attached to national education and culture.

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN BİYOGRAFİSİNDE YAPILAN YANLIŞLIKLAR

SADİ BORAK

Atatürk Biyografisi ve Bir Çilenin Öyküsü:

Hazırlamakta olduğum "Açıklamalı Atatürk Kronolojisi" için otuz yıl evvelsinden bu yana Ulusal Kahramanımızın yaşam öyküsü ile ilgili yüzlerce eseri fişledim. Bu fişler kronolojik bir sıraya girdiği zaman gördüm ki Ulusal Kahramanımızın yaşamının çeşitli aşamalarını oluşturan pek çok olayın tarihleri birbirini tutmaz bir karışıklık içindedir. Sadece Harbiye'ye girdiği 1899 tarihi ile Anadolu'ya geçtiği 1919 tarihi arasında geçen 20 yıllık yaşamına eğilecek bir araştırıcı; karşısına çıkan birbirini tutmaz tarih rakamları karşısında bunalıp kalacak, içinde bulunduğumuz yüzyılda yaşamış, özellikle 7 yaşından sonraki elli yıllık yaşamına tanık olmuş pek çok kişinin hâlâ sağ olduğu bir dönemde, vatan kurtarmış bir Ulusal Kahramanın yaşam öyküsünün niçin böylesine birbirini tutmaz bir kargaşa haline getirilmiş olduğuna şaşacaktır.

Bir Ulusal Kahraman ki yarbay rütbesiyle katıldığı Çanakkale Savaşlarındaki başarısı için Aspinal Oglander, Mustafa Kemal'i "Bir Tümen Komutanının üç ayrı yerde tek başına giriştiği hareketlerle bir savaşın ve hatta bir ulusun kaderini değiştirecek yücelikte bir zafer kazandığı tarihte pek nadirdir" diye övmüştür. Bir insan sadece böyle bir başarısıyla da ebedileşir. Mustafa Kemal, daha sonra uçurumun kenarına gelmiş değil, uçurumun içine yuvarlanmış olan yurdunu, göklerinde güneş batmayan Britanya İmparatorluğu'nun desteklediği düşmandan kurtarma mucizesini göstermiş, ulusunu, içine tıkanıp kaldığı ilkel ögelerden kurtarmış ve çağdaş uygarlığa yöneltmiştir. Bu çapta bir insanın biyografisinin böylesine karmakarışık edildiğinin bir başka örneğine dünyada rastlamak mümkün değildir.

Ulusal Kahramanımızın yaşam öyküsünün bu gibi gerçek dışı yakıştırmalardan ve tarih karışıklıklarından kurtarılması için devlet ve hükümet ilgilileriyle Atatürk kurumlarını ve "Atatürkçüyüz" diye seslenenleri uyarmak üzere bundan yirmiüç yıl önce, 10 Kasım 1961 tarihli Hür Vatan gazetesinde bir makale ile bu konuya değinmiştim.

Sandım ki, başta devlet ve hükümet ilgilileri ve Atatürk kurumları ilgilenecek, derhal komisyonlar kurulacak, bu ayıbın giderilmesi için tüm

Levent Sahverdi Arşivi

gerekli önlemler alınacak. Hatta, milletvekillerimiz Meclisteönergeler verecek, Ulusal Kahramanımızın gerçeklere uygun bir biyografisinin düzenlenmesi yolunda atılacak adımları destekleyecektir!

Ne yazık ki tahminlerim boşa çıktı. Hiçbir makam, hiçbir Atatürk kurumu en küçük bir ilgi göstermedi. Fakat yirmiüç yıldan bu yana bıkmadan, usanmadan her vesile ile bu konu üzerinde ısrarla durdum. Yayınladığım her eserde Millî Kahramanımızın biyografisinin bu karışıklıktan kurtarılmasını diledim. Örneğin, Cumhuriyetimizin 50. dönüm yılı vesilesiyle 1973 yılında yayınlanmış olan "Atatürk" eserimin önsözünde -bilemem kaçıncı kez- yine bu konuya şöyle değindim:

(...) "Atatürk hakkında yazılmış yüzlerce yapıt bir araya getirilir, karşılaştırılırsa, olayların ve bu olaylarla ilgili tarihlerin birbirini tutmaz bir karışıklık içinde olduğu görülecektir. Millî Kahramanımızın biyografisindeki bu karışıklık doğum tarihinden başlayarak yaşamının en önemli dönüm noktalarına varıncaya dek sürüp gider.

(...) Eline her kalem alan, araştırma gereği duymadan, gerçeklere uyup uymadığını incelemeden niçin çala-kalem bir şeyler karalamıştır? Millî Kahramanımızın biyografisi neden hafife alınmıştır?

(...) Fransızlar; Nil'de filosunu İngilizlere kaptıran, Akkâ'da Türklere yenilen, Moskova steplerinde ordusunu kaybeden, Vaterlo'da bozguna uğrayan Napolyon'ları icin enstitüler kurmuş, yaşamının en önemsiz ayrıntılarını bile aydınlığa kavuşturmak için çaba harcamış, hiçbir fedakârlıktan kaçınmamışlardır. Oysa biz; yenilgi acısı tatmamış, tutsak bir ulusu egemenliğe kavuşturmuş, saltanatı yıkmış, cumhuriyeti kurmuş, bir seri inkılâplarla yaşam yolu açmış dünya tarihinin bu "Üstün Adam"ının gerçek bir biyografisini henüz saptayabilmiş bile değiliz.

O, hangi millî kahramandır ki biyografisiyle ilgili yapıtlarda yaşamı böylesine bir "rakamlar kargaşalığı" haline getirilmiştir!

Hangi ulus gösterebilirsiniz ki "büyük" lerinin biyografisini içinden çıkılmaz böyle bir bulmaca haline sokmuş olsun! Bernard'dan geriye doğru yüzyıllar boyu gidiniz, herhangi "ünlü"nün yaşamına sarılmış böyle bir "karanlık" bulamazsınız."

1973'den bu yana da aynı sabırla, aynı inatla her vesileden yararlanarak bu konuya değindim. Sadece tarih karışıklıklarına değil, Atatürk'ün yaşamına ters düşen pek çok gerçek dışı neşriyata da dokundum. Ne yazık ki ilgili makamlara mektuplarla da başvuruşum cevapsız kaldı.

Şu gerçeği hemen belirtmeliyim ki 23 yıldan bu yana ilk ses, 12 Eylül Harekâtı sonrası kurulan "Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı"ndan çıktı. Bu ilgiden duyduğum kıvancı burada şükran ve minnetle yad etmek isterim.

Atatürk'ün yaşam öyküsünde yapılmış olan pek çok yanlışlığı bu makalenin hacmine sığdırmak imkânsız. Biz sadece bazı yanlışlıkların ana hatlarına değinmekle yetineceğiz.

Doğum Tarihi

Bilindiği gibi ilk tutarsızlık Atatürk'ün doğum tarihinden başlar. Atatürk'ün gerçek doğum tarihi Rumî 1296'dır. Bu tarih Miladî tarihin 1880 ve 1881 yıllarını kapsadığı için Millî Kahramanımızın doğum tarihi çeşitli yapıtlarda uzun süre bazen 1880, bazen de 1881 olarak yayımlanmıştır. Mustafa Kemal'in doğum tarihinin hangi yıla rastladığının saptanabilmesi için -bilindiği gibi- doğduğu ayın belirlenmesinde zorunluluk vardır. 1296 Rumî yılı 1880'in Mart (13 gün), Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim ve Kasım aylarının tümünü ve Aralık ayının da 19 gününü kapsamaktadır. 20 Aralık, Ocak, Şubat ile Mart'ın 12 günü de 1881'i içine almaktadır. Yapılan bütün incelemelere ve soruşturmalara karşın Atatürk'ün doğduğu ay, hatta mevsim saptanamamıştır.

Burada bir başka çelişkiye değinmek istiyoruz: Bilindiği gibi İngiltere Hükümeti, krallarının bir kutlama telgrafı yollamasını sağlamak için Türk Hükümetinden Atatürk'ün doğduğu yıl ve günün bildirilmesini istemiştir. Bu isteğe verilen cevap, -gene bilindiği gibi- 19 Mayıs 1881'dir. Bunun üzerine 1937 yılında İngiltere Kralı Atatürk'ün doğumunu kutlamış, gerekli cevap da verilmiştir. Oysa, 19 Mayıs 1881 Miladî tarihi Atatürk'ün doğum yılı olan 1296 Rumî yılına değil, 1297 Rumî yılına rastlar. Bu takvim bilgisi gözden mi kaçmıştır, yoksa bu hataya göz mü yumulmuştur, bilinemez? İşin asıl acı yanı, Atatürk'ün hangi ayda veya mevsimde doğmuş olduğunu annesi Zübeyde Hanımdan sağlığında sormak gereğini hiç kimsenin duymamış olmasıdır.

Harbiye Dönemi

Mustafa Kemal, 13 Mart 1899'da Mekteb-i Fünun-i Harbiye-i Şahane'nin birinci sınıfına yazılır. 1900 yılında 2. sınıftadır. 1901 yılında da Harp Okulunu bitirir. Mustafa Kemal'in Harp Okulunu 1902 yılında bitirdiğini yazan resmî, yarı resmî tarihlerin ve kronolojilerin tümü yanlıştır. 1901 Aralık ayında çıkan İstanbul gazetelerinin tümü Harp Okulunu bitiren öğrencilerin listesini yayımlar. Bu listelerin hepsinde Mustafa Kemal'in adı vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Akademi Dönemi

Mustafa Kemal 1902'de Harp Akademisinin birinci, 1903'te de ikinci sınıfındadır. 1904 yılında önce piyade teğmeni olarak Akademiyi bitirir ve hemen birkaç gün sonra yüzbaşı rütbesiyle kurmay sınıfına ayrılır.

Atatürk'ün resmî sicili ve Mazlum İskora'nın "Harp Akademileri Tarihçesi" dahil tüm kaynaklar Atatürk'ün Akademiyi bitiriş tarihini 11 Ocak 1905 olarak gösterir. Bu tarih kesinlikle yanlıştır.

Burada çok belirgin bir çelişki de gözden kaçmıştır: Bütün kaynaklar, Mustafa Kemal'in 5 Şubat 1905'te 5. Orduya atandığını yazar. Atatürk'ün Akademiyi bitiriş tarihi olarak gösterilen 11 Ocak 1905 ile 5 şubat 1905 tarihi arasında 25 günlük bir boşluk vardır. Oysa, Mustafa Kemal Akademiyi bitirince bir süre gizli toplantılar yapmış, ihbar edilmiş, tutuklanmış, birkaç ay zabitan tevkifhanesinde kapalı kalmıştır. Yaklaşık üç aydan fazla bir süreyi 25 güne sığdırmanın imkânsızlığı üzerinde hiç durulmamış, bu çelişki dikkati çekmemiştir.

1 Nisan 1302 (14 Nisan 1904) tarihli İstanbul gazeteleri Mekteb-i Harbiye-i Şahane'den mülazimlikle mezun olanların listesini verir. Listelerde "Mustafa Kemal, Selânik" de vardır. 18 Teşrinievvel 1320 (31 Ekim 1904) tarihli İkdam gazetesi de mezun olanlar arasından yüzbaşılıkla Erkânıharp sınıfına ayrılanların listesini yayımlar.

Adı geçen gazetenin üçüncü sayfasındaki kurmay sınıfına ayrılanların adları alt alta yazılı olduğu halde Atatürk'ün adı:

MUSTAFA KEMAL EFENDİ, SELÂNİK

Biçiminde ve ortalama olarak yayımlanır. Sanılır ki bu ayrıcalık, gelecekteki bir "Üstün Adam" ı işaret eden ilâhî bir rastlantıdır.

Sofya Ataşemiliterliğine atanmasının Karmaşık Öyküsü

Ulusal Kahramanımızın biyografisindeki tarih rakamları ve içine karıştığı tarihsel olaylarla ilgili olarak gerçek dışı pek çok tutarsızlıklar, yanlış değerlendirmeler, hatta tahrif edilmiş belgelerle gerçeklerin saptırılması halinde sürüp gidecektir. Özellikle Sofya Ataşemiliterliğine atanması, sicilinden başlayarak çeşitli eserlerde ileri sürülen tarihlerin hiçbirinin birbirini tutmaması, karışıklığı kronik bir hale getirmiştir. Mustafa Kemal'in Sofya Ataşemiliterliğine atanmasıyla ilgili olarak 5 ayrı tarih ileri sürülmüştür: 1 Ekim, 2 ekim, 24 Ekim, 27 ekim 1913 ve 1 Mart 1914...

Levent Sahverdi Arşivi

Hikmet Bayur tarafından yazılan "Atatürk, Hayatı ve Eseri" adlı kitapta Mustafa Kemal'in Sofya Ataşemiliterliği'ne atanması 27 Ekim 1913, Sofya'ya varış tarihi ise 20 Kasım 1913 olarak gösterilmiştir. Atatürk'ün yetkili bir kişi tarafından yazılan bu biyografisinde, Sofya'ya varış tarihi olarak gösterilen 20 Kasım 1913 tarihi, bizi yine de tatmin etmemektedir. Çünkü, Milliyet gazetesinde 21 Kasım-6 Aralık 1954 tarihleri arasında yayımlanmış ve sonradan tarafımdan derlenerek kitap haline getirilmiş olan "Atatürk'ün Özel Mektupları" arasında Mustafa Kemal'in Madam Corinne'e Sofya'dan gönderdiği 3 Teşrinisani 1329 (18 Kasım 1913) tarihini taşıyan mektup, yukarıda anılan eserde Sofya'ya varış tarihi olarak gösterilen 20 Kasım tarihi ile çelişki halindedir.

Ayrıca, mektubun içeriğinden anladığımıza göre Mustafa Kemal Sofya'da bir süre Bulgaria otelinde kalmış, daha sonra Splendide Palas oteline yerleşmiş, Madam Corinne ile mektuplaşmış, hatta cevap dahi almıştır. Bu verilerden anlaşıldığına göre Mustafa Kemal Sofya'ya 20 Kasım tarihinden çok daha önce gitmiştir.

Bu çelişkili tarihler üzerine Mustafa Kemal'in Sofya Ataşemiliterliğine atandığı ve yeni memuriyetine gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldığı gerçek tarihleri saptayabilmek ümidiyle 1913 yılı Ekim ve Kasım aylarını kapsayan mevcut gazete kolleksiyonlarını taradık. 24 Kasım 1913 tarihli Tasfiriefkâr (o tarihte gazeteler sık sık kapatıldığı için isim değiştirerek yayınlarını sürdürürlerdi. Tasviriefkâr gazetesi de bir süre bu ad altında çıkmıştır) gazetesinin son sayfasında Mustafa Kemal'in Sofya'ya hareketi ile ilgili olarak küçük bir haberle karşılaştık. Haberin içeriği şöyle:

"Sofya Ataşemiliteri Erkânıharp Binbaşısı Mustafa Kemal Bey mahall-i memuriyetine azimet eylemiştir".

Önce, bu birkaç satırlık haberin Sofya'ya atama olayının üzerindeki sisi kaldırdığı kanısına vardık. Fakat Madam Corinne'e yolladığı 18 Kasım tarihli mektubun varlığı bu ümidimizi de yitirdi. Bu haber, Mustafa Kemal'in kısa süre için geldiği İstanbul'dan Sofya'ya dönüşü ile ilgili olabilir.

Bu kez bir başka çözüm yolu bulmak ihtimaliyle Fethi (Okyar) Beyin Sofya Sefirliğine atanmasiyle ilgili haber için gazeteleri yeni bir taramaya tabi tuttuk ve aradığımızı da bulduk. Haberin metnine göre "Sofya Sefirliğine tayin olunan Fethi Bey 24 Ekim 1913 tarihinde Sofya'ya hareket etmiştir". Gazete Fethi Beyin özgeçmişine ait bilgiler de vermektedir. Bilindiği gibi, bu gibi tayin ve nakillerde atanan veya nakledilen kimsenin özgeçmişine ait bilgi vermek hâlâ sürdürülen bir gelenektir. Mustafa

Levent Sahverdi Arşivi

Kemal'le ilgili haberde O'nun özgeçmişine değinilmemiş olmasından "herhangi bir işi için İstanbul'a gelip "mahall-i memuriyetine" döndüğü anlamını çıkarıyoruz.

Dikkati çeken bir başka husus da, gazetenin verdiği tarihe göre Fethi (Okyar) Beyin büyük bir ihtimalle yeni görevinde 27 Ekim 1913 tarihinde işe başlamış olmasıdır.

Bilindiği gibi Mustafa Kemal ve Fethi Okyar, Harbiye öğrenimi dönemine dayanan samimî iki arkadaş, iyi anlaşmış ve sevişmiş iki dosttur. Bu eski dostluk nedeniyledir ki Mustafa Kemal'in Picardie manevralarına katılmasını Fethi (Okyar) Bey sağlamıştır. Olayların akışına ve bazı belirtilere dayanarak -ihtimalî de olsa- şöyle bir sonuca varabiliriz: Birbirinden ayrılmaz bu iki arkadaşın atama emirleri aynı zamanda çıkmış, Bulgaristan'a beraber gitmişler, işe de aynı gün başlamışlardır. Mustafa Kemal, Bulgaristan'da kalacağı yerle ilgili işleri yoluna koyduktan sonra gerekli eşyasını almak üzere İstanbul'a gelip tekrar Sofya'ya dönmüştür. Tasfiriefkâr'da çıkan haber bu dönüşle ilgilidir.

Bunlar, Atatürk'ün Sofya Ataşemiliterliğine atanması ve işe başlayışı ile ilgili birbirini tutmaz karmaşık tarihlerin gerçeğe en yakınını bulmak için harcanan bir zihin çilesi, bir varsayımdır. Mustafa Kemal'in ataşemiliterliğe tayini elbette resmî işlemler yoluyla yapılmıştır: Tayini ile ilgili teklif varakası, bu teklifin ilgili makamca onaylanması, tayin keyfiyetinin Mustafa Kemal'e tebliği tarihi, Mustafa Kemal'in tebelluğ tarihi, Sofya Sefareti'nin Mustafa Kemal'in işe başladığı tarihi bildiren yazısı... Bu işlemlere ait ilgili arşivlerimizde mevcut dosya veya otantik belgelerin varlığı ile Sofya Ataşemiliterliği muamması hemen çözüme bağlanabilir.

Kuşkulu Tarihler

Atatürk'ün yaşamı ile ilgili kimi olayların -önemsiz görünse de- üzerindeki sisi henüz kaldırabilmiş değiliz. Önemsiz gibi görünen bu gibi tarihlerin, bazı olayların çıkış noktasını bulmak ve ona bağlı olayları aydınlığa kavuşturmak bakımından pek çok yararı vardır. Atatürk'ün karşılaştığı ve içine girdiği her eylemin tanığı bulunan çevresindeki yakınlarının anılarını zaman, mekân ve tarih belirtmeden şark masalı gibi yazmaları, hatta aynı olayla ilgili anıların birbirini tutmaması ve belgelerinin de bulunmaması, Atatürk'ün biyografisi'indeki ayrıntıları saptamakta pek çok güçlükle karşılaşmamıza neden olmaktadır.

Özellikle 13 Kasım 1918 günü Adana'da İstanbul'a geldiği ve İstanbul'dan ayrıldığı 16 Mayıs 1919 tarihi arasındaki 184 gün içinde

Levent Sahverdi Arşivi

yaptığı temaslar, görüşmeler ve eylemleri kesin tarihlere bağlamak (bazı olaylar hariç) mümkün olamamıştır. Çünkü kimi yazarların makalelerinde ve kitaplarında; kimi yakınlarının da anlattıkları anılarda ileri sürülen tarih rakamları birbirini tutmuyor. Bu yüzden de, Kurtuluş Savaşı'nın hazırlık aşamasını oluşturan bu önemli dönemin -günlük gazetelere yansıyanlar hariç- net ve belgelere dayalı bir tablosunu çizmek zorlaşıyor. Fakat Atatürk'ün eylemlerini çeşitli kaynaklardan edinilen çelişik tarih rakamlarıyla karmaşık bir halde bırakmamak için olayların akışından ve bazı verilerden yararlanarak gerçek -ya da gerçeğe çok yakın- tarihleri saptamanın en doğru yol olduğuna inanıyoruz. Uzun yıllardan beri de çabalarımızı bu yolda sürdürüyoruz.

Şişli'deki Eve Taşınma Tarihi

Şişli'deki eve hangi tarihte taşındığı da çözümlenmesi gereken çelişkili tarihlerden biridir. Atatürk'ün Şişli'deki eve taşınışını Tevfik Bıyıklıoğlu - sanıyorum ilk kez- 21 Aralık 1918 olarak göstermiştir (Atatürk Anadolu'da, Kronoloji Bölümü, sayfa 80). Bıyıklıoğlu, bu saptama için kaynak göstermiyor. Oysa, General Ali Fuat Cebesoy, Millî Mücadele anılarında: "Halep'ten döndüğü 20 Aralık 1918 Cuma günü Mustafa Kemal'i Şişli'deki evinde ziyaret ettiğini" yazıyor. Cebesoy'un verdiği yan bilgiler de bu tarihle uyuştuğu için Bıyıklıoğlu'nun kaynaksız olarak ileri sürdüğü tarih bu suretle çürümektedir. "Cumhuriyetin 50. Yılında Resimlerle Atatürk" kitabımda (sf. 182) taşınış olarak gösterdiğim 2 Aralık tarihi de sonradan edindiğim bilgilere ters düştüğü için Atatürk'ün manevî oğlu Abdürrahim Tuncak'ın bilgisine başvurdum. Olayların en yakın tanığı olan Tuncak'ın duraksamadan verdiği bilgiye göre Atatürk, 13 Kasım 1918'de İstanbul'a döndükten sonra 15 gün Perapalas'ta kalmıştır. Perapalas'tan sonra da doğruca Şişli'deki eve taşınmıştır. Bu bilgilerin ışığında Atatürk'ün Şişli'deki eve 28 Kasım tarihinde taşınmış olduğunu kabul etmek, gerçeklere en uygun bir yaklaşım olur.

Gerçek Dışı Savlar ve Yakıştırmalar

Atatürk'ün biyografisine uymayan ve kronolojik bilgilere ters düşen bu rakamlar kargaşasına paralel olarak birçok eserde Atatürk'le uzaktan yakından ilgisi olmayan ve olaylara ters düşen savlar da ileri sürülmüştür. Bu yanlışlıklar kargaşasının en tipik örneklerinden biri, "Milliyet Türk Büyükleri" serisinde çıkan "Atatürk" fasikülüdür. Bu biyografinin sadece birkaç paragrafına göz atmak, yapılan feci hataların hangi boyutlara ulaştığını göstermeye yeterlidir. Fasikülde deniliyor ki:

Levent Sahverdi Arşivi

"... Babası Ali Rıza memurdu. Sonraları kereste ticaretiyle uğraşmıştır. *1888'de öldü.* Annesi Zübeyde Hanım *1924'te İzmir'de öldü.* Oğlu Mustafa Kemal Atatürk'ten başka *bir de kızkardeşi vardır. Makbule Atadan.*

... Okula Selanik'te *Şemsi Paşa özel okulunda başladı...* Küçük Mustafa okumak istiyordu... *Selanik'te Mülkiye İdadisine kaydoldu.* Eli sopalı Kaymak Hafız diye tanınan öğretmeni yüzünden okulu bıraktı. *1885'te Manastır Askerî İdadisine girmeye muvaffak oldu.*

... *28 Temmuz 1914'te Birinci Dünya Savaşı'na Türkler de katıldı.*

... Tekirdağı'nda kurulmakta olan 19. Tümen Komutanlığına atandı. *İlk zaferini 8 Mayıs 1915 Arıburnunda kazandı...*

... Doğuda 16. Kolordu Komutanlığına tayin edilmişti. Silvan'da işe başladı. 6 ve 7 Ağustos 1916'da Ruslar'dan Muş ve Bitlis'i geri aldı. *Bu başarısından sonra önce 16. Kolordu Komutan vekilliğine, daha sonra 7. Yıldırım Ordusu Komutanlığına getirildi. Bu ordu ile* Bağdad'ı kurtarmayı tasarlıyordu.

Yanlışlıklar Yumağı

Anlaşılıyor ki kulaktan dolma ve gerçeklere uymayan bazı bilgilerle sorumsuzca kaleme alınmış bir biyografi. Sadece birkaç paragrafından parçalar aldık. Yanlışlıklar belirgin biçimde görülmekle beraber bazılarına değinelim:

a) Ali Rıza Efendi 1888'de değil, resmî bir belgedeki kayda göre 28 Kasım 1893'te ölmüştür.

b) Annesi Zübeyde Hanım 1924 yılında değil, 14 Ocak 1923 Pazar günü İzmir'de ölmüştür.

c) Atatürk'ün bir tek kızkardeşi değil, Fatma ve Naciye adlarında iki kızkardeşi daha vardı.

d) Önce, 1,5 ay kadar devam ettiği Fatma Molla mahalle mektebine yazdırılmıştır.

e) Daha sonra devam ettiği okulun adı "Şemsi Paşa" değil, "Şemsi Efendi" dir.

f) Şemsi Efendi (sonraları "Fevziye Mektebi" ile birleşmiştir) Okulundan sonra "Selanik Mülkiye İdadisi"ne değil, "Mülkiye Rüşdiyesi"ne girmiştir.

g) Birinci Dünya Harbi'ne katılışımız 28 Temmuz 1914 değil, 11 Kasım 1914'tür. Fasikül yazarının gösterdiği tarih Birinci Dünya Harbi'nin başlama tarihidir.

Levent Sahverdi Arşivi

h) Tarihlerimizin hiçbirinde "8 Mayıs Arıburnu Zaferi" diye bir kayıt yoktur. Herhalde 25 nisan zaferinden söz etmek isteniliyor.

i) Garip bir yorumlama: Mustafa Kemal, Doğuda kazandığı zafer üzerine 16. Kolordu'ya vekâleten atanmış!.. Bir komutanın asaleten görev yaptığı kolordusiyle zafer kazandıktan sonra o kolorduyu vekâleten atanmasının tarihte örneği yoktur.

k) Mustafa Kemal, 16. Kolordu Komutanlığından sonra 7. değil, 2. Ordu Komutanlığı'na vekâleten atanmıştır.

l) Mustafa Kemal, Bağdad'ı kurtarmak için değil, tam tersi, Bağdad üzerine yapılacak bir seferi önlemek için görev kabul etmiştir.

Sonuç

Atatürk biyografisiyle ilgili yayın araçlarındaki hataların tümüne değinmek, -kalınca bir eser vücuda getirmeyi gerektireceği için- bir makalenin kapsamını çok aşar. Yukarıda görüldüğü gibi bir broşürün birkaç paragrafından alınan birkaç satırında yapılan hatalara kısaca değinmek bile hayli yer kaplamıştır.

Araştırmalarımızdan çıkan sonuç şudur ki, gerçeklere ve belgelere dayalı bir "Atatürk Biyografisi" düzenlemek gereklidir. Böyle bir girişimin, ivedi görevlerimizin en başında geldiğine hiç şüphe yoktur.

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı'nın bu konu üzerine önemle eğilmiş olmasının minnet ve şükranını burada bir kez daha belirtirim.

SOME ERRORS IN THE BIOGRAPHIES OF ATATÜRK

The author points out certain errors in the various biographies of Atatürk and argues that a well-documented biography of Atatürk is long overdue.

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN
BİR HATIRA DEFTERİNE YAZDIKLARI

Harbiye Nezareti'nde çalışmakta olan Kaymakam İbrahim Bey'in oğlu Kemalettin Efendi, kendisine hitaben yazılacak öğütleri kapsamak üzere bir hatıra defteri hazırlamış ve defterin başına da iki fotografını yapıştırmıştır.

22 Ekim 1921 ile 19 Eylül 1923 tarihleri arasında otuza yakın kişiye sunulan defterde bazı şair ve yazarların, hocaların ve hekimlerin yazıları bulunmakta, ayrıca defter sahibinin babasının da öğüt şeklinde bir şiiri yer almaktadır. İsmet Paşa da 11 Eylül 1923 tarihiyle yazdığı yazıda "Kemalettin, evlâdım. Mefkûre sahibi, doğru, çalışkan ve sebatkâr ol. İyi Türk olabilmenin, hayat mücadelesinde muzaffer olanın esrarı bunlardır" demektedir.

Kemalettin Efendi hatıra defterini yazması dileğiyle son olarak Mustafa Kemal Paşa'ya sunmuştur. Mustafa Kemal Paşa defterdeki yazıları okuduktan sonra genç Kemalettin Efendi'ye hitaben -defterin sondan bir evvelki sayfasına- şunları yazmıştır: *

Ankara-Çankaya
19 Eylül 1923

Oğlum Kemalettin,

Babanın haluk bir insan, temiz bir asker olduğunu öğrendim. Seni fotoğrafından mütalâa etmekle fikir istihracına kalkışmayacağım. Babanın verdiği nasihatler kıymetlidir. Ben yalnız şunu ilâve edeceğim:

Hatırat defterini başkalarının yazıları ile doldurmaya heves etmektense, hayat defterini kendi faaliyet ve fazilet eserlerinle doldurmaya bak!

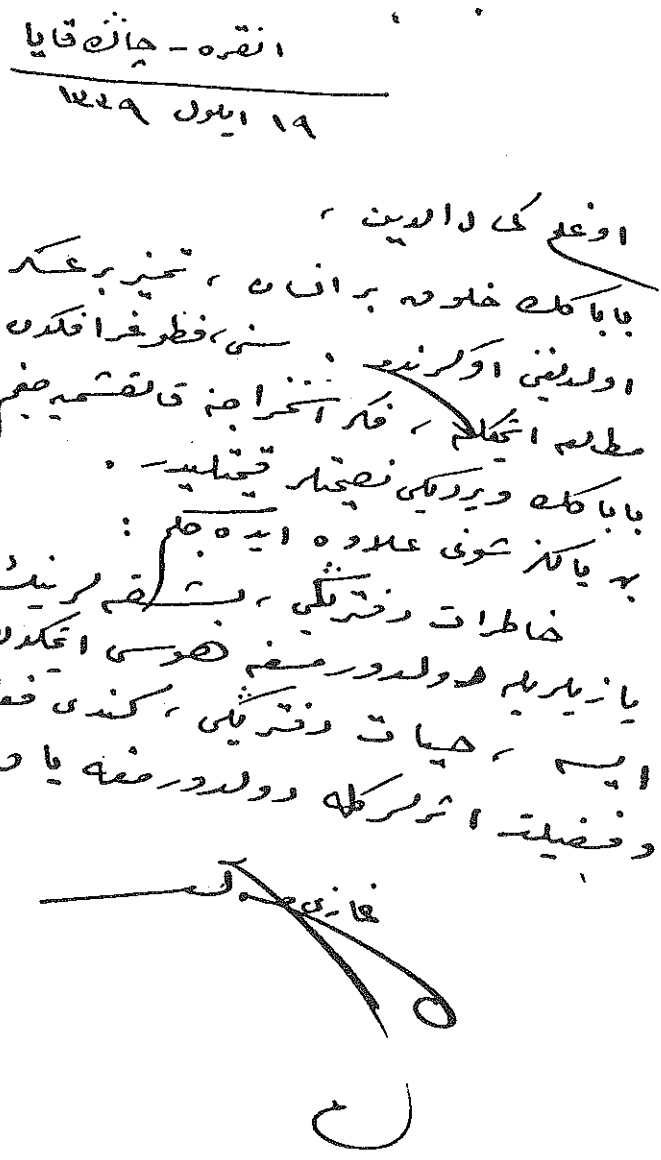
Gazi Mustafa Kemal

ATATÜRK'S NOTES IN A YOUNG MAN'S DIARY

This article deals with an entry by Atatürk in 1923 in the diary of a young man.

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Arşivi, Dosya: 23, Klasör: 58

Levent Sahverdi Arşivi

Atatürk'ün 19 Eylül 1923 günü Kemalettin Efendi'nin Hatıra Defterine yazdıkları (tıpkıbasım).

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK, ÇAĞDAŞLAŞMA VE DIŞ DÜNYADAKİ ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. İZZET ÖZTOPRAK

Atatürk dönemi (1923-1938) bir bütün olarak ele alınıp gelişmelerin Türkiye ve dış dünya bakımından incelenmesi, çağdaşlaşma olayının kavranması bakımından önemlidir. Atatürk döneminde başlatılmış olan Türkiye'nin çağdaşlaştırılması çabaları Türk Kurtuluş Savaşı'nın konumu ve niteliğiyle yakından ilişkilidir. Bir başka deyişle Türk Kurtuluş Savaşı denince, silahlı vuruşma evresiyle, inkılâpların yapıldığı evre yani 1919-1938 dönemi söz konusudur. Çünkü, 1923-1938 döneminde çağdaşlaşma atılımlarının yapılabilir olması ancak 1919-1923 evresinin başarıya ulaştırılmasının sağladığı ortam sayesinde mümkün olmuştur.

Atatürk'te çağdaşlaşma, onun kullandığı bir başka söyleyişle batılılaşma dendiğinde bununla neyin anlatılmak istendiği tanımlandıktan sonra, çağdaşlaşmanın temelleri olarak Mustafa Kemal'in özgürlük ve tam bağımsızlık kavramlarıyla ilgili görüş ve düşünceleri belirtilmeye çalışılacaktır.

Çağdaşlaşmanın kapsamı, üzerinde durulacak önemli noktalardan biri olacaktır. Onun bir zihniyet değişikliğini içermesi dışında günlük yaşamdaki bir takım kuralların düzenlenmesine kadar davranış biçimlerinde de etkisini gösterdiği görülecek, teknolojik gelişmeler yanında ekonomik kalkınmayla da yakından ilişkili olduğu anlaşılacaktır. Kısaca, çağdaşlaşmanın Atatürk döneminde Türk halkını her sahada uygar bir toplum durumuna getirmeyi amaçlayan topyekün bir değişme olduğu görülecektir.

Bu arada Osmanlı Devletinin son 150 yıllık döneminde yapılan yenileşme çabalarının niteliği belirtilirken, Atatürk ilkeleriyle nasıl bir toplum ve devlet düzeni oluşturulmak istendiği de kısaca açıklanmaya çalışılacaktır. Çünkü, Atatürk dönemi köklü değişikliklerinin kavranabilmesi açısından bu, bir zorunluluktur. Böylece her dönemdeki yenileşme çabalarının tarihsel gelişmeler bakımından devamlılıkları yanında temelde "nitelik" farklılıkları bulunduğu görülecektir.

Üzerinde durulacak önemli noktalardan birisi de Atatürk dönemi çağdaş Türkiye örneğinin dış ülkelerdeki etkileri olacaktır.

Levent Sahverdi Arşivi

Türk Kurtuluş Savaşı'nın henüz silahlı vuruşma döneminde diğer uluslara özellikle de doğunun mazlum milletlerine örnek olmaya başlaması, inkılâpların dış ülkelerde -daha çok Asya ve Afrika'nın müslüman ülkelerinde- etkisini göstermesi, dikkati çeken bir husus olmuştur. Bu gelişmelerin Pakistan, Hindistan, İran ve Tunus gibi ülkelerdeki etkileri tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Türk Kurtuluş Savaşı'nın amaçlarını şöylece belirtebiliriz:

Osmanlı saltanatı yıkılırken ve yerine Türk milletince yeni ve bağımsız bir devlet kurulurken, Türk vatanını yabancı saldırganlardan kurtarmak, Osmanlı devletinin iktisadî ve adlî bağımlılığını, yeni Türk devletine geçirmemek, yeni Türk devlet ve cemiyetini lâik ilkelere dayandırmak, doğu uygarlığından açıklıkla batı uygarlığına geçmek, Ortaçağ uygarlığında önemli bir yer tutan hurafelerle dolu an'ane ve örgütleri yıkmak. İşte bunlar gerçekleştirilirse Türk milleti; bütünlüğünü, millî bağımsızlık ve özgürlüğünü elde edecek, refah ve mutluluğunu kemiren kapitülasyonlardan ve bunlara dayanan malî örgütlerden kurtulacaktı. Özet olarak Türk Bağımsızlık Savaşı, doğunun dinî, toplumsal ve siyasî baskısıyla batılı devletlerin siyasî ve iktisadî zorbalığından korunmuş yeni ve tam bağımsız bir Türk devleti kurmak için girişilen çok yönlü ulusal savaşımın, ikinci bir anlatımla "kurtuluş hareketinin" bütünüdür[1].

Çağdaşlaşmanın tanım ve kapsamı konusuna gelince; Kurtuluş Savaşı'nın silâhlı vuruşma döneminin 1922 sonlarında ateşkese bağlanması ve bu durumun 1923 yazında uluslararası antlaşmayla resmen kabul edilmesiyle birlikte millet olarak ulaşılmak istenilen, amaç olarak gösterilen batının "çağdaş uygarlık düzeyi" olmuştur. Çağdaşlaşmayı hızlandıran ve ona anlam kazandıran sadece siyasal kurum ve kuruluşlarda meydana gelen değişmeler ile toplumun daha refahlı olması gibi sorunların çözümü değildir. Çünkü, çağdaşlaşma bir bütün olup, şu alanlardaki değişmeleri de kapsamaktadır: Kişinin davranışlarının, değer yargılarının, öbür kişilerle, devletlerle, örgütlerle olan ilişkilerinin biçimi. Bunlar kişisel düzeyde çağdaşlaşma olayının önemli parçasıdır. Bu kısa açıklama göz önüne alındığında çağdaşlaşmanın kalkınmayı da içine alan, hatta onu aşan bir anlamı olduğu görülür. Çağdaşlaşmayı sadece ekonomik bir kalkınma olarak görmek yanılgı değil ise de, eksik bir yaklaşımdır. Çünkü, kalkınmış, ekonomik yönden güçlenmiş ülkelerden bir kısmının kapalı yönetim biçimi

[1] Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti, T.T.T. Cemiyeti yayınlarından, İstanbul 1934, s. 56-57.

Levent Sahverdi Arşivi

altında olduğu görülür. Marksist sistemin uygulandığı ülkeler bu türdendir ve buralarda insanın özgürlükten yoksunluğundan kaynaklanan uygulama sebebiyle bir üstte andığımız, kişinin davranış ve değer yargılarının esas alındığı kişisel düzeyde çağdaşlaşma olgusundan pek söz edilemez [2]. O halde çağdaşlaşmayı sadece bir sanayileşme, bir ekonomik kalkınma olarak görmemek lazımdır. Çağdaşlaşma, ayrıca toplumsal, psikolojik ve siyasal değişmeyi içermektedir. Kuşkusuz, çağdaş toplum teknoloji, toplumsal dayanışma, kentleşme, okur-yazarlık, toplumsal hareketlilik ve millî kimlik gibi ögelerin yaygın olduğu bir toplum olarak tanımlanabilir. O halde çağdaşlaşmayı yaşamın bütün alanlarında topyekün bir "oluş" olarak görmek gerekir. Bu "oluş" içinde yukarıda andığımız alanlarda yepyeni ve radikal bir değişme yatmaktadır. Belirtmeye çalıştığımız anlam ve kapsamdaki bir çağdaşlaşma Atatürk tarafından asrîleşme, muasır medeniyet seviyesine erişme veya garplılaşma terimleriyle anlatılmak istenmiştir. Bunlardan batılılaşma, Atatürk tarafından en çok kullanılanı olmuştur. Bu kelimenin kullanılması şuradan geliyor: Değiştirilecek olan Osmanlı siyasal, sosyal, hukuksal, kültürel, estetik hayat biçimi ve kurumlarıdır. Uyulacak olan yeni değerler ve kurumlar da daha çok batı ülkelerinde görülenlerdir; ya da batı ülkelerinde var olan değerlere, kurumlara çok yakın olan değerler ve kurumlardır. Bunlar belirli bir uygarlığın ürünüdür. Bu uygarlık ise, batıda vardır. Atatürk'ün batılılaşmaktan amacı körükörüne bir batılılaşma değildir. Bu nokta çoğu kez şöyle belirtilmektedir: Batıya rağmen batılılaşma. O halde batılılaşma terimi yerine çağdaşlaşmayı kullanmak daha tutarlı olacaktır. Çünkü bu terim, Atatürk'ün yöneldiğinin Avrupa uygarlığını taklit olmadığını, yönelinen amacın gerçekte "muasır medeniyet" içinde kendi değerleri ve kurumları ile çağdaş uygarlık düzeyine varmış bir Türkiye olduğunu daha iyi belirler.

Atatürk'te çağdaşlaşmadan amaçlananın batı uygarlığının gelişmişlik çizgisine ulaşma ve hatta onu geçme olduğu düşünüldüğünde, O'nun düşüncelerinin kaynağı konusuna değinmek gereklidir. Atatürk'ün düşüncelerinin kaynağı "bağımsızlık" düşüncesidir. O büyük insan 1921'de bir gazeteye verdiği demeçte "hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir" [3] dedikten sonra, bu düşüncenin ata kalıtı olduğunu, buna Türk milletinin bağlı bulunduğunu söyler ve "bu sebeple millî istiklâl bence bir hayat

[2] Suna Kili, Atatürk Devrimi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1981, s. 101-102.

[3] *Hakimiyeti Milliye*, 24 Nisan 1921, s. 1.

Levent Sahverdi Arşivi

meselesidir" der. Atatürk'e göre bağımsızlık, özgürlüğü de kapsayan çok geniş bir kavramdır ve esası şudur: "... istiklâl-i tam denildiği zaman, bittabi siyasî, malî, adlî, iktisadî, askerî ve ilâh. her hususta istiklâl-i tam ve serbesti-i tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden mahrumiyet, millet ve memleketin, hakikî manasıyla bütün istiklâlinden mahrumiyeti demektir" [4]. Bu tanıma göre, Türk Bağımsızlık Savaşı, yalnız yurt topraklarını saldırgan düşman ordularından kurtarmak anlamına gelmez. Yukarıda değinilen yönlerde ve daha ağırlıklı olarak kültür konusunda yabancı ve saldırgan etkilerin de Türk toplum hayatından atılması anlamını taşır. Atatürk'e göre Türk inkılâbının amacı bir uygarlık sorunudur. Türkiye'nin doğu uygarlığından batı uygarlığına geçmesidir.Atatürk'e gelinceye değin Türk toplumu ikiyüz yıldan beri batı uygarlığı yönünde yürümüştür, yani çağdaşlaşma çabası içinde bulunmuştur. Ancak bu yürüyüş zikzaklı ve zaman zaman da yön değiştirici olmuştur. Bunun nedeni yürüyüşü yönlendirenlerin doğu ile batı uygarlıkları arasındaki ayrımı henüz yeterince kavrayamamış olmalarıydı. Çünkü, doğu uygarlığından ayrılmadan batı uygarlığına bağlanmak istiyorlardı. Bu ise mümkün değildi. Batı uygarlığı zaman içinde çeşitli uygarlıklardan etkilenerek meydana gelmişti. Ona evrensel bir nitelik kazandıran bir çok uygarlık etkilerinin bir bileşimi oluşu idi. Bu durumu ile batı uygarlığı, düşüncenin ürünüdür. Özgür düşünce batı uygarlığının temel ilkesi durumuna gelince, bilimde deney ve eleştiriye yer verilmiş, her türlü sorunu çekinmeden inceleme merakı uyanmış, insanın kişiliği değer kazanmıştır. Böylece batıda teknoloji, doğa bilimleri ve toplumsal bilimler gelişmiştir.

Doğu uygarlığı çevresinde kalan ülkeler kadere dayanan bir inanç düzenine bağlı kalmışlardır. Bu ülkelerde inanç, düşünceden öncedir; düşünce, geçmişten gelen bu inancın elverişliliği oranında ve inanca uygun olmak zorunluluğundadır. Böyle olunca, doğuda düşünce paslanmış, yaratıcılığını yitirmiştir. Buna karşılık inanç düzenine sızan kurallar, gelenekler, önyargılar ve bir takım yasaklarla doğu toplumu kendini kapalı bir toplum haline getirmiştir. Türkiye'nin batılılaşma tarihi, işte bu kapalı toplum hayatından kurtulma çabalarının tarihidir. Atatürk'e değin her ne kadar bu kapılar bir oran içerisinde aralanmış ise de, özgür düşünce henüz topluma mâl edilememiş olduğundan istenilen sonuca ulaşılamamıştır. Özellikle geleneksel cemiyetin karşı koyması nedeniyle, çağdaşlaşmanın

[4] Enver Ziya Karal, Atatürk'ten Düşünceler, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara 1981, s. 8.

Levent Sahverdi Arşivi

yalnız eleştiri ve usullerde mümkün ve istenilir birşey olduğu görüşü egemendi.

Yukarıda değindiğimiz üzere, özgür düşüncenin ürünü olan batı uygarlığı seviyesine ulaşabilmek için Atatürk, Türk düşüncesinin de özgürlüğüne ve bağımsızlığına kavuşmasını istiyordu. Bu konuya ilişkin çeşitli yerlerde ve tarihlerde söylemiş olduğu düşüncelerinin bir kısmı şöyledir:

"... Memleket behemahal asrî, medenî ve müreffeh olacaktır. Bizim için bu, hayat dâvâsıdır..." [5].

"... Türklerin asırlardan beri takip ettiği hareket, devamlı bir istikameti muhafaza etti. Biz daima şarktan garba yürüdük" [6].

"... Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz... Medeniyete girmek arzu edip de garba teveccüh etmemiş millet hangisidir?" [7].

O halde Türk toplumunu çağdaş uygarlık yörüngesine oturtma gibi büyük bir işin iki yanı olmuştur; Birinci yan, gelenekçilik tutumunu yok etme işidir. İkinci yan, onların yerine bu yörüngeye uygun kuralları, kurumları yerleştirmek, toplumun yeni kuşaklarını bu yörüngenin gereklerine göre yetiştirerek gelenekle çağ arasındaki geçiş köprüsünü kurmaktır. Bu açıdan Cumhuriyet dönemi inkılâpları bütünüyle bir "yeni yöneliş" inkılâbıdır. Sonuç olarak bir kaç cümleyle belirtmek gerekirse çağdaşlaşmadan amaç, hayat görüşü ve davranışta meydana gelen değişmedir. Bir kültür değişimi esastır.O halde söz konusu olan radikal nitelikli değişimler bir derece farkı değil, mahiyet farkı doğurmuştur.

Yıkılanın geriye gelmesini önleme ve yapılanı koruma için bir güvence gerekliydi. Atatürk, bu güvenceyi yeni kuşakların yetiştirilmesinde onlara verilecek eğitimde görmekte, bu eğitimin temel ilkelerini "düşünce özgürlüğü, vicdan özgürlüğü ve bilim özgürlüğü" olarak tesbit etmekteydi. Dikkat edildiğinde göze çarpan husus, düşün ve bilim özgürlüğü olmaktadır. Çünkü, Atatürk, batı uygarlığını yapan unsurun bilim olduğunu görmüş, onun bütün kültüre şekil veren temel ilke ve hayat görüşü olduğunu kabul etmiştir. O halde devlet ve toplum hayatımızda, dünyevî yaşayımızda mistik ve hurafelere dayanan her türlü etkinin egemenliğine son vermek çağdaşlaşmanın bir gereği olarak ortaya çıkmış oluyor. Atatürk, bilim zihniyetinin inkılâpların temelinde yatan esas olması yanında onların

[5] *Tercümanı Hakikat*, 4 Aralık 1923, s. 1 Ayrıca; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1954, Cilt III, s. 71.

[6] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt III, s. 67.

[7] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt III, s. 69.

Levent Sahverdi Arşivi

korunması ve hatta geliştirilmesinde de bu esasa sarılmak gerektiğini şu sözleri ile belirtmiştir; "Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakikî mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalâlettir..." [8]. Bir diğer örnek, "Medeniyetin buluşları, fennin harikaları cihanı değişiklikten değişikliğe sürüklediği bir devirde asırlık köhne zihniyetlerle, maziperestlikle muhafaza-i mevcudiyet mümkün değildir... Artık bugün hayat ve insaniyet icapları bütün hakikatiyle tecelli etmiştir" [9].

Açıklamaya çalıştığımız çağdaşlaşmaya ulaşmak için oluşturulacak değerleri ve araçları, Türk tarihinin koşullarından, akılcı ve düşünsel bir analiz ile çıkarmak gerekecekti. Bu değer ve araçlar kuşkusuz Atatürk ilkeleri olarak anılan temel unsurlar olarak karşımıza çıkıyor. Bu ilkelerin uygulanmasında millete dayanılmıştır. Millî niteliği yanında lâik ve çağdaş olan değerler ve kurumlar oluşturulmuştur. Bu bakımdan millî hayat, millî düzen niteliği altında köklü bir değişme söz konusudur. Atatürk dönemi çağdaş Türkiye örneğinin oluşum nedenleri ve esin kaynaklarının neler olduğunu açıkladıktan sonra, bu örneğin dış dünya üzerinde yapmış olduğu etkileri örnekleriyle görelim.

Yazımızın başında andığımız üzere Türk Kurtuluş Savaşı'nın silâhlı vuruşma dönemi ile Atatürk inkılâplarının yapıldığı evre birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Bu bakımdan 1919-1922 döneminin dış dünyadaki etkilerini belirtmek gereklidir. Kuşkusuz bu etki, dönemin emperyalist-kapitalist devletlerinin baskı ve sömürülerine karşı tam bağımsızlığı elde etmeye yönelik idi. 1923-1938 döneminin de elde edilen tam bağımsızlığın gelecekte yitirilmemesi için nasıl bir toplum ve devlet düzeni oluşturulması hususunda yani çağdaşlaşma konusunda izlenecek yöntem açısından dış dünyada etkileri görülmüştü.

İlk evre (1919-1923)'nin dış dünyadaki etkilerine gelince; dış dünyanın Millî Mücadele ile olan ilgisi kuşkusuz daha başlangıç yıllarında söz konusu olmuştu. Bu ilgi Türk Kurtuluş Savaşı başarılarının artması oranında da gelişme göstermişti. Örneğin I. ve II. İnönü savaşlarının zaferle sonuçlandırılması Sovyet Rusya ve İslâm ülkelerince Mustafa Kemal'in kişiliğinde kutlamalara neden olmuştur. Ayrıca, İnönü askerî başarılarını izleyen dönemde önemli bir dönüşüm noktası sayılan Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılmış olmasının yankıları, dış ülkelerin kamuoyların-

[8] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s. 197.

[9] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s. 181-182.

Levent Sahverdi Arşivi

da geniş ve derin etkiler bırakarak yer almıştı [10]. Bu tarihî olayın askerî etkileri yanında özellikle siyasal alanda uluslararası ilişkilerdeki rolü çok daha fazla olmuştu. Bu etkileme konusuna ilişkin olarak dönemin önemli gazetelerinden olan Hakimiyeti Milliye, Anadolu'da Yeni Gün v.s gibi Anadolu'nun sesi durumundaki süreli yayınlarda çok sayıda kutlama telgraflarını bulmak mümkündür; Örneğin, bunlar arasında İslâm doğunun anti-emperyalist kurtuluş hareketinin ünlü adları bulunuyordu; Hint Ulusal Kongresi'nin önderi Said Zaglul, Rif boylarının Fransız ve İspanyol sömürgelerine karşı yaptığı savaşın önderi Faslı Abdülkerim, İngiliz egemenliğine karşı çıkan İran Şahı Rıza Pehlevi ile Afganistan Kralı Emanullah v.s [11].

1947-1964 yılları arasında Üçüncü Dünya'nın sözcüsü olarak tanınmış bulunan Jawaharlal Nehru'nun eserlerinde, (1919-1922) evresine ilişkin gelişmelerin etkilerini bulmak mümkündür. Örneğin, Nehru 1933 yılında kızı İndira'ya yazdığı mektuplarda Mustafa Kemal'in 1919 da İngiliz emperyalistlerine karşı umutsuz gibi görünen bir savaşa girişmiş olduğundan söz ederek şunları söyler: "Bu topluluk (Türk ulusu) her şeyden önce zaferini demir gibi kararlılığına ve özgür olma isteğine ayrıca da Türk milletinin gerçekten çok üstün olan savaşçılık yeteneklerine borçluydu " [12].

Sakarya'nın etkisi Habib Burgiba üzerinde de görülür. Burgiba, konuyla ilgili olarak 1965 de şunları dile getirmişti: "Sakarya zaferi yirmi yaşımın en kuvvetli hatırası olmuştur. O zamanlar kendi kendime diyordum, acaba ben de ulusumu böyle seferber edemez miyim, onun ruhuna bu kurtarıcı hamleyi, bu dizgin tanımaz ihtirası aşılayamaz mıyım? [13]. Mustafa Kemal Atatürk, verilmekte olan Türk Kurtuluş Savaşı'nın İslâm ülkeleri üzerindeki etkisini ise çok önceden görmüştür. Bu konuda O'nun demeçlerinden bir kaçını örnek olarak vermek yeterli olacaktır. Bunlardan birisi 3 Ocak 1922 tarihinde Ukrayna Cumhuriyeti olağanüstü temsilcisi General Frunze onuruna verilen yemekte söylemiş olduğu şu sözlerdir:

[10] İzzet Öztoprak, "*Sakarya Savaşı'nın Dış Basında Karşılanışı ve Yorumu*", Birinci Askerî Tarih Semineri, Ankara 1983, Cilt II, s. 285-295.

[11] Johannes Glasneck, Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye, Onur Yayınları, (çev: Arif Gelen), Ankara 1976, s. 184.

[12] Johannes Glasneck, a.g.e., s. 311'den J. Nehru, Weltgeschichtliehe Betrachtungen, Briefe und an ındira, Düsseldorf 1957, s. 819.

[13] Selâhaddin Çiller (derleyen), Atatürk İçin Diyorlar ki, Varlık Yayınevi, Kasım 1978, s. 105; 205.

Levent Şahverdi Arşivi

"...Bütün mazlum milletler zalimleri bir gün mahv ve nâbut edecektir. O zaman dünya yüzünden zalim ve mazlum kelimeleri kalkacak, insanlık kendisine yakışan bir halet-i içtimaiyeye mazhar olacaktır..." [14]

Atatürk, aynı yılın 7 Temmuz'unda Rus elçisi Aralof'un İran sefiri İsmail Han onuruna verdiği ziyafette Türk Kurtuluş Savaşı'nın verensel anlamına değinirken de şunları söylemişti:

"...Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Çünkü, müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin, bütün Şark'ın davasıdır ve bunu nihayete getirinceye kadar Türkiye, kendisiyle beraber olan şark milletlerinin beraber yürüyeceğinden emindir..." [15].

Millî Mücadelenin anlam ve kapsamını belirtmesi açısından ve ayrıca Mustafa Kemal Atatürk'ün uzak görüşlülüğünün ve çağdaş dünya anlayışının en değerli bir belgesi olması bakımından önem taşıyan şu sözlerini de alıyoruz:

"Bugün, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan, bütün şark milletlerinin de uyanışlarını öyle görüyorum. İstiklâl ve hürriyetine kavuşacak olan çok kardeş millet vardır... Müstemlekecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerine milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir ahenk ve işbirliği çağı hâkim olacaktır..." [16]. Mustafa Kemal Atatürk'ün bu sözleri O'nun, Türk Kurtuluş Savaşı'nın ezilen doğunun mazlum ülkeleri üzerinde ne denli etkili olacağını ve bu ulusların kendi mücadelelerinde örnek alacaklarını çok önceden görmüş olduğunu göstermektedir. Millî Mücadele'nin çıkış noktasını oluşturan Atatürk'ün milliyetçilik ilkesi doğunun mazlum milletlerinin batının emperyalizmine karşı tam bağımsızlığı amaçlayan kurtuluş hareketlerine ışık tutmuştur.

Atatürk inkılâplarının çağdaş bir toplum oluşturmada da dış dünya üzerinde etkili olmadan öte, "örnek teşkil etme" bakımından apayrı bir işlevi olduğunu görüyoruz. Bir başka deyişle, Atatürk döneminde çağdaş Türkiye örneğinin, 1919-1922 evresine oranla dış ülkeler üzerinde -özellikle Asya ve Afrika ülkelerinde- daha fazla etkileri olmuş, çağdaşlaşma konusunda izlenmesi kaçınılmaz bir yol olduğu açıkça dile getirilmiştir.

[14] *Hakimiyeti Milliye*, 4 Ocak 1922, s. 1 Ayrıca; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s. 29.

[15] *Hakimiyeti Milliye*, 9 Temmuz 1922, s. 1.

[16] Enver Ziya Karal (derleyen), Atatürk'ten Düşünceler, s. 17.

Levent Sahverdi Arşivi

1934 yılında Atatürk'ün daveti üzerine Türkiye'yi ziyaret eden İran Şahı'nın ülkesine döndükten sonra, çağdaşlaşma yolundaki Atatürk dönemi Türkiye örneğinin etkisiyle bir takım reformlar yaptığı görülür. Bu ziyaretin amacı konusunda gazetelerde çıkan haber ve makalelerde yer alan düşünceler genellikle şu noktalarda toplanmaktaydı: Atatürk inkılâplarını, Türkiye'deki yenilik ve ilerlemeleri bizzat yerinde görmek, bunun yanında İran'ın dış ticaretini geliştirmek. Örneğin, bu konuda 16 Haziran 1934 tarihli *Times* ile 21 Haziran 1934 tarihli *Near East India* adlı gazetelerde konuya ilişkin olarak çıkan yazılarda Rıza Şah'ın Türkiye ziyaretinin büyük bir önem taşıdığına işaret edilerek, ülkesini ileri bir seviyeye ulaştırma çabalarında bulunan İran hükümdarının Mustafa Kemal'e çok şey borçlu olduğu belirtilir[17]. İran Şahı, Türkiye gezisini tamamlayıp ülkesine dönerken, Atatürk inkılâplarının üzerinde bıraktığı etkiyi belirtmesi açısından ilginç olan şu cümleleri İran sınırını henüz geçtiği sırada söylemişti: "Biz büyük bir insanla görüşmeye gitmiştik. Biz de ulusumuzu, O'nun ulusunu ulaştırdığı düzeye eriştirmeliyiz "[18]. Rıza Şah, işte bu etkilemenin sonucu olarak ülkesinde ilk öğrenimi zorunlu kılmış, yabancı okulların açılmasını yasaklamış ve tarihî eserlerin korunması için müzeler ile kitaplıklar kurdurmuştu. Kılık kıyafet konusunda yaptığı düzenlemeler dışında kadın hakları konusunda da bir takım girişimlerde bulundu. 1924 de Halifeliğin kaldırılmış olmasını İran Şahı olumlu karşılamıştı.

Atatürk dönemi çağdaş Türkiye örneğinin etkileri İran dışında Pakistan, Afganistan, Hindistan ve Tunus gibi ülkelerde de görülmüştür.

Nasıl Fransız inkılâbı, milliyetçilik duygusunu kıta Avrupa'sı dışında diğer alanlara yaymış ise, Türk Kurtuluş Savaşı ve Atatürk İnkılâbı da sömürgecilikten kurtulma, bağımsız olma hareketlerinde etkili olmuştur. Örneğin, Pakistan'ın kurtuluş eyleminde, ulusal bir devlet olma çabasındaki önderi Muhammed Ali Cinnah şu soruyu müslüman halka yöneltiyordu: "Atatürk gibi bir önder önlerinde dururken Hind müslümanları bugünkü durumlarına hâlâ razı olacaklar mı? "[19]. Pakistan'ın kurucusu olan Ali Cinnah, Atatürk'ü İslâm toplulukları bakımından "sislerin arasından ışıldayan ve yepyeni bir kaderin yolunu gösteren parlak bir yıldız" olarak telâkki ettiklerini açıkça ifade etmekten kaçınmamış, Mustafa Kemal'in ölümünden kısa bir süre sonra Aralık 1938 de Patna'da toplanan Hindistan

[17] Meliha Anbarcıoğlu, *"Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve İran'da Yapılan Reformlar"*, A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri, Cilt III, Sy. 4, s. 20.

[18] Meliha Anbarcıoğlu, a.g.e., s. 30.

[19] Selâhaddin Çiller (derleyen), a.g.e., s. 97.

Levent Sahverdi Arşivi

İslâm Cemiyeti Kongresi'nin yirmialtıncı oturumunda yapmış olduğu konuşmada geçen şu cümleleriyle doğunun mazlum milletleri için bir "ilham kaynağı" olduğunu açıkça dile getirmiştir: "Kemal Atatürk'ün şahsında İslâm dünyası büyük bir kahramanını kaybetmiştir, Hindistan müslümanları önlerinde bir ilham kaynağı olarak duran bu büyük müslümanın kendilerine verdiği örneği gördükten sonra da, hâlâ bu batağa ayakları saplanmış olarak kalmakta devam edecekler mi? "[20]. İngiliz yazarlarınca" imkânsız ve imkânsız olduğu kadar arzu edilmeyen ve" "medeniyete karşı bir cürüm" olarak nitelendirilen Pakistan'ın kurtuluşuna yol açan İslâm milliyetçiliğinin Türkiye'deki tarihi olayların tesiriyle güç kazandığı düşüncesini ileri sürmüş olan Prof. Hanif Fauq'un bu yaklaşımında kuşkusuz çağdaşlaşma örneği olma bakımından Atatürk dönemi Türkiye'sinin 1940'lı yıllarda Asya ülkeleri üzerindeki etkisi esas olmuştur[21]. Türkiye'nin Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirmeye büyük bir çaba gösterdiği çağdaşlaşma doğrultusundaki eylemlerinden yani yeni Türkiye deneyiminden de yararlanılması gerektiği daha 1930'lu yıllarda anlaşılmış olmalı ki, bu durum, İkbal'in anlatımında şu cümlelerle şekillendi: "Gerçek olan şudur ki, bugün (1930) müslüman uluslar arasında dogmatik uykusundan silkinmiş ve öz-bilince ulaşmış tek ülke Türkiye'dir. Yalnızca Türkiye düşünce özgürlüğüne sahip çıkmıştır, yalnızca Türkiye idealden gerçekliğe çıkmıştır... Müslüman ülkeler mekanik bir biçimde eski değerleri tekrarlarken, Türkiye yeni değerler yaratma yolundadır. Türkler, kendilerine derinlerdeki benliklerinin ne olduğunu öğreten büyük deneyimler geçirmişlerdir"[22].

Türkiye'de çağdaşlaşma yolunda önemli köklü değişikliklerin birbiri ardına gerçekleştirildiği dönemde dış ülkelerde yaratılan etkinin bir örneği de Hindistan'da kendini gösterdi. Bu etki Hindistan'ın Mahatma Gandi'den sonra en büyük önderi olarak kabul edilen Jawaharlal Nehru'nun gençlik yıllarında başlamış, ona göre Atatürk, doğunun çağdaş kurucuları arasında yer almıştı: "Türkiye'yi çağdaşlaştırma yolunda Kemal Atatürk'ün giriştiği temel çabayı, büyük bir beğeni ile karşıladım... O, doğuda modern çağın yapıcılarından biridir..."[23]. Atatürk inkılâplarının Hindistan üzerindeki etkilerine baktığımızda Saltanat ve Halifeliğin kaldırılmasıyla ilgili

[20] Bildiriler ve Tartışmalar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yıl Dizisi: 10, Ankara 1983, s. 609-617.

[21] *Bildiriler ve Tartışmalar*, s. 621.

[22] Bildiriler ve Tartışmalar, s. 657'den Reconstruction of Religious Thought in Islam, s. 162.

[23] Selâhaddin Çiller (derleyen), a.g.e., s. 302.

Levent Sahverdi Arşivi

haberlerin ilk anlarda birtakım tepkilere yol açtığını, bunun bir süre devam ettiğini görüyoruz. 10 Mart 1924 tarihinde Halifelikle ilgili T. B. M. M. kararı Hindistan'a ulaşınca Atatürk'e ve O'nun köklü yenilikçi politikasına karşı sessiz bir küskünlüğün doğduğunu, bunun psikolojik çöküntüyle birlikte yerini giderek yas tutmağa bıraktığını görüyoruz. Fakat, bu tür tepki bir süre sonra, 1926'dan itibaren daha çok Hindu ve müslümanların genç kuşakları arasında yerini Atatürk inkılâplarına bağlılığa bırakmıştır. Özellikle Atatürk'ün, özgürlük mücadelesinin ve lâisizm'in bir sembolü haline geldiği belirtilmiştir[24].

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilânı Kalküta basınında olumlu şekilde değerlendirildi. Etkili gazetelerden Al-Camia da bu konuyla ilgili olarak yayınlanan bir makalede Cumhuriyet'in ilânı "Ankara başkanları yalnız harb ve savaş kahramanları olarak değil, aynı zamanda yenilik kahramanı olarak tarihe geçeceklerdir... Bütün doğu için bunun yeni bir inkılâp açılışı olmasını rica ediyoruz"[25] şeklinde değerlendirildi. Görüldüğü üzere yapılmakta olan Atatürk inkılâplarının etkileri bakımından doğu ülkeleri üzerinde son derece önem taşıdığı ortaya çıkmaktadır.

Atatürk inkılâplarının yakından izlendiği ve Mustafa Kemal'in doğu ulusları için çağdaşlaşma bakımından kurtuluş yolunu açan ve gösteren bir şahsiyet olduğu konusunda son bir örnek olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yılında yayınlanan *India And The World*'un başyazısından bir kısım cümleleri aşağıya alıyoruz:

"... Allah, Mustafa Kemal'e uzun ömürler versin. Yaptığı faydalı inkılâpların daha parlak ve aydınlatıcı olması temennimizdir. Öyle ki sadece Türkiye değil, bütün Şark da O'na temelli müteşekkir olsun..."[26].

Atatürk inkılâplarının Türkiye sınırları dışındaki etkileri konusunda değinmek istediğimiz bir başka nokta da bunların, Türkiye tarihinin bir dönemine damgasını vuran önemli gelişmeler olmaktan çıkarak, 1945'li yıllardan başlamak üzere yeryüzünde bloklaşmalara henüz bağlanmamış olan ülkelere bir sistem oluşturma ve yol gösterme bakımından örnek olduğudur. Kuşkusuz, uygulamalarda her ülkenin toplumsal, tarihsel, kültürel ve ekonomik koşulları göz önünde tutulmuştur.

[24] Ram Kishore Sinha, Atatürk İnkılâpları ve Mahatma Gandi (Basılmamış Doktora Tezi), DTCF Yazmalar Bölümü, s. 211-212 ve Jawaharlal Nehru, The Discovery of India, Kalküta 1945, s. 418.

[25] *Tevhidi Efkâr*, 6 Aralık 1923, s. 1.

[26] Ram Kishore Sinha, a.g.e., s. 307.

Levent Şahverdi Arşivi

İki Dünya Harbi arasında Çin'de ve Hind'de veya bunların çevresindeki irili ufaklı sömürgelerde olsun Mustafa Kemal'in sesi çoktan duyulmuş, güttüğü amaç çoktan anlaşılmış ve düşünceleri Atlantik Bildirgesi'nin ana hatlarını oluşturmuştur. Ayrıca, uygar toplum olarak insanca yaşamanın temel koşulu olan iktisadî, kültürel ve sosyal kalkınmanın zorunluğu üzerine de milletlerin dikkatini çekmiştir. İşte bu özelliği nedeniyledir ki, "insanlık idealinin aşık ve mümtaz siması" vasfına gerçekten hak kazanmıştır. Atatürk'ün ölümünden şu kadar yıl geçmiş olmasına rağmen, dünyanın çeşitli ülkelerinde, çeşitli dillerde, enstitüler kurulması ve kitaplar yayınlanması O'nun düşüncelerinin uyandırdığı yankılardan başka birşey değildir. Düşüncelerinin evrensel bir nitelik kazanmış olduğuna en iyi bir kanıt da, ölümünün 25. doğumunun 100. yıldönümünde Unesco tarafından dünya ölçüsünde anılmasıdır.

Sonuç olarak şunu belirtiyoruz; Atatürk'ün çağdaşlaşma konusundaki düşünce ve uygulamalarının dış dünya üzerindeki etkileri ve örnek oluşturması bir makaleyle ortaya konulabilecek iş değildir. Bu konunun açıklığa kavuşturulması, çağdaşlaşmanın çeşitli ülkelerdeki etki ve yankılarından her birinin müstakil olarak ele alınıp çok geniş kapsamlı çalışmaların yapılmasını gerektirmektedir[27].

ATATÜRK, THE MODERNIZATION OF TURKEY AND ITS REPERCUSSIONS ABROAD

The author deals with the meaning and necessity of modernization for Turkish society and examines the impact of Turkey's modernization efforts on eastern countries in particular.

27 Bu tür çalışmalara örnek, ülkemizde yapılmış doktora tezi olarak şu araştırmaları gösteriyoruz:

Assadi Manoucheher, Rıza Şah Kebir Devrinde İran-Türk münasebetleri, Ankara 1972 (Basılmamış Doktora Tezi), DTCF Yazmalar Bölümü.

Asgar Khan, M. Ali; İstiklâl Savaşı Hakkında Hind-Pakistan Müslümanlarının Davranışı (1919-1923), Ankara 1970 (Basılmamış Doktora Tezi), DTCF Yazmalar Bölümü.

Ram Kishore Sinha, Atatürk İnkılâpları ve Mahatma Gandi (1919-1928), Ankara 1971 (Basılmamış Doktora Tezi), DTCF Yazmalar Bölümü.

Levent Sahverdi Arşivi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN BAKAN VE BÜYÜKELÇİLERİNDEN ZEKÂİ APAYDIN'IN ALBÜMÜNDEN

EKREM APAYDIN

Zekâi Apaydın'ın kısa özgeçmişi:

Aziz Üzeyir Zekâi 1884 yılında Bosna'nın Graveşka köyünde doğdu. Büyükbabası Hacı Ali Ağa Osmanlı Ordusu akıncılarından olup Bosna'da Kale Muhafızlığı yapmış ve oraya yerleşmişti. Babası tüccardan Hacı Salih ve annesi Şefika hanım, çocuklariyle birlikte Anadolu'ya göç ettiler ve Aydın'a yerleştiler.

Aziz Üzeyir Zekâi, Aydın ve İzmir İdâdilerinde okudu ve 1903 yılında Mülkiye'den pekiyi derece ile mezun oldu. Aynı sene Aydın Vilâyeti Maiyet memurluğunatâyin olunarak devlet memuriyetine girdi.

Sırası ile Vilçitrin, Palanga, Uşak, Eskişehir ve Beykoz Kaymakamlıkları yaptı. 1911 yılında İstanbul'da Ayşe Vasfiye Hanımla evlendi.

1913 yılında İçel Mutasarrıflığına terfi etti ve Mersin, Kayseri ve Eskişehir'de Mutasarrıf olarak görev yaptı.

Kasım 1918'de İstanbul Hükûmeti tarafından Eskişehir Mutasarrıflığından azledildi. Bir müddet İstanbul'da saklandıktan sonra, memleketlerine dönmekte olan savaş artığı Balkanlı yabancı askerlerin arasına yabancı er kıyafetiyle katılarak Sirkeci garından trenle kaçtı ve Yugoslavya'da Bosna'ya yerleşti. Bir süre sonra Anadolu'da İstiklâl Savaşı başladığını haber alarak bulduğu bir İtalyan vapuru ile Mersin'e çıktı. Adana Cephesinde gönüllü olarak çalıştı, daha sonra da Adana'dan mebus seçilerek Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisine katıldı. Böylece hayatının ikinci ve yeni dönemi başlamış oldu.

Birinci T.B.M.M. ve Cumhuriyet dönemlerinde üstlendiği görevler şunlardır:

T.B.M.M. Birinci Dönem Adana Milletvekili (1.9.1920 - 11.8.1923)

Bu sırada:
Eskişehir İstiklâl Mahkemesi üyeliği,

Levent Sahverdi Arsivi

Londra Konferansında Ankara Hükûmeti Delegeliği
Suriye ile Gümrük Antlaşması imzalayacak Heyet'in Başkanlığı
Birinci ve ikinci Lozan Konferanslarında müşavir görevlerinde bulundu.

T.B.M.M. İkinci Dönem Aydın Milletvekili (11.8.1923 - 9.9.1924)
Bu sırada:
Ziraat Vekili olmuştur (6.3.1924 - 30.8.1924). İsmet Paşa'nın kurduğu Cumhuriyet Hükûmetinin ilk Ziraat Vekilidir.
İsmet Paşa'nın, üstünde bulundurduğu Hariciye Vekâletine 10 ile 31 Temmuz 1924 süresi için vekâlet etmiştir.
Londra Elçisi (10.9.1924 - 5.5.1925). Atatürk'ün Londra'ya gönderdiği ilk elçimizdir.
Moskova Büyükelçisi (6.5.1925 - 1.11.1927).

T.B.M.M Üçüncü Dönem Diyarbakır Milletvekili (1.11.1927 - 4.5.1931).
Bu sırada:
Ankara Ticaret, İkamet ve Seyrisefain Antlaşmaları imzasına yetkili Heyet Reisliği,
Paris Beynelmilel Etablisman Antlaşmaları Konferansında Türkiye Delegesi,
Nafia Vekili (27.6.1930 - 27.12.1930).
Millî Müdafaa Vekili (27.12.1930 - 1.3.1935) görevlerini yapmıştır.

T.B.M.M. Dördüncü Dönem Diyarbakır Milletvekili (4.5.1931 - 1.3.1935)
Bu sırada:
Millî Müdafaa Vekili olarak Mart 1935 tarihine kadar görevde kalmış, Adliye Vekâletine, 26.11.1933 ile 4.2.1934 tarihleri arasında vekâlet etmiştir.

T.B.M.M. Beşinci Dönem Diyarbakır Milletvekili (1.3.1935 - 28.6.1935)
Bu sırada:
Arzuhal Encümeni (Dilekçe Komisyonu) Başkanlığı yapmıştır.

Moskova Büyükelçisi (9.7.1935 - Temmuz 1939)
Eylül 1939 tarihinde kendi isteği ile emekli olmuştur.
29.4.1947 günü İstanbul'da ölmüştür.
Kırmızı-yeşil şeritli İstiklâl Madalyası sahibi olan Zekâi Apaydın evli ve beş çocuk babası idi.

Basılı eserleri:
İdarî Teşkilât ve Islahat Hakkında Tenkidat ve Mütalaât Kayseri - 1916 (Eski harflerle basılmış bu kitabı 1981 yılında oğlu Ekrem

Levent Sahverdi Arşivi

Apaydın, günümüz diline dönüştürerek teksir ettirmiş ve Milli Kütüphane ile bazı kuruluş kitaplıklarına dağıtmıştır).
İktisadî Sahada Devlet Müdahalesi, İstanbul 1941.

Mustafa Kemal Paşa ile ilk karşılaşması:

Zekâi Apaydın, Mustafa Kemal Paşa ile ilk karşılaşma ve görüşmesini çok sonraları, bir makalesinde [1] şöyle anlatmıştı:

"...Büyük Atatürk, Anafartalar kahramanı ve Yıldırım Ordusu Kumandanı olarak, istifa etmiş, Halepten İstanbul'a dönüyordu... Ben o zaman Eskişehir'de Müstakil Mutasarrıftım. Adanadan Yıldırım Ordusu Karargâh Kumandanlığından bir telgraf aldım. Bunda "Kumandan Paşa geçerken sizi istasyonda bulmak ve görüşmek istiyorlar" deniliyordu.

Paşayı getiren treni tahkik ettim ve istasyona gidip bekledim. Tren geldi. Arkasında, sade bir salon içinde Paşa oturuyordu. Yaverleri bana yol gösterdiler; girdim. Bana ilk söz olarak:
—Buralarda asker kaçaklarınız çok mu, az mı? diye sordu.
—Pek çok Paşam, sekizinci, dokuzuncu defa tutup cepheye gönderdiklerimiz var. Gittikleri gibi geri geliyorlar, dedim... Bu sözlerimle ferahlandı.
—Hah... şöyle söyleyin. Konya'daki Valiye sordum, sakladı. Sanki ben neferlerin kaçışını kendisinin rehavetine (tembelliğine) mi atfedeceğim (bağlayacağım) sandı? dedi.
—Bu havalide ne kadar firarî asker tahmin edersin?

Geçmiş zaman, bir rakam söyledim. O zaman bu işlerin peşinde idik. Bu rakama kıyaslayarak o cıvar havaliyi beraber hesapladık. Paşa müsterih oldu.

—Böyle hükûmet mi olur? dedi...

Atatürk'den —ilk defa görüyordum— daha fazla sormaya cesaret edemedim. Kendisine hayırlı yolculuklar temenni ederek ayrıldım. İçimden, bu kaçakları fazla görmek arzusunda bir maksat gizlidir ama, bakalım, diyordum...

Ankara'ya mebus geldikten sonra (1921) bir aralık Ebedî Şef'e sordum:
—Paşam, Eskişehir istasyonunda bana sorduklarınızın sebebini şimdi anlıyorum. Savaşı millete mâl ettiğimiz takdirde, eli silâh tutacak yiğitlerin miktarını sormuştunuz, dedim.
—Evet, dediler. Bana da iltifat ettiler."

[1] Yeni Sabah Gazetesi, 14 Mayıs 1942.

Levent Sahverdi Arşivi

Adana Milletvekilliğine Seçilmesi:

Zekâi Apaydın yıllar sonra yazdığı bir makalesinin dip notunda [2] Adana'dan Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne mebus seçilmesinin Mustafa Kemal Paşa'nın fikri olduğunu şu satırlarla anlatmıştır:

1920'de ilk Büyük Millet Meclisi Riyaset odasında, Eskişehir mebusu merhum Abdullah Azmi aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa ile görüştüğümüz zaman beni hemen hatırladılar.

— Mebus olsana, Valilerden kimi tanırsın? dediler.
O anda, Pozantı'da çalışan Adana Valisi ve dünyanın en faziletli adamı, İsmail Safa'yı hatırladım.

— Hah, ona söylesinler, sen de oraya git, seni oradan mebus intihap ederler, dedi.

Hemen gittim. İki ay kadar cephede merhum Muhtar'la muhterem Damar'la, Vali ile ve daha bir çok Adanalı gençlerle birlikte çalıştım. Kumandanımız muhterem Sinan Paşa idi.

Damar Arıkoğlu'nun yayınladığı hatıralarından da [3] ilk Meclise Adana mebusu seçilmiş olan Kethüdâzade İbrahim Beyin Meclis Riyasetine: "Şimdi söz zamanı değildir, müfrezemden ve siperimden ayrılamam. İstifamın kabulünü rica ederim" şeklinde çektiği telgrafı üzerine boşalan mebusluğa Zekâi Beyin aday olduğunu ve yapılan ara seçimini kazanarak Meclise iltihak ettiğini öğreniyoruz.

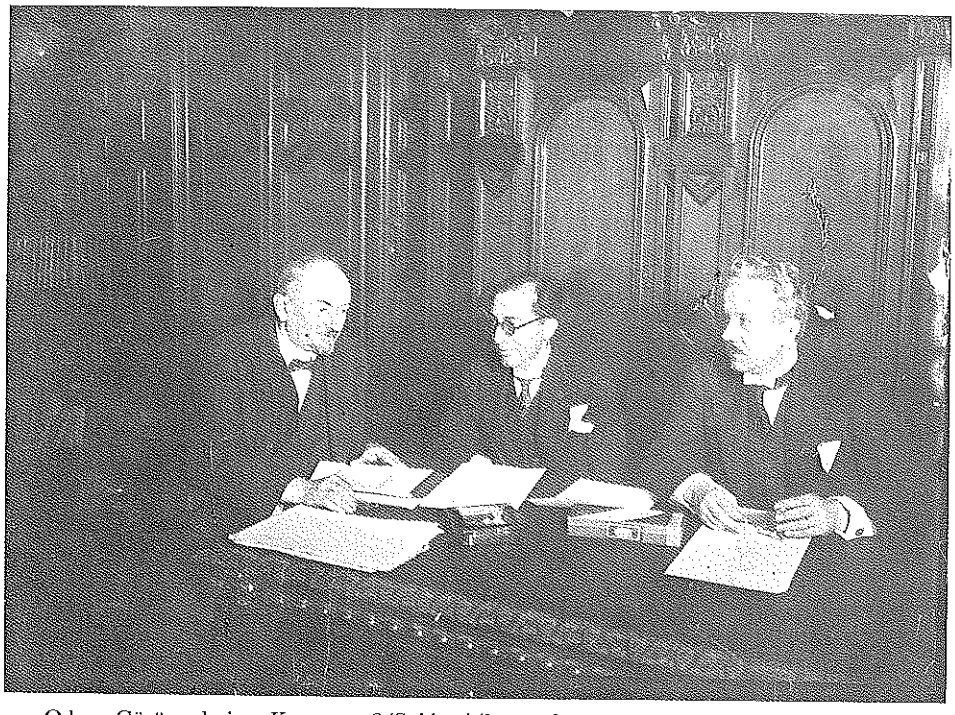
Londra Konferansı:

"Şark Meselesi" ve "Versailles Antlaşması"nı yeniden görüşmek üzere 21 Şubat 1921 - 12 Mart 1921 tarihleri arasında toplanan İkinci Londra Konferansı'na Adana mebusu Zekâi Bey, Hariciye Vekili Bekir Sami Bey başkanlığındaki Ankara Hükûmetini temsil eden heyette delege olarak bulundu. Bu konferansta Ankara Hükûmeti'ni Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in Başkanlığında Yunus Nadi, Hüsrev Gerede, Cami Baykut ve Zekâi Apaydın'dan oluşan bir heyet temsil etti.

Bu konferansta İstanbul Heyeti Reisi Tevfik Paşa, "Türkiye'nin hakikî temsilcileri Ankara Hükûmeti'dir" diyerek, sözü Bekir Sami Bey'e bırakmış ise de, konferans süresince ileri sürülen şartları Ankara delegasyonu kabul etmemiştir. Buna rağmen Hariciye Vekili Bekir Sami Bey gerek İngiliz, gerek Fransız ve İtalyan devlet adamları ile hususî görüşmeler yapmış ve

[2] Dünya Politikasında Türkiye, Yeni Sabah Gazetesi 14 Mayıs 1942.
[3] Hatıralarım, Damar Arıkoğlu 1961, s. 175 - 176.

Levent Sahverdi Arşivi

Odessa Görüşmeleri: 17 Kasım 1926 (Soldan itibaren, Sovyet Hariciye Komiseri Çiçerin, Türkiye Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras ve Büyükelçi Zekâi Apaydın Odessa'daki Türk Başkonsolosluğu binasında yaptıkları özel görüşme sırasında). *-Bu fotoğraf ilk defa yayımlanmaktadır-*

Atatürk'ün mânevî kızı, ilk kadın pilotumuz Sabiha Gökçen yedi erkek öğrenci ile yüksek planörlük kursları görmek üzere Moskovada bulunduğu sırada (1935) Büyükelçi Zekâi Apaydın, diğer öğrenciler ve Sovyet ilgililerle birlikte çekilmiş bir hatıra fotoğrafında.

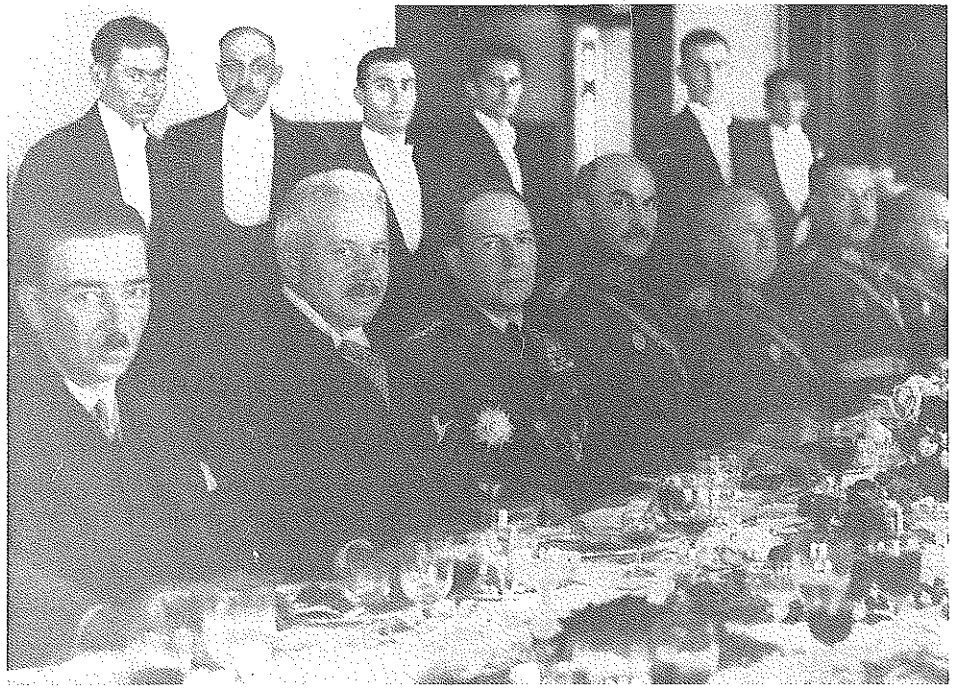
-Bu fotoğraf ilk defa yayımlanmaktadır-

Levent Sahverdi Arşivi

General Mac Arthur'un 26 Eylül 1932 günü Ankara'da, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ı ziyareti esnasında çekilen bir fotoğraf (Mac Arthur'un solunda Millî Savunma Bakanı Zekâi Apaydın, sağında Mareşal Fevzi Çakmak görülüyor)

-Bu fotoğraf ilk defa yayımlanmaktadır-

General Mac Arthur'un Türkiye'yi ziyareti esnasında 26 Eylül 1932 günü Ankara'da, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak tarafından şerefine verilen öğle yemeği (Masada oturanlar: Soldan itibaren Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, Millî Savunma Bakanı Zekâi Apaydın, General Mac Arthur, Genelkurmay İkinci Başkanı General Asım Gündüz ve diğer yüksek rütbeli subaylar.

-Bu fotoğraf ilk defa yayımlanmaktadır-

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün Gümüş Portresi: Zekâi Apaydın Moskova Büyükelçiliğinden memlekete dönerken Atatürk'e, özel olarak yaptırdığı, bir hediye getirmiştir. Bu, gümüşten dökülmüş, kabartma bir ATATÜRK portresidir. Boyutları 25 × 35 santimetredir. Bir Sovyet sanatçısı tarafından yapılmıştır. Yarım ay'ın çevrelediği Atatürk'ün kabartma portresinin fonunu, üzerinde Türk bayrağı dalgalanan, Moskovadaki Türk Büyükelçiliği binasının silueti oluşturmaktadır.

-Bu fotoğraf ilk defa yayımlanmaktadır-

Levent Şahverdi Arşivi

T.B.M.M. Yüksek Riyasetine

İcra Vekilleri Heyetinin 31.10.1922 tarihindeki toplantısında Sulh Konferansına gönderilecek Murahhas Heyeti Riyasetine Hariciye Vekili Edirne Mebusu Ferik İsmet Paşa hazretleri; murahhaslıklara da Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Sinop mebusu Dr. Rıza Nur ve sabık İktisat Vekili Trabzon mebusu Hasan Hüsnü beyefendiler intihap ve Adana mebusu Zekâi, Saruhan mebusu Celâl, Diyarbakır mebusu Zülfi, Burdur mebusu Veli beyefendilerin de müşavere heyeti meyanında bulunmaları kararlaştırılmış olmakla bu konuda gerekli muamelenin süratle yapılmasına ve neticenin iş'arına müsaade buyrulmasını rica eylerim.

T.B.M.M. İcra Vekilleri Heyeti Reisi
Hüseyin Rauf

Türkiye
Büyük Millet Meclise Hükumeti
Hariciye Vekâleti
Umur-u Siyasiye Müdüriyeti
Adet
6279
Adana Mebusu Zekâi Beyefendiye

Sulh Konferansına gidecek Heyet-i Murahhasaya Müşavir olarak iltihakınız takarrür etmiş olmakla pek yakında harekete amâde bulunulması rica olunur efendim. 31 Teşrinevvel 38

Hariciye Vekili namına
Müsteşar

Cumhuriyet Hükûmeti'nin ilk Tarım Bakanı:

Zekâi Apaydın II. Dönem T.B.M.M.'ne Aydın mebusu seçilmiştir. Bu sırada Cumhuriyet ilân edilmiş, İsmet Paşa Başvekil olarak Cumhuriyetin ilk hükûmetini kurmuştur. Beş ay kadar sonra İsmet Paşa ikinci kabinesini kurmaya memur edilmiştir. Yeni hükûmetin özelliği İktisat Vekâletinin kaldırılması, yerine Ticaret Vekâleti ve Ziraat Vekâleti adlarıyla iki Vekâletin kurulmasıdır. Yeni kurulan Ziraat Vekâletine 6.3.1924 günü Aydın mebusu Zekâi bey atanmıştır.

Ertesi günü yayınlanan 7 Mart 1924 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinin başmakalesinde Ziraat Bakanlığının kuruluşu hakkında şöyle deniyordu:

"...Bir çiftçi memleketi olan memleketimizin kurulan Ziraat Vekâletiyle yeniden canlanması ilk müşahede edeceğimiz eserler

Levent Sahverdi Arşivi

sırasındadır. Hariçten istikraz etmeksizin, milli mücadele esnasında olduğu gibi, sırf dahilden karşılanacak bir bütçenin ilk feyzi ancak ziraat olabilirdi. Fırkanın mütehassısları söylüyorlar ki vatanın mümbit toprakları bugünkü iptidî ziraat âletleriyle bile iyi işlenirse şimdiki bütçemizin dört beş misline varmak muhakkaktır. Yeni Hükümetin teşekkülünde bir Ziraat Vekâletinin tecelli edişi en ziyade ehemmiyetle telâkki edilecek bir noktadır. İstihsal kudretinin ilk merhalesi olan ziraatı bir taraftan tevsi ve takviye, diğer taraftan yavaş yavaş yeni âletlerle teçhiz etmek, işe en amelî yoldan girmiş olduğumuzu gösterir..."

Ziraat Vekâletinin kuruluşundan iki ay sonra Adana'da düzenlenen Ziraat Sergisini açmak ve tarımla ilgili bazı teftişlerde bulunmak üzere seyahata çıkan Zekâi Bey dönüşünde şu beyanatı verir:

"Ziraat durumu vericidir. Fevkalâde ümit vericidir. Geçen seneye nisbetle çok fazla ekim vardır. Hatta bazı yerlerde geçen senenin iki misli ekilmiştir. Müsait yağmurlar da yağdığı için iyi mahsul idrak edileceği ümit olunuyor. Bu sene herhalde kendi ihtiyacatımızı temin edeceğiz, İstanbul'a külliyetli zahire sevk edebileceğiz. Adana'nın pamuk mahsulü çok iyidir. Konya'daki Çumra ovasını gezdim. Bu havalideki otuz kadar köylere yardım ederek ziaraatlarını takviye edeceğiz. Zaten elimizdeki tahsisat nisbetinde her tarafın çiftçilerine nakden, çift hayvanatı, tohumluk vermek suretiyle yardım ediyoruz. Aynı zamanda Çumra'da bir de numune çiftliği tesis etmek tasavvurundayız. Eskişehir'den geçerken çiftçilerle temas ettim. Mahsullerinden çok ümitlidirler. Ziraattaki bu faaliyeti daha iki sene devam ettikten sonra memleketin iktisadî vaziyeti mesut bir şekil alacaktır."

Tarım ürünlerinin şehirlerde ucuza satılmasını temin amacı ile Türk şimendiferlerinde tenzilâtlı tarife uygulanarak düşük fiyatla taşınmaları çalışmalarına yine Zekâi Beyin Ziraat Vekilliği sırasında başlanılmıştır.

Londra Elçiliği:

Lozan Antlaşması'nın İngiliz Parlâmentosunca onayından sonra iki memleket arasında elçi tâyini suretiyle doğrudan diplomatik münasebetlerin başlatılması zamanı gelmiştir. Böylece Atatürk'ün Londra'ya atadığı ilk elçi Zekâi Bey olmuştur (10 Eylül 1924).

Zekâi Bey, 5 Eylül 1924 tarihli Cumhuriyet gazetesinde çıkan demecinde şunları söylüyordu:

"Londra'ya gitmek üzere Ankara'dan geliyorum. Yarın Bursa'ya giderek Reisicumhur hazretlerine saygılarımı sunarak veda edeceğim.

Cumartesi günü akşamı Sirkeci'den hareket eden ekspresle Londra'ya müteveccihen İstanbul'dan ayrılmam kararlaştırılmıştır.

Levent Sahverdi Arşivi

Hiçbir yerde durmayacağım. Ayın onunda Londra'da bulunacağımı zannediyorum.

Londra'da halen vazife gören mümessillik heyetimiz vardır. Bu heyet aynen sefaret heyeti olarak yerinde bırakılmıştır.

İtimatnamem yanımdadır. Gidince Kral Hazretlerine takdim edeceğim.

Birinci Moskova Büyükelçiliği:

Zekâi Apaydın'ın birinci defa Moskova Büyükelçiliği yaptığı 1925-1927 döneminin özelliği Türk-Sovyet ilişkilerinin büyük bir dostluk çerçevesi içinde geliştiğidir. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında "Tarafsızlık Antlaşması" imzalanmış, Türk-Sovyet dostluğu 1926 yılında yapılan "Odessa Mülâkatı" ile yeni bir gösteriye sahne olmuştu.

Bu dostluk havası içinde Zekâi Apaydın âilesi Kırım yarımadası'nın güneyinde, Karadeniz sahilindeki "Yalta"da tatil geçirmek imtiyazını buldu. Bu tamemen istisnaî ve kaynağını o zaman iki memleket arasında esen dostluk havasından alan karakteristik bir olaydır. Fakat kim düşünürdü ki 1926'larda özel müsaade ile Türk Büyükelçisi ve âilesinin yaz tatilini geçirdiği Yalta'da yıllar sonra, 1945 Şubatında biraraya gelen Roosevelt, Churchill ve Stalin arasındaki konuşmalarda Stalin'in ağzından Türkiye lehine bir kelime dahi çıkmayacaktır...

T.B.M.M. Üçüncü (1927 - 1931) ve Dördüncü (1931 - 1935) Dönem Milletvekilliği:

Diyarbakır Milletvekilliğine seçilen Zekâi Bey Moskova dönüşünde çeşitli devletlerle "Ticaret, İkamet ve Seyrisefain Sözleşmeleri" imzasına memur Murahhas Heyeti Reisliğine getirildi. İki yıl süren bu görevi sırasında Ankara'da hemen bütün devlet temsilcileriyle görüşmelerde bulundu ve 20 antlaşma imzaladı.

General Mac Arthur Türkiyede:

Amerika Birleşik Devletleri Genelkurmay Başkanı General Mac Arthur 25 Eylül 1932 günü İstanbul'a gelmiş, aynı akşam Ankara'ya hareket ederek ertesi sabah Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ı ziyaret etmiş ve 27 Eylül günü İstanbul'a dönerek Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından Dolmabahçe Sarayında kabul edilmiştir. * Mac Arthur'un Türkiye'yi ziyareti esnasında Zekâi Apaydın Millî Savunma Bakanıdır.

* Mac Arthur bu kabul sırasında Atatürk'le dünya sorunları üzerinde bir görüşme yapmış, yıllar sonra da Atatürk'ün 15. Ölüm Yıldönümünde Türk Milletine hitaben

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci Defa Moskova Büyükelçiliği:

Zekâi Apaydın 9.7.1935 tarihinde -ikinci defa- Moskova Büyükelçiliğine atanmış ve bu görevi Temmuz 1939'a kadar devam etmiştir.

Daha sonra Eylül 1939'da isteği ile emekliye ayrılmış ve 29.4.1947 tarihinde İstanbul'da ölmüştür.

FROM THE ALBUM OF ZEKÂİ APAYDIN

A biographical sketch of a former minister and ambassador illustrated with photographs from his collection.

yayınlanmak üzere, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü aracılığıyla şu mesajı göndermişti: "Bugün 10 Kasım, eski dostum Kemal Atatürk'ün ölüm yıldönümüdür. O zamandan beri onbeş sene geçmiş olmasına rağmen onun kaybına kendimi henüz alıştıramıyorum. Eğer sağ olsaydı milletlerarası sahnenin bugünkü hercümerç hali esaslı bir şekilde değişik olurdu.

Atatürk, Türkiye'de daima memleketinin bugünkü inkişafının modern Ata'sı olarak anılacaktır. Fakat, onun dünya çapında devlet adamı olarak yüksek kudreti, belki de bazı vatandaşları tarafından bile tam mânasıyla anlaşılamamaktadır. O, tanıdığım diğer insanlar gibi, hür insanlığın köleliğe karşı durma meselesinin cihanşümul mahiyetini idrak ediyordu. Onun, dünyayı sarsan mücadelenin vahim bir anında vefatı, telâfisi imkânsız kayıp olmakta devam etmektedir." (Vatan, 10.11.1953)

Levent Şahverdi Arşivi

H A B E R L E R

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Anayasamızın 134. Maddesi ve 11.8.1983 tarih ve 2876 sayılı Kanun gereğince Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla; Ankara'da, Atatürk'ün manevî himayelerinde, Cumhurbaşkanının gözetim ve desteğinde, Başbakanlığa bağlı; Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Kültür Merkezi'nden oluşmak üzere kamu tüzel kişiliğine sahip olarak kurulmuştur. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığına E. Korg. Suat İlhan atanmıştır.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yüksek Kurulu; Başbakanın veya görevlendireceği Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısının başkanlığında Genelkurmay Başkanı veya Genelkurmay İkinci Başkanı, tanıtma ve enformasyon işlerinden sorumlu Devlet Bakanı, Milli Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanı, Kültür ve Turizm Bakanı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri, Yüksek Öğretim Kurulu Başkanı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı ile Cumhurbaşkanınca seçilen dört üyeden oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı gerekli gördüğü hallerde, Yüksek Kurula Başkanlık etmektedir.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulu ise, Yüksek Kurum Başkanının başkanlığında, Başkan Yardımcısı, Cumhurbaşkanınca seçilen üç üye ve bağlı kuruluşların Başkanlarından oluşmaktadır.

Cumhurbaşkanınca seçilen Yüksek Kurum üyeleri -soyadlarının alfabe sırasına göre- şunlardır: Prof. Dr. Şükrü Elçin, Prof. Dr. Hamza Eroğlu, Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Prof. Dr. Reşat Kaynar.

Cumhurbaşkanınca seçilen Yönetim Kurulu üyeleri -soyadlarının alfabe sırasına göre- şunlardır: E. Gen. Fahri Çeliker, Prof. Dr. Ahmet Mumcu, Prof. Dr. Tahsin Özgüç.

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ:

Atatürk Araştırma Merkezi, Anayasamızın 134. Maddesi ve 11.8.1983 tarih ve 2876 sayılı Kanun gereğince "Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu"na dahil olarak kurulmuştur. Atatürk Araştırma Merkezi'nin amacı; Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve bu konularda yayımlar yapmaktır. Merkez Başkanlığına Prof. Dr. Utkan Kocatürk atanmış, Merkez aslî üyeleriyle Yürütme Kurulu üyeleri de seçilerek görevlerine başlamışlardır.

Atatürk Araştırma Merkezi aslî üyleri -soyadlarının alfabe sırasına göre- şunlardır: Doç. Dr. Seçil Akgün, Doç. Dr. Ergün Aybars, Prof. Dr. Mustafa Aysan, Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı, E. Korg. Cemal Enginsoy, Muslih Fer, Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu, Doç. Dr. Reşat Genç, Prof.Dr. İsmet Giritli, Prof. Dr. Mehmet Gönlübol, Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak, Doç. Dr. Özkan İzgi, Prof. Dr. Ergun Özbudun, Mehmet Özgüneş, Doç. Dr. Yücel Özkaya, Prof. Dr. İlhan Öztrak, Prof. Dr. Aydın Taneri, Vehbi Tanfer, Gürbüz Tüfekçi, Bekir Tünay.

Atatürk Araştırma Merkezi Yürütme Kurulu üyeleri -soyadlarının alfabe sırasına göre- şunlardır: Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu, Prof. Dr. Mehmet Gönlübol, Prof. Dr. Ergun Özbudun, Bekir Tünay.

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Sahibi: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi adına Prof. Dr. UTKAN KOCATÜRK ■ Yönetim yeri: Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Atatürk Bulvarı 217 Kavaklıdere/Ankara ■ Telefon: 28 61 00 ■ Abone şartları: Yıllık abone (3 sayı) 3000 TL. (Yabancı ülkeler için 60 dolar) ■ Dergiye gönderilen yazılar yayımlansın yayımlanmasın geri verilmez. ■ Basıldığı yer: Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara

Levent Sahverdi Arşivi

1986 YILINDA VERİLECEK ATATÜRK ULUSLARARASI BARIŞ ÖDÜLÜ ESASLARI

AMAÇ

Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi doğrultusunda, dünya barışına, uluslararası ilişkilerde dostluk, anlayış ve iyi niyetin geliştirilmesine hizmet eden gerçek ve tüzel kişilere verilmek üzere, 2876 sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu'nun 90. maddesi uyarınca Devlet ödülü niteliğinde "Atatürk Uluslararası Barış Ödülü" ihdas edilmiştir.

ADAY TESPİTİ VE DEĞERLENDİRME

Atatürk Uluslararası Barış Ödülü için gösterilecek adayların tespitinde ve değerlendirilmesinde; ırk, dil, renk, cinsiyet, din, milliyet ve benzeri sebeplerle ayrım gözetilmez.

Adayların tespit ve değerlendirilmesinde, Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi doğrultusunda, dünya barışına, uluslararası dostluk, anlayış ve iyi niyetin geliştirilmesine, siyasal, bilimsel, sanatsal ve benzeri eserleriyle, hizmet ve faaliyetleriyle katkıda bulunmuş olmak şartı aranır. Bu niteliği taşıyan ve hayatta olan devlet adamları, bilim adamları, düşünürler, sanatçılar, ulusal veya uluslararası kuruluş ve yöneticileri Atatürk Uluslararası Barış Ödülü'ne aday gösterilebilirler.

Adayların değerlendirilmesi "Atatürk Uluslararası Barış Ödülü Kurulu" tarafından yapılacaktır. Atatürk Uluslararası Barış Ödülü Kurulu, Dışişleri Bakanı ile Ödül Kurulu için Cumhurbaşkanınca ayrıca seçilecek 3 üyenin, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu'na katılmasıyla teşkil olunmuştur.

Adayların değerlendirilmesi sonucunda ödüle lâyık olduğu, Atatürk Uluslararası Barış Ödülü Kurulu tarafından tespit edilen aday, Cumhurbaşkanının onayından sonra en geç 23 Nisan 1986 günü Resmî Gazete ve TRT vasıtası ile ilân edilerek kesinleşecektir.

Atatürk Uluslararası Barış Ödülü 19 Mayıs 1986 Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı günü düzenlenecek bir tören ile Cumhurbaşkanı veya O'nun yetkili kılacağı bir kimse tarafından ödüle hak kazanan kişiye verilecektir.

Levent Sahverdi Arşivi

CONDITIONS FOR PARTICIPATION

Those people whose works reach the Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History, not later than 31 st December 1984 shall be candidates for the Atatürk International Peace Award.

In accordance with the provisions of the Articles 90 and 91 of the Law No. 2876, the President of the Republic, the Chairman of the Parliament, the members of the Award Committee, the Secretary General of the United Nations, the foreign Ambassadors in Ankara, previous Turkish Presidents designated by the Award Committee for 1986, the Director General of UNESCO and the Secretary General of the Islamic Conference may propose candidates for the Award, at the latest till the evening of 31 st December 1984. The qualifications of the candidates, their works, services and activities shall be indicated in a report by those who nominate them and the reasons for their nomination are explained clearly in it.

THE PRIZE

The Atatürk International Peace Award consists of a plaque bearing relief picture of Atatürk, a rosette and cirtificate and a money prize. The plaque is made of gold plated silver and the rosette is made of gold. The certificate is prepared by the President's Office and is signed by the President. The amount of the money prize is. 10.000.000 TL.

More detailed information connected with the Atatürk International Peace Award and the Book of Regulaton concerning the said Award may be obtained from The Atatürk Culture, Language and History Supreme Council.

Levent Şahverdi Arşivi